

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

Radenko B. Mutavdžić

**KONSTITUISANJE IDENTITETA NATO
POSLE HLADNOG RATA**

Doktorska disertacija

Beograd, 2016.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

Radenko B. Mutavdžić

**CONSTITUTION OF NATO IDENTITY
AFTER THE COLD WAR**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2016

Mentor:

Redovni profesor dr Dragan R. Simić, Univerzitet u Beogradu,
Fakultet političkih nauka

Članovi komisije:

Redovni profesor dr Ivo Visković, Univerzitet u Beogradu,
Fakultet političkih nauka

Redovni profesor dr Dejan Jović, Sveučilište u Zagrebu,
Fakultet političkih znanosti

Datum odbrane:

Naslov doktorske disertacije:

Konstituisanje identiteta NATO posle Hladnog rata

Rezime:

Predmet istraživanja u ovom radu je izgradnja identiteta NATO, koji danas sebe određuje kao političko-vojnu organizaciju i već šest i po decenija, ponekad i presudno, utiče na međunarodne odnose i bezbednosne procese u svetu. Cilj rada je da se na osnovu teorijske i praktične deskripcije i analize procesa konstituisanja identiteta NATO, uočavanjem različitih dometa pojedinih teorija međunarodnih odnosa i studija bezbednosti u opisivanju, objašnjenju i prognoziranju društvenih pojava i uloge Alijanse u njihovom oblikovanju, pokaže dostignuti nivo izgradnje činilaca identiteta NATO. Da bi se odgovorilo ovom zadatku, u prvom poglavlju izlažu se osnovni koncepti identiteta i bezbednosti kao ključnih kategorija, koje se posmatraju u dinamičnom uzajamnom odnosu, smisao dobijaju društvenom konstrukcijom i proizvodnjom značenja, socijalno su uslovljene i promenljive zavisno od konteksta. U drugom poglavlju izlažu se stavovi tri uticajne teorije međunarodnih odnosa: realizma, liberalizma i socijalnog konstruktivizma, o karakteru, ulozi i budućnosti NATO. U trećem i četvrtom poglavlju, teorijski uvidi iz prva dva poglavlja primenjuju se u studiji slučaja izgradnje identiteta NATO posle Hladnog rata, a težište analize je na promenama karaktera bezbednosnih pretnji i odgovorima NATO koji se opredeljuje za širenje i vojno delovanje izvan svoje teritorije. Peto poglavlje posvećeno je analizi činilaca identiteta NATO: političkog jedinstva, vojnih sposobnosti, razvijene institucionalne infrastrukture i nove bezbednosne kulture. Zbirnim delovanjem grade NATO, koji u novom multipolarnom nadmetanju za raspodelu moći i kontrolu resursa i teritorija, predvođen najjačom silom – SAD, nastoji da spreči opadanje, sačuva i unapredi dostignutu moć i uticaj.

Ključne reči:

Identitet, bezbednost, bezbednosna zajednica, NATO, Hladni rat, kolektivna odbrana, partnerstvo, krizni menadžment, kooperativna bezbednost

Naučna oblast: Političke nauke

Uža naučna oblast: Međunarodne studije

UDK broj: 327:327.51:355.356(043.3)

Title:

Constitution of NATO identity after the Cold War

Abstract:

This paper studies building the identity of NATO, which now defines itself as a politico-military organization and, for the past six and a half decades, has had, sometimes decisive, influence over the international relations and security processes in the world. The aim of this paper is to show the achieved level of building the NATO identity factors, on the basis of theoretical and practical description and analysis of the process of NATO identity constitution, noticing different range of certain theories of international relations and security studies in describing, explaining and forecasting of social phenomena and the role of the Alliance in their design. In order to accomplish this task, the first chapter addresses the basic concepts of identity and security as key categories, which are viewed in a dynamic correlation, receiving its meaning through social construction and production of meanings, are socially conditioned and variable depending on the context. The second chapter presents the views of three prominent theories of international relations: realism, liberalism and social constructivism, the character, the role and future of NATO. In the third and the fourth chapter, the theoretical insights from the first two chapters are applied in the case study of building NATO identity after the Cold War, and the focus of the analysis is on changing the character of security threats and responses of NATO which opts for the expansion and military action outside its territory. The fifth chapter is devoted to the analysis of NATO identity factors: political unity, military capabilities, developed institutional infrastructure and new security culture; their aggregate action builds NATO, which, in the new multipolar competition for the distribution of power and control of resources and territories, led by the strongest power – the United States, seeks to prevent degradation, preserve and improve the achieved power and influence.

Key words:

Identity, Security, Security Community, NATO, The Cold War, Collective Defence, Partnership, Crisis management, Cooperative Security

Scientific field: Political Sciences

Narrow Scientific field: International Studies

UDC number: 327:327.51:355.356(043.3)

S A D R Ź A J

Spisak tabela, slika i priloga

U V O D	1
I POJMOVNO ODREĐENJE	16
1.1. IDENTITET	18
1.1.1. Identitet u društvenoj teoriji	19
1.1.2. Savremena viđenja identiteta	25
1.1.3. Odnos pojedinačnog i kolektivnog identiteta	30
1.1.4. Nacionalni identitet	32
1.1.5. Nadnacionalni identitet	42
1.1.6. Identitet u nauci o međunarodnim odnosima i studijama bezbednosti	48
1.1.7. Pristup identitetu NATO	55
1.2. BEZBEDNOST	57
1.2.1. Pristupi izučavanju bezbednosti	60
1.2.2. NATO i jedinstvo fizičke i ontološke bezbednosti	62
1.3. BEZBEDNOSNA ZAJEDNICA	64
1.3.1. Model bezbednosne zajednice Karla Dojča	65
1.3.2. Adlerov i Barnetov istraživački koncept	67
1.4. ZAKLJUČAK	73
II TEORIJSKI PRISTUP	77
2.1. REALIZAM	78
2.1.1. NATO u realističkim teorijama	90

2.2.	LIBERALIZAM	97
	2.2.1. Liberalna teorija i NATO	106
2.3.	SOCIJALNI KONSTRUKTIVIZAM	110
	2.3.1. „Istočno skretanje“ Ivera Nojmana	124
	2.3.2. Konstruktivizam i NATO	132
2.4.	ZAKLJUČAK	142
III	NATO - OD SAVEZA DO ORGANIZACIJE	147
3.1.	MEĐUNARODNE PRILIKE POSLE DRUGOG SVETSKOG RATA	147
3.2.	OSNIVANJE NATO	154
3.3.	NATO U PERIODU HLADNOG RATA	160
3.4.	VOJNE STRATEGIJE NATO	169
3.5.	ZAKLJUČAK	176
IV	NATO POSLE HLADNOG RATA	179
4.1.	EVROPSKE PRILIKE POSLE HLADNOG RATA	180
4.2.	DISKUSIJE O BUDUĆNOSTI NATO	185
4.3.	ODGOVOR NA NOVE IZAZOVE, RIZIKE I PRETNJE	188
4.4.	ZAKLJUČAK	194
V	KONSTRUISANJE IDENTITETA	197
5.1.	POLITIČKA BEZBEDNOST	197
5.2.	VOJNA BEZBEDNOST	209
5.3.	INSTITUCIONALNA INFRASTRUKTURA	213
5.4.	NOVA BEZBEDNOSNA KULTURA	215
5.5.	ZAKLJUČAK	216

VI	NATO ZA XXI VEK	216
6.1.	KOLEKTIVNA ODBRANA	229
6.2.	KRIZNI MENADŽMENT	232
6.3.	KOOPERATIVNA BEZBEDNOST	236
6.4.	TRANSATLANTSKI ODNOSI	241
6.5.	ODNOSI NATO-RUSIJA	252
6.6.	SRBIJA I NATO	263
6.7.	ZAKLJUČAK	274
VII	ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	277
	LITERATURA	287
	PRILOZI	302
	BIOGRAFIJA AUTORA	306

SPISAK TABELA, SLIKA I PRILOGA

TABELA 1. <i>Pitanja i objašnjenja Dejvida Boldvina</i>	59
TABELA 2. <i>Razvoj pluralističke zajednice bezbednosti</i>	69
TABELA 3. <i>Osam pitanja za dekliniste</i>	223
SLIKA 1. <i>Prikaz uzročnosti u klasičnom realizmu prema Kenetu Volcu</i>	80
SLIKA 2. <i>Prikaz uzročno-posledičnih odnosa u neorealističkoj teoriji</i>	82
SLIKA 3. <i>Prikaz sinteze klasičnog i strukturalnog realizma u neoklasičnom realizmu</i>	88
SLIKA 4. <i>Saradnja u bezbednosti: NATO model</i>	108
PRILOG 1. <i>Proširenje NATO</i>	302
PRILOG 2. <i>Procenat učešća troškova odbrane u BDP država članica 2008. i 2015.</i>	302
PRILOG 3. <i>Troškovi odbrane kao procenat BDP članica iz Severne Amerike i Evrope</i>	303
PRILOG 4. <i>Troškovi odbrane država članica NATO iz Severne Amerike i Evrope iskazani u milijardama dolara od 2008. do 2015.</i>	303
PRILOG 5. <i>Procenat učešća država članica u ukupnom BDP NATO 2015. godine</i>	304
PRILOG 6. <i>Procenat učešća država članica u troškovima odbrane NATO 2015. godine</i>	304
PRILOG 7. <i>Države članice NATO i partneri</i>	305
PRILOG 8. <i>Mreža saradnje NATO</i>	305

U V O D

Izgradnja novog identiteta NATO posle Hladnog rata daje dominantan ton u novijem diskursu bezbednosnog identiteta, koji se razvija u intenziviranom procesu (re)konstrukcije bezbednosti u svim nivoima, od pojedinačne, nacionalne i regionalne do globalne, i deo je šireg procesa vraćanja koncepta identiteta u teorije međunarodnih odnosa i studije bezbednosti.

Identitet NATO od formiranja je počivao na opredeljenju da se čuva i štiti transatlantska zajednica država, koja u temelju ima zajedničke političke, duhovne, verske i kulturne vrednosti i istovetnost društveno-ekonomskih uređenja koja počivaju na demokratskim društvenim institucijama i slobodnom tržišnom privređivanju. Već tada je bilo jasno da organizacija takvog karaktera ne može biti samo vojni savez usmeren protiv jedne pretnje, već da ima dugoročniji zadatak očuvanja zapadne civilizacije i njenih vrednosti.

Sa stanovišta konstituisanja identiteta, NATO se u ovom radu posmatra kao političko-bezbednosna organizacija i dugoročni projekat čija je izgradnja uslovljena, s jedne strane, nastajanjem *bezbednosne zajednice*, prožete i učvršćivane vrednostima i tekovinama zapadne civilizacije, a sa druge strane, odnosom prema *pretećem drugom*, bezbednosnim pretnjama koje su na početku i tokom Hladnog rata dolazile od Sovjetskog Saveza i komunizma, a danas, s promenama vrste i karaktera pretnji, iz čitavog globalnog okruženja.

Posle završetka Hladnog rata NATO je u prvi plan stavio političke procese, a vlastitu transformaciju usmerio ka novoj identitetskoj odlici *nosioca promene* i oblikovanja međunarodne stvarnosti, pre svega stvaranjem novog bezbednosnog poretka u srednjoj i istočnoj Evropi, sprovođenjem političkih

reformi u tim državama zasnovanim na liberalno-demokratskim vrednostima i institucijama i reformi sektora bezbednosti i odbrane. Konstrukcija novog identiteta dala je snažan zamah aktivnostima NATO, ne samo za njegov opstanak koji se sa stanovišta organizacije nije ni dovodio u pitanje, već je ulivala novu motivišuću energiju u dogradnji evroatlantske bezbednosne arhitekture na širokom evropskom prostoru gde je uticaj NATO naglo rastao. Interaktivni odnos sa novim, bitno izmenjenim bezbednosnim okruženjem uticao je na NATO, pre svega drugačijim pretnjama koje su dolazile kao posledica teritorijalnih sporova i sukoba, etničkih i verskih antagonizama, neuspešnih država, jačanja terorističkih organizacija i drugih rizika.

Zato NATO istovremeno oživljava i jača nadnacionalni bezbednosni identitet izgrađen u evroatlantskoj zajednici, ali i ubrzano, prateći takvu dinamiku posthladnoratovskih promena, gradi novi identitet nosioca promene, sa daljom ambicijom da utiče i prema svojim interesima menja bezbednosno okruženje do globalnog nivoa.

Za uspešnu konstrukciju nadnacionalnog kolektivnog identiteta NATO presudan značaj imaju interes država da osiguraju vlastitu bezbednost na nacionalnom nivou i psihološki osećaj pojedinaca da su tako zaštićeniji. Time nastaje sinergija poželjna za stvaranje drugačijeg, izvesnijeg lika sutrašnjice, u kome će najširi krug referentnih objekata bezbednosti, od građanina kao pojedinca do političko-bezbednosne zajednice kao kolektiva, imati bezbedniju budućnost.

PREDMET ISTRAŽIVANJA

Osnovan posle teškog i otrežnjujućeg iskustva Drugog svetskog rata, u već politički i ideološki podeljenom svetu, NATO je kao vojni savez imao zadatak da osigura bezbednost SAD i država Zapadne Evrope od komunističke

ideologije i vojne moći Sovjetskog Saveza. U bipolarnom svetu taj osnovni zadatak ostao je dominantan sve do iznenadnog završetka Hladnog rata, urušavanjem Sovjetskog Saveza i Varšavskog ugovora.

Istraživački izazov predstavlja opstanak saveza posle nestajanja razloga zbog koga je osnovan. U procesu transformacije i prilagođavanja novonastajućoj situaciji, NATO je uspešno prepoznavao i imao adekvatan odgovor na suštinski izmenjene bezbednosne pretnje u neočekivanim i brzim promenama u svetu, u decenijama na razmeđu dva veka. Uzimajući aktivnu ulogu u konstruisanju bezbednosti u svim sektorima (političkom, vojnom, ekonomskom, socijalnom i ekološkom)¹ i na svim nivoima (od pojedinačne do globalne), NATO gradi bezbednosni identitet u čemu dominantnu poziciju imaju SAD kao njegova vodeća sila. Izgradnja identiteta NATO u posthladnoratovskom periodu predmet je istraživanja u ovom radu.

Osnovna pitanja koja se postavljaju u ovom istraživanju su:

- šta je identitet i posebno šta je identitet jedne političko-bezbednosne organizacije;
- šta čini identitet NATO;
- kako se konstituiše identitet i šta utiče na taj proces;
- šta je bezbednost i posebno šta čini bezbednost jedne političke zajednice;
- kakav je odnos identiteta i bezbednosti kao ključnih pojmova u ovom istraživanju;
- šta je NATO danas i kako utiče na savremene bezbednosne procese;
- kakvo je mesto, uloga i budućnost NATO s obzirom na današnje identitetske odlike.

---

¹ Sektorski pristup izučavanju bezbednosti i društvene stvarnosti koji je razvila Kopenhaška škola.

Da bi se odgovorilo na ova pitanja, u prvom poglavlju biće izloženi osnovni koncepti *identiteta* i *bezbednosti* tokom razvoja društvene misli. U kontekstu ova dva pojma, u kategorijalno-pojmovnom okviru biće data osnovna određenja pojmova značajnih za predmet istraživanja, kao što su: *bezbednosna pretnja*, *bezbednosna dilema*, *bezbednosna zajednica*, *kolektivne odbrana*, *kolektivna bezbednost*, *kooperativna bezbednost* i *Hladni rat*.

U drugom poglavlju izlažu se stavovi tri uticajne teorije međunarodnih odnosa: *realizma*, *liberalizma* i *socijalnog konstruktivizma* o karakteru, ulozi i budućnosti NATO.

U trećem i četvrtom poglavlju hronološki se prati ostvarivanje misije i vizije NATO, od međunarodne situacije posle Drugog svetskog rata i razloga zbog kojih je osnovan, do iznenadnog prestanka Hladnog rata i nove bezbednosne stvarnosti evropskog prostora. Težište je na analizi izmenjenog međunarodnog okruženja posle završetka Hladnog rata, na *promenama karaktera i vrsti bezbednosnih pretnji* i odgovorima NATO koji se opredeljuje za *širenje i vojno delovanje izvan svoje teritorije*.

Peto poglavlje posvećeno je analizi činilaca identiteta NATO: *političkom jedinstvu* utemeljom na zajedničkim vrednostima zapadne liberalne demokratije, *snažnoj vojnoj organizaciji* i sposobnostima izraženim kroz *dostignute kapacitete, standarde i procedure*, *razvijenoj institucionalnoj infrastrukturi* sa normama i procedurama za preduzimanje aktivnosti u svim sektorima i nivoima bezbednosti, kao i *novoj bezbednosnoj kulturi* dijaloga i saradnje, u kojoj se ideje za unapređenje zajedničke i globalne bezbednosti stvaraju i prihvataju u atmosferi poverenja i osećaja odgovornosti pred zajedničkom budućnošću.

U šestom poglavlju razmatraju se *interesi* i *perspektive* NATO, dominantno određeni uticajem najmoćnije sile, SAD, u kreiranju bezbednosne politike i

pravaca delovanja u regionalnim i globalnim relacijama. Nastavak izgradnje NATO za XXI vek zapravo je imperativ u očuvanju zapadne civilizacije i deo njenih ukupnih napora da spreči opadanje, sačuva i unapredi dostignutu moć, oličenu u politici i vojnim sposobnostima savezničkih i partnerskih država u NATO.

Identitet

Identitet spada u one pojmove koji su zbog širine značenja u raznim akademskim disciplinama postali nedovoljno jasni, ali zbog toga njihova analitičnost nije izgubljena. Za identitet, proces njegovog konstituisanja, uticaj na bezbednosne prakse i odnos između identiteta i bezbednosti, od osamdesetih godina prošlog veka, posebno posle završetka Hladnog rata, naglo raste interesovanje teorija međunarodnih odnosa i studija bezbednosti. To interesovanje značajno podstiče intenzivna izgradnja novog identiteta NATO kao aktivnog činioca promena bezbednosnog okruženja u regionalnim okvirima i globalnom okruženju.

U teorijskom smislu identitet u osnovi podrazumeva *ono što nešto jeste*, za razliku i u odnosu na *drugost*, koja se kada je u pitanju bezbednost obično doživljava kao *preteća*. Još od antičke filozofije i političke misli identitet podrazumeva Ja-Sebe (*sopstvo*) za razliku i u odnosu na Drugo (*drugost*). Ta dihotomija je uvek u relaciji međuzavisnih promena, što znači da Ja utiče i menja Drugo, menjajući pritom i Sebe, ali i Drugo utiče i menja Ja, menjaju pritom i svoju Drugost. To važi i kada je u pitanju pojedinac, društvena grupa i širi kolektiviteti, u društvenim naukama najizraženiji u nacionalnoj i verskoj pripadnosti.

Ja uvek podrazumeva i samosvest o Sebi (*samoidentitet*), način na koji pojedinac, društvena grupa i širi kolektivitet doživljava, (re)produkuje Sebe, gradeći tako

vlastitu biografiju-istoriju, narativ o Sebi koji se održava kao biografija ili istorija. Identitet je promenljiva kategorija koja se menja unutar Sebe i u odnosu na Drugost.

Sopstvo i samoidentitet su u dijaloškom odnosu, jer samoidentitet proističe iz sopstva, ali i samoidentitet, u procesu refleksivnog razumevanja sopstva, oblikuje i menja njegova značenja.²

U relaciji sopstvo-samoidentitet značajna je stabilnost tog odnosa, jer od nje zavisi održivost subjekta i uverljivost narativa. To je presudno u izgradnji odnosa sa drugima, određivanju interesa u tim odnosima i sposobnosti da se ti interesi ostvare. Ovo je, kada je reč o *pojedinacnom identitetu*, važno za sigurnost pojedinca u odnosu sa drugima i njegovo ponašanje u zajednici, a kada je reč o *kolektivnom identitetu* (političke organizacije i zajednice, nacije, države i šire integracije) to je važno za realno tumačenje istorije, procenu aktuelne pozicije i određivanje interesa koji su ostvarivi u budućnosti.

Sopstvo se izgrađuje kroz odnos s drugima, ali i u autorefleksivnom poimanju sebe, što za kolektivni identitet, koji je predmet ovog istraživanja, znači da može biti ugrožen na dva načina. *Spolja*, ukoliko dođe do nestanka ili bitne promene značajne *drugosti* koja ga određuje. I ako dođe do promena *unutra*, u doživljaju sebe, samoidentitetu koji više nije u stanju da održi svoj *istorijski kontinuitet*.

U radu se polazi od toga da je kolektivni identitet u međunarodnim odnosima i studijama bezbednosti dinamička kategorija na koju utiču takođe promenljivi faktori kao što su politika, moć, interes, bezbednost... Identitet je društveno konstruisan i to određuje i istraživački pristup, koji ne traga za nekom (nepromenljivom) suštinom i konačnim određenjem identiteta, već sagledava

---

² O različitim upotrebama termina *identitet* i *sopstvo* biće više reči u razmatranju pojma identitet.

socijalne prakse i predstavlja deo i nastavak bogatog diskursa, kao postupka i procesa razumevanja identiteta i takođe faktora njegovog konstituisanja.

Bezbednost

Najvažnija relacija u ovom radu je identitet-bezbednost, bez kojih nema postojanja i opstanka političke zajednice. Iz pregleda definicija bezbednosti u teoriji međunarodnih odnosa i studijama bezbednosti, može se sažeto reći da je u osnovi to stanje sigurnosti, neugroženosti, zaštićenosti, odnosno „težnja ka odsustvu pretnji“ (Beri Buzan).³

Za analizu konstituisanja identiteta jedne političko-bezbednosne organizacije kakav je NATO, važno je razlikovati fizičku i ontološku dimenziju bezbednosti. Suštinska razlika između ove dve dimenzije je u razlikovanju referentnih objekata bezbednosti. Kod fizičke bezbednosti to su materijalni objekti, kao što su određena teritorija i stanovništvo koje na njoj živi, a kod ontološke bezbednosti referentni objekt je samo biće, subjektivitet, samorazumevanje, pojedinačni ili kolektivni identitet.

Od Vestfalskog ugovora o miru (1648), kojim je okončan tridesetogodišnji verski rat između katolika i protestanata u Evropi, bezbednost se u međunarodnim odnosima vezuje za bezbednost *države*. Suverenost nacionalne države je u temelju novih međunarodnih odnosa, a bezbednost se sagledava gotovo isključivo prema dostignutoj vojnoj moći, samostalno ili u okviru saveza.

---

³ Buzan, Barry, *People, States and Fear: The International Security Problem in International Relations*, Wheatsheaf, Birghton, 1983, p. 18.

Urušavanjem Sovjetskog Saveza i Varšavskog ugovora, simbolizovanih rušenjem Berlinskog zida 1989. godine, prestaje Hladni rat i nestaje bipolarni sistem međunarodnih odnosa. Bezbednosne pretnje, dominantno vojnog karaktera, kao što je potencijalni konvencionalni ili nuklearni rat tokom Hladnog rata, uglavnom postaju nevojne (terorizam, unutrašnji etnonacionalni i drugi sukobi, migracije, propadanje država, organizovani kriminal, proliferacija oružja za masovno uništenje, nacionalni i verski ekstremizam, ekonomski problemi i kontrola resursa, razlika između razvijenih i nerazvijenih, ekološki problemi...).

To uslovljava promene u konstituisanju identiteta i bezbednosnim praksama, tako da, teorijski i praktično gledano, identitet NATO kao političko-bezbednosne organizacije danas, može se analizirati kao identitet u nastajanju, za razliku od perioda Hladnog rata koji karakteriše relativna postojanost karaktera bezbednosne pretnje (komunizam i Sovjetski Savez). Otuda je razumljivo pojačano interesovanje teorija međunarodnih odnosa i studija bezbednosti za identitet, koji doživljava pravu renesansu u ovim društvenim naukama.

Bezbednost se u ovom radu posmatra u njenom *širem značenju* koje dobija posle Hladnog rata. U novom Strateškom konceptu NATO, usvojenom na samitu u Rimu, 1991. godine, poimanje bezbednosti prošireno je iz vojnog sektora i na druge: politički, ekonomski, socijetalni i ekološki sektor, koji bitno utiču na nove bezbednosne prakse. Širi se i krug referentnih objekata bezbednosti, tako da se, pored države, na jednoj strani pojavljuju pojedinci i društvene grupe organizovane na različitim osnovama i nivoima, a na drugoj, nadnacionalne i transnacionalne organizacije, regioni i šire zajednice sve do globalnog bezbednosnog poretka u nastajanju.

Pojmovima identiteta i bezbednosti pristupa se kao dinamičkim kategorijama. Za razliku od *pozitivističkih* pristupa koji ove kategorije postvaruju, dajući im objektivno značenje do koga se, kao naučnoj istini, dolazi manje ili više uspešno, u radu se prihvataju oni *konstruktivistički* pristupi koji identitet i bezbednost vide kao proizvode *socijalne konstrukcije i produkcije (prakse)*, što podrazumeva usmeni ili pisani jezik o bezbednosti, ali i nejezičke bezbednosne prakse, „bezbednosne relevantne društvene aktivnosti... koje su do te mere rutinizovane da su postale obrazac“ (Iver Nojman).

Bezbednost nije objektivna datost, kako to pozitivisti predstavljaju, ali nije ni lični osećaj straha i ugroženosti, već značenje dobija u intersubjektivnom, društveno posredovanom odnosu. Odnos identiteta i bezbednosti političke zajednice je *uzajamno konstituisanje*, jer se politika bezbednosti zasniva na identitetu, dok politika identiteta (re)produkuje bezbednost - *za sebe i za ili protiv drugih*.

Identitet NATO

Na osnovu iznetih teorijskih polazišta bliže se može odrediti predmet istraživanja, odnosno šta određuje identitet NATO, koji su činioци tog identiteta i kako se odvija proces konstituisanja identiteta. Identitet NATO *formira se i održava, (re)produkuje*, kao samosvest o sebi, kao *samoidentitet* koji ispunjava svoju misiju, stvara istoriju i gradi viziju. Neminovno (re)produkuje *drugost*, razliku van ali i unutar sebe, na osnovu kojih se menja u odnosu uzajamnog konstituisanja.

Za izgradnju identiteta NATO važni su odnosi koji nastaju na:

- razlikama *unutar* sebe - u okviru (1) *transatlantskog dijaloga*, (2) razlika koje nastaju u interesima, potrebama i mogućnostima zemalja članica i (3)

razlika koje postoje u okviru široke partnerske saradnje zasnovane na *kooperativnoj bezbednosti*;

- razlikama u odnosu na (preteće) postojanje *drugih* faktora koji predstavljaju potencijalnu pretnju bezbednosti NATO, kao što su (1) druge velike sile i savezi (2) novi globalni izazovi i pretnje i (3) prirodne katastrofe i drugi akcidenti izazvani ljudskim ili tehničko-tehnološkim faktorom. Ovde treba imati u vidu (zlo)upotrebe *pretećeg drugog*, iza kojih se kriju interesi pojedinih država članica: na unutrašnjem političkom planu i u ostvarivanju spoljnopolitičkih ciljeva.

Osnovni činioci identiteta NATO su:

- *politička bezbednost* kojom se obezbeđuje politička stabilnost poretka bezbednosne zajednice - država članica, zasnovana na liberalnoj demokratiji kao političkom uređenju, koja ne isključuje saradnju sa drugim državama i organizacijama u svetu koje dele iste interese i osećaj zajedničke budućnosti,

- *vojna bezbednost* koja vojnom silom i sposobnostima izraženim kroz dostignute kapacitete, standarde i procedure (a) osigurava bezbednost teritorije i stanovništva država članica i time ispunjava osnovni zadatak kolektivne odbrane, (b) rešava krize, pre, tokom i posle sukoba (krizni menadžment), bilo gde u svetu ako se proceni da odatle dolazi pretnja po bezbednost zajednice,

- *razvijena institucionalna infrastruktura*, koja funkcioniše u svim sektorima bezbednosti: političkom, vojnom, ekonomskom, socijalnom i ekološkom i na svim nivoima, od pojedinačne i nacionalne do regionalne i globalne bezbednosti,

- *bezbednosna kultura* koja uz tradicionalnu kulturu državne bezbednosti razvija kulturu kooperativne bezbednosti, novi pristup u rešavanju bezbednosnih pitanja i model učvršćenja evroatlantske bezbednosne arhitekture.

Iz ovog teorijskog polazišta, kao *razdelnik istorijskog kontinuiteta* NATO, izdvaja se završetak Hladnog rata. Nestanak razloga zbog kojih je osnovan, NATO je prevladao izgrađenim sposobnostima i spremnošću na transformaciju prema promenama međunarodne stvarnosti posle Hladnog rata.

NATO je na ove promene odgovorio temeljnim zaokretom svoj politike - razvijanjem *partnerstva* najpre sa državama centralne i istočne Evrope i *širenjem na istok Evrope*. Na novu prirodu pretnji odgovorio je širim pristupom bezbednosti koji uz održavanje i razvijanje sposobnosti za *kolektivnu odbranu, dijalogom i saradnjom* sa partnerima jača ukupne odbrambene i bezbednosne kapacitete.

Iz ovog temeljnog zaokreta, NATO gradi novi identitet *nosioca promene i oblikovanja* međunarodne stvarnosti, istovremeno podstičući razvijanje drugačijih teorijskih pristupa identitetu i odnosu identiteta i bezbednosti.

VREMENSKI I PROSTORNI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Vremenski okvir određen je činjenicama koje su uticale na formiranje NATO i daljim praćenjem promena međunarodnih odnosa i delovanja NATO. Najveći deo rada posvećen je periodu od završetka Hladnog rata do danas, odnosno do eskalacije ukrajinske krize koja se može označiti kao završna faza posthladnoratovskog perioda i ujedno početak nastajanja novog bezbednosnog poretka, koga suštinski obeležava zaoštavanje odnosa na relaciji Istok-Zapad i nastajanje novih centara moći u svetu.

Prostorni okvir istraživanja najpre će biti fokusiran na Evropu posle Drugog svetskog rata i još uže na zapadnu Evropu, koja je rodno tle i epicentar sukoba Zapad-Istok. Kasnije, posle završetka Hladnog rata, prostorni okvir se širi na države srednje i istočne Evrope i na jugoslovensku krizu početkom i tokom

devedesetih, koja je predstavljala pogodnu priliku za primenu opredeljenja NATO u traženju novog identiteta i nametanja svog prisustva i uticaja različitim oblicima delovanja, uključujući i vojnu silu. Dalje prostorno širenje, u skladu sa opredeljenjem NATO da deluje izvan granica svoje teritorije, u praksi znači pokušaj držanja pod svojom kontrolom bezbednosnih problema bilo gde u svetu gde bi konflikt mogao ugroziti zajedničku bezbednost, korišćenjem političkih, informacionih, ekonomskih i, ako je potrebno, vojnih sredstava.

NATO nizom aktivnosti u fleksibilnim formatima saradnje sa Rusijom (do ukrajinske krize), Ukrajinom, Mediteranskim dijalogom, Istambulskom inicijativom, u prostoru Bliskog istoka, centralne i istočne Azije, a u novije vreme i partnerskim odnosom sa „globalnim partnerima“ širom sveta, projektuje stabilnost u planetarnim okvirima, nastojeći da sačuva prvenstvo u globalnim relacijama moći. To usložnjava odnose u regionima i sa drugim državama koje jačaju svoje ekonomske, bezbednosne i druge potencijale, stvarajući novu multipolarnu strukturu međunarodnog sistema.

CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Naučni cilj rada je teorijska i praktična deskripcija i analiza procesa izgradnje identiteta NATO kao političko-vojne organizacije. Značaj ostvarenja ovog cilja meri se i u odnosu na mali broj ovakvih pristupa istoriji i misiji NATO u domaćoj literaturi, s obzirom da je predmet analize većine radova neposredno iskustvo koje Srbija ima sa NATO tokom jugoslovenske krize, problema Kosova i bombardovanja 1999. godine.

Teorijski cilj rada je dalja razrada odnosa identitet-bezbednost i uočavanje različitih dometa pojedinih teorija međunarodnih odnosa i studija bezbednosti u opisivanju, objašnjenju i prognoziranju pojava u ubrzanom društvenom dinamici „skupljanja“ prostora i vremena.

Praktični (društveni) cilj rada je da pokaže dostignuti nivo moći NATO, koji, na jednoj strani, predstavlja pretnju za druge, a na drugoj strani je razlog prihvatanja partnerskih odnosa u izgradnji zajedničke bezbednosti i sigurnije budućnosti. NATO je izrastao u organizaciju sa najvećim političkim uticajem u svetu i najjačom vojnom silom u istoriji, čiji je zbirni zadatak u XXI veku kontrola globalne bezbednosti i očuvanje i unapređenje tekovina i vrednosti zapadne civilizacije.

METODE U ISTRAŽIVANJU

Istraživanje u ovom radu je teorijsko. Osnovni pristup je politikološki, uz istorijski i sociološki pristup u pojašnjenju pojedinih pitanja. Ontološko polazište najbliže je konstruktivističkom pristupu da su identitet i bezbednost plod društvene konstrukcije, a značenja materijalnosti konstruišu se, interpretiraju i menjaju u intersubjektivnom odnosu, menjajući tako i poimanje društvene stvarnosti. U tome suštinski značaj imaju ideje, norme, vrednosti i identiteti, koji utiču i na izgradnju i dinamiku svetske politike. Pritom, društvena konstrukcija nije proizvoljna, iza nje stoje odnosi moći i interesa, pre svega političkih elita.

Spoznaji tako shvaćene društvene stvarnosti socijalni konstruktivisti najčešće pristupaju *analizom diskursa*, posebnom naučnom metodom koja povezuje ideje i praksu, „ono što je rečeno i ono što je urađeno“ (Iver Nojman), značenje i njegovu materijalizaciju, posebno uticaj na društvenu praksu. Diskurs podrazumeva i pisani i govorni jezik, vizuelne simbole, kao i ustaljene društvene prakse, a „glavna poenta analize diskursa je analizirati značenja kao deo onog opšteg socijalnog u kome se značenje stvara“.⁴

---

⁴ Iver Nojman, *Značenje, materijalnost, moć: uvod u analizu diskursa*, Centar za civilno-vojne odnose, Alexandria Press, Beograd, 2009, s. 47.

Od posebnih naučnih metoda biće korišćene *analiza sadržaja*, koja pored analitičkih komponenti, *analize i klasifikacije*, podrazumeva i *indukciju*, *generalizaciju* i *sintezu*, kao sintetičke komponente. Analiza sadržaja odnosi se na *analizu sadržaja dokumenata* (posebno strateških koncepata NATO, deklaracija samita, dokumenata o organizaciji i delovanju u strateški važnim oblastima, saopštenja o važnim događajima...).

OČEKIVANI REZULTATI I NAUČNI DOPRINOS

Očekivani rezultati istraživanja treba da potvrde osnovnu hipotezu u ovom radu da je NATO od osnivanja, a posebno intenzivno posle završetka Hladnog rata, oblikovao svoj identitet prema bezbednosnim pretnjama, izrastajući u stabilnu *bezbednosnu zajednicu* i *političko-vojnu organizaciju* sa najčešće presudnim uticajem na globalne bezbednosne procese.

Dostignuta moć konstituiše bezbednosnu politiku sa neskrivenim pretenzijama da NATO i SAD kao njegova vodeća sila, kontrolišu čitav svet, teritorije i resurse, kako bi se zadržala vodeća pozicija u raspodeli globalne moći. U delovanju NATO bilo je i ima brojnih razilaženja saveznika u pogledu i reagovanju na pojedine bezbednosne probleme, još više u različitim spoljnopolitičkim interesima transatlantskih saveznika, SAD i danas Evropske unije, ali to nikada nije dovelo u pitanje opstanak NATO.

Naučni doprinos je u razradi međuzavisnog odnosa *identiteta* i *bezbednosti* i razvoja ovih diskursa u teorijama međunarodnih odnosa i studija bezbednosti. Oni su naročito intenzivirani ubrzanim promenama društvene stvarnosti posle završetka Hladnog rata, kada NATO, u potrazi za novim identitetom, daje tim diskursima dominantan ton.

Pokazaće se u čemu je *značaj identiteta* subjekata bezbednosti, posebno u konstruktivističkim pristupima u oblikovanju društvene stvarnosti prema interesima tih subjekata, što NATO vrlo intenzivno koristi, danas već u globalnim razmerama, nastojeći da utiče i menja bezbednosnu situaciju u pojedinim regionima i čitavom svetu prema svojoj viziji poželjne budućnosti čovečanstva.

I POJMOVNO ODREĐENJE

U prvom poglavlju daju se osnovna određenja centralnih pojmova u ovom radu: *identiteta, bezbednosti i bezbednosne zajednice*. Biće izloženi koncepti identiteta i bezbednosti i njihov međusobni odnos tokom razvoja društvene misli i obrađena ona značenja koja će najbolje poslužiti istraživačkom postupku u ovom radu. U kontekstu ova dva pojma, NATO se tretira kao *bezbednosna zajednica* u pojmu i značenju koji uvodi Karl Dojč, a kasnije razrađuju i drugi autori.

Ovde su i osnovna određenja ostalih pojmova značajnih za predmet istraživanja, kao što su: *bezbednosna pretnja, bezbednosna dilema, kolektivna odbrana, kolektivna bezbednost, kooperativna bezbednost i Hladni rat*.

Bezbednosna pretnja je prepoznata namera, činjenica ili situacija koja ugrožava nečiju bezbednost. Na osnovu *karaktera pretnje, subjekt bezbednosti*, onaj koji štiti, procenjuje šta je *referentni objekat*, šta je ugroženo, i određuje *sredstva, mere i način* na koji će da štiti. *Izazovi i rizici* su opasnosti manjeg intenziteta. Izazov je opasnost koja subjekta bezbednosti stavlja pred izbor *kako* da reaguje, a rizik pojačava opasnost mogućim ugrožavanjem čije posledice nisu jasno sagledive, ali za koje se treba pripremati.

Bezbednosna dilema podrazumeva da povećanje bezbednosti jedne države umanjuje bezbednost drugih. U njenoj osnovi je nepoverenje i strah da sve što jedna država preduzima u bezbednosnom smislu, može da ugrozi bezbednost druge. Vlastito snaženje, bilo unutrašnje ili podrškom spolja, izaziva reakciju kod druge ili drugih država i vodi daljem nadmetanju u moći, a to uzrokuje stalnu nestabilnost međudržavnih odnosa.

Kolektivna bezbednost nastaje uvažavanjem širih interesa država u sistemu i uređuje njihovo zajedničko obezbeđivanje od bilo koje države članice koja bi ugrozila nacionalnu bezbednost druge. Kolektivna bezbednost podrazumeva odricanje država u sistemu od upotrebe sile koja narušava dogovorene međusobne odnose, rešavanje problema pregovorima i na miran način.

Za razliku od kolektivne bezbednosti koja je okrenuta „unutar“ organizacije, *kolektivna odbrana* okrenuta je „spolja“ i podrazumeva udruživanje država radi zaštite od opasnosti i napada spolja. Ovakva obaveza članica NATO definisana je članom 5 Vašingtonskog ugovora iz 1949. godine po kome se napad na jednu državu članicu smatra napadom na sve.

Koncept *kooperativne bezbednosti* redefiniše tradicionalnu zamisao bezbednosti po kojoj država najuverljivije dostiže viši nivo bezbednosti *uvećanjem moći*, izraženom prevashodno vojnom, oružanom silom. Kooperativna bezbednost prednost daje *saradnji* u odnosu na politiku sile, naglašavajući da se bezbednosna pitanja uspešno mogu rešavati *smanjenjem pretnje*, dijalogom i saradnjom i uzimanjem u obzir bezbednosnih interesa drugih država, sa kojima se gradi međusobno poverenje kao osnov stabilnosti odnosa.

Termin *Hladni rat* izražava karakter sukoba Istoka i Zapada, nepomirljivost dve suprotstavljene ideologije - kapitalizma i komunizma i višedecenijsko nadmetanje dve velike sile - SAD i Sovjetskog Saveza za svetsku dominaciju. Vremenski podrazumeva period od kraja Drugog svetskog rata do rušenja Berlinskog zida, 1989. godine, simbola hladnoratovske podele.

Ovim osnovnim kategorijama NATO se može definisati kao *bezbednosna zajednica* u kojoj države prevazilaze *bezbednosnu dilemu* i strah od vojnog ugrožavanja u međusobnim odnosima, koristeći *kolektivnu bezbednost* i *kolektivnu odbranu* za očuvanje *bezbednosti* od unutrašnjeg i spoljnog ugrožavanja, a

uspešnim prepoznavanjem promena savremenih *izazova, rizika i pretnji* posle završetka *Hladnog rata* razvija sposobnosti i uz saradnju sa partnerima na principima *kooperativne bezbednosti* gradi novi *identitet*, ostajući jedan od ključnih faktora kontrole i menjanja bezbednosnih procesa širom sveta.

1.1. IDENTITET

Polazeći od osnovnog teorijsko-filozofskog određenja pojma identiteta i odnosa koji ima prema pojmu bezbednosti, datih u uvodnom delu rada, ovde će najpre biti dat pregled različitih značenja koja ovaj pojam ima tokom razvoja društva i u pojedinim naukama (filozofiji, sociologiji, psihologiji, međunarodnim odnosima i studijama bezbednosti).

Posle objašnjenja pojma *pojedinačnog (ličnog) identiteta* prelazi se na određenje različitih oblika *kolektivnog identiteta* i na odnos između pojedinačnog i kolektivnog identiteta. Nakon razmatranja odnosa kolektivnih identiteta, od kojih su najvažniji *nacionalni*, koje najočiglednije simbolizuje *država*, prelazi se na objašnjenje izgradnje *nadnacionalnog identiteta*, „čime se ovaj diskurzivni potez ostvaruje pri stvaranju regionalnih i širih identiteta“.⁵

---

⁵ Filip Ejodus, *Međunarodna bezbednost: teorije, sektori i nivoi*, „Službeni glasnik“ i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2012, str. 99-100. Objasnjenje diskursa Filip Ejodus započinje pozivanjem na Mišela Fukoa, koji je u delu *Arheologija znanja* (1969) među prvima razvio koncept diskursa, kako bi označio sistem ideja i praksi koje sistematski proizvode subjekte i svet o kome oni govore. Diskurs je i refleksija materijalnih odnosa moći u društvu, ali i prostor u kome se proizvodi značenje društvenih odnosa. Na osnovu ovako shvaćenog diskursa razvijena je *analiza diskursa* kao posebna metoda društvenih nauka, čiji je cilj, prema Iveru Nojmanu, „da analizira ono jezičko i ono materijalno kao celinu, a ovo se može uraditi tako što će se diskursi posmatrati i kao jezički i kao materijalni fenomeni“, na primer, kako jedna data izjava aktivira seriju socijalnih praksi.

“Iako bi bilo netačno reći da se identitet iznenada (ponovo) pojavio kao činilac u svetskoj politici, kao analitička kategorija tek je nedavno pronašao svoj put u konvencionalnom leksikonu teoretičara međunarodnih odnosa”, ističu Patricija Gof i Kevin Dan u uvodu sveobuhvatne studije *Identity and Global Politics – Empirical and Theoretical Elaborations*.⁶

Posle kritičkog pregleda literature o navedenim aspektima identiteta, daće se osnovna određenja pojma koji danas ima, pre svega kao analitička kategorija u teoriji međunarodnih odnosa i studijama bezbednosti, kojom se bliže mogu analizirati, objasniti i prognozirati događaji u nastajućoj multipolarnoj strukturi međunarodnog sistema.

1.1.1. Identitet u društvenoj teoriji

Filozofsko utemeljenje pojma identiteta vezuje se za Aristotela (384-322. g.p.n.e), koji polazi od pretpostavke da postoje samo pojedinačne stvari, u kojima su sadržani opšti pojmovi. Opštost je ona „pojmljiva suština“, koja je jednoj stvari zajednička sa drugim stvarima njene vrste i postoji samo u vidljivim stvarima, a ne odvojeno od njih. „Svako pojedinačno nedeljivo je u odnosu na samo sebe, a to već predstavlja bit jednog“, po čemu ono može biti spoznato, što čini njegovu „pojmljivu suštinu“, njegov identitet.⁷

Kasnije je Gotfrid Lajbnic (1646-1716) ovom principu identiteta dao matematički izraz $A=A$, a ovo aristotelovsko poimanje identiteta kao istosti ostalo je sve do kraja Srednjeg veka dominantno kao filozofska i matematička kategorija. Do tog

---

⁶ *Identity and Global Politics – Empirical and Theoretical Elaborations*, eds. Patricia M. Goff and Kevin C. Dunn, Palgrave Macmillan, New York, 2004, p. 1.

⁷ Aristotel, *Metafizika*, Paideia, Beograd, 2007, s. 276.

perioda, u tradicionalnim društvima, pojedinac nije imao (auto)refleksivno poimanje sebe i okruženja koje ima kasnije i danas, u modernom društvu.

U tradicionalnim društvima, početna interesovanja za kolektivni identitet Iver Nojman pominje, pozivajući se na Trejsi Stronga, još u gradovima-državama u istočnom Mediteranu u vreme oko 1000. g.p.n.e.

„Ono se poklapa sa nastajanjem svesti kod ljudi da postoji izbor koji se pravi kada se radi o tome sa kime i kako će čovek živeti – da sami ljudi oblikuju ili mogu oblikovati i ljude i ljudske živote“.⁸

U dugoj istoriji tradicionalnih društava, identitet pojedinca bio je određen stabilnijim socijalnim odnosima i pogledima na svet. Horizontalna i vertikalna pokretljivost bila je znatno manja, komunikacija svedena na uže okruženje koje je određivalo i samosvest pojedinca, uz jak uticaj iskustva predaka i magijskih i verskih obreda. I društvene promene bile su mnogo sporije, tako da je status pojedinca ostajao uglavnom u granicama koje je određivalo njegovo poreklo.

Stvaranje identiteta u teoriji počinje sa političkim organizovanjem društvenih zajednica i o tome već pišu antički filozofi. Platon u *Državniku* objašnjava da je zadatak državnika da „najlepšim tkanjem“ obuhvati i slobodne ljude i robove i da ih čvrsto drži na okupu u okviru političke zajednice.⁹ Aristotel na početku svoje *Politike* ističe da je čovek *zoon politikon*, društveno biće, koji nije dovoljan sam sebi, kao pojedinac ne može opstati i zato se kao biće zajednice udružuje na sve višim nivoima (porodica, selo) do polisa (grada-države), koja predstavlja prirodnu zajednicu ljudi, samodovoljna je i opstaje radi dobra njihovog

---

⁸ Iver B. Nojman, *Upotrebe drugog: „Istok“ u formiranju evropskih identiteta*, „Službeni glasnik“ i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2011, s. 22.

⁹ Platon, *Državnik*, Plato, Beograd, 2000, s. 369.

življenja.¹⁰ Iako ni Platon ni Aristotel u svojim političkim spisima ne koriste termin identitet, prepoznatljivo je da njihovo viđenje uređivanja političke zajednice podrazumeva razvijanje kolektivnog identiteta.

Suštinska promena pojma identiteta nastaje u procesu modernizacije društva, krajem XVI veka, koju donosi razvoj kapitalizma, industrijska revolucija, snaženje države i njeno regulisanje društvenih odnosa. *Oxford English Dictionary* navodi da se 1570. godine termin identitet (*identity*) prvi put pominje u engleskom jeziku i označava „apsolutnu ili suštinsku istost, istovetnost“. To je izraz do tada preovlađujućeg metafizičkog poimanja identiteta kao istosti.

Renesansa započinje preobražaj identiteta modernog doba i stavlja čoveka u prvi plan ovozemaljskog života. Racionalistički pristup i odvajanje društvene misli od dogmatskih stega vere, vezuju identitet za ličnost, za poželjnu sposobnost autorefleksivnog posmatranja i menjanja prema ličnim sklonostima, društvenim okolnostima i postizanju saglasnosti u izgradnji društvenih odnosa. Tu je začetak novog humanizma i rodno tle modernih liberalnih demokratija.

U menjanju društvenih okolnosti poseban značaj ima Vestfalski mir 1648. godine, kojim nestaje imperijalni politički poredak, a suverena država postaje novi subjekt međunarodnih odnosa. To dinamizira proces nastajanja i menjanja društvenih *kolektivnih identiteta*, posebno nacionalnog identiteta koga najočiglednije simbolizuje upravo država.

Sa promenama koje donosi moderno doba, rađanjem modernog čoveka i moderne države, raste interesovanje za identitet u društvenim naukama, posebno u filozofiji, psihologiji i sociologiji. Najuticajnije novo razumevanje

---

¹⁰ Aristotel, *Politika*, BIGZ, Beograd, 2003, s. 19.

identiteta u filozofiji dali su Rene Dekart (1596-1659), Džon Lok (1632-1794) i naročito Georg Vilhelm Fridrih Hegel (1770-1831).

Francuski racionalista Rene Dekart pošao je od metodološke sumnje o postojanju i (samo)postojanju, koja proističe iz dualizma svesti i sveta. U osnovi, to je traganje za smislom identiteta, za razotkrivanjem povezanosti identiteta sa nečim što je od njega različito, *drugo*. To drugo može biti *odvojeno*, a može biti i *unutrašnje razlikovanje*, kao stalno *podrugojačivanje* u vremenskom procesu sopstvenog preobražaja.¹¹

„Kartezijanskim“ dualizmom i metodom radikalne sumnje, Dekartov posrednik u *Meditacijama o Prvoj filozofiji* zaključuje:

„Ubedio sam sebe da nema apsolutno ničeg na svetu, ni neba, ni zemlje, ni uma, ni tela. Da li otuda sledi da ni ja ne postojim? Ne, ukoliko sam se u nešto uverio to je da ja zasigurno postojim... Dakle, nakon detaljnog ispitivanja svega moram najzad da zaključim da je iskaz: Ja jesam. Ja postojim, nužno istinit, bilo da sam ga izneo, ili samo zamislio u svom umu“.¹²

Iz ovog citata sročena je poznata fraza „Mislim, dakle postojim“ (Cogito ergo sum), kojom Dekart identitet, odnosno sopstvo, poistovećuje sa mišljenjem.

Za razliku od Dekartovog racionalizma, engleski filozof Džon Lok lični identitet posmatra empirijski. U *Ogledu o ljudskom razumu* on polazi od uverenja da se saznanje stiče na osnovu posmatranja i sticanja iskustva. Lokov identitet je empirijski opazivo sopstvo. Otuda njegovo mišljenje da ljudi nemaju urođenih

---

¹¹ Jelena Đurić, *Globalni procesi i preobražaj identiteta*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Albatros plus, Beograd, 2012, s. 35.

¹² Rene Dekart, *Rasprava o metodi, Osnovi filozofije*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1951.

misli, oni su pri rođenju „neispisana tabla“ (lat. *tabula rasa*), a identitet stiču iskustvom, i on se, kao opazivo sopstvo, može izučavati.¹³ Sticanje identiteta iskustvom, u obrnutom smeru gledano, zapravo znači širenje ličnog identiteta na sećanje, na vraćanje svesti unazad, u čemu i jeste aktuelnost Lokovog pristupa, jer se, po njemu, znanje i samosaznanje stiču *aposteriori*. Ako se tome doda Hjumova mogućnost *razumevanja kauzalnih događaja*, onda se identitet može proširiti i na iskustvo koga se lično ne sećamo, ali nam je poznato na osnovu poznavanja istorije.¹⁴

Nemački filozof Georg Vilhelm Fridrih Hegel je najzaslužniji što je u izučavanje pojma identiteta uvedena različitost, *drugost* koja ga zapravo konstituiše i njegov je neodvojivi deo. Identitet i različitost su u dijalektičkom i dinamičkom odnosu i neophodni su za mogućnost saznanja drugog. Paradigmatični primer dijalektičkog odnosa gospodara i roba pokazuje da tek ishod borbe za dominaciju i njegovo međusobno priznanje uzajamno konstituišu gospodara i roba, jer iz pozicije subjekta, oni to nisu u mogućnosti bez perspektive drugog.¹⁵

Posle filozofije, doprinos razumevanju identiteta dale su psihologija, sociologija i socijalna psihologija, potvrđujući značaj koji *drugi* imaju za oblikovanje pojedinačnog i kolektivnog identiteta. Među najuticajnijim razmatranjima je psihoanalitički pristup Sigmunda Frojda (1856-1939), koji identitet pojedinca vidi kao sukob tri elementa ljudske psihe, „ida“, „superega“ i „ega“. „Id“ čine osnovni, uglavnom podsvesni porivi ka zadovoljstvu, čija suprotnost je „superego“, savest koja ga kontroliše imajući u vidu društvene norme. Njihovo pomirenje ostvaruje „ego“, svest pojedinca koja određuje njegovo ponašanje u skladu sa društvenom realnošću. Pored razmatranja psihologije pojedinca i uticaja koji na njega ima neposredno okruženje, Frojd se bavio i kolektivnom

---

¹³ Džon Lok, *Ogled o ljudskom razumu*, I-II, Kultura, Beograd, 1962.

¹⁴ Dejvid Hjum, *Rasprava o ljudskoj prirodi*, „Veselin Masleša“, Sarajevo, 1983.

¹⁵ Georg Vilhelm Fridrih Hegel, *Fenomenologija duha*, BIGZ, Beograd, 1986.

psihologijom, a njegov osnovni zaključak je da pojedinac, kao član kolektiva, zbog zadovoljenja „libida“, potrebe da bude u ljubavi, odnosno harmoniji sa grupom, vremenom utapa svoje sopstvo u identitet grupe, a to postaje izraženije ukoliko postoji osećanje ugroženosti, gde grupa daje osećaj zaštićenosti i sigurnosti.¹⁶

Pojedinačni identitet se gradi spoznajom sebe i u odnosu sa okruženjem, kroz odnos prema drugima i njihov odnos prema sebi. U toj interakciji nastaju razni oblici kolektivnog identiteta, od porodice i drugih nivoa grupne pripadnosti, do viših nivoa kao što su kulturni, verski, etnički, politički, nacionalni identitet.

Pojačana interesovanja sociologa za identitet, krajem XIX i početkom XX veka, rezultiraju ukazivanjem na značaj koji društveni faktori imaju za razvoj pojedinca. Tako američki sociolog Džordž Herbert Mid (1863-1931) smatra da se pojedinci još kao deca, kroz igru, uključuju u društvena pravila, „uopštenu drugost“ u kojoj kasnije preuzimaju uloge i ponašaju se poštujući njena pravila. Midov sociološki pristup identitetu, simbolički interakcionizam, potencira da na sopstvo pojedinca i njegovo oblikovanje utiče društvo drugih ljudi, sa tradicijom, vrednostima, značenjima, idejama, svim onim što čini kulturu društva kome pojedinac pripada.¹⁷

Zasluga ovog sociološkog pristupa je što ukazuje na oblikovanje i razvoj sopstva pod uticajem „značajnih drugih“ iz različitih „referentnih grupa“, ključnih za socijalizaciju ličnosti, ukazujući tako na drugu, manje individualističku stranu ličnosti. Takođe, mnogostrukost društvene interakcije utiče na sopstvo da ono preuzima mnoge funkcije i uloge.

---

¹⁶ Sigmund Freud, *Group Psychology and the Analysis of the Ego*, Hogarth Press, London, 1949.

¹⁷ Ivana Spasić, *Sociologija svakodnevnog života*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2004, s. 99.

„Subjekt, koji je ranije doživljen kao da ima jedinstven i stabilan identitet i sopstvo, počinje da se shvata kao fragmentovan i sastavljen, ne samo od jednog, već od nekoliko 'identiteta', koji su nekad protivrečni i nedovršeni... Simbolički interakcionizam je tako indukovao 'postmodernog subjekta', bez fiksnog, neprekidnog, trajnog i suštinskog identiteta sopstva... Identitet je na taj način počeo da se posmatra kao *istorijska*, a ne samo kao *biološka* kategorija“.¹⁸

Prelazeći dugi put od metafizičkog poimanja od Aristotela do Lajbnica, preko Dekartovog *Cogita* i Hjumovog empirizma, identitet je ranesansnim preobražajem čvrsto vezan za modernog čoveka, za njegovu ličnost i kolektivite u koje stupa kao društveno biće.

1.1.2. Savremena viđenja identiteta

Dvadeseti vek doneo je velike promene u naučnom razvoju, informatičku revoluciju, dva svetska rata i aktuelnu globalizaciju, a kraj Hladnog rata iz temelja je promenio međunarodne odnose. Živi se i komunicira sve brže, tako da se stiče utisak da je došlo, kako je to okarakterisao Dejvid Harvi, „do skupljanja vremena i prostora“.¹⁹

U modernom dobu promene se ubrzavaju, usložnjavaju život pojedinca i njegovo snalaženje i određenje prema užem i širem okruženju. Ekonomski razvoj, nove tehnologije, urbanizacija, aktuelni procesi globalizacije, menjaju karakter društvenih odnosa i veza, pojedinac se na jednoj strani oseća oslobođen društvenih stega, ima veću slobodu izbora, ali je na drugoj strani

---

¹⁸ Jelena Đurić, *Globalni procesi i preobražaj identiteta*, str. 141-143.

¹⁹ David Harvey, *The Condition of Postmodernity: an enquiry, into the Origins of Cultural Change*, MA: Blackwell, Cambridge, 1990.

usamljeniji, društvene veze slabe, a preispitivanja ideja, ideologija i shvatanja stavljaju ga pred složenu dilemu izbora.

Globalizacija i fragmentacija dva su ogledala u kojima pojedinac traži svoj autentični lik, da živi u skladu i sa vremenom i sa sobom, a to više nije nimalo lako.

U savremenom društvu promenilo se i poimanje identiteta. Pojedinačni identitet dobija sve više pojava oblika, zavisno od polazišta brojnih naučnih disciplina koje se njime bave. Ako je autorefleksivnost bila zbirna oznaka za identitet modernog čoveka od kraja Srednjeg veka, onda je to danas fragmentarnost. Autorefleksivnost je ostala bitna karakteristika savremenog poimanja identiteta i proces njegovog oblikovanja, ali je ubrzanje ovog procesa, kao posledica navedenih promena u savremenom društvu, dovelo do fragmentacije identiteta, tako da postmoderni subjekt ima mnoštvo identiteta.

To sa jedne strane može biti prednost savremenog čoveka jer se višestrukim pojava oblicima identiteta može koristiti za očuvanje slobode pred mogućim represijama, počev od svakodnevnog komuniciranja sa drugima do prinuda aktuelne političke vlasti.²⁰ Ali, s druge strane, ukoliko pojedinac ne uspe da sinhronizuje i integriše te višestruke pojavne oblike identiteta u psihološki stabilnu socijalizovanu osobu, onda dolazi do „poremećaja višestruke ličnosti“, poremećaja fragmentacije ličnog identiteta, što predstavlja negativnu posledicu

---

²⁰ Zbignjev Bžežinski: „Postojeću disperziju globalne moći još više pojačava nastanak specifičnog fenomena: političko buđenje širom sveta populacija koje su do sada bile politički pasivne ili potisnute. Ovo buđenje, koje je nedavno bilo na delu u centralnoj i istočnoj Evropi a kasnije u arapskom svetu, predstavlja kumulativni proizvod interaktivnog i međuzavisnog sveta povezanog 'instant' vizuelnim komunikacijama, kao i bunta mladih u manje razvijenim društvima, sastavljenih od politički aktivnih univerzitetskih studenata i društveno deprivilegovanih nezaposlenih ljudi koji se lako mogu mobilisati“. (*Amerika – Kina i sudbina sveta (Strateška vizija)*, „Albatros plus“, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2013, s. 32).

savremenog doba. Naime, na početku modernizacije, kada je na racionalizmu zasnovana autorefleksivnost bila način samospoznaje i razvijanja sposobnosti čoveka za nova znanja, savremena reflektivnost može da se izokrene protiv čoveka i njegovog nalaženja sigurnog utočišta u sebi i društvu, u ličnom i kolektivnom identitetu.

Na važnost stabilnog ličnog identiteta ukazuje sociolog Entoni Gidens, jer je takva osoba sigurnija u svom ponašanju i ima osećaj biografskog kontinuiteta. Time snaži svoj samoidentitet, koji se razume i održava kao „nativ o sebi“, zbir priča koje svako o sebi može da ispriča. Gidens u fragmentaciji identiteta vidi i mogućnost da modernost ujedinjuje, omogućava pojedincima da pluralizam identiteta ujedine u takozvani kosmopolitski identitet, prevazilazeći omeđavanja širih kolektiviteta i poručujući da je svet jedno zajedničko mesto za život.²¹

Pojedinačnim identitetom više se bavio i Mišel Fuko, naročito prateći prakse izgradnje identiteta kroz istoriju. „Tehnologije sopstva“, kako ih on naziva, svrstava u najstarije prakse civilizacije, jer je istorija čovekove brige o sebi mnogo starija od moderne ideje „rada na sebi“ koja se vezuje za racionalizam i prosvetiteljstvo. Analizirajući ovu genealogiju autorefleksivnosti on ističe snažnu vezu između identiteta i moći, jer konstruisanje pojedinačnog identiteta, po Fukou, zavisi od odnosa moći u društvu.²²

Duga istorija traganja za smislom identiteta u centar pažnje više je stavljala pojedinca i njegovu borbu sa svim silama koje su ugrožavale stabilno sopstvo i samoidentitet, koji ima kontinuitet i biografiju izvesnije budućnosti. Iako svest o drugim nije zanemarivana, posebno o značajnim drugim za izgradnju ličnog identiteta, kao što su to prijatelji još kod Aristotela ili kasnija sociološka

---

²¹ Anthony Giddens, *Modernity and Self Identity*, Polity Press, Cambridge, 1991. p. 54.

²² Jelena Đurić, *Globalni procesi i preobražaj identiteta*, s. 182.

ukazivanja na značaj neposrednog društvenog okruženja, sve do XX veka nema uticajnijih teorija o izgradnji kolektivnih identiteta.

„Glavni problem je zapravo u tome što nema jasno i konačno odredivih *granica* između individualnog i kolektivnog identiteta. To je jasno već na nivou samosaznanja koje je prožeto pitanjima o mogućnosti saznanja drugog. Još Aristotelovo shvatanje prijateljstva govori o tome kako je samosaznanje u stvari etičko pitanje, s obzirom da mi saznajemo *ko smo* zahvaljujući drugima, a pre svega *prijatelju*“.²³

Posebno psihološki pravci istraživanja identiteta u centar pažnje stavljaju individualni identitet, dovodeći u sumnju ideju da kolektiv može biti nosilac intencionalnih stanja, uverenja, namera, pa samim tim i delovanja. Intencionalnost se pripisuje samo individualnim umovima, a „kolektivni um“ ostaje sporan koncept.

Iver Nojman primećuje da se u društvenoj teoriji „gotovo čitava literatura o stvaranju kolektivnog identiteta zasniva na antropomorfizaciji ljudskih zajednica, a ljudsko biće uzeto kao uzor vrlo liči na renesansnog čoveka.²⁴ On prihvata tvrdnju Erika Ringmara „da su moderni čovek i moderna država istovremeno rođeni i zajedno rasli“, a može se dodati i ostali u temelju društvene teorije koja kolektivnom identitetu pristupa prevashodno politički, polazeći od odnosa moći.

Ovde treba pojasniti termine „identitet“ i „sopstvo“, za koje Nojman navodi da su „njihove etimologije isprepletene“, a pojačano zanimanje za kolektivne

---

²³ Isto, s. 263.

²⁴ Iver B. Nojman, *Upotrebe drugog...*, s. 22.

identitete u ranim devedesetim godinama prošlog veka dovelo je do tendencije da se ova dva termina razdvoje.²⁵

Sociolog Čarls Lemert takođe podržava pravljenje razlike između „sopstva“ i „identiteta“ na nivou ljudske zajednice.

„Sopstvo' i 'identitet' mogu se odnositi na različite pre nego na iste događaje. U celini, ovaj stav, ako uopšte jeste stav, opterećen je teorijskim i političkim problemima. To je, gotovo izvesno, razlog što je spremnost da se njime uopšte pozabave još jedna stalna stavka na demarkacionoj liniji dve grupe. Prva grupa je sklona da smatra da su 'sopstvo' i 'identitet' identični u toj meri da njihove razlike, ako ih uopšte ima, mogu da se zanemare. Druga grupa sklona je da dozvoli (a ponekad i insistira na tome) da postoje razlike, ali takve da oko njih ne treba praviti filozofsku buku. To je možda razlog što druga grupa piše i govori jezikom koji nije zvanični jezik filozofije i teorije“.²⁶

Antropolog Marijen Gulestad uočava sledeće razlike:

„Ja definišem moderno *sopstvo* kao stalni proces u kojem se pojedinac trudi da poveže svoje razne uloge, identitete i iskustva. *Uloge*, s druge strane, su dinamični vidovi različitih pozicija pojedinca u društvenoj strukturi, dok su *identiteti* one osobine sa kojima se pojedinac poistovećuje i koje želi da budu društveno potvrđene. Neki identiteti su neposredno vezani za društvene uloge, dok drugi, poput nacionalnih i etničkih identiteta, mogu biti aspekti nekoliko uloga. Moderni ljudi grade

---

²⁵ Isto, s. 238-239.

²⁶ Charles Lemert, „Dark Thoughts about the Self“, in: *Social Theory and the Politics of Identity*, ed. Craig Calhoun, Blackwell, Oxford, 1994, p. 103.

mnoge prolazne i situacione identitete, ali obično nastoje da imaju relativno koherentnu i stalnu predstavu o sopstvu“.²⁷

Sa Lemertom i Gullestadovom saglasan je i Iver Nojman koji primećuje:

„... da nam je potreban jedan termin za identitete koji su vezani za kontekst, a drugi za (ontološku nemogućnost) identiteta koji nadilazi kontekst. Prvi se jednostavno mogu nazvati identitetima, a drugi sopstvima... Želim da ukažem da stvaranje sopstava jeste narativni proces identifikacije kojim se određeni broj identiteta koji su nastali posredovanjem određenih konteksta povezuje u jednu sveopštu priču“.²⁸

Iz kasnije analize kojom Nojman pokazuje teorijski i praktični značaj identiteta koji nadilazi kontekst i njihovo prisustvo kao predanja, mitova i slično, koja su u opticaju u kulturama naroda, videće se koliko ta *predstavljanja* žilavo opstaju korišćenjem u tekućoj političkoj praksi za (pre)oblikovanje nacionalne svesti i (re)definisiranje nacionalnih interesa i ciljeva.

1.1.3. Odnos pojedinačnog i kolektivnog identiteta

Pojam identitet (lat. *identitas, isto*) podrazumeva istovetnost bića, pojave, svojstva, tokom menjanja ili u toku razvoja, što upućuje da tu istovetnost, odnosno identitet, treba shvatiti u njegovom *dinamičkom smislu*.

---

²⁷ Marianne Gullestad, „Home Local Community, and Nation: Connections between Everyday Life Practices and Constructions of National Identity in Contemporary Norway“, Nav. prema: Iver B. Nojman, *Upotrebe drugog...*, s. 239.

²⁸ Iver B. Nojman, *Upotrebe drugog...*, s. 240.

Pojedinačni (lični, personalni) identitet vezan je samo za jednu osobu. Zavisno od konteksta može podrazumevati brojna određenja, ali su ona uvek odnose na tu jednu osobu, tako da isti lični identitet ne mogu imati dve ili više osoba.

Đanbatista Viko je u svom delu *La Scienza Nuova* (1725) posmatrao čoveka i kao deo istorijskog procesa u kojem ljudska bića izgrađuju svoj jezik, običaje, norme i vlast. Ljudska priroda je uslovljena društvenim okolnostima u kojima čovek ostvaruje svoje težnje za samoispunjenjem.²⁹ Ovo je suprotno univerzalističkom pristupu ljudskoj prirodi koji identitet vezuje za rođenje i nasleđe, a zanemaruje uticaj istorijskih epoha, društvenih okolnosti i kulturnih uticaja na čovekov identitet, koji se samim tim oblikuje tokom čitavog života.

Emil Dirken je pomirio ova dva uticaja, videvši ljudsku prirodu kao *dualizam*, kao stalnu borbu između, s jedne strane, onoga što preko čula i osećaja deluje na čoveka, i s druge strane, društveno uslovljenog moralnog okvira koji usmerava čovekovo ponašanje. Obe krajnosti čine ljudsko biće: i onaj deo koji je egoističan i želi zadovoljenje potreba i drugi, ograničen društvenim pravilima kojih se treba pridržavati. Zato je čovek, po Dirkenmu, *homo duplex*, istovremeno i individua i kolektivno biće, i na taj način se preko pojedinca ostvaruje kolektivna svest.³⁰

Kolektivnih identiteta ima više jer se izvode iz pripadnosti različitim kolektivitetima (grupe, rod, klase, nacije i širi kolektiviteti). O različitim kolektivnim identitetima može se govoriti sa stanovišta različitih kriterijuma, kao što je razvrstavanje prema načinu organizovanja, naučnoj disciplini i brojnim drugim pristupima. U ovom radu prevashodno će biti reči o (samo)određenju i (samo)razumevanju nacija, država, političkih i bezbednosnih

---

²⁹ Giambattista Vico, *Načela nove znanosti, O zajedničkoj prirodi nacija*, Naprijed, Zagreb, 1982.

³⁰ Ljubiša Mitrović, *Sociologija*, Institut za političke studije, Beograd, 2003, str. 100.

zajednica, u odnosu na druge aktere (od pojedinca do širih kolektiviteta) u međunarodnom sistemu.

1.1.4. Nacionalni identitet

Najprisutniji i najsloženiji kolektivni identitet je nacionalni, koga najočiglednije simbolizuje država. U Vujaklijinom *Leksikonu stranih reči i izraza* (Prosveta, 1991) nacija se određuje kao „društvena zajednica ljudi koji govore istim jezikom, koji su zajednički proživeli politički i kulturni razvoj i koji su prožeti svešću o uzajamnoj pripadnosti i celovitosti u odnosu prema drugim nacijama.“ U osnovi većine definicija nacije je zajednički jezik, istorijska prošlost, tradicija, teritorija, zajednički mitovi, osećaj zajedničke pripadnosti.

Sa stanovišta bezbednosti i izgradnje zajednica, etnički i nacionalni identitet i njihov odnos i danas imaju bitan uticaj na integrativne i dezintegrativne procese u nastajanju bezbednosnih zajednica. U određenju etničkog identiteta Bernar Formozo navodi tri pristupa: primordijalistički, instrumentalistički i konstruktivistički. Primordijalistički pristup insistira „na pretpostavljenim krvnim vezama, fenotipskoj bliskosti, jeziku, religiji, etnonimu i drugim specifičnostima.“ Instrumentalistički vidi etnicitet „u službi kolektivne mobilizacije usmerene na traženje ekonomskih i političkih prednosti“, dok kasniji, konstruktivistički pristup, identitet određuje kao proces, a ne datost. „Definicije i granice etniciteta se grade i rekonstruišu u neprekidnoj interakciji između grupa“.³¹

Proces izgradnje nacije An-Mari Tijes vidi kao dva, naizgled, suprotstavljena shvatanja: subjektivno (političko ili francusko) i objektivno (kulturno ili nemačko). Subjektivno shvatanje ističe racionalnost i ugovornost izbora

---

³¹ Bernar Formozo, „Rasprave o etnicitetu“, u: Katrin Halpern i Žan-Klod Ruano-Borbalan (ur.), *Identitet(i): pojedinac, grupa, društvo*, CLIO, Beograd, 2009, str. 298-309.

pripadnosti naciji i počiva na građanskom identitetu, a objektivno shvatanje naglašava kulturne i etničke kriterijume. Ali i jedno i drugo shvatanje određuje formiranje nacije kao konstruisanje novog kolektivnog identiteta.³²

Entoni Smit ukazuje i na razliku po kojoj se „zapadni model“ nacije zasniva na prostornom shvatanju nacije kao pravne i političke zajednice, koja nastaje kao rezultat političkog procesa, dok „istočni model“ nacije podrazumeva etničku zajednicu zasnovanu na rođenju i rodnoj grupi.³³

Jan Such uočava da se danas „novi identiteti evropskih država rađaju ne iz „horizontalnog odnosa“ s identitetima drugih nacija, nego iz „vertikalnog sukobljavanja“ s identitetom „višeg reda“ (tj. sveevropskog).³⁴ On pored problema identifikacije sadržaja evropskog identiteta vidi i problem prepoznavanja novih (menjajućih) identiteta naroda koji čine Evropsku uniju ili joj žele pristupiti, s tim što integracija Evrope ne znači likvidaciju nacija ili država, koja se prema njegovoj proceni može meriti čak i vekovima.

Kao što je identitet pojedinca neraskidivo povezan sa društvom i uvek se formira u odnosu sa drugim, tako se identiteti nacija uspostavljaju nasuprot identitetima drugih, najčešće susednih nacija i imaju važnu ulogu u njihovoj istoriji.

Do porasta interesovanja društvenih nauka (socijalne antropologije, međunarodnih odnosa, studija bezbednosti), za izgradnju kolektivnih identiteta, došlo je u drugoj polovini XX veka upravo zbog bujanja različitih

---

³² An-Mari Tijes, „Kulturna proizvodnja evropskih nacija“, u: Katrin Halpern i Žan-Klod Ruano-Borbalan (ur.), *Identitet(i): pojedinac, grupa, društvo*, str. 332–333.

³³ Entoni D. Smit, *Nacionalni identitet*, Beograd, 1989, s. 26.

³⁴ Jan Such, „Nacionalni identitet naspram evropskog identiteta“, *Politička misao*, br. 4/2000, str. 83–88.

etnonacionalizama koji postaju pretnja bezbednosti. To se naročito odnosi na Evropsku uniju i utiče na višedecenijske napore u procesu evropskih integracija i izgradnje zajedničkog evropskog identiteta.

U osnovi svakog društvenog kolektiva je pojedinac, a širi kolektiviteti mogu se izvoditi i iz užih. Zato se postavlja pitanje na čemu se zasniva etnonacionalni, odnosno nacionalni identitet? Norveški antropolog Fredrik Bart u svojoj uticajnoj studiji *Etničke grupe i razgraničenja*,³⁵ identifikovao je četiri teorijske odlike etničke grupe. Takva grupa se biološki samopodržava, svi članovi grupe dele osnovne kulturne vrednosti, grupa je omeđeno društveno polje komunikacije i interakcije i upravo po tim međašima oni prepoznaju sebe kao pripadnike grupe, ali ih i drugi po tome prepoznaju.

Na značaj ovog promenjenog odnosa prema nastajanju etniciteta ukazuje Iver Nojman:

„Frederik Bart i saradnici iznose stav da se etnicitet (a po istoj logici to važi i za stvaranje kolektivnog identiteta) može najplodonosnije istraživati ako se granice etničkih grupa uzmu za početne tačke istraživanja. Do tada su se istraživanja uglavnom bavila nesistematičnom katalogizacijom kulturnih karakteristika koje su im se činile endogenim. Bart je pomerio taj fokus tako što je pokazao da se etničke grupe reprodukuju samim održavanjem granica koje ih odvajaju od drugih grupa za koje smatraju da su sačinjene kao *drugo* zato što nemaju ove ili one karakteristike. Drugim rečima, on je predložio da se proučava veza *sopstvo-drugo* takoreći od crte koja se koristi kao granični marker identiteta, a koju je on nazvao 'dijakritikom'.³⁶

---

³⁵ Fredrik Barth, *Introduction to Ethnic Groups and Boundaries*, Norwegian University Press, Oslo, 1969, pp. 9-38.

³⁶ Iver B. Nojman, *Upotrebe drugog...*, s. 24.

Ovim je Bart, kako kaže Nojman, iščupao stvaranje identiteta iz psiholoških pravaca i učvrstio ga na mestu koje pripada domenu društvene interakcije.

Karakteristike nacionalnog identiteta su pre svega jezik, istorija, kultura, religija, ono što pripadnici nacije dele kao zajedničke odlike pripadnosti, koju simbolizuje država i njeno društveno, ekonomsko i političko uređenje. Ričard Dženkins smatra da se osećanje etničke pripadnosti pojedinca stiče ranom primenom socijalizacije i ostaje aspekt emotivnog i psihološkog sklopa pojedinca. On dalje tvrdi da etnicitet naglašava kulturnu diferencijaciju, zasnovan je na zajedničkim značenjima, a proizvodi se i reprodukuje kroz društvenu interakciju. Zato je promenljiv i podložan manipulisanju.³⁷

Prema Aleksandru Ventu svaka država poseduje četiri tipa identiteta: korporativni, tipski, identitet uloge i kolektivni identitet.³⁸ *Korporativni identitet* odnosi se na identitet države kao suverene političke zajednice, a suština te suverenosti ispoljava se u posedovanju monopola nad legitimnom upotrebom fizičke sile. *Tipski identitet* podrazumeva bitne unutrašnje karakteristike koje su ujedno značajne za druge aktere međunarodnog sistema. Tako države mogu biti demokratije ili autokratije, republike ili monarhije, kapitalističke ili komunističke itd, sa mogućnošću različitih kombinacija tipskih identiteta. *Identitet uloge* podrazumeva karakteristike koje država ima u odnosima sa drugim državama, a on se može određivati prema velikom broju kriterijuma (moć, vojno svrstavanje, stepen saradnje...). Bitna odlika je da uloga mora biti priznata od drugih država, što je, na primer, značajno kod opredeljenja države da bude neutralna. I četvrti Ventov tip identiteta je *kolektivni identitet* koji država razvija identifikacijom sa drugim državama, što podrazumeva da sopstvo u sebe uključi drugost. Primer kolektivne identifikacije jeste Evropa, u kojoj su

---

³⁷ Ričard Dženkins, *Etnicitet u novom ključu*, „Biblioteka XX vek“, Beograd, 2001, s. 135.

³⁸ Aleksandar Vent, *Društvena teorija međunarodne politike*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2014, str. 195-207.

države Evropske unije primile u članstvo zemlje centralne i istočne Evrope koje su posle okončanja Hladnog rata iskazale snažno proevropsko opredeljenje. Prema Ventu, državni identitet je izvorište nacionalnih interesa, koji čine osnovu politike nacionalne bezbednosti.

U analizi istorijskih narativa i njihove moguće ugroženosti valja imati u vidu i pojmove Karla Šmita „političko“ i „neprijatelj“, kojima država definiše sebe kao entitet koji mora razlikovati javnog prijatelja od neprijatelja.³⁹ Upravo je to izraz njene suverenosti, koji, ako izostane, može ugroziti njen istorijski narativ, a njen autoritet može biti osporen i preuzet od strane drugog entiteta. Ako politički entitet odustane od identifikacije neprijatelja, on gubi političko svojstvo, svoj kolektivni identitet i prestaje da postoji. Šmit napominje da javni neprijatelj ima oblik ljudskog kolektiviteta (društvene grupe). On ostavlja mogućnost da prijatelji postanu neprijatelji zbog promenljivosti identiteta, i smatra da sadržaj identiteta nije važan, jer je „politički izbor prijatelja ili neprijatelja potpuno arbitraran, ne opravdava se i ne bazira na razlozima“.⁴⁰

Na osnovu socio-psiholoških proučavanja identiteta Bernd Simon izdvaja njegovih pet najvažnijih funkcija. Prva funkcija povezana je sa *potrebom pojedinca za pripadanjem*. Tu je jak podsticaj izgradnje kolektivnog identiteta jer daje pojedincu taj osećaj pripadanja i što je veoma važno, stvara osećaj kontinuiteta koji odražava vremensku dimenziju pripadanja, situiranost koja otvara perspektivu. Drugo, to je *potreba pojedinca da se razlikuje od drugih*.

---

³⁹ Filip Ejodus, „Opasne veze – teorija sekuritizacije i šmitovsko nasleđe“, *Bezbednost Zapadnog Balkana*, br. 13, 2009, s. 11. Šmit je razvio koncept političkog u svoja dva ključna dela „Politička teologija“ (1922) i „Koncept političkog“ (1932). U ovim delima, on „pravi oštru razliku između partijske politike i političkog. Dok je politika refleksija antagonizama koji postoje između različitih političkih partija unutar države, političko je proizvod sukobljavanja sa drugim državama“.

⁴⁰ Carl Schmitt, *The Concept of the Political*, University of Chicago Press, Chicago, 2007, p. 27.

Identitet pored toga što definiše „ko sam Ja“ određuje i „ko nisam Ja“, tako da individualni identitet određuje jedinstvenost individue u odnosu na druge, dok kolektivni identitet razlikuje pripadnike jedne grupe od pripadnika drugih grupa. Kombinacija ova dva identiteta daje ono što možemo nazvati „Ja“. Treća važna funkcija identiteta tiče se *potrebe za poštovanjem*, koja čini osnovu samopoštovanja i samopouzdanja. I ovde se može uočiti važnost kolektivnog identiteta koji stvara osećaj pripadnosti kod individua, dajući im osećaj zajedništva. Četvrto, identitet je veoma značajan i zbog toga što *obezbeđuje pojedincu perspektivu pomoću koje objašnjava i razume svet oko sebe*. Ovde kolektivni identitet daje perspektivu koju kolektiv deli i time je ona ojačana kroz proces društvene proverljivosti. I peta funkcija identiteta je da omogući da *ljudi sebe prepoznaju kao uticajne društvene aktere*. Kolektivni identitet stvara osećaj da pojedinac može da računa na socijalnu podršku ostalih članova grupe, a obaveze i norme koje mu nameće grupa oblikuju njegov individualni identitet u funkciji stvaranja uspešnijeg društvenog aktera.⁴¹

Ovo raščlanjavanje identiteta završićemo zaključkom iz obimne studije o ovoj temi, u kome urednici Patricija Goff i Kevin Dan izdvajaju četiri odlike identiteta koje su uglavnom prihvaćene u savremenoj društvenoj teoriji. To su *drugost, fluidnost, konstruisanost i mnogostrukost*.⁴²

Prva odlika ukazuje na to da je identitet relacioni pojam i da zahteva razliku da bi postojao. Ta razlika konstituiše se kao *drugost*, koja je u odnosima politike, interesa i moći obično neprijateljska, ali ne mora da bude. *Drugost* ne podrazumeva uvek razliku u drugom, već i razliku u sebi, unutar sopstva. Od posebne važnosti je *značajna, preteća drugost*, koja presudno a često i dugoročno

---

⁴¹ Miša Stojadinović, „Izazovi formiranja identiteta u savremenom društvu“, *Politička revija*, 3/2011, str. 69-82.

⁴² *Identity and Global Politics – Empirical and Theoretical Elaborations*, eds. Patricia M. Goff and Kevin C. Dunn, Palgrave Macmillan, New York, 2004, pp. 237-247.

uslovljava identitet, kao što to pokazuje Iver Nojman u pomenutoj studiji analizirajući proces stvaranja evropskog identiteta pod uticajem *ruskog drugog*, gde je Rusija predstavljena kao jedna od najvažnijih komponenti diskursa o stvaranju evropskog identiteta, a sigurno i kao glavni činilac aktuelnog diskursa o evropskom bezbednosnom poretku.⁴³

Druga odlika je *fluidnost* identiteta, odnosno da identiteti nisu fiksirani i ograničeni, sa koherentnim sadržajem koji se može navesti. Zato ih je teško definisati, jer je svako definisanje i određeno ograničavanje. U analizama u pomenutoj studiji koje razmatraju fluidnost identiteta ukazuje se na njegovu zavisnost pre svega od političkih promena, ali je i tada teško predvideti pravac promena. Autori analiza u ovom delu studije, Džimi Fruh i Samanta Arnold sugerišu da odnos identiteta i političkih promena treba pažljivo analizirati kao deo sveobuhvatnog društvenog procesa, u kome njihov odnos nije linearan već upravo zavisi od konkretnih okolnosti.⁴⁴ Međutim, fluidnost se ne izjednačava sa stalnim promenama. Uočljivo je da postoje određene predstave kolektivnog identiteta koje se održavaju na duže staze, „preživljavajući“ brojne političke promene, ali zadržavajući socijalnu sedimentiranost, kao znak postojanije svesti ljudi o tome ko su, šta rade i zašto to rade.⁴⁵

Treća odlika je da identitet nije dat već je *društveno konstruisan*. U studiji se navodi da nije lako uvek utvrditi „autorstvo“ identiteta, jer se oni stvaraju i menjaju kroz diskurse i socijalne prakse. U analizama ovog dela studije, Patrik

---

⁴³ Iver B. Neumann, „Deep Structure, Free-Floating Signifier, or Something in Between? Europe’s Alterity in Putin’s Russia”, in: *Identity and Global Politics...*, pp. 9-45.

⁴⁴ Jamie Freuh, „Studying Continuity and Change in South African Political Identity”; Samantha L. Arnold, „The Language of Respectability and the (Re)Constitution of Muslim Selves in Colonial Bengal”; in: *Identity and Global Politics...*, pp. 63-102.

⁴⁵ Siba N. Grovogui, „The Trouble with the *Evolues*: French Republicanism, Colonial Subjectivity and Identity”, in: *Identity and Global Politics...*, pp. 103-121.

Džekson i Kevin Dan ilustruju dominantni uticaj državnog aktera na oblikovanje diskursa nacionalnog identiteta, dok Douglas Blum podvlači ulogu nedržavnih aktera u procesu izgradnje identiteta. Zajednička poruka je da identiteti nisu konstruisani u vakuumu, već sa svešću i o predanjima iz nasleđa i o idejama za budućnost. Značajan uticaj imaju socijalna praksa i obezbeđena sredstva za izgradnju identiteta, naročito izabrani diskurzivni pristup, uloga namenjena medijima i korišćenje međunarodnih institucija.⁴⁶

Mnogostrukost je četvrta odlika identiteta, jer i pojedinci i kolektivi uvek imaju mnoštvo identiteta, a koji će i kada biti aktiviran zavisi od konkretne situacije. U analizama u ovom delu studije pažnju privlače dva kruga pitanja. Prvi se odnosi na dezintegraciju identiteta i obim ljudskih sloboda pod savremenim društvenim promenama, a u drugom se prihvata da interesi proističu iz identiteta, ali sugeriše da ne treba samo da identitet diktira praksu, već i da praksa može da nametne ideje oko kojih se identitet koncentriše u datim okolnostima. Prihvaćeni stav da se „identitet nalazi u diskursu“ ovde se proširuje i na mišljenje da je identitet i „u praksama koje instancira identitet“.⁴⁷

Ako su ove četiri odlike identiteta uglavnom prihvaćene u savremenoj društvenoj teoriji, buduća teorijska određenja ovog pojma u mnogome će zavisiti od aktuelnih procesa globalizacije, na jednoj strani, i fragmentacije, na

---

⁴⁶ Kevin C. Dunn, „Narrating Identity: Constructing the Congo During the 1960 Crisis“; Douglas W. Blum, „Agency, State-Society Relation and Construction of National Identity: Case Studies from the Transcaspian Region“; Patrick Thaddeus Jackson, „Whose Identity?: Rhetorical Commonplaces in ‘American’ Wartime Foreign Policy“; in: *Identity and Global Politics...* pp. 123-189.

⁴⁷ Erin Manning, „Tango, Touch and Moving Multiplicities“; Zoe Wilson and David Black, „Foreign Policy and the Politics of Identity: Human Rights, Zimbabwe’s ‘Land Crisis’, South Africa’s ‘Quiet Diplomacy’“; Marianne H. Marchand, „Mexican Identity Contested: Transnationalization of Political Economy and the Construction of Modernity“; in: *Identity and Global Politics...* pp. 191-235.

drugoj, koji postmodernom subjektu omogućavaju mnoštvo identiteta. U vezi sa ovim Iver Nojman upozorava da „isti uslov koji omogućava identitetima da se umnožavaju, i zbog kojeg neki ljudi to veličaju, takođe je iskra koja pokreće na osporavanje mogućnosti višestrukih identiteta i onih koji se preklapaju, u korist veličanja grandioznih narativa koji esencijalizuju određeno sopstvo“.⁴⁸

Ovu tvrdnju Nojman iznosi u kontekstu osporavanja poststrukturalističkih stavova da su identiteti instancije vezane za kontekst i da ne mogu biti stabilni. Tako Šantal Muf dovodi u pitanje svaku esencijalističku koncepciju identiteta i unapred isključuje svaki pokušaj da se definitivno definiše identitet ili objektivnost.⁴⁹ Ostavljajući po strani ontološku mogućnost podržavanja sopstva koje nadilazi kontekst, Nojman ističe da takva sopstva svakako postoje kao ono što antropolozi nazivaju „narodnim modelima“, odnosno predstavljanjima koja su u opticaju u kulturama i koja omogućavaju članovima tih kultura da razumeju svoj svet.

„Svaki identitet je, naravno, 'na koncu' osuđen da ispusti dušu. Međutim, tipično je da će se pokazati da narativi koji podržavaju određeni identitet traju nekoliko stotina godina, i da ne oskudevamo u tekstovima koji pokušavaju da podrže mnoge od tih narativa. Pitanje je šta bi u međuvremenu, mi koji hoćemo da se borimo protiv esencijalizovanja predstavljanja ljudskih zajednica, trebalo da činimo, osim da ih analiziramo, a zatim čekamo da ona polako odumru“.⁵⁰

---

⁴⁸ Iver B. Nojman, *Upotrebe drugog...*, s. 234.

⁴⁹ Chantal Mouffe, „For a Politics of Nomadic Identity“, in: *Travellers' Tales, Narratives of Home and Displacement*, eds. George Robertson and al., Routledge, London, pp. 105-113.

⁵⁰ Iver B. Nojman, *Upotrebe drugog...*, s. 235-236.

Nojman ispravno ukazuje da napad Mufove na ideju evropskog sopstva koje nadilazi kontekst i njeno naglašavanje potrebe za hibridizovanim evropskim identitetom ima uverljivost samo zato:

„...što su pokušaji ispredanja priče o evropskom sopstvu koje nadilazi kontekst zasad tako nejadi. Jednom kada ove priče izbiju u prvi plan u evropskom diskursu, politička praksa Mufove može biti lako satrvena. O ovome svedoči i sam način na koji ona izbegava to pitanje ističući evropski identitet a ne, na primer francuski, o kojem u optičaju svakako *postoje* priče o sopstvu koje nadilazi kontekst i stoga bi, kada se radi o tom sopstvu, ono što preporučuje Mufova bilo manje ubedljivo“.⁵¹

Dalje Nojman tvrdi da će, pre nego što dođe do situacije u kojoj će narativi koji esencijalizuju „na koncu“ izumreti zbog svoje nestabilnosti, oni pobediti one koji ne esencijalizuju. A opservacije o njihovoj ontološkoj nemogućnosti neće sprečiti da oni budu predstavljeni na politički delotvoran način. Dva su Nojmanova zaključka ovde bitna. Prvi je da se, na polju politike, delotvornost sopstvu mora dati onim što on naziva „kao da...“ pričom, koja će se o njemu pričati. I drugi, da je borba da se porekne nemogućnost posedovanja identiteta koji nadilazi kontekst ključni deo savremenog političkog života, ali su vitalnost i centralni značaj ovih borbi upravo razlog koji bavljenje politikom identiteta uopšte čini vrednim truda.

Nojman to uverljivo potvrđuje primerom „Istoka“ koji nije više vezan za svoju geografsku referentnu tačku već je postao opšti društveni marker u evropskom obrazovanju identiteta.

---

⁵¹ Isto, s. 236.

„Istok’ je zaista *drugo* Evrope i on se stalno reciklira u cilju predstavljanja evropskih identiteta. Pošto je ‘odsustvo istočnosti’ određujuća karakteristika ‘evropskih’ identiteta, nema koristi od priče o kraju raskola na liniji Istok-Zapad u evropskoj istoriji posle kraja Hladnog rata. Pitanje nije *da li* će se Istok upotrebljavati prilikom stvaranja novih evropskih identiteta, nego *kako* će se upotrebljavati“.⁵²

Potvrda ovih stavova su i najnovija zbivanja oko ukrajinske krize i NATO viđenja svog i mesta i uloge Rusije u ovom i širim procesima kontrole neuralgičnih tačaka evropske i globalne bezbednosti.

1.1.5. Nadnacionalni identitet

Integracioni procesi i globalizacija aktuelizovali su još jedan aspekt kolektivnog identiteta - regionalni ili teritorijalni identitet. Entoni Smit navodi da su činioci regionalnog identiteta istorijska teritorija, zajednički mitovi i sećanja, zajednička masovna javna kultura, zakonska prava i dužnosti jednaki za sve pripadnike i zajednička ekonomija s teritorijalnom pripadnošću.⁵³

Regionalni identitet može da bude jedan od činilaca nacionalnog identiteta, ali i šire, konstitutivni element *izgradnje regiona*. Poseban doprinos ovoj analizi dali su teoretičari Kopenhaške škole studija bezbednosti Beri Buzan i Ole Vejver.⁵⁴ Oni regionalni bezbednosni kompleks definišu kao „set jedinica čiji su glavni procesi sekuritizacije i desekuritizacije toliko povezani da se njihovi

---

⁵² Isto, s. 229.

⁵³ Anthony Smith, *National Identity*, Penguin books, London, 1991, p. 14.

⁵⁴ Kopenhaška škola nastala je u okviru Kopenhaškog instituta za istraživanje mira, formiranog 1985. godine sa ciljem multidisciplinarnog istraživanja mira i bezbednosti.

bezbednosni problemi ne mogu razumeti odvojeno“,⁵⁵ ističući da je dinamika unutar jednog regionalnog bezbednosnog kompleksa intenzivnija nego ona između regionalnih bezbednosnih kompleksa.

Doprinos razmatranju izgradnje regiona učinio je Iver Nojman u analizi nastanka dva regiona, Severne i Centralne Evrope. On pored dva osnovna pristupa stvaranju regiona: unutrašnjeg pristupa *iznutra ka spolja* (koji je usredsređen na kulturne integracije) i spoljašnjeg pristupa *od spolja ka unutra* (koji je usredsređen na geopolitiku) predlaže i *pristup okrenut procesu izgradnje regiona*:

„Naš pristup je ponuđen kao ugao gledanja koji može obogatiti tekuću debatu postavljanjem pitanja o tome kako i zašto je postojanje datog regiona uopšte pretpostavljeno, pitanja o tome ko produžava njegovo postojanje i sa kojim namerama, i o tome kako oni koji proučavaju regione – uključujući i isključujući određena područja i narode iz datog regiona – svoje znanje stavljaju u službu njegovog daljeg trajanja i transformacije“.⁵⁶

Nojman naglašava da ovakav pristup predstavlja primenu perspektive *sopstvo-drugo* na problematiku kojom se bavi literatura o regionima i daje nekoliko važnih napomena kada je reč uopšte o izgradnji kolektivnih identiteta, ne samo regiona nego i nacije-države.

„Ako o realnosti države-nacije *u prostoru* svedoči njena teritorija, njena realnost *u vremenu* potvrđuje se ukoliko ona sebi pribavi istoriju... Kada je politička elita formulisala politički program koji se oslanja na

---

⁵⁵ Barry Buzan, Ole Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, p. 491.

⁵⁶ Iver B. Nojman, *Upotrebe drugog...*, s. 138.

postojanje nacije, uvek je moguće, s više ili manje poteškoća, iskonstruisati predistoriju za tu naciju i tako je otelotvoriti u vremenu kao i u prostoru. To se radi pomoću identifikacije mnoštva političkih veza, kulturnih sličnosti, obrazaca ekonomskih transakcija, i tako dalje, koji su relevantni za identitet date ljudske zajednice... Naravno, takav politički proces uvek će biti nametnut onom geografskom području koje je već po mnogo čemu heterogeno. Ovde je poenta jednostavno to da graditelji nacija politički obrađuju ove sličnosti i različitosti i da *ti politički akteri* odlučuju koje sličnosti ubuduće treba smatrati politički relevantnim, a koje ne⁵⁷.

Regioni su, po Nojmanu, uvek društvena konstrukcija, stvorena i određena političkim odnosima moći. Neimare regiona on vidi u političkim akterima koji se u procesu stvaranja regiona bore za dominaciju svog političkog projekta, čija je bitna karakteristika *da svoju državu stavljaju u centar regiona*. Pritom granice regiona nisu određene geografskim, kulturnim ili geopolitičkim karakteristikama, već upravo političkim interesima onog graditelja regiona čija interpretacija ima dominaciju.⁵⁸

Za dalje objašnjenje stvaranja i mogućnosti izgradnje nadnacionalnog identiteta, posebno za tezu o bezbednosnom pitanju kao ključnom za zasnivanje nadnacionalnog identiteta, argumentovane stavove daje Furio Ćeruti. On nacionalni i nadnacionalni identitet svrstava u grupne identitete i pritom pravi razliku između tog koncepta koji se razlikuje od *svesti* kao obeležja subjektiviteta. On grupni identitet definiše kao „sklop elemenata koji čine istovetnost grupe, tj. elemenata na osnovu kojih mi definišemo nas kao nas same“. Po njemu identitet je refleksivan i sastoji se od našeg znanja ili spoznaje.

---

⁵⁷ Isto, s. 136.

⁵⁸ Isto, str. 163-181.

„Nije li izgradnja identiteta proces u kome mi, pre svega, proizvodimo i reprodukujemo *osećaj*, kao vodeći izvor za naš život u zajednici. Bez tog izvora teško da bismo mogli motivisati naše vezujuće i zakonite projekte i institucije, još uvek je taj izvor onaj koji utiče na međusobnost delovanja identiteta grupe i Ega“.⁵⁹

Polazeći od osećaja pripadanja, vezanosti, pojedinac gradi višeslojne kolektivne identitete, preko grupe i drugih socijalnih zajednica, etničke pripadnosti, naroda i nacije, do nadnacionalnih tvorevina. U tom razlikovanju već *etnička pripadnost* podrazumeva zajednicu zasnovanu na jeziku, običajima, kulturi, religiji, teritoriji, što danas dobija na značaju zbog buđenja etnonacionalizama koji prete da razgrade više oblike ostvarenog kolektiviteta. Nastanak *nacije* vezuje se za nastanak države i rezultat je političkog procesa, odnosno ima *političko značenje*. Ovu tvrdnju Ćeruti potkrepljuje mišljenjem Entoni Smita koji tvrdi:

“Sve dok odvajamo naciju od države, odričući na taj način naciji političko značenje, vraćamo (se) u predmoderno doba, jer je podudaranje nacije i države važno postignuće modernog doba“.⁶⁰

Nacija je, dakle, smeštena u politički oblik „zamišljene zajednice“, što ne znači da nema korene u navedenim karakteristikama etničkih obeležja, ali, kako objašnjava Ćeruti:

„Svaka društvena grupa izvan sela ili ulice je „imaginarna grupa“. Ali njihov identitet nije ni prirodni (antropološki) ni istorijski organizam, već

---

⁵⁹ Furio Ćeruti, „Može li postojati nadnacionalni identitet“, *Politička misao*, Zagreb, 1/1993, str. 150.

⁶⁰ Anthony Smith, „The Supersession of Nationalism?“, *International Journal of Comparative Sociology*, 1-2, 1990, pp. 1-31.

radije veštačka tvorevina, koja kao svaka druga veštačka tvorevina može biti u principu napuštena ili zamenjena nekom novom“.⁶¹

U prilog ovome ide i mišljenje Ivera Nojmana da „to što je neka država-nacija iskonstruisana na osnovu istorijskog materijala koji nikada nije postojao ili iz materijala sumnjive relevantnosti, ne mora neizostavno umanjiti realnost te države-nacije ako je ona vezana za određenu teritoriju“.⁶²

Politički proces izgradnje država-nacija pre se odvija na nacionalnom i međunarodnom planu, smatra Ćeruti, pa onda na planu razvijanja socijalnih i psiholoških potreba pojedinaca za takvim kolektivom.

„Imajući na umu ovaj odnos, u stanju smo da bolje razumemo jedno od temeljnih obeležja nacionalnog identiteta, koje je posebno izraženo u njegovoj nacionalističkoj verziji: suprotstavljanje drugim nacijama, preovlađujući trend u definisanju naše istovetnosti kroz suprotstavljanje drugima. Pre izgradnje nacija-država, postojale su emotivne veze koje nisu povezivale međusobno sve članove, recimo nekih etničkih zajednica, već članove njihovih kulturnih elita. Ali sve te emocionalne (i motivacione) stvari poprimile su političku modu i relevantnost u kontekstu koji karakteriše sistem „balansa snaga“ u Evropi XVIII i XIX veka – sistemu koji je tada (kao suprotnost različitim projektima perpetuiranog mira) stvaran kao odgovor na anarhiju Hobsove prirode stvari koja je postojala između novih Levijatana u prethodna dva veka“.⁶³

Iz takvog predstavljanja nesigurne pozicije države u međunarodnom sistemu lakše je bilo razviti osećaj nesigurnosti i ugroženosti pojedinca, njegovu

---

⁶¹ Furio Ćeruti, „Može li postojati nadnacionalni identitet“ ..., s. 151.

⁶² Iver. B. Nojman, *Upotrebe drugog...*, s. 136.

⁶³ Furio Ćeruti, „Može li postojati nadnacionalni identitet“ ..., s. 152.

sociopsihološku atomizaciju i otuđenje, tako da se onda lakše odazivao na, kako je Čeruti naziva, masovnu mobilizaciju pod okrilje države-nacije.

Dalji proces izgradnje identiteta ide na nadnacionalni nivo i Čeruti navodi četiri elementa od kojih se taj identitet sastoji. To su *međuzavisnost, normativni univerzalizam ljudskih prava, globalni izazovi i svetski poredak*. Iz ovih elemenata on izvlači glavnu tezu, a to je da globalna pitanja, pre svega nuklearna pretnja i niz novih globalnih izazova (ekologija, biotehnologija, prenaseljenost, glad) pružaju čovečanstvu identitet zasnovan na izazovu (ili riziku) i strahu.

Čeruti tako dolazi do *bezbednosnog pitanja kao ključnog za zasnovanje nadnacionalnog identiteta*, videvši izlaz u saradnji, jer se samo tako možemo nadati dobitku. Zapravo, prekretnica je, kako on naglašava, treći element njegove ideje nadnacionalnog identiteta – *globalni izazovi*, „jer može sve ostale elemente sjediniti u tesno isprepletenu strukturu. On pruža nespornu sponu ljudima prisiljenim da deluju u skladu s drugima, ali ujedno pruža i jednu od onih emocionalnih veza – strahovanja zajedno i slično – čije nepostojanje se obično upotrebljava kao argument protiv svih vrsta zajednice iznad one nacionalne“.⁶⁴

Ovaj pregled literature o savremenim poimanjima identiteta, pojedinačnog i kolektivnog i nacionalnog i nadnacionalnog, posebno njihovog odnosa, uvodi nas u razmatranje identiteta u nauci o međunarodnim odnosima i studijama bezbednosti, gde je ključ razumevanja procesa njegovog konstituisanja odnos koji ima sa pojmom i praksom bezbednosti.

---

⁶⁴ Isto, s. 156.

1.1.6. Identitet u nauci o međunarodnim odnosima i studijama bezbednosti

Posle preovladavanja liberalizma (između Prvog i Drugog svetskog rata) i realizma (posle Drugog svetskog rata) u nauci o međunarodnim odnosima, kojima identitet nije bio u fokusu razmatranja, od kraja osamdesetih godina prošlog veka, posebno posle završetka Hladnog rata, naglo raste interesovanje za identitet, proces njegovog konstituisanja, uticaj na bezbednosne prakse i odnos između identiteta i bezbednosti.

Prva katedra za izučavanje međunarodnih odnosa kao naučne oblasti osnovana je 1919. godine na Univerzitetu Aberistvit u Velsu. Tokom čitavog perioda između dva svetska rata ovu disciplinu obeležio je liberalizam, sa snažnim uverenjem da kolektivna bezbednost, oličena u Društvu naroda (osnovanom 1921. godine), može održati mir posle strašnog ratnog iskustva. S obzirom da Društvo naroda to nije uspelo, već je svet ušao u još strašniji Drugi svetski rat, dugi period posle njegovog završetka obeležen je dominacijom realizma i razvijanjem studija bezbednosti, kojima se bave i civilni stručnjaci, a koje izučavaju i vojne i civilne aspekte nacionalne odbrane.

Krupne promene u međunarodnim odnosima donosi razvoj nuklearnog naoružanja, ali s tim raste i svest o ugroženosti čitavog čovečanstva. U teoriji se pojavljuju nove škole koje različito tumače složenu stvarnost, uvode nove i sve brojnije subjekte međudržavnih odnosa i oblikuje globalno društvo u nastajanju. Posebno su kraj Hladnog rata i izmenjena priroda bezbednosnih pretnji, ubrzali ove promene i usloveli potrebu razvijanja novih pristupa bezbednosti.⁶⁵

---

⁶⁵ Dragan R. Simić, *Nauka o bezbednosti*, JP „Službeni list SRJ“, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002, str. 83-101.

Među pojmovima koji dobijaju na aktuelnosti u nauci o međunarodnim odnosima je i identitet. Iver Nojman uočava veliku razliku koja se u pogledu interesovanja za ovaj pojam dogodila za samo jednu deceniju. Za razliku od početka osamdesetih godina, već početkom devedesetih godina prošlog veka on primećuje „kako o tom pitanju, kao pećurke posle kiše, nastaje jedna mala zbirka literature iz oblasti međunarodnih odnosa“.⁶⁶

Posebno su bujanje etnonacionalizama sa separatističkim ambicijama (počev od rata u Jugoslaviji, ali sve više i u drugim evropskim zemljama), kao i narastanje verskih ekstremizama sa preduzimanjem terorističkih akata, u centar interesovanja nauke o međunarodnim odnosima i studija bezbednosti uveli kolektivni identitet.

U tumačenju promena međunarodne stvarnosti, za razliku od tradicionalnih pravaca, uverljivija tumačenja ponudio je novi plodotvorni pravac u nauci o međunarodnim odnosima – *socijalni konstruktivizam*. Njegov najuticajniji predstavnik, Aleksandar Vent smatra da distribucija materijalnih sposobnosti nije ta koja određuje strukturu međunarodnog sistema, već je to prevashodno

---

⁶⁶ Iver B. Nojman, *Upotrebe drugog...*, s. 40. Kao prvu studiju koja u razmatranje međunarodnih odnosa uvodi identitetske pojmove *sopstvo* i *drugost*, Nojman izdvaja delo književnog kritičara bugarskog porekla Cvetana Todorova, *Osvajanje Amerike, pitanje drugog*, objavljeno 1982. godine, koje se u celini bavi pitanjima svetske politike. To je analiza prvog susreta između španskih osvajača i američkih Indijanaca, ustvari analiza otkrića *drugosti*, koja se, po Todorovu, može pronaći i unutar sebe, ali, po njemu, značaj ima spoljna, kolektivna drugost. Todorov problematiku *drugosti* istražuje na tri nivoa analize. Prvi je vrednosni sud (aksiološki nivo): *drugo* je dobro ili loše. Drugi nivo analize je prakseološki: prihvatanje vrednosti drugog, identifikacija s njim, ili obrnuto, nametanje sebe drugom, identifikovanjem drugog sa sobom. I treći, epistemološki nivo, poznavanje drugog, njegovog identiteta, koji između potčinjavanja *drugom* i potčinjavanja *drugog* sebi daje treću mogućnost, neutralnost i indiferentnost. (*Upotrebe drugog...*, s. 41).

distribucija ideja, normi, vrednosti i identiteta, koji konstituišu nacionalne interese i odnose moći.⁶⁷

Za dalju aktuelizaciju pojma identiteta zaslužni su *poststrukturalisti*, koji ističu da su ideje ključne za razumevanje međunarodne bezbednosti. Težište stavljaju na diskurs, odnosno jezik o bezbednosti, koji je srž problema međunarodnih odnosa, smatrajući da ne postoji čvrsta osnova na kojoj je moguće graditi znanje i naučnu teoriju. Teorija je po njima samo ideologija i zato nastoje da dekonstruišu diskurse moći i sile i da ih zamene kooperativnim diskursom zajednice, kako bi globalna politika postala manje ratoborna.⁶⁸

Glavna tema poststrukturalista je odnos bezbednosti i moći, koji Dejvid Kembel, u svom radu *Pisanje bezbednosti* iz 1992. godine, analizira na uzajamnom konstituisanju nacionalne bezbednosti i nacionalnog identiteta SAD. Po njemu, spoljna i bezbednosna politika, kroz reprezentaciju pretećih *drugosti*, proizvode državni identitet. Diskurs o bezbednosnim pretnjama konstituiše odnose *sopstva* i *drugoga*, tako da je tumačenje sovjetske pretnje u američkoj spoljnoj politici tokom Hladnog rata konstituisalo američki identitet i legitimitet političkog poretka u SAD, ali i šire u zapadnom svetu. Kembel tvrdi da je čitav Hladni rat predstavljao proces reprodukcije američkog identiteta, tako da je gubitak tog *radikalnog drugog*, završetkom Hladnog rata, ozbiljno uzdrmao američki nacionalni identitet, a spoljna politika je u potrazi za novim identitetom nove neprijatelje našla u ratu protiv droge, borbe protiv ilegalne migracije i globalnog rata protiv terorizma.⁶⁹

---

⁶⁷ Aleksandar Vent, *Društvena teorija međunarodne politike*, s. 201.

⁶⁸ Filip Ejodus, *Međunarodna bezbednost...*, str. 98-99.

⁶⁹ David Campbell, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1992. (Nav. prema: Filip Ejodus, *Međunarodna bezbednost...*, s. 100).

Posebno uticajne radove sa konstruktivističkih i poststrukturalističkih pozicija, koji u centru pažnje imaju identitet, dao je Iver Nojman, koji izdvaja četiri pristupa u izučavanju identiteta u socijalnoj teoriji: *etnografski*, *psihološki*, *kontinentalno-filozofski* i *dijaloški*, koji on naziva „istočno skretanje“.

„Dok su prva tri pravca institucionalizovane forme stvaranja znanja, četvrti se odvija na marginama akademskog sveta... Te delatnosti su marginalne zato što, izopštene iz centara akademskih disciplina, bujaju na onim prostorima gde se discipline preklapaju: zato što ih karakteriše dvoglasje na koje se nailazi u sredinama izbeglih i prognanih, kao i zato što dovode u pitanje samu mogućnost postojanja centara i neospornost u stvaranju znanja. One su, ustvari, na marginama akademskog, nacionalnog i političkog arhiviranja modernosti. Međutim, možda baš iz tog razloga, to takoreći podzemno teorijsko promišljanje koje čini ovaj pravac, preovladalo je, u poslednjih trideset godina i u ostala tri pravca i dokazalo se kao glavni katalizator promene“.⁷⁰

Objašnjavajući prva tri pravca, Nojman navodi da „*etnografski pravac* slede naučnici iz oblasti međunarodnih odnosa koji se bave nacionalizmom i zato bi se za njih moglo reći da su takoreći najbliži žili kucavici“. U *psihološkom pravcu*, osnovna oblast socijalne psihologije je funkcionisanje granice između „nas“ i „njih“, što je, tokom XX veka, iznedrilo etnocentrizam i razne srodne fenomene. Pravac *evropske kontinentalne filozofije*, po Nojmanu, glavni je put modernosti i „popločan je marksističkom dijalektikom“, gde su *sopstvo* i *drugo* sirovine za mogući dijalektički *Aufhebung* (uzdizanje) u ime razuma i progressa.⁷¹

Suštinska odlika četvrtog, *dijaloškog pravca*, „istočnog skretanja“ kako ga Nojman naziva, je što raskida sa dijalektičkim pristupom, po kome suvereno

---

⁷⁰ Iver B. Nojman, *Upotrebe drugog...*, s. 24.

⁷¹ Isto, str. 24-30.

sopstvo ulazi u odnos sa suverenim drugim. Marksovo dijalektičko shvatanje identiteta podrazumeva da prevladavanjem tog sukoba dolazi do sinteze, a novi kvalitet se ostvaruje asimilacijom. Međutim, Nojman prednost daje dijaloškom odnosu.

Dijalogizam u najmanju ruku može biti početna tačka proučavanja nastanka kolektivnog identiteta, tvrdi Nojman, *a polazište dijaloškog pristupa u izučavanju identiteta je da je drugost epistemološka neophodnost sopstva.*

On izdvaja četvoricu autora koji su se opredelili za ovaj put: Georga Zimela, Karla Šmita, Fridriha Ničea i Mihaila Bahtina.

„Dok je Zimel pažnju usmerio ka margini *sopstva* i *drugog*, a Šmit sveo politiku na čin pravljenja razlike među njima, veliki doprinos Fridriha Ničea jeste to što je počeo da razlaže ove kategorije. Niče je naglašavao da se ne radi o jednostavnom prikazivanju sveta ljudskim bićima, već da se svet oblikuje kroz čin saznavanja. Ovo znanje ne može počivati na bilo kakvom čvrstom temelju, tako da *sopstvo* zna *drugo* i sve ostalo samo kao niz promenljivih perspektiva, a ne kao temeljnu činjenicu. Naravno, znanje pravi *sopstvo*, a ne obrnuto... Ako je najupečatljivija osobina ove trojice to što oni manje-više raskidaju sa dijalektičkim poimanjem nekusa *sopstvo-drugo*, četvrtom od njih je ostavljeno da iznese jednu zaokruženu alternativu tom poimanju“.⁷²

Mihailu Bahtinu on pripisuje zasluge za prevladavanje „epistemološke svesti“ ili „epistemologizma“ u filozofskom promišljanju o *sopstvu*, koji reifikuje (postvaruje) svesno i suvereno *sopstvo*, potpuno odsečeno od svesti *drugog*.

---

⁷² Isto, s. 32.

„Ono što nije u redu kod tog epistemologizma jeste tačno to odsustvo *drugog*. Bez *drugog*, insistirao je Bahtin, subjekt ustvari ne može znati ni sebe ni svet zato što se značenje stvari u diskursu, tamo gde se svesti susreću. Suprotno onome što se već dogodilo u evropskom kontinentalnom filozofskom pravcu, Bahtin je, tako, početkom druge decenije XX veka već utvrdio da *drugo* ima status kako epistemološke tako i ontološke neophodnosti“.⁷³

Ubrzane promene posle završetka Hladnog rata, skretanje pažnje na kulturne osobenosti i značaj koje ideje mogu imati u oblikovanju stvarnosti, a posebno nove bezbednosne pretnje koje su dolazile od probuđenih nacionalizama i verskih ekstremizama, okrenule su i tradicionalne pristupe međunarodnim odnosima, realizam i liberalizam, ka interesovanju za pojam identiteta, koji je zapravo bio u srži novih pojava i problema. Etničke grupe i nacije, kultura i ideje, nastajanje i oblikovanje kolektivnog identiteta, mogući sukobi i karakter tih sukoba, teme su novih istraživanja.

Izuzetno interesovanje ne samo u stručnoj već i u široj javnosti, koje ne prestaje ni danas, pobudio je članak Semjuela Hantingtona „Sukob civilizacija“ u časopisu *Foreign Affairs*, 1993. godine, a kasnije i obimna studija o toj temi, čija je osnovna teza da će dotadašnje nadmetanje velikih sila zameniti odmeravanje i sukob civilizacija. Hantington posle Hladnog rata uočava devet civilizacija, a osnovna karakteristika je da je bezbednosna dinamika između njih znatno veća nego unutar njih.⁷⁴

Ovaj kraći pregled razmatranja identiteta u nauci o međunarodnim odnosima i studijama bezbednosti, o čemu će više biti reči u posebnom poglavlju o

---

⁷³ Isto, str. 32-33.

⁷⁴ Samjuel Hantington, *Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka*, CID, Podgorica, Romanov, Banjaluka, 2000.

teorijskim pristupima identitetu i bezbednosti i njihovom uzajamnom odnosu, završavamo doprinosom koji je Kopenhaška škola dala aktuelizaciji pojma identiteta i njegovom uvođenju u žižu teorijskih razmatranja. Predmet *socijetalne bezbednosti*, jednog od glavnih koncepata koje su u studije bezbednosti uveli autori ove škole, jeste upravo identitet. Socijetalna bezbednost deo je šireg pristupa bezbednosti za koji su se zalagali autori Kopenhaške škole, koji analitički okvir za izučavanje promenjene stvarnosti posle Hladnog rata, sa državocentričnog i vojnog pristupa, proširuje na vojni, politički, ekonomski, ekološki i socijetalni sektor bezbednosti.⁷⁵

Beri Buzan, koji je sa Ole Vejverom i drugim autorima razvio ovaj koncept tokom devedesetih godina, socijetalnu bezbednost definiše kao „održiv razvoj tradicionalnih obrazaca jezika, kulture, religijskih i nacionalnih identiteta kao i običaja države“.⁷⁶ Po Vejveru, socijetalna bezbednost predstavlja „odbranu identiteta od opaženih pretnji, ili još preciznije, odbranu zajednice od opaženih pretnji po svoju bezbednost“.⁷⁷ Referentni objekat sektora socijetalne bezbednosti je kolektivni identitet, sa pojedinim aspektima kao što su etnički, nacionalni i religijski kao najugroženiji u promenjenoj stvarnosti posle Hladnog rata.

Autori socijetalne bezbednosti su pred kritikama da reifikuju (postvaruju) identitetske odlike jednog društva, posmatrajući ih kao društvene činjenice, a ne „identitetski diskurs koji upotrebljavaju političke elite“ (Bil Meksvini), predložili jedno zanimljivo metodološko pomirenje između konstruktivističkog

---

⁷⁵ Barry Buzan, Ole Wæver and Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, London, 1998.

⁷⁶ Barry Buzan, *States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Harvester Wheatsheaf, London, 1991, pp. 122-123.

⁷⁷ Ole Wæver, „The Changing Agenda of Societal security“, in: *Globalization and Environmental Challenges, Reconceptualizing Security in the 21st Century*, Springer, Heidelberg, 2008, p. 581.

i objektivističkog pristupa. Identitet se može posmatrati kao socijalni konstrukt koji postaje socijalno sedimentiran, legitimni referentni objekat bezbednosti za političke i bezbednosne elite jednog društva.⁷⁸ Time se objašnjava relativna trajnost pojedinih identitetskih odlika, koje u dužem periodu ostaju vrednost sa očuvanim značenjem u istorijskom narativu.

1.1.7. Pristup identitetu NATO

U osnovi identiteta NATO su bezbednost i politika, odnosno *bezbednosna politika* koja konstituiše *kolektivni identitet* koji se sagledava u osećaju bezbednosti pojedinaca, drugih društvenih subjekata i država pod okriljem NATO. Istovremeno je taj dostignuti nivo kolektivnog identiteta polazište za dalju dogradnju bezbednosne politike, prema promenama u okruženju i percepciji bezbednosnih pretnji.

U ovom slučaju dodatno je izazovan pristup koji razmatra odnos nadnacionalnog i nacionalnog identiteta, s obzirom da države zadržavaju dominantan uticaj na strukturu međunarodnih odnosa i promene u njoj. Utoliko više ako se ima u vidu paralelan proces porasta dezintegracionih faktora koji jačaju nacionalni identitet, ističu tradicionalne predstave o istorijskom nasleđu, kulturološkim obeležjima, jezičkim osobenostima i slično. Dezintegracioni procesi idu i dalje, razgrađujući nacionalne identitete zbog bujanja etnonacionalizama i zahteva za političkom i teritorijalnom autonomijom. To dodatno dinamizira odnos nacionalnog i nadnacionalnog, tako da su političkim elitama potrebni snažni argumenti kako bi nadnacionalne identitetske karakteristike odnele prevagu. U tome presudan značaj ima bezbednosni diskurs, jer snaži integrativne procese zajednice i razvija osećaj kolektivnog identiteta.

---

⁷⁸ Berry Buzan and Ole Wæver, „Slippery Contradictory? Sociologically Untenable? The Copenhagen School Replies“, *Review of International Studies*, 2/1997, p. 243.

Konstrukcija identiteta NATO temelji se na zajedničkim odlikama nacionalnih identiteta država Zapadne Evrope i Severne Amerike (istorijska vezanost, verska, kulturna, politička i ekonomska tradicija) i njihovoj suprotstavljenosti *pretećoj drugosti* socijalističkog, pretežno slovenskog i pravoslavnog Istoka. Uzajamna bezbednosna pretnja i nepomirljive ideološke razlike bile su suštinski i dovoljan razlog za stvaranje i održavanje atmosfere Hladnog rata, u kome su dve suprotstavljene strane gradile nadnacionalne kolektivne identitete utemeljene na osećaju bezbednosne ugroženosti i političke nepomirljivosti.

Činjenica je da je Hladni rat sa Sovjetskim Savezom bio glavni razlog osnivanja i postojanja NATO, mada ne i jedini. Jedan od dobrih poznavalaca istorije Saveza, Lorens Kaplan, tvrdi da je malo pažnje posvećeno sukobima na relaciji Zapad-Zapad, odnosno među transatlantskim saveznicima, koji su po njemu bili češći i opasniji za opstajanje NATO od sovjetskih pretnji. U srcu tih razlika, kako objašnjava Kaplan, jeste transatlantski jaz između SAD i evropskih partnera, stvoren razlikama u ukupnim resursima i potencijalima, ali i pogledima na međunarodne odnose i budućnost sveta.⁷⁹

Međutim, jačanje bezbednosti savezničkih država pred spoljašnjim ugrožavanjem uvek je nadvladavalo unutrašnje razlike. Procesi izgradnje političkog jedinstva i vojnog savezništva vodili su daljem jačanju NATO, koji je iz vojnog saveza izrastao u političko-bezbednosnu zajednicu sa nadnacionalnim identitetskim odlikama, koje u bezbednosnom smislu pretežno imaju prednost u odnosu na nacionalne interese pojedinih država članica.

NATO je razvio mehanizme za političke konsultacije i izgradnju vojne strukture koja nije bila usmerena samo protiv Sovjetskog Saveza, već je mogla biti upotrebljena i protiv drugih pretnji, tako da je sa stanovišta interesa NATO bilo

---

⁷⁹ Lawrence S. Kaplan, *NATO Divided, NATO United (The Evolution of an Alliance)*, Praeger Publishers, London, 2004, Introduction.

sasvim svrsishodno preusmeravanje njegovog delovanja na širenje vrednosti zapadne liberalne demokratije i kontrolu teritorija izvan dotadašnjih granica Alijanse. Te aktivnosti pratile su i promene u programskim dokumentima NATO i razvijanje novih organizacionih oblika delovanja kakvi su Program *Partnerstvo za mir* (PfP, 1994) i Evroatlantski partnerski savet (EAPC, 1997).

U nastavku transformacije i partnerske saradnje, NATO vidi jačanje ukupnih, političkih i vojnih kapaciteta za održanje svoje vodeće pozicije u globalnoj raspodeli moći, uz ispunjavanje zadataka kolektivne odbrane i kolektivne bezbednosti. Za očuvanje te pozicije i kontrolu potencijalnih kriza širom sveta, NATO mora imati izgrađene ukupne vojne sposobnosti, u čemu će značajnu ulogu imati geostrateške pozicije i potencijali kako postojećih tako i novih globalnih partnera.

1.2. BEZBEDNOST

U ovom odeljku daćemo pregled osnovnih pristupa izučavanju pojma bezbednosti, od realizma i liberalizma i njihovih pravaca, do savremenih socijalno-konstruktivističkih i poststrukturalističkih shvatanja ovog pojma. Time ćemo se kasnije detaljnije baviti u posebnom poglavlju, a ovde ćemo još ukazati na razliku između fizičke i ontološke bezbednosti i na njihov značaj za nastajanje i očuvanje identiteta političke zajednice.

Reč bezbednost nastala je od predloga *bez* (nepostojanje, odsustvo) i imenice *beda* (veliko siromaštvo, položaj koji izaziva prezir, nevolja, nesreća, zlo) i predstavlja stanje onoga koji je osiguran od opasnosti, zaštićen, siguran, bezopasan.⁸⁰

---

⁸⁰ Filip Ejodus, *Međunarodna bezbednost...* s. 26.

Prema Vojinu Dimitrijeviću, potreba za bezbednosti zasniva se na težnji ka predvidljivosti, izvesnosti u pogledu sudbine najvažnijih dobara i vrednosti kojima ličnost i uža ili šira zajednica raspolažu ili streme.⁸¹

U filozofskom i psihološkom smislu bezbednost je subjektivno osećanje odsustva tuge i brige, ali njeno osnovno značenje od antičke i rimske društvene misli do danas je u oblasti politike i može se sažeto iskazati kao stanje sigurnosti, neugroženosti, zaštićenosti, kao „težnja ka odsustvu pretnji“.⁸²

Definisanju pojma bezbednosti različito se pristupa u teoriji međunarodnih odnosa, a posle promena koje je doneo kraj Hladnog rata nastaje potreba za redefinisanjem pojmovno-kategorijalnog aparata iz ove oblasti, pa tako i pojma bezbednosti.

Dejvid Boldvin daje sledeća pitanja i objašnjenja: (1) bezbednost za koga, (2) za koje vrednosti, (3) koliko bezbednosti, (4) od kojih pretnji, (5) kojim sredstvima, (6) po koju cenu, (7) za koji vremenski period?⁸³ (Tabela na sledećoj strani)

Dragan R. Simić smatra da „odgovori na četiri pitanja ukazuju na prirodu konkretnog pristupa istraživanju i promišljanju bezbednosti i osvetljavaju ključna mesta njene zamisli. Istovremeno, pomoću njih vrši se usmeravanje u praksi prema izgradnji odgovarajućeg *sistema bezbednosti*, koji, u pogledu svojih *funkcija*, treba uspešno da se ‚nosi‘ i utiče na *stanje bezbednosti*, od pojedinačne do globalne“.

---

⁸¹ Vojin Dimitrijević, *Pojam bezbednosti u međunarodnim odnosima*, Savez udruženja pravnika Jugoslavije, Beograd, 1973, s. 7.

⁸² Barry Buzan, *People, states and fear...*, p. 18.

⁸³ David A. Baldwin, „The Concept of Security“, *Review of International Studies*, 1/1997, pp. 5-26.

Pitanje	Objašnjenje
1. <i>Bezbednost – za koga?</i>	Ovo pitanje se odnosi na referentni objekat bezbednosti, koji se želi zaštititi, kao što su pojedinac, društvo, država, međunarodni sistem itd.
2. <i>Bezbednost – za koje vrednosti?</i>	Vrednosti koje se žele zaštititi mogu biti veoma različite, a neke od njih su fizički opstanak, politička nezavisnost, demokratija, slobodna trgovina itd.
3. <i>Koliko bezbednosti?</i>	S obzirom na to da je apsolutna bezbednost utopija, koncept bezbednosti može težiti samo ka određenom nivou bezbednosti.
4. <i>Od kojih pretnji?</i>	Pretnje mogu biti izazvane ljudskim ili prirodnim faktorom, posredne ili neposredne, vojne ili nevojne, stare ili nove, simetrične ili asimetrične, kratkoročne, srednjoročne ili dugoročne, a njihovi nosioci mogu biti akteri ili procesi.
5. <i>Kojim sredstvima?</i>	Bezbednost se može postizati različitim sredstvima, kao što su vojna, diplomatska, ekonomska, obaveštajna, policijska itd.
6. <i>Po koju cenu?</i>	U bezbednosti, kao i u ekonomiji „nema besplatnog ručka“. Zbog toga, svaka bezbednosna politika uvek ima svoju ekonomsku i društvenu cenu. Odgovor na ovo pitanje zavisi od toga da li bezbednost posmatramo kao <i>primarnu vrednost</i> (engl. <i>prime value approach</i>); kao <i>jednu od centralnih vrednosti</i> (engl. <i>core value approach</i>) ili kao <i>marginalnu vrednost</i> , čija upotrebna vrednost zavisi od potreba koje iziskuje određeni politički i istorijski kontekst (engl. <i>marginal value approach</i>).
7. <i>Za koji vremenski period?</i>	Iako bi zdravorazumski odgovor na ovo pitanje uvek bio da je to „za dugi vremenski period“, poznato je da sredstva kojima se dostiže dugoročna bezbednost mogu kratkoročno imati negativne bezbednosne posledice i obrnuto. Na primer, ulaganje u obrazovanje i razvoj ne može dati brze rezultate u borbi protiv terorizma. Preusmeravanje sredstava, koja bi inače bila upotrebljena u represivne ili strateške svrhe, u oblast obrazovanja možda se može kratkoročno ili srednjoročno gledano negativno odraziti na borbu protiv terorizma. Ipak, dugoročno, povećanje obrazovanja bez sumnje dovodi uglavnom do povećanja društvenog blagostanja, do poboljšanja razumevanja „drugog“ i do smanjenja sklonosti ka nasilnom rešavanju sporova.

Tabela 1.

Pitanja i objašnjenja

Dejvida Boldvina

(Izvor: Filip Ejodus,

Međunarodna

bezbednost: Teorije, sektori i

nivoi, „Službeni glasnik“ i

Beogradski centar za

bezbednosnu politiku,

Beograd, 2012, s. 35)

To su sledeća pitanja:

- Ko je ili šta je objekat bezbednosti?
- Kakva je priroda pretnje?
- Ko je odgovoran (ko se stara) za bezbednost?
- Kojim se postupcima, sredstvima i načinima dostiže, čuva i unapređuje bezbednost?

Na ova pitanja danas nije lako dati određen i jasan odgovor, smatra profesor Simić, „a jedna od glavnih nepoznanica među akademski obrazovanim

istraživačima bezbednosti i političkim odlučiocima jeste kako pouzdano odgonetnuti veoma izmenjenu prirodu bezbednosnih izazova i pretnji, značaj i značenja bezbednosti u razdoblju bipolarizma i 'Hladnog rata".⁸⁴

1.2.1. Pristupi izučavanja bezbednosti

Moderno utemeljenje pojma bezbednosti počinje u XVII veku, u delu Tomasa Hobsa *Levijatan* (1651) i u Vestfalskom miru sklopljenom 1648. godine. Za Hobsa je referentni objekat bezbednosti pojedinac, ali pošto u prirodnom stanju pojedinci žive u stalnom ratu svih protiv svih i ne mogu da osiguraju ličnu bezbednost, oni sklapaju društveni ugovor, osnivaju državu i ona, vlašću koja podrazumeva legitimnu upotrebu fizičke sile, ostvaruje institucionalno uređenu unutrašnju i spoljnu zaštitu.⁸⁵ Moderna država stvorena je Vestfalskim mirom, kao suvereni subjekt i najmoćniji akter međunarodnog sistema, postajući najviši izraz kolektivnog nacionalnog identiteta i centralni referentni objekat bezbednosti.

Već je u Vestfalski mir ugrađena ideja i začetak saradnje u bezbednosti, navođenjem u članovima 123. i 124. obaveze država da međusobne sporove rešavaju mirnim putem i da u interesu mira i pomoći napadnutoj državi mogu pružiti i oružanu pomoć. Međutim, tek su strahote Prvog svetskog rata učinile da se države ozbiljnije posvete sprovođenju ideje kolektivne bezbednosti u praksi, formiranjem Društva naroda 1921. godine. Očuvanje bezbednosti tako postaje deo međunarodno-pravno prihvaćenih obaveza države, koje se odredbama pakta Društva naroda obavezuju na međunarodnu saradnju u interesu mira i bezbednosti u svetu.

---

⁸⁴ Dragan R. Simić, *Nauka o bezbednosti...*, s. 22.

⁸⁵ Tomas Hobs, *Levijatan ili Materija, oblik i vlast države crkvene i građanske*, Pravni fakultet Univerziteta, Beograd, 2011.

Posle Prvog svetskog rata počinje i ozbiljnije akademsko bavljenje pojmom bezbednosti, koje obeležava idealistički pristup zasnovan na idejama Imanuela Kanta, iznetim u eseju *O Večnom miru* (1795).

Neuspeh Društva naroda da sačuva svetski mir i još teže iskustvo Drugog svetskog rata usloveli su da se po okončanju sukoba, 1945. godine, osnuje Organizacija ujedinjenih nacija, koja u svojoj Povelji takođe insistira na očuvanju međunarodne bezbednosti. Posebnu odgovornost za to imaju velike sile u Savetu bezbednosti, koji, prema članovima 41. i 42. Povelje UN, može da u cilju održavanja i uspostavljanja mira i bezbednosti preduzme akcije vazduhoplovnim, pomorskim i pešadijskim snagama.

I u akademskom svetu dolazi do otrežnjenja i okretanja realističkom pristupu međunarodnim odnosima, koji će dominirati narednih decenija. Razvija se još jedna disciplinu u okviru političkih nauka, a to su *studije bezbednosti*, koje će snažan razvojni impuls dobiti početkom devedesetih godina.

U periodu velike zaoštrenosti odnosa među velikim silama poseban značaj imaju vojni aspekti bezbednosti i izučavanje strategije. U specijalizovanim državnim i vojnim institucijama, na univerzitetima i institutima, najviše u SAD, razvijaju se *strateške studije* koje će se u decenijama Hladnog rata dominantno baviti temom bezbednosti.

Opasnosti koje je doneo razvoj nuklearnog potencijala, pre svega, okreću izučavanja bezbednosnih pitanja i drugim mogućnostima dostizanja i očuvanja nacionalne i međunarodne bezbednosti. Od sredine sedamdesetih godina počinje intenzivniji teorijski razvoj, revizija ideja klasičnog realizma, nastanak neorealizma i socijalnog konstruktivizma i razvijanje koncepta kooperativne bezbednosti.

1.2.2. NATO i jedinstvo fizičke i ontološke bezbednosti

Ovde najpre ukazujemo na razlikovanje *fizičke i ontološke bezbednosti*, koja je važna za analizu konstituisanja identiteta jedne političko-bezbednosne zajednice, kakav je i NATO. *Fizička* dimenzija bezbednosti podrazumeva materijalne referentne objekte kao što su određena teritorija i stanovništvo koje na njoj živi, a *ontološka* dimenzija bezbednosti podrazumeva očuvanje same političke zajednice, njenog kolektivnog identiteta. Novi identitet NATO sagledava se ontološkim pristupom po kome su društveni odnosi i bezbednosne pretnje rezultat intersubjektivne društvene konstrukcije, a istina o realnosti je socijalno konstruisana interpretacija. Epistemološki pristup zasniva se na jedinstvu objekta i subjekta spoznaje, tako da činjenice zavise od toga kako posmatrač shvata i interpretira značenje koje im pridaje.

Fizička bezbednost kolektivnog aktera je u teorijskom pogledu jasan pojam jer je određen materijalnošću referentnog objekta, dok ontološka bezbednost, budući da je vezana za očuvanje identiteta, nosi sva razlikovanja koja i taj pojam izaziva među teoretičarima. Tako Dženifer Micen polazi upravo od identiteta kada ontološku bezbednost kolektivnog aktera, kao što je država, a u našem slučaju NATO, sagledava u odnosu sa važnim *drugim*.⁸⁶ Naročito je važna sposobnost održanja biografskog kontinuiteta, jer je to preduslov delatne uloge aktera, bilo da se radi o odnosu s drugima ili o odnosu prema vrednovanju svoje prošlosti i projektovanju budućnosti. Ona smatra da je biografski kontinuitet preduslov ontološke bezbednosti i ukoliko je osećanje identiteta ugroženo, to vodi smanjenju sposobnosti države za delovanje u odnosu s drugima. Način za očuvanje ontološke bezbednosti države Dženifer Micen vidi u preduzimanju rutiniziranih odnosa sa značajnim *drugim*, sa ciljem bolje kontrole svog okruženja i povećanja predvidivosti ponašanja drugih. Ona time

---

⁸⁶ Jennifer Mitzen, „Ontological security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma“, *European Journal of International relations*, 3/2006, pp. 341-370.

objašnjava dugotrajne sukobe država, koje radije održavaju ustaljene konfliktno odnose nego da promenom stvore neizvesnost i time ugroze biografski kontinuitet i izgrađeni osećaj ontološke bezbednosti.

Takva promena dogodila se neočekivanim raspadom Sovjetskog Saveza i Varšavskog pakta. Već ustaljeni konfliktni odnos, koji je u mnogome određivao spoljnu politiku i SAD i vodećih članica Saveza, a često služio kao pokriće za unutrašnje političke poteze, prekinut je i otvorio je pitanje biografskog kontinuiteta NATO, ili njegovog raspuštanja ili transformacije sa neophodnim konstruisanjem novog identiteta prema promenjenim okolnostima.

Majkl Vilijams i Iver Nojman vide transformaciju NATO kao spremnost i sposobnost za konstituisanje novog identiteta koji prerasta vojnu ulogu saveza u suprotstavljanju SSSR. Nova narativna konstrukcija težište stavlja na institucionalne mehanizme koji omogućavaju da NATO može ostati garant bezbednosti zapadne civilizacije, organizacija koja čuva liberalno-demokratske vrednosti, čiji su identitet i kohezija utemeljeni na zajedničkim kulturnim i civilizacijskim, posebno demokratskim vezama. Takav novi identitet stvara osnovu za širenje Alijanse, iako je praćen primedbama da to znači iscertavanje novih linija podele u Evropi i da može izazvati preteću reakciju Rusije.⁸⁷

NATO ostaje vojni garant bezbednosti zajednice, čuvar njenih zajedničkih kulturnih i civilizacijskih veza, ali i nosilac i promoter nove bezbednosne strukture i kulture u srednjoj i istočnoj Evropi. Takvim rekonstruisanim identitetom NATO prevazilazi vojne i geografske limite uslovljene dotadašnjom sovjetskom pretnjom, a naglasak stavlja na političke procese širenja vrednosti zapadne demokratije, jača dijalog i saradnju sa državama

---

⁸⁷ Michael C. Williams and Iver B. Neumann, „From Alliance to Security Community: NATO, Russia, and the Power of Identity“, *Millennium - Journal of International Studies*, June 2000, pp. 357-387.

srednje i istočne Evrope, nudeći novo društveno znanje i identitetske vrednosti evroatlantske bezbednosne zajednice, zasnovane na liberalno-demokratskim vrednostima, demokratiji, slobodnom tržištu, individualnim slobodama i vladavini prava.

Izgrađene sposobnosti, kapaciteti koji prevazilaze fokusiranost na jednu, hladnoratovsku pretnju, i spremnost za transformaciju, među osnovnim su razlozima što u NATO, završetkom Hladnog rata, nije ni bilo suštinske dileme o opstanku. Za takvu odluku, NATO je imao potrebne sposobnosti koje su pre svega počivale na ostvarenom političkom jedinstvu, vojnoj organizaciji i izgrađenim procedurama za postupanje u različitim situacijama.

1.3. BEZBEDNOSNA ZAJEDNICA

U ovom odeljku biće razmatrani osnovni pojmovi i promene društvene stvarnosti koje vode nastajanju bezbednosnih zajednica kakav je NATO.

Pristajanjem na ograničavanje svoje slobode slobodom drugih, pojedinci prenose prava odlučivanja na političku zajednicu, koja ima osnovni zadatak da osigura kolektivni opstanak svojih članova. U dvosmernom procesu pojedinac-zajednica, oblikuju se kako lični identiteti pojedinaca, članova zajednice, tako i kolektivni identiteti različite složenosti.

Najsloženiji je nacionalni identitet, a najviši oblik nacionalnog identiteta je država. Kao što je period prelaska iz Srednjeg veka u moderno doba, tokom XVI i XVII veka, bio značajan za nastanak refleksivnog individualnog subjekta, tako je ovaj period značajan i za oblikovanje nacije kao kolektivnog identiteta i

nastajanje suverene države. I danas država predstavlja najznačajniji subjekt i ujedno objekt bezbednosti i u osnovi je izgradnje bezbednosne zajednice.⁸⁸

1.3.1. Model bezbednosne zajednice Karla Dojča

Na osnovu rezultata empirijskog istraživanja odnosa naroda i država severnoatlantskog regiona, Karl Dojč je sa saradnicima 1957. godine formulisao zamisao „bezbednosne zajednice“ kao novog modela saradnje u bezbednosti. Ona omogućava trajne i stabilne odnose u okviru političke zajednice, a ostvarena međunarodna saradnje može, pod povoljnim uslovima, preći u međunarodno udruživanje.

„Bezbednosna zajednica je skup ljudi koji su se udružili – pisao je Dojč. - Pod udruživanjem ovde mislimo na dostizanje, unutar jedne teritorije, duha zajedništva i uspostavljanje snažnih i široko rasprostranjenih institucija i delatnosti dovoljnih da osiguraju, na dugo vreme, pouzdano očekivanje mirne promene između njenog stanovništva... Pod duhom zajedništva mislimo na verovanje... da zajednički društveni problemi moraju i mogu biti razrešeni kroz procese mirne promene... Pod mirnom promenom podrazumevamo da se društveni problemi

---

⁸⁸ Vestfalski međunarodni poredak uvodi državu kao glavni referentni subjekat i objekat bezbednosti, koja je nosilac suverenosti u međunarodnim odnosima, jer iznad nje nema drugog izvora suverenosti. Za bezbednost suverene nacionalne države vezuju se i pojmovi pojedinačne, nacionalne i međunarodne bezbednosti. Osnovni principi Vestfalskog ugovora su principi suvereniteta i jednakosti država, koji u temelj budućeg mira stavlja obavezujući karakter ugovora među državama i nemešanje jedne države u unutrašnja pitanja druge. Zamisao sistema država, koji je utemeljen Vestfalskim mirom 1648. godine, čak ni u XVII veku nije predviđao apsolutnu suverenost državama da uređuju stvari unutar vlastitih granica potpuno po svojoj volji. I tada su, na primer, masovni zločini počinjeni u bilo kojoj zemlji doživljavali osude i gnušanje ostalih naroda, naravno, onda i ako se za njih saznalo. (Dragan R. Simić, *Nauka o bezbednosti...*, s. 93).

rešavaju, pod institucionalizovanim procedurama, bez pribegavanja prekomernoj fizičkoj sili... (uz postojanje) stvarne sigurnosti da se članice zajednice neće međusobno fizički boriti, nego sukobe rešavati na neki drugi način".⁸⁹

U prvom planu su uzajamno poverenje, političko dogovaranje i *kolektivni identitet*, koji nadilazi nacionalni u osećaju pripadanja stabilnoj i bezbednoj zajednici. Dojč razlikuje *amalgamiranu bezbednosnu zajednicu* od *pluralističke bezbednosne zajednice*. Amalgamirana zajednica bezbednosti nastaje usled „formalnog ujedinjenja dve, ili više, prethodno nezavisnih jedinica u jednu jedinstvenu veću jedinicu, sa nekim oblikom zajedničke uprave nastalim nakon integracije“ (primer Evropska unija), dok pluralistička zajednica bezbednosti „zadržava legalnu nezavisnost odvojenih uprava“ (primer NATO).⁹⁰

Prema Dojčovom modelu, zajedničke karakteristike država unutar pluralističke bezbednosne zajednice su: (1) sličnost u osnovnim vrednostima, (2) osećanja zajedničkog identiteta i lojalnosti, osećanja zajedništva i (3) one su integrisane do te mere da gaje „pouzdana očekivanja mirne promene“.⁹¹

Dojč je u komunikativnim procesima i transakcijama različitih vrsta (trgovina, turizam, migracija, kulturne i obrazovne razmene) video osnov koji vezuje društvene grupe i političke zajednice, razvijajući „osećaj zajedništva“, poverenje i međusobno uvažavanje. Takvim pristupom Dojč izjednačava mogućnosti da procesi u unutrašnjoj politici koji vode do nacionalne integracije istu važnost imaju i u međunarodnoj politici i razvoju

---

⁸⁹ Karl Deutch, *Political Community and North Atlantic Area*, Princeton University Press, 1957, p.5.

⁹⁰ Isto, p. 6.

⁹¹ Isto, p. 7.

međunarodne zajednice. Osećaj pripadanja zajednici gradi se i na nivou elita i među masom, što razvija i učvršćuje kolektivni identitet.

Emanuel Adler i Majkl Barnett ističu teorijski i praktični značaj Dojčovog koncepta zajednice bezbednosti, ukazujući da su osnovni nedostaci u (1) naglašavanju kvantitativnih mera i zanemarivanju društvenih odnosa koje nastaju iz transakcija i (2) nedovoljnom pridavanju značaja međunarodnim organizacijama, socijalnim grupama i klasama, kao i državnoj moći i donosiocima odluka, u njihovom uticaju na generisanje nove društvene prakse, socijalne identifikacije i bezbednosnih odnosa.⁹²

1.3.2. Adlerov i Barnettov istraživački koncept

Polazeći od Dojčovog poimanja pluralističke bezbednosne zajednice, Adler i Barnett je vide kao „transnacionalni region sastavljen od suverenih država, čiji stanovnici održavaju pouzdano očekivanje mirne promene“.⁹³

„Njihov pristup istraživanju zajednica bezbednosti organizovan je na tri nivoa. Na prvom nivou su ubrzavajući uslovi iz kojih se može začeti zajednica bezbednosti. Drugi nivo ispituje pozitivne, dinamičke i recipročne relacije među strukturama regiona, koje su definisane materijalnom snagom i znanjem, kao i društvene procese koji su definisani organizacijama, transakcijama i društvenim učenjem. Ta

---

⁹² Emanuel Adler and Michael Barnett, „Security communities in theoretical perspective“ in *Security Communities*, eds. Emanuel Adler and Michael Barnett, University Press, Cambridge, 1998, p. 8-9.

⁹³ Emanuel Adler and Michael Barnett, „A framework for the study of security communities“, in *Security Communities*, p. 30.

dinamika stvara uslove za pojavu trećeg nivoa, kojeg karakteriše formiranje uzajamnog poverenja i kolektivnog identiteta”.⁹⁴

Oni razlikuju dva tipa pluralističkih zajednica bezbednosti: slobodne i čvrsto spregnute. *Slobodne zajednice* bezbednosti predstavljaju samo transnacionalni region sastavljen od suverenih država, čiji stanovnici održavaju pouzdano očekivanje mirne promene. U *čvrsto spregnutim zajednicama* bezbednosti „uzajamnim pomaganjem” izgrađuje se sistem vladavine koji je između suverene države i regionalne centralizovane vlasti, sa nacionalnim i nadnacionalnim institucijama.

Najvažnija odlika ovakve vrste zajednica je što njeni članovi gaje pouzdano očekivanje mirne promene, koju Adler i Barnett definišu kao „neočekivanje i nepripremanje organizovanog nasilja kao sredstva za rešavanje međudržavnih nesuglasica”.⁹⁵ Osnov pouzdanog očekivanja mirne promene je poverenje, izgrađeno na zajedničkim vrednostima i osećanju kolektivnog identiteta, osećanju pripadanja zajednici.

U Adlerovom i Barnettovom istraživačkom pristupu proučavanju razvoja zajednice bezbednosti na tri nivoa, navedenim na grafičkom prikazu, u prvom nivou su unutrašnji i spoljni faktori koji mogu navesti države da koordiniraju svoju politiku radi uzajamne koristi. To mogu biti tehnološki razvoj, spoljašnje pretnje koje navode države da formiraju alijanse, smanjenje uzajamnog straha ostvarivanjem bezbednosne saradnje, zatim nove interpretacije društvene realnosti, transformacije u ekonomskoj, demografskoj i migracijskoj strukturi, promene u prirodnoj sredini itd. Ovi ubrzavajući uslovi samo su početak

---

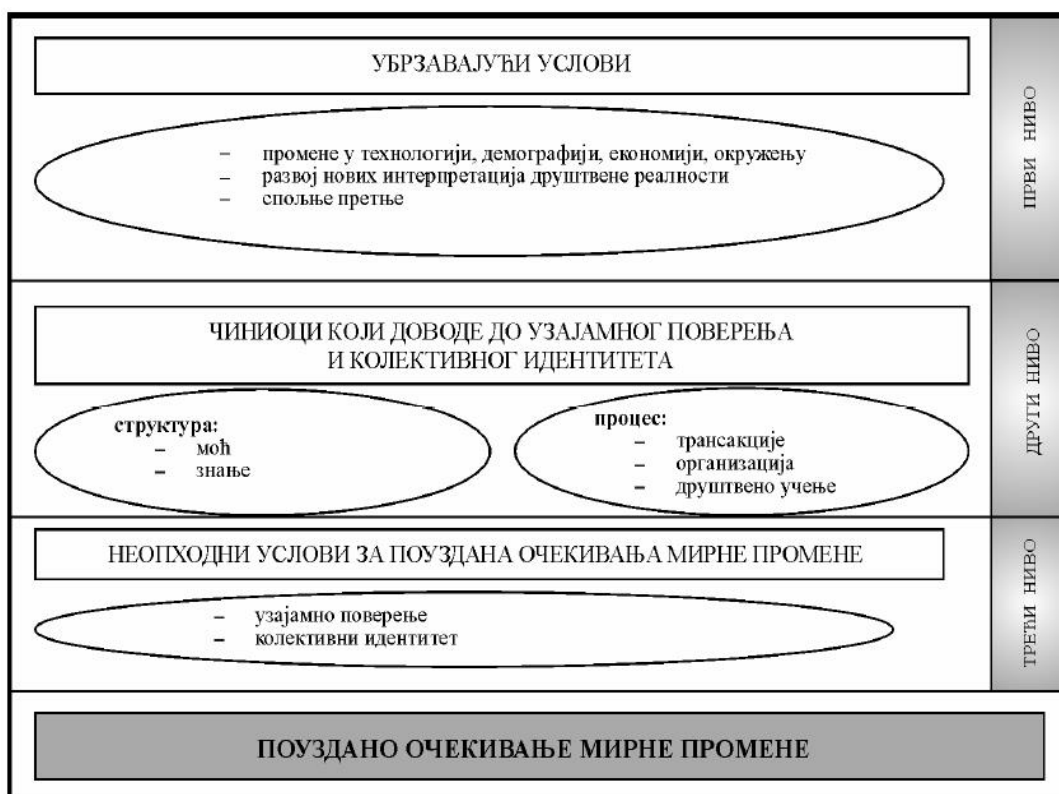
⁹⁴ Miroslav Glišić, *Zajednica bezbednosti u regionu Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju*, Medija centar „Odbrana”, 2011, s. 81.

⁹⁵ Emanuel Adler and Michael Barnett, „A framework for the study of security communities”, p. 34.

uspostavljanja poverenja, brojnijih interakcija i koordinacije politike, i osnova su za nastavak razvijanja društvenih veza koje vode daljoj uzajamnoj identifikaciji.

Tabela 2. *Razvoj pluralističke zajednice bezbednosti*

(Izvor: Miroslav Glišić, *Zajednica bezbednosti u regionu Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju*, Medija centar „Odbrana“, 2011, s. 81)

Na drugom nivou Adler i Barnet grupišu činioce koji dovode do uzajamnog poverenja i kolektivnog identiteta. Njihova karakteristika je da između država i građana omogućavaju niz društvenih interakcija koje počinju da transformišu okruženje. Pritom je važno uočiti strukturu koja oblikuje interakcije država i način na koji te interakcije transformišu njihove uloge. *Strukturne kategorije*, moć i znanje, čine jednu grupu, a u drugoj su *procesne kategorije* transakcija, međunarodnih organizacija i institucija i društvenog učenja. Odnos između

njih stvara uslove pod kojima se formiraju uzajamno poverenje i kolektivni identitet, bez kojih pouzdano očekivanje mirnih promena ne bi moglo ni da postoji.⁹⁶

Moć i *znanje* su određujući činioci razvoja i očuvanja bezbednosne zajednice. Moć jedne države, kao što su SAD za NATO, čini jezgro zajednice i presudno utiče na formiranje i očuvanje zajedničkog stava. Adler i Barnett moć vide kao „magnet stvaranja i razvoja zajednice bezbednosti“ i definišu je kao autoritet koji određuje zajedničko shvatanje iz koga proizilaze osećanje zajedništva i državna praksa, kao i uslovi na osnovu kojih se predlaže, odlaže ili odbija pristup zajednici i koji određuju korist koju članovi od tog pristupa dobijaju. Moć jedne ili više država u bezbednosnoj zajednici nije faktor prisile, već privlači slabije države da se pridruže toj zajednici, jer u njoj imaju garanciju vlastite bezbednosti i drugih pogodnosti koje takva zajednica donosi. Moć je faktor kohezije i otvaranja novih vizija zajedničke budućnosti, kao odgovora na promene u širem i globalnom okruženju. Znanje je takođe deo međunarodne strukture i u procesu nastanka bezbednosne zajednice olakšava aktivnosti vezane za razvoj uzajamnog poverenja i kolektivnog identiteta.⁹⁷

U drugoj grupi su procesne kategorije - *transakcije*, *međunarodne organizacije* i *institucije* i *društveno učenje*, na kojima se zasniva razvoj bezbednosne zajednice. Transakcije podrazumevaju različite vrste razmena, kao što su političke, ekonomske, tehnološke i druge, koje utiču na kreiranje i menjanje društvenih činjenica i kolektivnog iskustva. Međunarodne organizacije i institucije, prema Adleru i Barnetu, na četiri načina doprinose razvoju zajednica bezbednosti. Na prvom mestu je razvijanje poverenja, koje je presudno za podsticanje osećaja bezbednosti. Međunarodne organizacije i institucije su i mesta socijalizacije i

---

⁹⁶ Miroslav Glišić, *Zajednica bezbednosti u regionu Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju*, s. 82.

⁹⁷ Isto, s. 83.

učenja, jer one pored uloge nadgledanja podstiču aktere da redefinišu svoje interese i ciljeve radi višeg nivoa komunikacije i zajedništva. S tim u vezi je treća uloga međunarodnih organizacija i institucija kao „ proizvođača” u procesu usmeravajućeg konstituisanja kolektivnog identiteta. One deluju pre svega na najuticajnije aktere, kao što su političke elite, u cilju podsticanja zajedništva i aktivnog odnosa prema nerešenim pitanjima i njihovom mirnom rešavanju. I četvrta uloga međunarodnih organizacija i institucija je da podstiču komunikaciju među ljudima, procese učenja i delovanje političkih elita. Adler i Barnet ukazuju na znatno širi krug društvenih subjekata koji imaju ulogu u ovim procesima od onog koji podrazumeva Dojčov model bezbednosne zajednice, apostrofirajući političke i intelektualne elite i uticajne pojedince i njihovo delovanje na transformaciju političke realnosti prema jačanju zajedništva i osećaja zajedničke budućnosti.⁹⁸

Na trećem nivou Adlerovog i Barnetovog pristupa istraživanju zajednica bezbednosti nalaze se neophodni uslovi za pouzdano očekivanje mirne promene - *uzajamno poverenje* i *kolektivni identitet*. To su ključni uslovi za postojanje bezbednosne zajednice, koji u dinamičnoj i recipročnoj interakciji sa navedenim strukturnim i procesnim kategorijama razvijaju bezbednosnu zajednicu i osećaj pripadanja kolektivnom transnacionalnom identitetu.

Iako bezbednosne zajednice razvijaju brojne transakcije u različitim oblastima, njihovo jezgro je *bezbednost* i odnosi u toj osetljivoj oblasti saradnje i zajedništva, posebno u vojnom sektoru. Dostignuti nivo *kooperativne bezbednosti* treba da obezbedi uspešno rešavanje bezbednosnih problema unutar same zajednice, a snaga *kolektivne odbrane* usmerena je prema spoljnoj pretnji i njenom efikasnijem suzbijanju udruživanjem vojnih resursa i drugih kapaciteta prema specifičnosti same pretnje. *Bezbednosna dilema* prevladana je poverenjem

---

⁹⁸ Isto, str. 84-85.

i pouzdanim očekivanjem mirne promene, a sve veću pažnju dobija *saradnja u bezbednosti* i razvijanje partnerskih veza sa drugim državama i organizacijama izvan bezbednosne zajednice. Time se uvećavaju vojni i ukupni kapaciteti kojima se može uticati na oblikovanje realnosti u bližem i daljem okruženju.

Ovaj prikaz konstruktivističkog pristupa Adlera i Barneta razvoju zajednica bezbednosti, koji ističe aktivnu ulogu međunarodne organizacije u procesu socijalizacije i učenja, biće primenjen u kasnijem prikazu odnosa NATO prema državama srednje i istočne Evrope posle Hladnog rata, gde je, uz pažljivo nadgledanje bezbednosti, uporedo redefinisao i svoje i interese tih država radi višeg nivoa zajedništva. NATO je u društvenom učenju video snažan alat kojim je uticao pre svega na političke elite tih država, ostvarujući postepeno željene promene koje su te države približavale zapadnoj političkoj i bezbednosnoj zajednici. U upravljanju promenama u novoj evropskoj realnosti NATO je, širenjem bezbednosnog „kišobrana“ na istok, uspešno projektovao vrednosti zapadne civilizacije na prostoru koju je do juče bio pod uticajem i kontrolom sasvim drugačijeg i suprotstavljenog društveno-ekonomskog sistema.

Pored pojma bezbednosne zajednice, treba pomenuti i Džervisov pojam *bezbednosnih režima (Security regimes)*, „koji nastaju kada grupa država saraduje u upravljanju spornim pitanjima s ciljem izbegavanja rata, nastojeći da smanje bezbednosnu dilemu tako što uz istovremeno samostalno delovanje uzimaju u obzir i ponašanje drugih“.⁹⁹ Međusobno prihvaćenim pravilima i očekivanjem da će ona biti poštovana smanjuje se mogućnost izbijanja rata. Sličnost bezbednosnih režima i zajednica bezbednosti je što ponašanje država ograničavaju bez upotrebe centralizovane vlasti ili međunarodnog autoriteta.

---

⁹⁹ Robert Jervis, „Cooperation Under the Security Dilemma“, *World Politics*, 30 January 1978.

Savezi su poznata forma uvećanja bezbednosti koji se, prema Adlerovom mišljenju, od zajednice bezbednosti razlikuju po tome što (1) nacionalne države ne formiraju zajednice bezbednosti, već one postaju zajednica bezbednosti stvaranjem zajedničkih demokratskih i liberalnih vrednosti i očekivanja, (2) države zajednice bezbednosti mnogo lakše mogu formirati alijansu, nego što države članice neke alijanse mogu formirati zajednicu bezbednosti i (3) alijanse retko podstiču pluralističku integraciju.¹⁰⁰

Sve više se govori i o *svetskim interesima*, u težnji da potrebe čovečanstva kao celine imaju prednost nad nacionalnim interesima.

1.4. ZAKLJUČAK

U prvom poglavlju data su osnovna određenja centralnih pojmova u ovom radu: identiteta, bezbednosti i bezbednosne zajednice. Data su i osnovna određenja ostalih pojmova značajnih za predmet istraživanja, kao što su bezbednosna pretnja, bezbednosna dilema, kolektivne odbrana, kolektivna bezbednost, kooperativna bezbednost i Hladni rat.

Razmatranju konstituisanja identiteta NATO pristupa se kao identitetu u nastajanju, podložnom brzim promenama na koje i sam utiče aktivnim delovanjem, u interaktivnom odnosu sa bezbednosnom stvarnošću u užem i širem okruženju, od regionalnih do globalnih relacija. Identitet NATO je promenljivi društveni konstrukt koji posle Hladnog rata ubrzano doživljava promene, koje su posledica bitno izmenjenog karaktera bezbednosnih pretnji i odgovora NATO na njih, u novoj preraspodeli moći i uticaja u svetu.

---

¹⁰⁰ Nav. prema: Miroslav Glišić, *Zajednica bezbednosti u regionu Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju*, s. 76.

NATO u intenzivnom razvijanju novog bezbednosnog diskursa koristi one činioce koji nadnacionalnim odlikama daju prednost nad nacionalnim. Politički i bezbednosni integrativni procesi doveli su evroatlantske saveznike na vrlo visok nivo zajedništva, u kome je, zahvaljujući razvijenim mehanizmima kolektivne bezbednosti i kolektivne odbrane, prevaziđena bezbednosna dilema između država članica, a pouzdano se mogu očekivati mirne promene u slučajevima sporova i nerešenih pitanja. To ne potire postojanje razlika, pa i krupnijih razilaženja, ali ne dovodi u pitanje opstanak organizacije.

Najnoviji povod je duboka kriza u Ukrajini, gde saveznici u NATO ostaju jedinstveni iako prema Rusiji imaju različite, pre svega ekonomske interese. U ovoj verovatno najvećoj krizi posle završetka Hladnog rata, pokazalo se da integrativni procesi drže na okupu zemlje članice, a posebno čelnici NATO preduzimaju intenzivnu političku aktivnost, pokazujući da nastupaju ispred jedinstvene organizacije, politički opredeljene i vojno spremne da zaštiti evroatlantsku zajednicu u istovremenom procesu podrške Ukrajini.

Ostvareni stepen političkog jedinstva i integrisanja vojnih kapaciteta u NATO nezabeležen je u istoriji. Na dalje uobličavanje kolektivnog, nadnacionalnog identiteta, utiče nastajanje novih centara moći u svetu koji prete da ugroze ambicije pre svega najjače sile u NATO, SAD, da zadrži vodeći uticaj na globalne bezbednosne procese. U tom nadmetanju svrstavanje je gotovo neminovan proces, tako da priklanjanje najmoćnijoj sili od strane drugih država poprima svetske razmere. I druge bezbednosne pretnje, naročito nevojnog karaktera, kakve su terorističke, ekološke i klimatske, traže zajednički odgovor i zbližavaju aktere. S obzirom da ove pretnje neposrednije pogađaju pojedince, može se zaključiti da su ukupni bezbednosni razlozi osnovni zbog čega se sve više, pored država, i građani identifikuju sa moćnim bezbednosnim organizacijama.

I dok se u nekim drugim integrativnim procesima, kakav je na primer Evropska unija, formiranje nadnacionalnog kolektivnog identiteta odvija uz jaka osećanja građana da pripadaju svojoj naciji i da se poistovećuju sa osobenostima nacionalnog identiteta, u bezbednosnim integrativnim procesima taj proces ide lakše, u meri koliko je, na jednoj strani, strah za opstanak jači, a na drugoj strani, garancije bezbednosti veće. Tako se u razvijenim bezbednosnim zajednicama, upravo u oblasti u kojoj je postojalo stalno nepoverenje i pretnje *drugog*, razvija saradnja koja prevazilazi bezbednosnu dilemu i stvara čvrste veze među državama i građanima. Oni se identifikuju sa vrednostima i idejama koje ovoj saradnji daju nova značenja, novi kolektivni identitet, prevazilazeći uže identitetske odlike zasnovane na etničkoj i nacionalnoj pripadnosti.

Sa aspekta i teorije i prakse presudnu ulogu u ovoj identifikaciji ima politički uticaj. Identitet se konstituiše u socijalnom okruženju pod političkim uticajem koga određuju moć i interesi najpre političkih elita, ali i drugih činilaca koji mogu da utiču na društvene procese, od međunarodnih organizacija do uticajnih pojedinaca.

Nadnacionalnost identiteta podstiču i aktuelni procesi globalizacije, kroz delovanje međunarodnih organizacija i nevladinih organizacija, transnacionalnih kompanija i brojnih društvenih činilaca koji svojim uticajem prevazilaze nacionalne granice. To se reflektuje na identitet pojedinca, jer države, odnosno vladajuće političke elite, u delovanju pomenutih činilaca dobijaju ozbiljnu konkurenciju u „nametanju“ identiteta. Fragmentacija identiteta na jednoj strani i globalni uticaj na drugoj, koji unifikuje obrasce mišljenja i življenja, odlika su savremenog procesa konstituisanja identiteta, koji zadržava socijalnu uslovljenost ali sa mogućnošću pojačanog individualizma.

Jačanju i fragmentarnosti i globalizacije pogoduje slabljenje države, koja sa umanjenom socijalnom funkcijom ne pruža više dovoljan okvir za čvrst

nacionalni identitet svojih građana. Destabilizovani identitet pojedinca gura ga u čvršće okvire gde nalazi svoje utočište i uporište. Na taj način jačaju i desničarska opredeljenja i organizacije, verski fundamentalizam, nacionalizam, što sa stanovišta identiteta kao neminovnog odnosa prema drugom, otvara prostor za stvaranje neprijateljskog okruženja, u kome se gube poverenje i sigurnost. Ove pojave danas imaju planetarni karakter, ali im se efikasnije suprotstavljaju društvene zajednice koje smanjuju isključivost i društvenu polarizaciju, a razvijaju uzajamno poverenje svojih građana i poverenje u samu zajednicu, s kojom se pojedinci lakše identifikuju u nastojanjima da se društvene veze i zajedničke tekovine očuvaju i unaprede.

U pitanjima i odgovorima koja svojim delovanjem nameće NATO, teorije identiteta nalaze dovoljno podsticaja za uobličavanje novih sagledavanja konstituisanja kolektivnog identiteta političko-bezbednosnih zajednica i odnosa nacionalnog i nadnacionalnog u ovom procesu. Iako različiti pravci i realizma i liberalizma daju nova, prilagođena objašnjenja ovih fenomena, može se reći da konstruktivistički pristupi imaju operativnije alate i metode i njihova teorijska uobličavanja imaju danas širi uticaj u teoriji međunarodnih odnosa i studijama bezbednosti, o čemu će više reći biti u sledećem poglavlju.

II TEORIJSKI PRISTUP

U drugom poglavlju izlažu se stavovi tri uticajne teorije međunarodnih odnosa: *realizma, liberalizma i socijalnog konstruktivizma* o karakteru, ulozi i budućnosti NATO, od ostvarivanja osnovnih bezbednosnih zadataka zbog kojih je osnovan do korišćenja bezbednosnog diskursa u procesu uzajamne izgradnje novog identiteta NATO i političke i društvene stvarnosti.

Da bi se objasnio fenomen tako dugog opstanka NATO i njegovo prilično uspešno *predviđanje, prilagođavanje i kreiranje promena* u savremenom svetu, ključno teorijsko i praktično pitanje jeste *saradnja među državama u bezbednosti*, koliko je moguća i kakvi su dometi te saradnje u očuvanju vlastite bezbednosti i uticaja na bezbednosne procese u širim prostorima, regionalnim i globalnim.

Primer NATO je uverljiva potvrda da koncept kooperativne bezbednosti opravdano zauzima svoje mesto u teorijskom korpusu studija bezbednosti. Međutim, svoje već osvojeno mesto čuva politika sile. Sa svakim zaoštavanjem u međunarodnim odnosima, realističke teorije dobijaju na aktuelnosti, podsećajući da je svet još daleko od toga da na globalnom nivou baštini prednosti koje donosi saradnja u bezbednosti.

Prilikom ukazivanja na razlike u teorijskim pristupima treba imati u vidu sledeće zapažanje Dragana R. Simića:

„Kada danas istražujemo ukupan doprinos pojedinih teoretičara koji su svrstavani u unapred pripremljene grupe, susrećemo se u većini slučajeva, u stvari, sa naučnicima koji su najčešće samo obazrivo davali prednost nekim uzrocima ili činionicima, ne ispuštajući pri tome iz vida i

uvažavajući svu složenost međunarodne zbilje, pravog silestva varijabli (promenljivih) koje opredeljuju procese... I kada su neki od njih, primera radi, videli u međunarodnim organizacijama i međunarodnom javnom pravu ustanove i sredstva za očuvanje mira i stabilnosti i jačanje saradnje između naroda i država, malo ko je pri tome zaboravljao na značaj država, njihove nezavisnosti, teritorijalnosti i suverenosti... Skoro da nema razlike, dalje, između predratnih 'idealista' i posleratnih 'realista' u uvažavanju dve ključne zamisli oko kojih se kao oko stožera kreće svaka produbljena analiza međunarodne politike: konceptata anarhije i suverenosti."¹⁰¹

Zato je cilj ovog pregleda pristupa koje uticajne teorije imaju u odgonetanju složene međunarodne zbilje i posebno mesta i uloge NATO u njenom preoblikovanju, da pokaže upotrebljivost i prednosti različitih pristupa i analitičkih alata u sagledavanju brzih promena stvarnosti od završetka Hladnog rata do danas i uticaju Alijanse na pravac tih promena.

2.1. REALIZAM

Osnovne realističke teorije međunarodnih odnosa su *klasični realizam*, *strukturalni realizam* ili *neorealizam* i *neoklasični realizam*.¹⁰² Zajedničko svim teorijama i pravcima realizma je da države vide kao glavne aktere u međunarodnoj politici. Drugo, spoljnu politiku država dominantno oblikuje anarhična međunarodna struktura, a manje unutrašnje političke karakteristike.

---

¹⁰¹ Dragan R. Simić, *Svetska politika*, Fakultet političkih nauka i Čigoja štampa, Beograd, 2009, s. 36.

¹⁰² Džon Miršajmer izdvaja tri velike realističke teorije međunarodnih odnosa: realizam ljudske prirode, defanzivni realizam i ofanzivni realizam (gde i sebe svrstava). *Tragedija politike velikih sila*, Udruženje za studije SAD u Srbiji, Beograd, 2009, s. 14.

I treće, kalkulacija moći u osnovi je spoljnopolitičkog ponašanja država i njihovog nadmetanja za moć.¹⁰³

Za početak *klasičnog realizma* u nauci o međunarodnim odnosima uzima se delo Edvarda Haleta Kara *Twenty Year's Crisis 1919-1939*, koje je u Velikoj Britaniji izašlo neposredno posle početka Drugog svetskog rata. Knjiga je reakcija i kritika zagovornika liberalnih ideja koji u svom *utopizmu* svet vide onakvim kakav bi trebalo da bude, za razliku od *realista* koji svet sagledavaju onakvim kakav jeste.¹⁰⁴ Stvaranje miroljubivog sveta jeste poželjan cilj, ali stvarnost odlikuju bezbednosno nadmetanje i ratovi. U takvim okolnostima, smatra Kar, „realizam naglašava neodoljivu snagu nagona opstanka i neizbežni karakter postojećih tendencija i insistira da najviša mudrost leži u prihvatanju i prilagođavanju ovim silama i ovim tendencijama“.¹⁰⁵

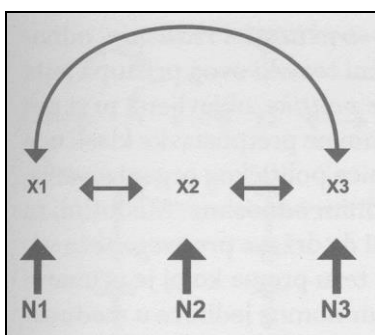
¹⁰³ Među uticajnije mislioce koji su obogatili realističku teoriju kroz istoriju mogu se svrstati Tukidid (Grčka, V vek pre n.e), Kautilja (ministar indijskog cara Maurije, pre više od dve hiljade godina), Nikolo Makijaveli (Italija, XVI vek), Tomas Hobs (Engleska, XVII vek) i Karl fon Klauzevic (Pruska, XIX. vek). Između dva svetska rata uticajne realističke stavove, suprotno preovlađujućim liberalnim idejama, zastupali su Frederik Šuman, Harold Nikolson, Rajnold Nibur, Džordž Švarcenberger.

¹⁰⁴ Ovo je i glavni argument realista protiv idealista u tzv. prvoj Velikoj debati u istoriji međunarodnih odnosa, koju mnogi nazivaju i „temeljnim mitom ove discipline“ (Dragan R. Simić: *Svetska politika*, Fakultet političkih nauka i Čigoja štampa, Beograd, 2009, s. 31: Pobjeda realista tumači se i danas... kao korak napred u razvoju discipline kada su, po takvim tumačenjima, teške posledice i gorke pouke II svetskog rata doprinele da ona napusti svoju prvu idealističku, „mladalačku“ fazu, i usmeri se na tvrde odnose moći, probleme bezbednosti i nacionalnog interesa, tj., jezikom Makijavelija kazano, nauka o međunarodnim odnosima je napredovala od bavljenja onim kako bi trebalo da bude, ka istraživanju međunarodne stvari kakva zaista jeste).

¹⁰⁵ Edward H. Carr, *Twenty Year's Crisis, 1919-1939, An Introduction to the Study of International Relations*, 2nd ed., Macmillan, London, 1962, p. 10. (Prvo izdanje 1939. godine).

Najvažniji predstavnik klasičnog realizma u međunarodnim odnosima je Hans Joakim Morgentau, koji je 1948. godine objavio delo *Politika među nacijama*, u kome politiku definiše kao borbu za moć, a takav karakter pripisuje i međunarodnoj politici. Borbu za moć, koja je trajna odlika međunarodnih odnosa, Morgentau vezuje za ljudsku prirodu i osobine čoveka da je zao i da teži moći. I državnici, kao ljudska bića, imaju „neograničenu žudnju za moći“, sa ciljem dominacije nad drugim državama.¹⁰⁶ Zato se klasični realizam naziva i realizmom ljudske prirode.

SLIKA 1. Prikaz uzročnosti u klasičnom realizmu prema Kenetu Volcu ¹⁰⁷

(Izvor: Filip Ejodus, *Međunarodna bezbednost: Teorije, sektori i nivoi*, „Službeni glasnik“ i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, 2012, s. 75)

Za realiste, sistem država i dalje je osnova svetskih odnosa. S obzirom da su države jedine suverene političke zajednice u međunarodnom sistemu, iznad kojih nema drugog vrhovnog autoriteta, organizacioni princip ovog sistema je *anarhija*.

¹⁰⁶ Hans J. Morgenthau, *Politics among nations; the struggle for power and peace*, A. A. Knopf, New York, 1st ed., 1948, p. 208.

¹⁰⁷ Shematski prikaz uzročnosti u klasičnom realizmu prema Kenetu Volcu. Faktori unutar države (N1, N2, N3) predstavljaju nezavisnu varijablu i utiču na spoljnopolitičko ponašanje država koje stvara anarhičnu strukturu međunarodnih odnosa (x1, x2, x3), koja predstavlja zavisnu varijablu.

Međutim, utemeljivač *neorealističke teorije* međunarodnih odnosa Kenet Volc, u svom uticajnom delu *Teorija međunarodne politike* (1979), iako prihvata osnovne postavke klasičnog realizma, državocentričnost i presudni značaj vojne moći u međunarodnim odnosima, unosi bitnu razliku po kojoj cilj država nije da stiču i uvećavaju moć, već je njihov osnovni interes da opstanu kao suverene jedinice u međunarodnom sistemu. Na to ih navodi anarhični princip međunarodne strukture, a ne, kao što tvrdi klasični realizam, iskvarena ljudska priroda ili motiv sticanja moći. Osnovna razlika koja odvaja Volcovu teoriju od klasičnog realizma Hansa Morgentaua je što on ističe da je glavni cilj država *opstanak* (survival), odnosno bezbednost, a ne moć, koja je samo sredstvo za dostizanje bezbednosti.¹⁰⁸

Po Volcu, sistem je sačinjen od strukture i delova koji su u međusobnoj interakciji. Političke strukture imaju tri elementa: uređujuće načelo (anarhija ili hijerarhija), karakter jedinica (funkcionalno slične ili različite) i raspodelu sposobnosti. Od ova tri elementa prva dva su nepromenjiva, nedostatak najvišeg autoriteta znači da je njihovo uređujuće načelo anarhija, a načelo samodovoljnosti podrazumeva da su jedinice funkcionalno slične. Samo je treći element, raspodela sposobnosti, strukturalno promenljiva i prema njoj osnovna podela sistema je na bipolarne i multipolarne. Sposobnost određuje položaj države u sistemu, a raspored sposobnosti određuje strukturu sistema i oblikuje način na koji jedinice deluju jedna na druge. S obzirom da iznad država nema višeg autoriteta u međunarodnom sistemu, one su prinuđene da same sebi pomognu, odnosno u međunarodnoj politici glavni princip je *samopomoć*.¹⁰⁹

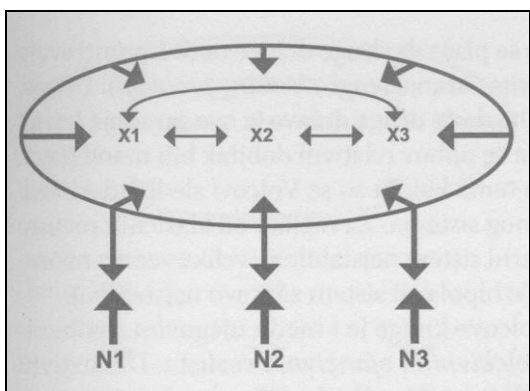
U poglavljima 6. i 8. svoje *Teorije međunarodne politike*, Volc obrazlaže da anarhična struktura međunarodnog sistema tera države da jačanjem vlastite

---

¹⁰⁸ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, 1979. Prevod na srpski: *Teorija međunarodne politike*, Centar za civilno-vojne odnose, Alexandria Press, Beograd, 2008.

¹⁰⁹ Kenet Volc, *Teorija međunarodne politike...*, str. 90-113.

moći pre svega čuvaju svoju poziciju u toj „strukturalnoj anarhiji“. U anarhičnoj prirodi sistema za države je najbolje da se ponašaju defanzivno, da održavaju ravnotežu snaga, a ne da je remete. Ostvarivanjem ravnoteže snaga povećava se vlastita bezbednost i ujedno stabilnost međunarodnog sistema.

SLIKA 2. Prikaz uzročno-posledičnih odnosa u neorealističkoj teoriji ¹¹⁰

(Izvor: Filip Ejodus, *Međunarodna bezbednost: Teorije, sektori i nivoi*, „Službeni glasnik“ i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, 2012, s. 77)

Ova *status quo* teorijska tendencija u Volcovom delu proističe iz njegove opreznosti kada je u pitanju ofanzivno ponašanje države, jer ono izaziva uravnotežavanje od strane ugroženih država. U anarhičnom sistemu cilj država jeste da spreče hegemoniju jedne države, da ona ne ugrozi njihovu suverenost i da ne organizuje međunarodni sistem hijerarhijski. Da bi to sprečile velike sile tada pribegavaju *balansiranju*, odnosno uravnotežavanju, koje može biti *unutrašnje* (jačanjem vlastite vojne moći) ili *spoljašnje* (sklapanjem saveza), dok se slabije države, po pravilu, pridružuju jačoj strani, ili, kako to Volc naziva „uskaču u vagon“.¹¹¹

¹¹⁰ Na shemi Keneta Volca međunarodna struktura sastavljena je od međudejstvujućih jedinica (x1, x2, x3) i predstavlja nezavisnu varijablu. Ona utiče na ponašanje država (N1, N2, N3) i ograničava ih, što predstavlja zavisnu varijablu.

¹¹¹ Kenet Volc, *Teorija međunarodne politike...*, str. 139-140.

Volc je kritikovao predstave klasičnih realista o međunarodnim odnosima koji uzroke rata i mira vide u čovekovoju prirodi ili karakteru pojedinačnih država. Ovakav redukcionistički pristup, po Volcu, celinu shvata izučavanjem njenih delova i njihovih svojstava i međudejstava. Po njemu, redukcija je dovoljna onda kada su dejstva sistemskog nivoa odsutna ili dovoljno slaba da mogu biti ignorisana. Ali, kada je reč o teoriji međunarodne politike, neophodan je sistemski pristup, jer na ishode međudejstava jedinica ne utiču samo njihove osobine i veze, već i način na koji su one organizovane.

„Sistem... definišemo kao skup jedinica koje međusobno utiču jedna na drugu (interacting units). Na jednom nivou, sistem se sastoji od strukture, koja je element sistemskog nivoa i omogućava nam da o jedinicama mislimo kao o skupu koji je više od prostog mnoštva. Na drugom nivou, sistem se sastoji od jedinica koje međusobno utiču jedna na drugu... U međunarodnoj politici teorija sistema ima dva odgovarajuća zadatka i dva načina da ih postigne: prvo, ona treba da istraži očekivani razvoj različitih međunarodnih sistema time što će, na primer, nagovestiti njihovo moguće trajanje i miroljubivost, i drugo, ona treba da pokaže kako struktura sistema utiče na jedinice koje su u interakciji i kako one, zauzvrat, utiču na strukturu“.¹¹²

U osnovu strukturalističke metodologije Volc stavlja pojmove *sistem* i *struktura*. *Sistem* je polazni i obuhvatniji pojam, ali pojam *strukture* ima centralnu ulogu.¹¹³ Strukturalne promene on smatra revolucionarnim, bez obzira na to da li su izvedene nasilno ili ne. Takva promena stvara nova očekivanja u pogledu ishoda koji proizilaze iz akcija i interakcija jedinica čiji se položaj u sistemu menja zajedno sa promenama u strukturi. Takvu vrstu strukturalne

---

¹¹² Isto, s. 49.

¹¹³ Kenneth N. Waltz, „Realist Thought and Neorealist Theory“, *Journal of International Affairs*, No.1, Spring/Summer 1990, pp. 21–37.

promene Volc vidi u posledicama koje je evropskim zemljama donela promena multipolarnog sistema u bipolarni.

„Sve dok su evropske zemlje bile najveće svetske sile, one su mogle samo da sanjaju o ujedinjenju. Politika koje su velike evropske sile vodile težila je stvaranju modela 'igre sa zbirom nula' (*zero sum game*). Svaka sila smatrala je gubitak drugog sopstvenim dobitkom. Suočena sa izazovom koji je predstavljala mogućnost saradnje radi ostvarivanja uzajamne koristi, svaka država postajala je oprezna i bila je sklona tome da se iz te saradnje povuče. Kada bi se povremeno neke od velikih sila i kretale ka tome da ostvare saradnju, to su radile samo zato da bi mogle snažnije da se suprotstave drugim silama“.¹¹⁴

Daljim objašnjenjem strukturalne promene Volc indirektno objašnjava karakter saradnje u bezbednosti među zapadnim državama koja je omogućila stvaranje NATO, kao izraza dostizanja novog, višeg nivoa bezbednosti zemalja članica.

„Pojava dve super-sile, ruske i američke, stvorila je situaciju u kojoj je bila omogućena dalekosežnija i efikasnija saradnja između država Zapadne Evrope... Prvi put u modernoj istoriji, determinante rata i mira ležale su izvan oblasti koju su kontrolisale evropske države, a sredstva njihovog opstanka obezbeđivali su drugi. Te nove okolnosti omogućile su poznatu 'izgradnju zajedničkog interesa'. Ta rečenica izražava misao da svi treba da rade na poboljšanju sudbine svakog, umesto da se opsednuto bave preciznom podelom koristi. Nisu bile otklonjene sve prepreke koje su ometale saradnju, ali je bila otklonjena jedna veoma važna prepreka, tačnije bio je otklonjen strah da bi povećane prednosti jedne države mogle da se pretvore u vojnu silu koja bi bila iskorišćena

---

¹¹⁴ Isto, p. 80.

protiv drugih. S obzirom na to da su živele u senci supersila, Britanija, Francuska, Nemačka i Italija ubrzo su uvidele da bi rat među njima bio beskoristan, a nedugo zatim počele su da veruju da je i nemoguć“ .¹¹⁵

Među različitim pravcima realističke teorije, defanzivni neorealisti vide mogućnost saradnje među državama, dok ona kod klasičnih realista i ofanzivnih neorealista ima malo šansi zbog težnje država za maksimalnim povećanjem moći, jer je to najbolje sredstvo njihovog opstanka. Razlozi nesklonosti saradnji su i (1) nepoverenje među državama da neće ispuniti svoje obaveze i (2) kalkulacija moći u kojoj postoji bojazan jedne države da bi ona druga mogla izvući veću korist iz saradnje.¹¹⁶

Ofanzivni neorealisti saglasni su sa Volcom u strukturalnom objašnjenju međunarodne politike, ali umesto njegovih teza o ravnoteži snaga, o dovoljnoj količini moći i održanju *statusa quo* u sistemu, priklanjaju se tezama klasičnih realista o težnji ka maksimalnoj moći kao osnovnom pokretaču država u dostizanju višeg nivoa bezbednosti.

Najpoznatiji predstavnik ofanzivnog neorealizma Džon Miršajmer naglašava da surovost anarhičnog međunarodnog sistema tera države da se ponašaju vrlo agresivno da bi opstale. U knjizi *Tragedija politike velikih sila* (2001), još jednom kapitalnom delu realističke teorije, Miršajmer ističe da države u cilju

---

¹¹⁵ Isto, s. 81.

¹¹⁶ Žaklina Novičić, „Neorealizam i neoliberalizam u savremenoj teoriji međunarodnih odnosa“, *Međunarodna politika*, 2-3, 2007, str. 211-242: Od tvrdnje o ograničenjima međunarodne saradnje prouzrokovanim strukturalnim pritiscima, odnosno brigom o relativnoj dobiti i neizvršenju dogovorenog, Volc je došao do tvrdnje da u određenim konstelacijama moći (rasporedima sposobnosti), i u uslovima postojanja nuklearnog oružja, saradnja postaje verovatnija, jer relativne dobiti nije neophodno precizno odmeravati, a neizvršenje ne proizvodi ozbiljne posledice.

opstanka teže da steknu što veću moć temeljeći je na vojnim kapacitetima, jer nikada ne mogu biti sigurne u stvarne namere drugih država.¹¹⁷

Miršajmer je saglasan sa defanzivnim realistima da su države opterećene razmišljanjem o opstanku, a ključ opstanka vidi u moći, koja im jedino može pomoći da opstanu u svetu u kojem ne postoji subjekt koji bi ih zaštitio.

„Ofanzivni realizam se razilazi sa defanzivnim oko pitanja koliko moći države žele. Za defanzivne realiste struktura međunarodnog sistema ne daje državama razloge za uvećanje moći. Umesto toga, ona ih tera da održavaju postojeću ravnotežu snaga. Očuvanje, a ne uvećanje moći, glavni je cilj država. Ofanzivni realisti, sa druge strane, veruju da se *status quo* sile retko mogu naći u svetskoj politici. To je zbog toga što međunarodni sistem nagoni države da u svakoj prilici u kojoj dobici nadmašuju koštanje stiču moć na račun svojih rivala. Krajnji cilj države je da postane hegemon u međunarodnom sistemu“.¹¹⁸

U poređenju sa realizmom ljudske prirode, ofanzivni neorealisti takođe zastupaju stav da velike sile bezobzirno tragaju za moći. Miršajmer pravi razliku u tome što to nije posledica ljudske prirode, već zato što „međunarodni sistem prisiljava velike sile da maksimiziraju svoju moć u odnosu na moć drugih zbog toga što je to najbolji način da maksimalno povećaju svoju bezbednost“.¹¹⁹

Takvo ponašanje povratno utiče na stabilnost međunarodnog sistema, ali se stavovi realista po tom pitanju razlikuju. Klasični realisti smatraju da je

---

¹¹⁷ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power politics*, W.W. Norton, New York, 2001. Prevod na srpski: *Tragedija politike velikih sila*, Udruženje za studije SAD u Srbiji, Beograd, 2009.

¹¹⁸ Džon Miršajmer, *Tragedija politike velikih sila*, str. 46-47.

¹¹⁹ Isto, s. 47.

multipolarni sistem najstabilniji, ali većina neorealista, uključujući Volca, veruje da je bipolarni sistem najstabilniji. Miršajmer tvrdi da su multipolarni međunarodni sistemi mnogo skloniji ratu nego bipolarni, a multipolarni sistemi koji sadrže izrazito moćne države, potencijalne hegemoni, najopasniji su od svih.¹²⁰

Miršajmer zasniva svoju teoriju na pet pretpostavki, a svaka je „istinita predstava jednog važnog aspekta života u međunarodnom sistemu“.

„Prva pretpostavka je da je međunarodni sistem anarhičan, što ne znači da je haotičan ili razrovan besporetkom... Druga pretpostavka je da velike sile inherentno poseduju neke ofanzivne vojne kapacitete koji im omogućavaju da naškode, i čak unište jedna drugu... Treća pretpostavka je da države nikad ne mogu biti sigurne u namere druge države... Četvrta pretpostavka je da je opstanak prvenstveni cilj velikih sila... Peta pretpostavka je da su velike sile racionalni akteri. One su svesne svog spoljnog okruženja i strateški misle o tome kako da prežive u njemu“.¹²¹

Iz ovih pretpostavki Miršajmer zaključuje da se velike sile plaše jedna druge i uvek se međusobno nadmeću, a preovlađujući cilj svake države je da maksimizira svoj udeo u svetskoj moći. Zbog toga, smatra Miršajmer, ne postoje *status quo* sile u međunarodnom sistemu, osim u slučajevima hegemoni koji žele da održe svoju dominantnu poziciju nad potencijalnim rivalima. Iz ovakvog pristupa on zaključuje, na primeru SAD i Kine, da su one predodređene da budu neprijatelji kako kineska moć bude rasla. Iluzija je, smatra on, da bi eventualna demokratizacija Kine i njeno uključivanje u

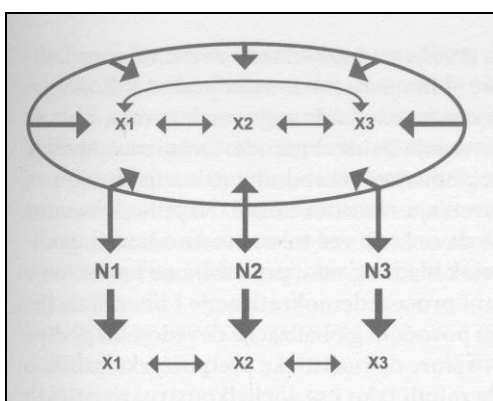
---

¹²⁰ O razlikama između ofanzivnog i defanzivnog realizma šire u: Glenn H. Snyder, „Mearsheimer’s World – Offensive Realism and the Struggle for Security“, *International Security*, No. 1, Summer 2002, pp. 149–173.

¹²¹ Džon Miršajmer, *Tragedija politike velikih sila*, str. 58-60.

globalni kapitalistički sistem, sprečilo njeno agresivno ponašanje. Demokratske države brinu o bezbednosti na isti način kao i nedemokratske, a hegemonija je najbolji način za svaku državu da sebi zagarantuje opstanak, zaključuje Miršajmer.¹²² Ostao je pesimista i posle završetka Hladnog rata u pogledu mogućnosti stabilnijeg mira, a osnovne uzroke ratova vidi u etničkim, verskim i nacionalnim suprotnostima.¹²³

SLIKA 3. Prikaz sinteze klasičnog i strukturalnog realizma u neoklasičnom realizmu¹²⁴

(Izvor: Filip Ejodus, *Međunarodna bezbednost: Teorije, sektori i nivoi*, „Službeni glasnik“ i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, 2012, s. 79)

U naglašavanju strukture međunarodnog sistema, odnosno stanja anarhije među suverenim državama, neorealizam pridaje mali ili nikakav značaj onome što se događa unutar država – kakvi režimi su na vlasti, kakva je ideologija dominantna, kakvo je državno rukovođenje. Prema neorealisticima, spoljnu politiku svih država u osnovi pokreću isti sistemski faktori. Oni su kao

¹²² Isto, str. 24-26.

¹²³ Videti šire: John J. Mearsheimer, „Back to the future“, *International Security*, no. 1, Summer 1990, pp. 5-56.

¹²⁴ Na ovoj shemi Filipa Ejodusa, napravljenoj prema prethodno datim shemama Keneta Volca, nezavisnu varijablu predstavlja međunarodna struktura i distribucija moći u međunarodnom sistemu (x1, x2, x3), intervenišuću varijablu čine faktori unutar država (N1, N2, N3), poput ideologije, političkog sistema i kulture, a zavisnu varijablu čini spoljnopolitičko ponašanje država (x1, x2, x3).

mnoštvo kugli za bilijar, ponašaju se po istim zakonima političke geometrije i fizike.¹²⁵

U odgovoru na društvene promene, u okviru realizma nastaju i novi pravci. Jedan od njih je *neoklasični realizam*, koji ukazuje na značaj događanja na nivou politike država i uticaja koji pojedinci mogu da imaju u svetskoj politici. Zato su u njihovom fokusu interesovanja spoljne politike država, a ne samo struktura međunarodnog sistema i interakcija između država.

Prema određivanju uloge koju države imaju u međunarodnim odnosima razlikuju se ofanzivni i defanzivni realisti. *Ofanzivni realisti* (Farid Zakarija, Randal Šveler) smatraju da se države u osvajanju moći ponašaju pohlepno, a najpohlepnije među njima su *revizionističke države* koje se bore za promenu međunarodnog sistema.¹²⁶ *Defanzivni realisti* (Džek Snajder) upozoravaju da imperijalne ambicije država koje teže maksimalizaciji moći, vode ih u opasnost da propadnu.¹²⁷ *Kontingentni realisti* (Čarls Glaser), zagovornici realizma koji zavisi od konkretnih okolnosti, više su optimisti kada je reč o saradnji među državama, a primer je trka u naoružavanju, gde se željeni rezultati pre mogu ostvariti dijalogom i saradnjom, nego nadmetanjem. Predstavnici *realizma racionalnog izbora* (Stiven Krasner, Džozef Griko, Robert Pael), ukazuje i na značaj međunarodnih institucija u razvijanju saradnje.

---

¹²⁵ Owen Harries, „Realism in a New Era“, *Quadrant* 39 (April 1995), s. 13. Nav. prema: Čarls V. Kegli Jr, Judžin Vitkof, *Svetska politika, trend i transformacija*, s. 94.

¹²⁶ Randall L. Schweller, „Bandwagoning for Profit-Bringing the Revisionist State back in“, *International Security* 19:1, Summer, 1994.

¹²⁷ Jack L. Snyder, *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*, Cornell University, New York, 1991.

2.1.1. NATO u realističkim teorijama

Realizam vidi NATO prevashodno kao tradicionalni vojni savez formiran za suprotstavljanje pretnjama Sovjetskog Saveza i Varšavskog ugovora, čija je budućnost određena razlogom njegovog nastanka. Zato se očekivalo da će nestankom te pretnje prestati i razlog za postojanje NATO. Kada se to nije dogodilo realisti opstajanje NATO vide pre svega kao nastojanje najjače sile, SAD, da uveća svoju moć primanjem novih država u savez. Širenje će se nastaviti prema interesima SAD da zadrže unipolarnu strukturu moći, koristeći geopolitički položaj i resurse novih država za jačanje svoje pozicije.

Iz takve realističke perspektive objašnjava se i promena karaktera NATO, koji posle Hladnog rata od *status quo* saveza postaje nosilac ofanzivnog revizionizma i koristeći geopolitičke prednosti nad dojučerašnjim rivalom za svetsku dominaciju, proširuje svoj uticaj dalje na istok, na zemlje srednje i istočne Evrope. Sa stanovišta realizma, bila je to prilika da se povećaju relativne dobiti i kapitalizuje poziciona prednost. Umesto odbrane dotadašnjih vrednosti, NATO članice su bile spremne na značajnu reviziju postojećeg poretka u Evropi, na štetu oslabljene Rusije. Izlazak izvan svojih granica i preoblikovanje evropske bezbednosne strukture, NATO je nastavio sa ambicijom da deluje globalno na bezbednosne prilike.

Realistički pristupi aktuelizovani su novim preoblikovanjima odnosa u svetu i nastajanjem multipolarne strukture moći, u kojoj se pojavljuju nove svetske sile, pre svih zemlje BRIKS.¹²⁸ Geopolitička odmeravanja u Evropi intenzivirana su obnavljanjem moći Rusije i ukrajinskom krizom, a ekonomskim i vojnim jačanjem Kine interesovanje se sve više pomera prema

---

¹²⁸ Pojam BRIK uveo je Džim O'Nijl iz korporacije za globalna finansijska istraživanja Goldman Saks, za pretežno ekonomsko, ali i političko, savezništvo četiri države (Brazil, Rusija, Indija, Kina), kojima se 2011. pridružila Južnoafrička Republika.

azijsko-pacifičkom regionu. U situaciji ograničenih prirodnih resursa i pretećih pojava u ekološkom okruženju, moć merena vojnom silom potvrđuje svoju prvorazrednu ulogu.

Iz određenja realizma da je *ravnoteža snaga* najbolji politički oblik koji garantuje bezbednost, jačanje drugih sila, obnovljena moć Rusije i eskalacija ukrajinske krize, razlozi su za oživljavanje uloge NATO u zaštiti od spoljnopolitičkih pretnji.¹²⁹ Savezi se zapravo i formiraju da uvećaju sposobnost svake države članice u odbrani nacionalnih interesa, a mehanizmi kolektivne odbrane i kolektivne bezbednosti, koje je NATO razvio tokom decenija postojanja, daju pojačani osećaj sigurnosti pojedincima i državama, koji proističe iz te međunarodno osigurane bezbednosti.

To je posebno vidljivo iz reagovanja država članica NATO iz istočne Evrope, koje zbog ukrajinske krize, uz političku podršku traže potvrde svoje sigurnosti i u pojačanom vojnom prisustvu NATO u tom delu Evrope.

Realistička teorijska pretpostavka upravo je u tome da države ulaze u saveze ili neki od oblika balansirajućih aranžmana onda kada postoji izražena spoljnopolitička pretnja.¹³⁰ U ovom slučaju to je geopolitička opasnost od namera Rusije da promeni odnose i osigura vlastitu bezbednost na svojoj zapadnoj granici, a možda, prema bojazni zapadnih saveznika, i dalje od nje,

---

¹²⁹ U teorijskom smislu, ravnoteža snaga predstavlja simbol politike moći, odnosno realpolitike, „koji postavlja silu kao glavnu polugu međunarodnog djelovanja“ (Radovan Vukadinović, *Međunarodni politički odnosi*, Politička kultura, 2004, s. 210).

¹³⁰ S. M. Walt, *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, Ithaca, 1987.

što je dovoljna pretnja da NATO pojača svoje unutrašnje jedinstvo i sposobnost delovanja u zaštiti od takve pretnje.¹³¹

Uticao bezbednosne pretnje na ponašanje država u međunarodnom okruženju jedno je od teorijskih uporišta strukturalnog realizma, koje proizilazi iz činjenice da je prioritet svake države njena bezbednost. Prema Stivenu Voltu, države žele da se osiguraju od pretnji, a ne od drugih sila.¹³² Pretnja opredeljuje odluku države da stupi u savez i tako poveća svoju bezbednost. Volt definiše savez kao „formalni ili neformalni aranžman dve ili više suverenih država, s ciljem saradnje na bezbednosnom planu“.¹³³ Po njemu, *balansiranje* (usklađivanje ponašanja prema sili koja predstavlja pretnju) je jedan od načina ponašanja država u nastojanju da očuvaju svoju bezbednost. *Pridruživanje* („uskakanje u vagon“) je drugi način i karakterističan je za manje države koje time iskazuju poverenje u dominantnu silu i u okviru saveza vide bolje garancije vlastite bezbednosti. I treći način je *detant*, dobrovoljna izgradnja mirnih odnosa s ciljem smanjenja napetosti među državama, koji je bio karakterističan za sedamdesete godine prošlog veka i bio je posledica izražene svesti o potencijalnoj opasnosti od nuklearne pretnje, koja bi mogla uništiti čitavo čovečanstvo.¹³⁴

Formiranje saveza po Voltu je sredstvo spoljne politike država da u anarhiji međunarodnih odnosa povećaju svoju bezbednost i ostvare potencijalne prednosti u slučaju ratova, na čije i započinjanje i ishode ključni uticaj imaju

---

¹³¹ Iz istih realističkih pristupa međunarodnim odnosima idu i optužbe iz Rusije da je jedan od važnih razloga zašto su SAD i zapadni saveznici isprovocirali krizu u Ukrajini – upravo oživljavanje NATO.

¹³² Države se pre udružuju da bi stvorile ravnotežu pretnjama nego samoj sili. Iako je distribucija sile jako važan faktor, nivo pretnje zavisi takođe od geografske udaljenosti, sposobnosti za napad i percipiranih namera. (S. M. Walt, Isto, s. 5).

¹³³ Isto, s. 12.

¹³⁴ Isto, s. 282.

savezi. Iz takve perspektive NATO se sagledava kao moćna sila udruženih država koje u njemu vide garanciju svoje bezbednosti, imajući najveće pouzdanje u SAD kao najjaču silu u savezu.

Ne umanjujući značaj argumenta moći, koja se u ovom radu prihvata kao ključna za međunarodne odnose, realistički pristupi pokazuju ograničenja u objašnjenju opstanka, širenja i jačanja NATO posle Hladnog rata.

„Rasprostranjeno je uverenje da je realizam, naročito tokom sedamdesetih godina prošlog veka pokazao i neke temeljne, 'sistemske' nedostatke: podjednako u pogledu predviđanja najkrupnijih događaja, kao i u objašnjavanju korenitih i brzih promena koje su se odigravale tih godina u međunarodnoj stvarnosti. Ovo je posebno odnosi na svojevrsni strukturalni manjak realističke paradigme da uopšte raspoloživim analitičkim sredstvima registruje, a kamoli uverljivo protumači kretanja i promene u međunarodnim ekonomskim odnosima kao i posledicama koje su one ostavljale na raspored moći i oblik međunarodnog sistema i njegovo prerastanje u svetski sistem“, ističe Dragan R. Simić, ukazujući na dobru stranu što se tzv. treća Velika debata u istoriji međunarodnih odnosa, početkom osamdesetih godina prošlog stoleća, završila bez pobjednika. „Postalo je skoro belodano svim učesnicima sporenja da je uporedo postojanje sve tri paradigme (realističke, pluralističke i strukturalističke – prim. autora), kao i nekih drugih i drukčijih obrazaca tumačenja teorije i prakse međunarodnih odnosa i globalizovane svetske politike legitimno, i što je najznačajnije, neophodno za njihovo celovito i produbljeno razumevanje“.¹³⁵

---

¹³⁵ Dragan R. Simić, *Svetska politika*, s. 34.

Realistička teorijska paradigma nema potrebnu fleksibilnost da u svoj analitički pristup uključi brze i sve nijansirane bezbednosne promene. Globalizacija, novi bezbednosni izazovi, porast terorizma, promenjeni karakter ratova, potreba preventivnog delovanja u sprečavanju kriza i upravljanje krizama, neki su od razloga koji su pogodovali jačanju uloge NATO i težnji drugih država da u članstvu ili saradnji sa Alijansom osiguraju vlastitu bezbednost u okviru te savezničke moći.

Međutim, Džon Miršajmer ostaje kritičan prema proširenju NATO posle Hladnog rata i pesimista je kada je u pitanju saradnja među državama. On tvrdi da će realizam ponuditi najbolja objašnjenja međunarodne politike tokom XXI veka, naglašavajući da će „ovo biti tačno čak iako u debatama među akademskim svetom i političkom elitom dominiraju neorealističke teorije”. Ukratko, kaže Miršajmer, stvarni svet ostaje realistički svet.

„Države se još uvek plaše jedne drugih i teže da osvoje moć na račun drugih, zbog toga što se anarhija u međunarodnim odnosima – pokretač ponašanja velikih sila – nije promenila sa krajem Hladnog rata i ima malo naznaka da je takva promena verovatna u bilo koje skorije vreme”.¹³⁶

Po Miršajmeru, raspodela moći u Evropi ostaje bipolarna, a Rusija i SAD su glavne sile. To je po njemu najstabilnija vrsta strukture moći. U severoistočnoj Aziji struktura moći je multipolarna (Kina, Rusija i SAD), ali u tom sistemu nema potencijalnog hegemonu. Pišući ovo 2001. godine, Miršajmer najavljuje da će se ove strukture moći verovatno promeniti tokom naredne dve decenije, vodeći ka intenziviranom bezbednosnom nadmetanju i mogućem ratu između velikih sila.

---

¹³⁶ Džon Miršajmer, *Tragedija politike velikih sila*, s. 434.

Ovom razmatranju Miršajmer se vratio 2014. godine u jeku zaoštavanja ukrajinske krize i dovođenja odnosa dve velike sile, Rusije i SAD, na najniži nivo od završetka Hladnog rata. U članku „Why the Ukraine Crisis Is the West’s Fault”, objavljenom u časopisu *Foreign Affairs*, Miršajmer polemizira sa preovlađujućim tvrdnjama na Zapadu da je za ukrajinsku krizu skoro u potpunosti kriva Rusija, „prisajedinjujući Krim iz dugogodišnje želje da oživi rusku imperiju”. Te ambicije mogu ići i dalje na Ukrajinu i druge zemlje u istočnoj Evropi. Prema tim tvrdnjama, smenjivanje ukrajinskog predsednika Viktora Janukoviča u februaru 2014. godine, ruski predsednik Vladimir Putin iskoristio je kao povod da naredi ruskim snagama da zauzmu deo Ukrajine. Ali Miršajmer tvrdi suprotno, za ukrajinsku krizu najveći deo odgovornosti snose SAD i evropski saveznici. Osnovni koren problema je u proširenju NATO, a centralni element šire strategije, po Miršajmeru, jeste namera da se Ukrajina izvuče iz ruske orbite i integriše u Zapad.¹³⁷

Dodatne uzroke Miršajmer vidi u ekspanziji Evropske unije na istok i podršci koju je Zapad pružio demokratskom pokretu u Ukrajini još u „narandžastoj revoluciji” 2004. godine. On podseća da su se ruski lideri od sredine 1990-ih odlučno protivili širenju NATO na istok, a poslednjih godina jasno stavili do znanja da neće mirno posmatrati kako se njihov strateški važan sused pretvara u zapadni bastion. Elite u SAD i Evropi sada su iznenađene događajima, ali samo zato, opominje Miršajmer, jer su se „pretplatili na pogrešan pogled na međunarodnu politiku”. Ignorisanje logike realizma i verovanje da se Evropa može održati cela i slobodna na liberalnim načelima kao što su vladavina prava, ekonomska međuzavisnost i demokratija, u Ukrajini je krenulo naopako, što opominje da realpolitika ostaje relevantna i da njeno ignorisanje može ići samo na vlastitu štetu. Pokušaj da se Ukrajina pretvori u zapadno

---

¹³⁷ John Mearsheimer, „Why the Ukraine Crisis Is the West’s Fault”, *Foreign Affairs*, No 5, Sept-Oct. 2014, pp. 77-89.

uporište na granici Rusije je velika greška, a još veća bi bila nastaviti sa takvom neplodotvornom politikom.

Miršajmer u nastavku teksta podseća na američko pogrešno guranje NATO u ekspanziju, koje je realizovano proširenjima 1999. i 2004. godine. Ali novi pokušaji 2008. godine, koji su se odnosili na Gruziju i Ukrajinu, već su izazvali reakciju Nemačke i Francuske da bi to moglo antagonizirati Rusiju, pa su saveznici postigli kompromis izjavom da samo ohrabruju buduće članstvo ovih država u NATO. On podseća i na opominjuću izjavu ruskog predsednika Borisa Jeljcina, 1995. godine, u toku kampanje bombardovanja položaja bosanskih Srba, „da je to prvi znak šta bi se moglo dogoditi kada bi NATO došao na granice Ruske Federacije... Plamen rata mogao bi izbiti u celoj Evropi”.¹³⁸

Takođe, Miršajmer podseća da su liberali zagovarali proširenje, verujući, u Evropi više nego u Americi, da „geopolitika više nije važna i da sveobuhvatni liberalni poredak može održati mir u Evropi”.¹³⁹ Ovakav dominantni liberalni diskurs o evropskoj bezbednosti prevladava i sada u američkoj zvaničnoj politici. I dok ruska strana misli i deluje realistički, na drugoj strani, SAD i zapadni saveznici drže se liberalnih ideja o međunarodnoj politici i tako su, po mišljenju Miršajmera, isprovocirali veliku krizu oko Ukrajine.

Na polovima realističkog sagledavanja međunarodne politike, NATO je za jedne bio i ostao tradicionalno zasnovani vojni savez, osuđen da propadne onda kada nestane razlog zbog koga je i osnovan – sovjetska pretnja, a za druge, NATO je suštinski okrenut unutar sebe, a manje je zavisio od postojanja spoljne opasnosti. Prema mišljenju Lorenza S. Kaplana, NATO je neprekidno radio na korigovanju potencijalnih nesuglasica među svojim članicama, a

---

¹³⁸ Isto, s. 78.

¹³⁹ Isto, s. 84.

rezultat je nezabeležena politička stabilnost Zapadne Evrope u istoriji. U svojoj studiji *NATO divided, NATO united* (2004) on se više bavi razlikama u okviru Alijanse, posebno između SAD i evropskih partnera. Hladnoratovska pretnja Sovjetskog Saveza bila je centripetalna sila, ali je ona samo jedan od razloga osnivanja i višedecenijskog održanja NATO. Posle Hladnog rata pažnja je okrenuta novim pretnjama, kriznom menadžmentu u Evropi i dalje na područja izvan granica NATO.¹⁴⁰

Ono što nedostaje ovim realističkim analizama i u čemu druge teorije međunarodnih odnosa i studija bezbednosti imaju više uspeha, jeste analiza identiteta NATO kao bezbednosne zajednice, posebno posle Hladnog rata, uočavanje međuzavisnosti ubrzanih bezbednosnih promena i odgovora NATO na njih u procesu konstrukcije novog bezbednosnog poretka u Evropi i političke i ukupne spremnosti za aktivno angažovanje izvan svoje teritorije.

2. 2. LIBERALIZAM

Liberalizam u teoriji međunarodnih odnosa, koji u fokusu interesovanja ima države i njihovu međuzavisnost, treba razlikovati od liberalizma u političkoj teoriji koji u centar analize stavlja pojedinca i njegova prava i slobode. Liberalizam u međunarodnim odnosima, kao i realizam, osnovni subjekt međunarodnih odnosa vidi u državi.¹⁴¹ Jedna od bitnih razlika između ova dva

---

¹⁴⁰ Lawrence S. Kaplan, *NATO divided, NATO united*, Praeger Publishers, Westport, 2004.

¹⁴¹ Kada govore o centralnoj ulozi države kao subjekta međunarodnih odnosa, realisti obično zanemaruju odnos koji država ima prema društvu kojim suvereno vlada. Oni je vide kao nezavisnu jedinicu u odnosu prema drugim državama. Liberali taj odnos države i društva u demokratskom obliku vladavine pokušavaju primeniti na međudržavne odnose, ističući prednost republikanskog oblika vladavine koji je skloniji miru nego drugi oblici društveno-političkog uređenja. Odnosu države i društva primereniji značaj pridaju konstruktivisti, koji u uzajamnosti tog odnosa nalaze osnov za stvaranje društvenog identiteta i interesa, koji utiču na ponašanje države u odnosu prema drugim državama u međunarodnom sistemu.

teorijska pravca je što liberalizam istoriju shvata linearno, kao kretanje ka „večnom miru“ inspirisano verom u ljudski napredak, dok realizam istoriju vidi u cikličnom ponavljanju mirnih razdoblja i ratova kao posledice nadmetanja država u raspodeli moći.

Polazne ideje liberala u XIX veku su da liberalno političko i ekonomsko uređenje umanjuje napetosti između država. Posle Prvog svetskog rata njihova pažnja preusmerena je ka međunarodnoj saradnji i međunarodnim organizacijama. U međuratnom periodu liberalizam je bio preovlađujuća teorija međunarodnih odnosa, da bi posle otrežnjujućeg iskustva Drugog svetskog rata to mesto ustupio realizmu.

Međuzavisnost država, uz naglašavanje mogućnosti saradnje u oblasti bezbednosti, u osnovi je teorijske paradigme liberalizma. Iz toga proističe linearan pristup istorijskom razvoju, u kome će, prema očekivanju liberala, tehničko-tehnološki i civilizacijski napredak voditi većem povezivanju država, najviše u oblasti ekonomije i trgovine. To implicira da mir dobija veću šansu, pored nadmetanja država u osvajanju moći, koje liberali ne zapostavljaju u svom teorijskom pristupu. U gledanju na pojmove države i moći kao sile, skoro da nema razlike između liberala i realista, samo što realizam međudržavne odnose temelji na moći i interesu, stavljajući preraspodelu moći među državama u osnovu svoje paradigme *ravnoteže snaga*. To upravo vodi cikličnom razvoju istorije, sa ratovima koji smenjuju mirne periode upravo zbog težnji pojedinih država za preraspodelom moći i uspostavljanjem nove ravnoteže snaga.

Iz ovih teorijskih polazišta nastaju tri najznačajnije verzije liberalizma: *teorija liberalnog mira*, *teorija demokratskog mira* i *teorija neoliberalnog institucionalizma*. Osnove *teorije liberalnog mira* postavio je engleski filozof Adam Smit, dovodeći u vezu slobodno tržište i mir. Bila je to reakcija na merkantilizam XVIII veka,

ekonomsku doktrinu prema kojoj država odobrava samo one mere koje jačaju njenu snagu i bogatstvo u zlatnim polugama kao merilu vrednosti. Ekonomski filozofi (Fransoa Volter, Fransoa Kene, Viktor de Mirabo) u merkantilizmu su videli sklonost država prema trgovačkim ratovima i teritorijalnim osvajanjima, jer se nacija može obogatiti samo ako drugu učini siromašnijom. Adam Smit u svom delu *Bogatstvo naroda* (1776) iznosi ideju da „nevidljiva ruka“ tržišta uvećava bogatstvo naroda, slabi ekonomska neprijateljstva i smanjuje tenziju između država. Slične ideje zastupali su i Dejvid Hjum, ističući da međunarodna podela rada i trgovina koriste svim učesnicima, kao i David Rikardo, koji u teoriji uporedne prednosti zagovara ideju da države treba da usmere proizvodnju tamo gde imaju „uporedne prednosti“ i da u trgovini kao „prijateljskoj utakmici“ razmenjuju raznovrsne proizvode, podstičući tako tržišno nadmetanje.¹⁴²

Nastavljači liberalne misli u XIX i XX veku tvrdili su takođe da slobodna trgovina uvećava šanse za mir, dok ekonomska politika država ostaje bliža merkantilističkom pristupu i podstiče sukobe i ratove. Liberali su bili za odvajanje države od ekonomije, depolitizaciju ekonomske sfere, dopuštajući minimalni intervencionizam u periodima krize, kao što je bila velika depresija početkom tridesetih godina prošlog veka.

Teorija liberalnog mira aktuelna je i u današnje vreme globalizacije, tvrdeći da je globalizacija u svom aspektu oslobođene trgovine, činilac mira. Jedan od savremenih zagovornika neoliberalizma, Tomas Fridman, slikovito objašnjava da narodi koji imaju *Mekdonalds* ne ratuju među sobom.

„Kada neka zemlja dostigne onaj nivo ekonomskog razvoja, kada ima srednju klasu dovoljno veliku da podrži *Mekdonaldsovu* mrežu, ona

---

¹⁴² Kornelija Navari, *Liberalizam*, u: Pol. D. Viliams (ur.), *Uvod u studije bezbednosti*, „Službeni glasnik“ i Fakultet bezbednosti, Beograd, 2012, s. 76.

postaje *Mekdonaldsova* zemlja. A ljudi u *Mekdonaldsovim* zemljama više ne vole da se bore u ratovima, oni više vole da čekaju u redu za hamburger“.¹⁴³

Međutim, brojne su kritike efekata globalizacije na ekonomski liberalizam, koji su često bliži merkantilističkim pristupima u osvajanju dobara drugih zemalja od strane najjačih ekonomija, posebno SAD, gde se koriste najraznovrsnija sredstva, kao što su naizgled povoljni finansijski zajmovi, subvencionisani krediti i slično, ali krajni efekat za dužnike bude ekonomsko zarobljavanje i dužnička kriza, čak i bez izgleda na vraćanje ekonomske slobode.

Za razliku od teorije liberalnog mira, koja slobodno tržište i trgovinu vidi kao najznačajnije faktore mira među državama, *teorija demokratskog mira* kao ključni uslov očuvanja mira vidi postojanje demokratije. Ishodište ove ideje je u delu nemačkog filozofa Imanuela Kanta *O Večnom miru* (1795). Jedini opravdani oblik vladavine jeste republikanska vladavina, smatra Kant, i to je uslov ustavnog pravila prema kome čak i monarh vlada prema zakonu. Po njemu, samo su republikanske države „mirotvoračke“, sklonije su mirnom ponašanju nego druge vrste država, ali u stvarnom svetu njegovog doba uviđao je da republikanski karakter država nije dovoljan da obezbedi svetski mir. Jedan od razloga za to jeste „ravnoteža moći“, za koju je tvrdio da nije mirotvoračka, suprotno tada preovlađujućem gledištu. Kornelija Navari, u sažetom prikazu liberalizma, navodi Kantov stav u prilog navedene tvrdnje, da je „želja svake države, ili njenog vladara, da postigne uslov večnog mira osvajanjem celog sveta, ako je to moguće“.¹⁴⁴ Pritom napominje da to gledište dele neki vodeći realisti, na primer Miršajmer.

---

¹⁴³ Isto, s. 79.

¹⁴⁴ Isto, str. 73-74.

U prvom delu Kantovog programa navode se početni uslovi za očuvanje mira, „preliminarni članovi“, u koje spada ukidanje stajaćih vojski, nemešanje u stvari drugih država, zabrana špijunaže, podsticanja na izdaju i atentata kao instrumenta diplomatije, kao i kraj imperijalnih poduhvata. Onda slede tri „određena člana“ koji su stvarna osnova mira: građanski ustav svake države koji treba da bude republikanski; zasnivanje prava naroda na federaciji slobodnih država i pravo svetskog građanstva koje treba da bude ograničeno na uslove opšte gostoljubivosti.¹⁴⁵

Nastavljači Kantove misli u 19. veku videli su šansu u obaranju autokratija i uspostavljanju ustavnih režima. Posle Prvog svetskog rata oni se od unutrašnjih reformi okreću spoljnim činionicima naglašavajući značaj sporazuma, međunarodnog prava i kolektivne bezbednosti oličene u Društvu naroda. Međutim, Drugi svetski rat i njegove posledice prednost u teoriji međunarodnih odnosa, sve do sedamdesetih godina prošlog veka, dali su realistima.

Aktuelizaciji ove teorije najviše je doprineo Majkl Dol u eseju *Kant, liberalna nasleđa i spoljni odnosi* (1983), u kome tvrdi da skoro da ne postoje slučajevi da su demokratske države ratovale jedna protiv druge. Zagovornici liberalne teorije (Majkl Dol, Džek Levi, Brus Raset) smatraju da su demokratije manje ratoborne nego države sa nedemokratskim oblicima vlasti. Tome najviše doprinose razvijene demokratske ustanove, podela vlasti, demokratske vladajuće koalicije, rizik od gubitka podrške naroda, uticaj javnog mnjenja, transparentnost u donošenju odluka o ratu koje otkriva namere i time smanjuje efekat preduhitrujućeg ili munjevitog prvog napada. Argumenti su i značaj normi i vrednosti demokratije, gde se unutrašnje norme mirnog rešavanja sporova projektuju na međunarodnu arenu.¹⁴⁶

---

¹⁴⁵ Isto, s. 74.

¹⁴⁶ Filip Ejduš, *Međunarodna bezbednost...*, s. 83.

Teorija demokratskog mira osporavana je i zbog činjenice da ima dosta primera gde su demokratske države ratovale među sobom. Odgovor zagovornika ove teorije je ili da se u tim slučajevima nije radilo o konsolidovanim demokratijama ili da to nisu bili klasični međudržavni sukobi.¹⁴⁷

Osim tvrdnje da demokratske države ne ratuju među sobom, sporni deo teorije demokratskog mira su oružani sukobi koji nastaju kao posledica „širenja demokratije“. Doktrina pravednog rata i intervencionizam SAD u više država u svetu zasnivaju se na postavkama ove teorije.

Treća najznačajnija verzija liberalizma, *teorija neoliberalnog institucionalizma*, ističe ulogu međunarodnih ustanova u unapređenju međunarodne saradnje i očuvanju mira. Dok dve prethodne verzije vezuju miroljubivu spoljnu politiku država za unutrašnje faktore, slobodno tržište i demokratsko uređenje, ova treća verzija naglašava da međunarodne institucije svojim delovanjem smanjuju bezbednosnu dilemu između država i omogućavaju mirno rešavanje sporova.

I za teoretičare neoliberalnog institucionalizma država ostaje osnovni, iako ne i jedini subjekt međunarodnih odnosa, čija je glavna odlika anarhičnost, i tu su saglasni sa realistima. Osnovna razlika je u viđenju saradnje među državama i perspektivama mira koje ta saradnja nudi. Realisti vide međunarodne institucije kao instrument politike moći najjačih država u međunarodnom sistemu, dok neoliberalni institucionalisti u međunarodnim institucijama vide prevashodno zaštitnika zajedničkih interesa svih država koje saraduju, a ne mehanizam zaštite interesa najmoćnijih država. Druga značajna razlika realista i

---

¹⁴⁷ Isto, s. 84. (fusnota): Samo neki od primera ratova između, uslovno rečeno, demokratija jesu: Čile i Argentina 1932, Ekvador i Peru 1941, Izrael i Liban 1948, SAD i Dominikanska Republika 1967, , invazija Turske na Kipar 1974, Ekvador i Peru 1981, Jermenija i Azerbejdžan 1989, jugoslovenski ratovi vođeni devedesetih, Moldavija i Dnestrovska Republika 1992, Rusija i Čečenija 1994, Ekvador i Peru 1995, NATO i SR Jugoslavija 1999, Izrael i Liban 2006.

neoliberalnih institucionalista je što prvi prednost daju relativnim dobitcima u saradnji država, dok drugi u apsolutnim dobitcima vide glavni motiv zbog koga se države opredeljuju za saradnju.

Neoliberalna kritika neorealista (poznata i kao „treća velika rasprava“ u međunarodnim odnosima, „međuparadigmatska rasprava“ ili „neo-neo sinteza“), kojoj je povod bila knjiga Keneta Volca *Teorija međunarodne politike*, ukazuje da neorealizam prenaplašava ulogu države, njenih interesa i moći, kao centralnih subjekata u analizi procesa unutar međunarodne strukture, zanemarujući neke ključne aspekte same te strukture i pojavu novih činilaca koji bitno utiču na međunarodne odnose, kao što su globalno tržište, transnacionalne korporacije, tehnološke i komunikacijske promene, uloga nevladinih organizacija, crkve i slično.

Liberalna misao šire poima i moć, a ne samo u realističkom određenju sile kao pritiska i nasilja. Vilijam Zartman moć definiše kao „uticaj jednog aktera na drugog sa namerom da ga pokrene u željenom pravcu“.¹⁴⁸ Takav uticaj mogao bi biti, pored pritiska kao negativnog uticaja, i pobuda, motiv, kao pozitivni uticaj koji kod drugog aktera izaziva želju za promenom. Ovo šire značenje podrazumeva da se primena moći samo kao sile, od strane pojedine države, može izbeći liberalnom pretpostavkom da je „za čovekov napredak prema slobodi i samoodređenju neophodno ostvarivanje i podsticanje međunarodne saradnje“.¹⁴⁹

Krajnje kritičan prema mogućnostima i dometima saradnje država u okviru institucija je Džon Miršajmer, koji prihvata da institucije pomažu državama da

---

¹⁴⁸ I. W. Zartman, J. Z. Rubin, (eds.), *Power and Negotiation*, Michigan University Press, Michigan, 2002, s. 8.

¹⁴⁹ Reinhard Meyers, *Temeljni pojmovi i teorijske perspektive međunarodnih odnosa*, Panliber, Osijek - Zagreb - Split, 1999, s. 99.

imaju korist od saradnje, ali ističe da one minimalno mogu da utiču na ponašanje država. Zbog toga pružaju „lažna obećanja“ i malo nade za promociju stabilnosti i mira u svetu posle Hladnog rata.¹⁵⁰

Ostvarena saradnja država u okviru institucija, po njemu, samo je deo realističkog viđenja odnosa među državama, u kome institucije nastoje da osiguraju da uspostavljeni sporazumi odražavaju ravnotežu moći. Miršajmer minimizira ulogu međunarodnih institucija i iz razloga što one ne mogu da primoraju države da poštuju usvojena pravila, jer nemaju nadnacionalnu vlast, nisu oblik svetske vlade. Države i dalje suvereno odlučuju o tome da li će poštovati pravila i sporazume. Institucije su samo oblik „decentralizovane saradnje individualnih suverenih država bez bilo kakvog efikasnog mehanizma za komandovanje njima“.¹⁵¹

I kad države deluju kroz institucije one to čine prema proračunu sopstvenih (nacionalnih) interesa, stvarajući oblike institucionalne saradnje u okviru kojih mogu da ostvare i povećaju svoj udeo u svetskoj moći. Zato ravnoteža moći ostaje nezavisna varijabla koja objašnjava rat, a institucije su samo intervencije promenljivih u tom procesu.¹⁵²

Liberalizam ukazuje i na porast broja subjekata bezbednosti, na jednoj strani, i na širenje spektra pretnji, na drugoj. Džejms Rozenau govori o „račvanju globalne strukture“ u kojoj sve značajnije mesto imaju nevojne i nedržavne

---

¹⁵⁰ John Mearsheimer, „The False Promise of International Institutions“, *International Security*, 19, 1994/95, pp. 5-49.

¹⁵¹ Isto, str. 8-9.

¹⁵² Isto, s. 13.

dimenzije bezbednosti, ali se ne sme zanemariti presudna snaga vojnih odbrambenih sredstava.¹⁵³

Prema zapažanju Dragana R. Simića, ove promene najtačnije izražava kovanica *svetska politika*, koja i preovlađuje u naslovima najvećeg broja udžbenika iz ove oblasti.

„U 'globalizovanoj svetskoj politici'... pored država svoje uloge uspunjavaju i pojedinci, nedržavni subjekti, podnacionalni, nadnacionalni, multinacionalni, transnacionalni, pojavljuju se, takođe, kao akteri i terorističke mreže... Globalna struktura se račva u najmanje dva preklapajuća 'sveta u svetu': naime, uporedo postoje sistem suverenih država od blizu dvesta jedinica na jednoj, i mnogosredišnji svet sačinjen od nekoliko desetina hiljada nedržavnih subjekata, na drugoj strani. Ovakvu sliku još usložnjavaju posledice globalizacije i informatičke revolucije, što povremeno čini da pridev globalni više odgovara od prideva svetski“.¹⁵⁴

Za ovaj rad relevantne su i analize (Emilijan Kavalski, Aleksandra Gheciu) koje u fokus stavljaju eksternu socijalizaciju političkih elita zemalja srednje i istočne Evrope i Balkana, koju je NATO uspešno izvršio u postepenom širenju evroatlantske bezbednosne zajednice na istok.

---

¹⁵³ James N. Rosenau, *The Dynamism of a Turbulence World*, u: Klare and Chandrani, *World Security*, 3rd Ed., St. Martin's Press, New York, 1998, p. 25.

¹⁵⁴ Dragan R. Simić, *Svetska politika...*, s. 38. Termin *svetski* ukazuje na prostorno obuhvatanje interesa svih ljudi i naroda na Zemlji; a termin *globalan* ukazuje na opšti značaj pitanja na koji se odnosi.

2.2.1. Liberalna teorija i NATO

Suštinu objašnjenja liberalne teorije o opstanku NATO i posle Hladnog rata, daje Robert Mekala, nazivajući NATO „devijantnim slučajem neorealizma“, zato što se razlikuje od tradicionalnih saveza koji ne razvijaju norme i procedure izvan uzajamne odbrane. NATO je prerastao okvire tradicionalnog saveza i njegova bitna karakteristika je *institucionalizacija*, „stepen u kojem su norme i praksa formalizovani u okviru određene strukture i procesa“. Mekala smatra da je:

„NATO u srcu onoga što se naziva 'evro-atlantskim bezbednosnim režimom', izgrađen na američkoj posvećenosti odbrani Evrope, koegzistenciji sa Sovjetskim Savezom i kasnije Rusijom, u okviru bliske koordinacije u kreiranju politike“.¹⁵⁵

Oni koji su sumnjali u opstanak NATO smatrali su da će se i NATO, poput tradicionalnih saveza, raspasti kada nestanu razlozi zbog kojih je osnovan. Međutim, prevideli su da je NATO odavno prerastao okvire tradicionalnog saveza, razvijajući unutrašnje odnose među članicama nezavisno od konkretne spoljne pretnje i stvarajući vlastite institucije sa efikasnim mehanizmima i procedurama za političke konsultacije i vojno planiranje i delovanje.

Naime, već u osnivačkom aktu NATO iz 1949. godine, u članu 2, predviđeno je da zemlje članice doprinose daljem razvoju mirnih i prijateljskih odnosa, unapređuju svoje slobodne institucije, promovišu uslove za stabilnost, eliminišu konflikte u svojim ekonomskim politikama i ohrabruju dalju ekonomsku saradnju. Ovu otvorenu mogućnost NATO je iskoristio da razvojem svojih institucija, normi i procedura, na najbolji način služi toj

---

¹⁵⁵ R. McCalla, „NATO's Persistence“, *International Organization*, 50 (3), 1995, pp. 445–475.

unutrašnjoj misiji zbog koje je takođe osnovan. Sa aspekta liberalne teorije demokratskog mira, NATO je učvrstio veze liberalnih demokratija zapadnog sveta, obezbeđujući tako široki bezbednosni prostor Severne Amerike i Zapadne Evrope.

Sa takvim potencijalom i infrastrukturom, NATO je mogao da se prilagođava novim izazovima i pretnjama koje je prepoznavao kao opasnost za zapadnu civilizaciju, a gledano sa stanovišta zemalja članica, za vlastitu bezbednost bilo je racionalnije zadržati izgrađene NATO kapacitete nego stvarati nove.¹⁵⁶

Liberalni institucionalisti ohrabivali su koncept saradnje u bezbednosti koji povećava šanse mira u svetu i pozitivni uticaj na rešavanje konflikata. Međutim, talas posthladnoratovskog optimizma u tom pogledu ubrzo je uzdrman „povratkom istorije“ na Balkanu. Ričard Koen, profesor u Evropskom centru za studije bezbednosti „Džordž K. Maršal“, smatra da su ti otrežnjujući događaji ubrzali nastojanje da se izgradi jedan pragmatičniji koncept saradnje u bezbednosti, realno upotrebljiv „u jednom nestabilnom i opasnom svetu“.¹⁵⁷

Koen, uz *kolektivnu bezbednost* i *kolektivnu odbranu*, uvodi dva nova „prstena“ u model saradnje u bezbednosti: *pojedičnu bezbednost* i *unapređenje stabilnosti*. Koncept saradnje u bezbednosti počiva na liberalnom stavu da države moraju imati zajedničke osnovne vrednosti liberalne demokratije. Nedemokratske države mogu dati doprinos sistemu saradnje u bezbednosti, „ali se njihove vlastite vrednosti i opažanja mogu tek dugoročno promeniti kroz kontakt i saradnju sa liberalnim demokratijama unutar ovog sistema“.¹⁵⁸

---

¹⁵⁶ Isto, s. 464.

¹⁵⁷ *Cooperative Security: New Horizons for International Order*, 2001, "George C. Marshall Center", 2001 (prevod: *Saradnja u bezbednosti: Novi horizonti za međunarodni poredak*, napisali Ričard Koen i Mihael Mihalka, Udruženje diplomaca Centra Džordž K. Maršal, Beograd, 2005, s. 4.

¹⁵⁸ Isto, s. 10.

SLIKA 4. Saradnja u bezbednosti: NATO model

(Izvor: Ričard Koen i Mihael Mihalka, *Saradnja u bezbednosti: Novi horizonti za međunarodni poredak*, Udruženje diplomaca Centra Džordž K. Maršal, Beograd, 2005, s. 16)

Organizaciono i funkcionalno, naglašava Koen, samo NATO može delovati u sva „četiri prstena“ ovog modela saradnje u bezbednosti, uz važan uslov da sistem mora biti aktivan.

„Njegove članice moraju biti spremne da učestvuju u zajedničkoj diplomatiji, ekonomiji i, ako je potrebno, vojnoj akciji u oblastima izvan njihovog zajedničkog prostora, koje mogu da ugroze njihovu dobrobit i stabilnost“.¹⁵⁹

Zato NATO mora biti spreman i sposoban da ispuni zahtev četvrtog, spoljnjeg prstena saradnje u bezbednosti - *unapređenja stabilnosti*, kako bi uspešno reagovao na pretnje koja dolaze iz bližeg i daljeg okruženja.

Liberalni institucionalizam kao argument za potvrdu svoje teorije ističe posthladnoratovsko prihvatanje liberalnih demokratskih normi i institucija u zemljama pod dojučerašnjim sovjetskim komunističkim uticajem. Uloga i uspeh

¹⁵⁹ Isto, s. 2.

koji je prevashodno NATO imao u sprovođenju reformi u državama centralne i istočne Evrope, posebno u njihovom sektoru odbrane i bezbednosti, za Aleksandru Gheciu nije tako jednostavan, „prirodan“ proces, kako se iz fokusa liberalnog institucionalizma može objasniti uloga međunarodnih institucija u tom procesu. Tačno je, prihvata Gheciu:

„NATO je bio uključen u politiku oblikovanja pravnih i institucionalnih aranžmana u zemljama bivšeg komunističkog bloka, posebno u oblasti odbrane. Sistematskim interakcijama sa političkim elitama iz centralne i istočne Evrope, NATO je pomogao definisanje odgovarajućeg liberalno-demokratskog identiteta u tim državama. Bio je uključen u širenju niza normi kojima se uređuju civilno-vojni odnosi i doprineo izgradnji odgovarajućih institucija u bivšim komunističkim zemljama. Predstavnici NATO učestvovali su u nekoliko navrata u izradi liberalne zakonske regulative o odbrani, u cilju redefinisanja mandata svake institucije bezbednosti i uspostavljanje novog seta odnosa između vojnog establišmenta, izvršne i zakonodavne vlasti“.¹⁶⁰

Međutim, ona ovaj proces vidi u širem konstruktivističkom kontekstu, analizirajući društvene odnose kao interakciju između NATO i aktera iz država centralne i istočne Evrope, koji nadilazi klasični odnos vojnog saveza i budućih saveznika. NATO je u tim odnosima, objašnjava Gheciu, delovao kao vodič u procesu restrukturiranja odbrane i unutrašnjih poslova tih zemalja. Izgradnja novih institucija, njihovog delokruga i ovlašćenja, bila je stvar domaćih odluka i izbora, a ne nametanja od strane NATO.

Njena centralna ideja je da (re)konstruiše odnos između NATO, koji je značajno pomogao proces reformi, i domaćih aktera vlasti, na kojima je u konačnom

---

¹⁶⁰ Alexandra Gheciu, *NATO in the New Europe: The Politics of International Socialization after the Cold War*, Palo Alto, CA, USA, Stanford University Press, 2005, s. 2.

ostao izbor i donošenje odluka o pravcima i dinamici reformskih procesa. Tvrdnja koju dokazuje je da NATO u tim interaktivnim procesima nije delovao prevashodno sa geostrateških pozicija, već je u širokom nizu aktivnosti bio promoter liberalnog državnog identiteta. NATO je bio „činilac promena“ koji ima važnu ulogu u izgradnji „strukture bezbednosti i stabilnosti na kontinentu“, ohrabrujući bivše socijalističke države da donesu „prave odluke“ u interesu vlastite bezbednosti i šire evropske stabilnosti.¹⁶¹ O ovim konstruktivističkim socijalizacijama praksi više reči u narednom poglavlju.

2.3. SOCIJALNI KONSTRUKTIVIZAM

Socijalni konstruktivizam je teorijski pristup u nauci o međunarodnim odnosima koji je nastao početkom osamdesetih godina prošlog veka u SAD. Korene ima u sociološkoj misli Emila Dirkema i Maksa Vebera, a u novijoj sociologiji u delu Pitera Bergera i Tomasa Lukmana *Društvena konstrukcija stvarnosti* (1966). Centralna ideja ovog dela je da društvena stvarnost nije materijalno data, već socijalno konstruisana, a zadatak društvenih nauka je da istraže i razumeju na koji način se to dešava.¹⁶²

U pokušaju da izrazi zajedničke odlike ovog pristupa Met Mekdonald navodi da:

„Konstruktivisti tvrde da je svet društveno izgrađen kroz interakciju subjekata, da se činioци i strukture uzajamno konstituišu i da su idejni činioци, kao što su norme, identitet i ideje, uopšte od centralnog značaja za izgradnju i dinamiku svetske politike“.¹⁶³

---

¹⁶¹ Isto, s. 2.

¹⁶² Filip Ejđus, *Međunarodna bezbednost...*, s. 92.

¹⁶³ Met Makdonald, *Konstruktivizam*, u: Pol D. Vilijams, *Uvod u studije bezbednosti*, „Službeni glasnik“ i Fakultet bezbednosti, Beograd, 2012, s. 107.

U teorijskom uobličenju socijalnog konstruktivizma najznačajnija je *Socijalna teorija međunarodne politike* Aleksandra Venta, objavljena 1999. godine,¹⁶⁴ kao alternativa neorealističkoj *Teoriji međunarodne politike* Keneta Volca iz 1979. godine. Vent je saglasan sa Volcom da je međunarodni sistem anarhičan, državocentričan i da u njemu vlada princip samopomoći. Ali, razlika je u tome što Vent smatra da je međunarodni sistem u osnovi socijalne, a ne materijalne prirode, tako da distribucija materijalnih sposobnosti nije jedina koja određuje strukturu međunarodnog sistema, već je to prevashodno distribucija ideja, normi, vrednosti i identiteta, koji konstituišu nacionalne interese i odnose moći. Iz toga proizilazi da anarhija nije determinisana ravnotežom snaga, kako to tvrdi Volc, već je „anarhija ono što države od nje naprave“, smatra Vent.¹⁶⁵

Pritom konstruktivisti ne zanemaruju materijalnu strukturu, ali ističu važnost normativne ili idejne strukture. „Osnovni postulat konstruktivizma je da ljudi deluju prema objektima na osnovu mišljenja koje objekti imaju za njih“, izložio je Aleksandar Vent svoje stanovište još 1992. godine,¹⁶⁶ pokazujući jasnu razliku između svoje idealističke ontologije u odnosu na Volcovu materijalističku ontologiju izraženu u tvrdnji da je međunarodni sistem u osnovi materijalne prirode. Struktura i akteri se međusobno konstituišu, smatra Vent, tako da značenje anarhije zavisi od procesa konstrukcije u kome su glavni akteri države. Na tragu *intersubjektivnog* filozofskog pristupa, on u svoju konstruktivističku teoriju ugrađuje uzajamni odnos, razumevanje i očekivanja država, što određuje njihovo ponašanje i gradi spoznaju o sebi i drugima.

---

¹⁶⁴ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University, Cambridge, 1999. Prevod na srpski: *Društvena teorija međunarodne politike*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2014.

¹⁶⁵ Filip Ejđus, *Međunarodna bezbednost...*, str. 92-94.

¹⁶⁶ Alexander Wendt, „Anarchy is what States Make of it: the Social Constructions of Powerpolitics“, *International Organization*, 2/1992, pp. 396-397.

Vent se priklanja onim autorima koji antropomorfizuju državu, tvrdeći da joj se kao korporativnom akteru mogu pripisati ljudske osobine i da ona ima namere, interese i identitet. Iz identiteta države proizilaze njeni nacionalni interesi, odnosno:

„Bez interesa, identiteti nemaju motivacionu snagu, bez identiteta interesi nemaju pravac“.¹⁶⁷

Pored ovog *korporativnog identiteta*, koji Vent određuje kao „svest i sećanje o Sopstvu kao odvojenom mestu misli i aktivnosti“¹⁶⁸, državu odlikuje i njen *tipski identitet*, koji se gradi na njenim unutrašnjim karakteristikama koje su bitne za druge aktere u međunarodnom sistemu. Tipski identiteti odgovaraju „tipovima država“ ili „oblicima države“, tako da države mogu biti kapitalističke, fašističke, monarhijske itd, s tim što jedna država može imati više tipskih identiteta. Treći identitet je *identitet uloge*, koji je određen odnosom prema drugima, tj, ponašanjem države prema drugim državama, a može se zasnivati na više kriterijuma (moć, vojno svrstavanje i drugo), prema kojima države mogu biti prijatelji, saradnici, rivali, neprijatelj... Četvrti identitet države je *kolektivni identitet*, koji nastaje iz identifikacije jedne države sa drugom, što je u međunarodnim odnosima teže ostvarivo. Ovaj tip identiteta plodotvoran je za analizu ponašanja država u NATO i posebno odnosu prema novim državama u procesu proširenja, jer je otvorio niz pitanja zajedničkog identiteta koji države treba da veže u okviru bezbednosne zajednice proširene na srednju i istočnu Evropu.

Iz odnosa identiteta i interesa države, Vent izvlači *objektivne interese* koji ne zavise od opredeljenja političkih elita i koji reprodukuju postojeći identitet jedne države. To su fizički opstanak, autonomija, ekonomski napredak i

---

¹⁶⁷ Aleksandar Vent, *Društvena teorija međunarodne politike*, s. 201.

¹⁶⁸ Isto, s. 195.

kolektivno samopoštovanje. Pored njih, država iz svoje samosvojnosti gradi i *specifične objektivne interese* kojima podupire reprodukciju svog tipskog identiteta, identiteta uloge i kolektivnog identiteta. Načini na koje država čuva svoje identitete i nastoji da ostvari objektivne interese u međunarodnim odnosima čine, po Ventovoj podeli, njene *subjektivne nacionalne interese*, jer uspeh u ovoj misiji najviše zavisi od političkih elita na vlasti koje ove subjektivne nacionalne interese i nameću.¹⁶⁹

Ne zanemarujući značaj ideja, normi, kultura i interesa, ističe se da su identiteti ključni za izučavanje izbora i ponašanja država.

„Svet bez identiteta je svet haosa, nepoznanice, svet koji je mnogo opasniji od anarhije. Identiteti govore nama i drugima ko smo mi i ko su drugi. Sâmim tim što nam govore ko smo, identiteti uslovljavaju posebne interese, koji, opet, uslovljavaju izbor određene akcije i određeno ponašanje. Identiteti su ključne varijable za razumevanje međunarodne politike, koje u velikoj meri zavise od istorijsko-kulturnog i društveno-političkog konteksta“.¹⁷⁰

Iz ključne tvrdnje da se materijalna moć i državni interesi obrazuju putem ideja i društvene interakcije, koje su u osnovi Ventove konstruktivističke teorije, on karakteristike te interakcije između država u anarhičnom međunarodnom sistemu koristi da odredi „kulture anarhije“ koje se razvijaju među državama. Tipovi Ventove „kulture anarhije“ su: hobsovski, lokovski i kantovski. U hobsovskom tipu, kao i Hobsovoj anarhiji „rata svih protiv svih“, države su jedna drugoj neprijatelji, što je odlika međunarodnog sistema do XVII veka. Lokovski tip podrazumeva anarhiju međunarodnog sistema posle Vestfalskog

---

¹⁶⁹ Isto, str. 202-207.

¹⁷⁰ Dejana Vukčević, „Spoljna i bezbednosna politika EU u svetlu socijalnog konstruktivizma“, *Srpska politička misao*, 2/2010, str. 202.

mira, u kome su države jedna drugoj rivali, ali međusobno priznaju pravo na suvereno postojanje. Kantovski tip odlikuje savremeni period posle Drugog svetskog rata, u kome liberalno-demokratske države postaju prijatelji, međusobne sporove rešavaju na miroljubiv način, a sistemima kolektivne bezbednosti i kolektivne odbrane jedna drugu štite od treće države.¹⁷¹

Ono što otežava jasnoću konstruktivističkog pristupa, prema Metu Mekdonaldu, pre svega su velike razlike među njegovim pristalicama u analizi međunarodne politike. Razlike su tolike da pojedini teoretičari smatraju da konstruktivizam nije toliko teorija međunarodnih odnosa ili bezbednosti koliko je šira teorija koja ukazuje na to kako možemo pristupiti studijama bezbednosti.¹⁷²

S obzirom da svi konstruktivisti prihvataju značaj identiteta za izgradnju bezbednosti, podela konstruktivističkih pristupa na „konvencionalne“ i „kritičke“ zasniva se upravo na različitom viđenju odnosa identiteta i bezbednosti. *Konvencionalni konstruktivizam*, bliži je tradicionalnim teorijama, realizmu i liberalizmu, jer posmatra svet „spolja“, nastojeći da objektivno analizira stvarnost i iz identiteta, istorijskog iskustva i kulturnog konteksta odredi interese države. Međuzavisni odnos identiteta i interesa određuje načine delovanja države u međunarodnom okruženju. Identiteti u ovom pristupu imaju čvršći i postojaniji karakter.¹⁷³

---

¹⁷¹ Aleksandar Vent, *Društvena teorija međunarodne politike*, str. 213-268.

¹⁷² Met Mekdonald, *Konstruktivizam*, u: Pol D. Viliijams, *Uvod u studije bezbednosti*, str. 107-108. (Mekdonald izuzima Kopenhašku školu, koja razvija okvir za pristup izgradnji bezbednosti zasnovan na „govornim činovima“, a koji pojedina pitanja ili činioce označavaju kao egzistencijalne pretnje).

¹⁷³ Met Mekdonald svrstava Aleksandera Venta i Pitera Kacenstajna u konvencionalne konstruktiviste, a takav pristup određuje kao idejni dodatak materijalističkim pristupima unutar discipline. (Nav. delo, s. 110).

Kritički konstruktivizam vidi identitet kao manje postojanu kategoriju jer je predmet nadmetanja zainteresovanih političkih činilaca koji hoće da nametnu svoju predstavu identiteta i interesa. Odnos identiteta i bezbednosti određen je narativom nacionalnog identiteta i predstavljanja istorije koji je dominantan u kontekstu borbe za političku moć i koji definiše pretnje i ponašanja. U ovom pristupu analitičari ne mogu da ostanu „izvan“ sveta koji opisuju, jer njihovo viđenje nacionalnog identiteta već je opredeljivanje i podrška nekoj od opcija u političkom nadmetanju.

Po drugoj podeli, tzv. „sistemski“ konstruktivizam, kome pripada i Aleksander Vent, izučava odnose između država u međunarodnom sistemu, zanemarujući nesistemske faktore državnog identiteta, dok tzv. „holistički“ konstruktivizam, nastoji da integriše unutrašnje i međunarodne strukture. Primera radi, Marta Fajnmor istražuje norme međunarodnog društva i njihov uticaj na državni identitet i interese, dok se Piter Kacenstajn i Ted Hof fokusiraju na ulogu unutrašnjih normi u oblasti nacionalne bezbednosti.¹⁷⁴

Tri su elementa koja čine konstruktivizam posebnim pristupom u teoriji međunarodnih odnosa.

„Prvo, međunarodnu politiku određuju zajedničke ideje, norme i vrednosti aktera. Konstruktivizam insistira na značaju uloge ideja, koje oblikuju ponašanje aktera. Drugo, idejna struktura ima konstitutivni efekat na aktere. Ona uslovljava aktere da redefinišu svoje interese i identitete u procesu interakcije. Idejne strukture utiču na način na koji akteri definišu sebe – ko su oni, koji su njihovi ciljevi, koju ulogu treba da imaju. Treće, idejne strukture i akteri se međusobno konstituišu i određuju. Strukture konstituišu aktere u pogledu njihovih interesa i

---

¹⁷⁴ Dejana Vukčević, „Spoljna i bezbednosna politika EU u svetlu socijalnog konstruktivizma“, str. 197-215.

identiteta, ali su i strukture proizvod diskurzivne prakse aktera. Dakle, strukture postoje kroz recipročnu interakciju aktera, i to znači da akteri mogu menjati strukture“.¹⁷⁵

Kegli i Vitkof smatraju da:

„Naši pogledi proističu pre svega iz našeg ugla gledanja, jer svi ljudi su intelektualni zatočenici kolektivnih percepcija o svetu. Sve koncepcije i teorije oblikovane su pod društvenim pritiskom unutar grupa da bi članovi tih grupa konstruisali slične slike ili poglede na svet, one koji definišu globalnu realnost za njih i predstavljaju odskočnu dasku za teoretska tumačenja. Štaviše, svest o uticaju tih društveno konstruisanih skupova kolektivnih predstava o svetskim poslovima, njihova svojstvena subjektivnost i njihova nemogućnost da u potpunosti obuhvate globalne realnosti, doprinosi shvatanju ograničenosti važećih teoretskih tumačenja i tačnom predstavljanju predmeta našeg razmatranja. Konstruktivizam nas upozorava da budemo skeptični prema svim tvrdnjama da je nešto istinito“.¹⁷⁶

Međutim, isti autori smatraju da ovaj skepticizam upravo daje dodatni razlog da konstruktivizam otvori prostor za produbljeniju analizu, odakle kreatori

---

¹⁷⁵ Isto, s. 202.

¹⁷⁶ Čarls V. Kegli Jr, Judžin R. Vitkof, *Svetska politika: Trend i transformacija*, Beograd, 2006, str. 110-111. U pogledu ove skeptičnosti oni navode da dekonstruktivisti idu još dalje, razvijajući filozofsko gledište da su koncepti svih navoda o globalnoj stvarnosti u vezi sa njihovim shvatanjima, a pošto ne postoji nikakav objektivan princip čija bi vrednost bila nezavisna od ličnog gledišta, da je svako tumačenje jednako vredno kao i druga, nema svrhe pokušavati da se razvije zajednička koncepcija o svetu. Dekonstrukcija je postmoderna teorija po kojoj složenost svetskog sistema onemogućava precizan opis, a svrha naučnika je da razmatraju motive učesnika putem dekonstrukcije njihovih tekstualnih izjava.

politike mogu konstruisati mnogo tačnije slike o međunarodnoj stvarnosti i koristiti ih da dovedu do promena.

Konstruktivizam ističe značaj „intersubjektivno izoštranih ideja koje utiču na ponašanje, tako da predstavljaju identitet i interese aktera... a upravo idejne strukture oblikuju način na koji akteri sami sebe definišu - ko su, šta su njihovi ciljevi i uloge koje smatraju da treba da igraju“.¹⁷⁷ U tom uzajamnom delovanju, kada su u pitanju države, ideje, predstave i značenja presudno određuju njihovo ponašanje, ali se njihovom promenom menja i suština strukture, koja je njihov proizvod.¹⁷⁸

Za Meta Mekdonalda „ideja bezbednosti kao mesta pregovaranja između učesnika koji polažu pravo da govore u ime neke društvene grupe, i članova te grupe, jeste upadljiva karakteristika konstruktivističkog pristupa bezbednosti“.

„U istraživanju toga kako bezbednost dobija značenje, konstruktivisti su naglašavali da bezbednost predstavlja poprište pregovaranja (između političkih vođa i domaće publike posebno) i sporenja (između različitih činilaca koji razvijaju različita viđenja „naših“ vrednosti i toga kako „mi“ treba da delujemo)“.¹⁷⁹

Ako se kao mesto pregovaranja i sporenja posmatra svetska politika, onda se konstruktivističkim pristupom dolazi do odnosa između činilaca, strukture i sa njima povezanih mogućnosti za strukturnu promenu. Iz Ventovog konstruktivističkog pristupa proizilazi da se činoci i strukture uzajamno konstituišu. Države svojim delovanjem mogu da utiču na sadržaj anarhije, a

---

¹⁷⁷ Dale Copeland, „The Constructivist Challenge to Structural Realism“, *International Security*, 2/2000, pp. 187-212.

¹⁷⁸ Dragan R. Simić, *Nauka o bezbednosti...*, str. 73.

¹⁷⁹ Met Mekdonald, *Konstruktivizam*, u: Pol D. Vilijams, *Uvod u studije bezbednosti*, s. 113.

njeno značenje nastaje u intersubjektivnom delovanju u međunarodnom sistemu. Anarhija je zato ono što države od nje naprave, zaključuje Vent.

Pored Ventovog, zapaženo teorijsko uobličeno socijalnog konstruktivizma dali su predstavnici Kopenhaške škole, u *teoriji sekuritizacije, sektorskom pristupu bezbednosti i teoriji regionalnih bezbednosnih kompleksa*.

Ole Vejver smatra da su bezbednosne pretnje socijalno konstruisane, sekuritizovane, od strane političkih elita, u procesu identifikacije nekog problema kao posebno značajnog za sigurnost i opstanak zajednice. Materijalnost pretnje nije presudna, ona nema fiksno i objektivno značenje, već nastaje u diskursu, kao „govorni čin“ kojim se određeni problem proglašava za pretnju i opravdava primenu specijalnih mera koje se inače ne bi smatrale opravdanim. Teorija sekuritizacije izučava ovaj proces socijalne konstrukcije, a osnovni analitički alati su *sekuritizujući potez („govorni čin“), sekuritizujući akter, funkcionalni akteri, specijalne mere i publika*.¹⁸⁰

Bezbednosno pitanje uvek je stvar političkog izbora. Ono se u procesu sekuritizujuće diskurzivne prakse označava kao bezbednosna pretnja, ali suština je da to postaje tek kao rezultat intersubjektivnog procesa između sekuritizujućeg aktera i publike, koja treba da prihvati predložene specijalne mere. Tek kada publika prihvati vanredne mere, koje izlaze iz okvira redovnih političkih procedura, može se govoriti o uspešnoj sekuritizaciji. „Tako bezbednost (kao uostalom i politika) u krajnjoj liniji nije ni sa objektima, ni sa subjektima, nego između subjekata“, smatraju predstavnici Kopenhaške škole.¹⁸¹ Prema njihovom socijalno-konstruktivističkom pristupu, bezbednosne

---

¹⁸⁰ Filip Ejduš, *Međunarodna bezbednost...*, str. 106-109.

¹⁸¹ Buzan, Wæver i de Wilde, *Security – A New Framework for Analysis*, Lynne Rinner Publishers, Inc., Colorado, 1998, p. 31.

pretnje tek u diskursu postaju takve, čime oni prevazilaze materijalističku pretpostavku o objektivnosti bezbednosnih pretnji koje postoje izvan diskursa.

To naravno ne znači proizvoljnost u ovom procesu, već podrazumeva da sekuritizujući akter poseduje dovoljno socijalnog kapitala da nametne svoj „govorni čin“ kao bezbednosnu pretnju. Zato su sekuritizujući akteri obično političke elite ili drugi društveni subjekti i pojedinci čiji stavovi o nekom pitanju imaju „težinu“ da jedno bezbednosno pitanje proglase pretnjom koja ugrožava zajednicu i traži preduzimanje specijalnih mera. Zato ni pitanje ne može biti bilo koje, već treba da nosi potrebnu asocijativnost kod publike u vezi sa društvenim problemom i njegovom pretnjom bezbednosti. Za uspešnu sekuritizaciju važno je i da intersubjektivnost bude praćena odgovarajućim „govorom“, čija frazeološka dramatičnost izaziva osećaj ugroženosti kod publike, koja u tom slučaju odobrava specijalne mere kako bi se zajednica zaštitila.¹⁸²

Jedan od najspornijih Vejverovih zahteva u teoriji sekuritizacije je pravljenje razlike između sekuritizujućeg aktera i analitičara sekuritizacije. Koliko prvi treba da bude posvećen uspehu procesa, toliko drugi treba da ostane neutralan, da ne određuje šta jeste a šta nije pretnja, već da opiše proces sekuritizacije i objasni zašto nekom društvenom problemu pridaje značenje bezbednosne pretnje. Analitičar treba da ostane vrednosno neutralan kao posmatrač procesa konstrukcije bezbednosne pretnje.

Postavlja se pitanje da li je ovakvo vrednosno distanciranje analitičara uopšte moguće, a takođe je važno pitanje i da li treba da ostane neutralan prema predmetu svog istraživanja. To otvara etičku i moralnu dilemu uloge analitičara, jer je i njegov rad neminovno deo vokabulara „govornog čina“ u

---

¹⁸² Filip Ejodus, *Međunarodna bezbednost...*, str. 100-111.

vezi sa sekuritizacijom društvenog problema. U kritikama Vejverove zamisli teorije sekuritizacije, Klaudija Arda je posebno naglasila da analitičar ne može i ne sme biti neutralan u odnosu na predmet istraživanja, smatrajući da je čin sekuritizacije moralno i etički problematičan i da zahteva osudu. Met Mekdonald kritikuje pre naglašavanje „govornog čina“, uz istovremeno ignorisanje konteksta u kome se odvija proces sekuritizacije. Majkl Vilijsams je ukazao na potpuno odsustvo vizuelne komunikacije koja u eri globalnih medija može imati veliki uticaj. Juha Vuori je kritikovao „demokratsku pristrasnost“ Vejverove teorije sekuritizacije po kojoj se specijalnom politikom raskida sa demokratskim pravilima igre, mada i pripadnici Kopenhaške škole smatraju da je ona primenjiva na sva društva, a ne samo na ona sa liberalno-demokratskim društvenim uređenjem.¹⁸³

Pored *sekuritizacije*, za ove analize važni su *sektori* u kojima se sagledavaju bezbednosne interakcije, jer se one ne odvijaju samo u vojnom sektoru, koji je u centru pažnje tradicionalnih pristupa bezbednosti, već se bezbednosna dinamika sve više odvija i u političkom, ekonomskom, socijalnom i ekološkom sektoru. Tako se širi krug referentnih subjekata/objekata, sa država koje ostaju u centralnom interesovanju, na pojedince i društvene grupe, sa jedne strane, i na *bezbednosne komplekse*, od regionalnog do globalnog nivoa, sa druge strane.

Treba istaći da sektorska analiza bezbednosti samo *izoštava* pogled na referentne objekte u pojedinim sektorima i na odnose, kako u samim sektorima tako i između njih, jer se u većini bezbednosnih problema prepliće dinamika iz više sektora. Tako je za *vojni sektor* ključna dinamika odnosa između država, a teritorijalni integritet je osnovni referentni objekt bezbednosti. U *političkom sektoru* preovladava analiza odnosa između državnih institucija i društva,

---

¹⁸³ Isto, str. 110-111.

poverenja koje institucije uživaju kod građana, čime se dolazi do uvida u stabilnost društvenog poretka. U *ekonomskom sektoru* dominiraju trgovinski odnosi, a naročito je osetljiva dinamika između liberalnog ekonomskog poretka i uloge države, za koju, u novije vreme, ima zalaganja da preuzme veću ulogu u regulisanju ključnih pitanja (finansije, ekologija, kapitalna ulaganja) za koja nema dovoljno interesovanja profitno orijentisanih ekonomskih činilaca.¹⁸⁴ Za *socijetalni sektor* glavni referentni objekat je identitet političke zajednice, a bezbednost određuju odnosi između kolektivnih identiteta. Vejver definiše socijetalnu bezbednost kao „sposobnost društva da očuva svoje suštinske osobine usled promenljivih okolnosti i uprkos mogućim ili stvarnim pretnjama“.¹⁸⁵ U *ekološkom sektoru* u centru pažnje je odnos čoveka i prirode, a ključni referentni objekat je planeta Zemlja i njena ugroženost delovanjem ljudskog faktora.

Teorija regionalnog bezbednosnog kompleksa kao objekat bezbednosne analize postavlja regionalne podsisteme. Tvorac teorije Beri Buzan, u prvom konceptu, 1983. godine, regionalni bezbednosni kompleks definiše kao „grupu država čiji su primarni bezbednosni interesi toliko usko povezani da se njihove nacionalne bezbednosti ne mogu realistično razmatrati odvojeno“.¹⁸⁶ Ovaj državocentrični pristup Buzan kasnije menja i ovom pitanju pristupa sa stanovišta socijalnog konstruktivizma, definišući regionalni bezbednosni kompleks, zajedno sa Ole Vejverom, kao „set jedinica čiji su glavni procesi sekuritizacije i desekuritizacije toliko povezani da se njihovi bezbednosni problemi ne mogu razumeti

---

¹⁸⁴ Džefri D. Saks, *Doba održivog razvoja*, CIRDS, JP „Službeni glasnik, Beograd, 2014, s. 3.

¹⁸⁵ Ole Wæver at. all, *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, Pinter, London, 1993, p. 23.

¹⁸⁶ Barry Buzan, *People, States and Fear: The International Security Problem in International Relations*, Wheatsheaf, Birghton, 1983, p. 106.

odvojeno“.¹⁸⁷ Buzan i Vejver razlikuju globalne (SAD) i velike sile (EU, Rusija, Kina, Japan) i regionalne bezbednosne komplekse. To je nova stvarnost posle Hladnog rata, koja je zamenila hladnoratovsku suprotstavljenost dve super sile, SAD i Sovjetskog Saveza, koje su svojim interesnim sferama krojile bezbednosnu mapu i regione stvarale „odozgo-nadole“.

Autori teorije regionalnih bezbednosnih kompleksa posmatraju regione u dve dvostruke funkcije. Prvo, kao bezbednosne subjekte koji utiču na šire bezbednosne procese, ali su pritom deo međudejstava u međunarodnom sistemu i uticaja velikih sila i globalne sile. I drugo, kao analitički okvir za analizu unutrašnje bezbednosne dinamike koja određuje bezbednost država u njima, ali i uticaj bezbednosne dinamike država na sam kompleks. Pretpostavka teorije regionalnih bezbednosnih kompleksa je da pretnje brže i lakše savladavaju kraće nego duže distance. Zato je i bezbednosna dinamika unutar kompleksa intenzivnija, nego između bezbednosnih kompleksa.¹⁸⁸

Buzan i Vejver prave više podela i karakterizacija regionalnih bezbednosnih kompleksa i država u njima, a za predmet istraživanja u ovom radu značajno je njihovo ukazivanje na dve vrste spoljnih uticaja na regionalni kompleks. Prvi je *prekrivač* (eng. *overlay*), kada je spoljni uticaj neke spoljne sile toliko jak da potire bezbednosnu dinamiku između regionalnih aktera. Drugi je *penetracija* (eng. *penetration*), kada spoljna sila svojim uticajem može vršiti sekuritizaciju ili desekuritizaciju bezbednosne situacije u regionu i menjati ravnotežu snaga u njemu, ali nije toliko jaka da onemogući međuzavisnu bezbednosnu dinamiku između aktera u regionu.¹⁸⁹

---

¹⁸⁷ Barry Buzan, Ole Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, p. 491.

¹⁸⁸ Filip Ejdus, *Međunarodna bezbednost...* str. 117-119.

¹⁸⁹ Isto, s. 119.

Sektorski pristup bezbednosti otvorio je polje interesovanja za niz pitanja koja posle Hladnog rata dobijaju veći uticaj na bezbednost. Za ovaj rad zanimljiv je *socijetalni sektor* koji identitet političke zajednice stavlja u fokus istraživanja kao referentni objekt bezbednosti. Očuvanje identiteta cilj je i smisao nastojanja društva da očuva svoje suštinske osobine pred brzim promenama društvene stvarnosti i mogućim ili stvarnim pretnjama koje više nisu samo vojne.

Socijetalni sektor svoje uporište gradi na uočljivijoj razlici između države na jednoj i društva, na drugoj strani. Zajednički imenitelj društva je kolektivni identitet, koga čine, prema različitim definicijama, jezik, religija, istorijsko nasleđe, kultura, način života... Društvo i zaštita njegovih identitetskih odlika spadaju u ključne bezbednosne zadatke političkih elita. Pretnje mogu doći i iznutra i spolja, iz socijetalnog sektora ali i drugih sektora bezbednosti, sa ciljem ugrožavanja upravo onih specifičnosti koje jedno društvo odvajaju, razlikuju od drugih. Zadatak socijetalnog sektora je da prati ove procese i zaštiti identitet političke zajednice kao svoj najvažniji referentni objekat.

„Kolektivni identitet koji se smatra ugroženim može biti nacionalni, etnički, verski, rodni, seksualni, rasni, plemenski, civilizacijski ili bilo koji drugi koji velikom broju pojedinaca omogućava da zamisle zajednicu kojoj pripadaju“.¹⁹⁰

U savremenom svetu nacionalni i verski identiteti imaju najveći uticaj na bezbednosne procese. U bezbednosnoj dinamici modernog doba nacionalni identiteti ostaju smetnja integrativnim procesima u kojima se formira nadnacionalni identitet šire bezbednosne zajednice, kakav je i NATO. Suprotno tome, verski identiteti su osnovni činilac stvaranja širokih transnacionalnih

---

¹⁹⁰ Isto, s. 182.

pokreta koji mobilišu veliki broj pristalica, što je naročito vidljivo u militantnom islamu i formiranju jakih terorističkih organizacija.

2.3.1. „Istočno skretanje“ Ivera Nojmana

U pojmovnom određenju identiteta na početku ovog rada rečeno je da je uticajne radove koji se dominantno bave identitetom dao Iver Nojman. Iako se teorijsko promišljanje identiteta može pratiti i izvan evropske filozofije, Nojman polazi od „zapadnih“ ideje o sopstvu, *drugom* i stvaranju identiteta iz dva razloga:

„Prvi je, kako je to lepo sročio Erik Ringmar, zato što su moderni evropski čovek i moderna država istovremeno rođeni i zajedno rasli. U društvenoj teoriji gotovo čitava literatura o stvaranju kolektivnog identiteta zasniva se na antropomorfizaciji ljudskih zajednica, a ljudsko biće uzeto za uzor vrlo liči na renesansnog čoveka. Drugi razlog leži u kontinuiranoj aktuelnosti za međunarodno društvo koju imaju njegovi evropski kulturni koreni, i zbog aktuelnosti koju međunarodno društvo ima za svetsku politiku, 'zapadno poimanje pojedinca' svuda i dalje vrši uticaj na svetsku politiku, bilo to dobro ili ne“.¹⁹¹

U osnovi Nojmanovog pristupa je Ničeov stav da se svet oblikuje kroz čin saznavanja, tako da *sopstvo* zna *drugo* i sve ostalo samo kao niz promenljivih perspektiva, a Mihailu Bahtinu pripisuje najveće zasluge jer je uspeo da pruži zaokruženu alternativu poimanju odnosa *sopstvo-drugo*.

„Odlučio sam da ovaj pravac nazovem „Istočnim“ – piše Nojman – zbog ključne uloge koju je imao Bahtin, a 'skretanjem' zbog snage sa kojom su

---

¹⁹¹ Iver B. Nojman, *Upotrebe drugog...*, s. 22.

bahtinska, a još više ničeanska učenja prerasla u jedan autohtoni pravac i u širokom luku ponudila alternativu pravcu evropske kontinentalne filozofije“.¹⁹²

Prema Nojmanovoj podeli, „istočno skretanje“ je jedan od četiri pristupa u izučavanju identiteta u socijalnoj teoriji. To su etnografski, psihološki, kontinentalno-filozofski i dijaloški pristup (kome on daje prednost i naziva ga „istočno skretanje“) i o kojima je bilo reči u prvom poglavlju. Ovde se na dijalogizam ponovo skreće pažnja zato što, kako obrazlaže Nojman, može biti početna tačka u proučavanju onoga čime se u ovom radu bavimo, a to je nastanak kolektivnog identiteta.

Upotrebe i ograničenja dihotomije *sopstvo-drugo* u proučavanju svetske politike, Nojman je propitivao u nekoliko radova koje je devedesetih godina objavio u časopisima, a 1999. godine preradio, dopunio i sabrao u knjizi „*Uses of the Other: 'The East' in European Identity Formation*“¹⁹³ (*Upotrebe drugog: „Istok“ u formiranju evropskog identiteta*, prevod na srpski 2011. godine). U Predgovoru, Nojman navodi da se u najvećem delu knjige analizira stvaranje identiteta nekih evropskih ljudskih zajednica koje su teritorijalno povezane. To su dva poglavlja o tome kako su se pojavili evropski identiteti u odnosu prema turskom i

---

¹⁹² Isto, str. 34-36. Nojman prednost daje dijaloškom razumevanju stvaranja identiteta zbog nezadovoljstva dijalektičkom interpretacijom i političkim procesima koje je ona podstakla. Naime, socijalistički društveno-ekonomski sistem, koji se temelji na Marksovoj dijalektičkoj teoriji, nije potvrdio imanentnu tezu o napretku, već je dao dovoljno razloga za nezadovoljstvo u svim sferama života, zbog čega se na kraju i urušio (Sovjetski Savez i države srednje i istočne Evrope) ili je pretrpeo transformacije koje mu daju lik kapitalizma (savremena Kina). Treći razlog zbog koga je Nojman ovaj pravac nazvao „istočno skretanje“ jeste značaj koji za ovaj pravac ima pisanje Emanuela Levinasa, teoretičara poreklom iz Viljnusa (Estonija), koji se takođe bavio *drugošću*, izvodeći *sopstvo* iz pojavnog oblika *drugog*, posredovanog u jeziku.

¹⁹³ Iver B. Neumann, „*Uses of the Other: 'The East' in European Identity Formation*“, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1999.

ruskom *drugom*, dva poglavlja o podregionima: Centralnoj Evropi i Severnoj Evropi, i dva koja su o ruskoj i baškortostanskoj naciji, a koja su usredsređena na njihove evropske, turske i tatarske *druge*. Zaključak ima za cilj da ukaže kako dihotomija *sopstvo-drugo* može biti od pomoći u razumevanju kolektivnih identiteta, ali i na neophodnost da se moguće postvarivanje (reifying) mora destabilizovati i prevazići.

Iz sadržaja knjige proističe njen naslov: Upotrebe *drugog*, iako bi, navodi Nojman, bilo lepo kada bi naslov knjige mogao biti *Briga za drugo* (*Care of the Other*). Ovu opasku, napominje autor, prvo i pre svega treba razumeti kao stalni podsetnik da svi *mi* treba da vodimo više računa kada pričamo *svoje* priče o *svojim drugima*.

U svojim istraživanjima Nojman uvažava neka važna saznanja o odnosu *sopstvo-drugo* do kojih se došlo u drugim disciplinama, kao što je socijalna antropologija. Tako on ističe značaj koji ima stav Fredrika Barta da se etnicitet (a to važi i za stvaranje kolektivnog identiteta), može najplodonosnije istraživati ako se granice etničkih grupa uzmu za početne tačke istraživanja. Umesto nesistematične katalogizacije kulturnih karakteristika koje etnicitete čine endogenim, Bart je pokazao da se „etničke grupe reprodukuju samim održavanjem granica koje ih odvajaju od drugih grupa za koje smatraju da su sačinjene kao *drugo* zato što nemaju ove ili one karakteristike”.¹⁹⁴ Te

---

¹⁹⁴ Iver B. Nojman, *Upotrebe drugog...*, str. 24-25. Granični markeri, zavisno od konkretnih okolnosti, mogu biti bilo koji fenomeni, jezik, istorija, religija, nacija... *Bilo čemu* se može udahnuti značenje politički relevantnog markera, ali je, po njemu, jezik jedan od najglavnijih markera: „Uzmimo samo jedan primer. Po etimologiji, sintaksi i izgovoru razlike između hrvatskog i srpskog, ili ruskog i ukrajinskog, su zanemarljive u poređenju sa razlikama između finskog i švedskog, ili mađarskog i rumunskog. To izgleda ne sprečava hrvatski i ukrajinski da budu markeri nacionalnog identiteta... U sadašnjem radu na standardizaciji pisanog hrvatskog i ukrajinskog uglavnom se podrazumeva da će se prednost dati onim varijantama u rečniku i sintaksi koje se smatraju najudaljenijima od srpskog i ruskog”. (s. 27).

karakteristike su granični markeri identiteta, „dijakritike“ kako ih Bart naziva, kome Nojman priznaje zasluge što je izuzeo stvaranje identiteta iz psiholoških pravaca i učvrstio ga u domen društvene interakcije, gde po njemu i pripada. Time Nojman ne negira ulogu psihološkog pravca, tačnije, prihvata ulogu ranih procesa socijalizacije ličnosti za koju *drugost* najpre počinje kod kuće, sa svojim najbližim *drugima*, a onda i kao deo ukupnih društvenih interakcija.

Važna odlika stvaranja identiteta je političko značenje ovih procesa, jer u društvenom okruženju i međunarodnim odnosima identitetske odlike tiču se, u krajnjem, političkog identiteta zajednice. Ovo naročito važi za međunarodne odnose, koji se takođe mogu posmatrati kao odnos *sopstvo-drugo*. Prva studija koja se na taj način u celini bavi pitanjima svetske politike je „Osvajanje Amerike: pitanje drugog“ (*The Conquest of America: The Question of the Other*) Cvetana Todorova, koga Nojman takođe svrstava u sledbenike „Istočnog skretanja“. Jednu od njegovih ideja Nojman posebno razvija u svom radu, ukazujući na korisnu razliku koju Todorov pravi razbijajući „onu vrstu jednostavnog razmišljanja koje se zasniva na premisi da ako bi se ljudske zajednice međusobno bolje upoznale, bile bi jedna prema drugoj manje nasilnički nastrojene“. U vezi sa ovim stavom Nojman negira tačnost Ventove tvrdnje „da transnacionalno zbližavanje domaćih vrednosti takođe može olakšati stvaranje kolektivnog identiteta“.

U prilog svoje tvrdnje da bliže upoznavanje ne dovodi do manje *proizvodnje drugog* (othering), Nojman navodi argument da „ono što je sporno kod odvajanja nisu 'objektivne' kulturne razlike, nego način na koji se aktiviraju simboli da bi postali deo kapitala identiteta date ljudske zajednice... Bilo kakva razlika, i ona najmanja, može dobiti politički značaj i upotrebiti se za

omeđivanje identiteta“. Tako da je netačno da trendovi globalne homogenizacije otežavaju održavanje odvajanja, zaključuje Nojman.¹⁹⁵

Nojman razmatra i doprinose drugih autora u sagledavanju međunarodnih odnosa kao odnosa *sopstvo-drugo*.¹⁹⁶ Za Džejsma Den Derijana države su ljudske zajednice koje uzima u analizi odnosa sopstva i *drugih*, ali kasnije dolazi do zaključka da je celokupno obrazovanje identiteta postalo hiperrealno i zato se više ne bavi ljudskim kolektivima kao *drugima*, već simulacijom tog procesa. „Mi (SAD) smo se tako otuđili od praznog prostora koji je za sobom ostavilo opadanje američke hegemonije i prestanak sovjetske opasnosti, te smo u virtuelnom svetu sajberspejsa revnosno pronašli ono što više nismo mogli naći u novom svetskom neredu – utehu i sigurnost u svoju vlastitu superiornost“.¹⁹⁷

Dejvid Kembel je razradio osnovnu tezu Majkla Šapira da se spoljna politika sastoji od proizvodnje *drugih*, na primeru spoljne politike Sjedinjenih Američkih Država od Kortesovog doba do Zalivskog rata. To je, po Nojmanu, „savršeno satkana mreža diskursa i političke prakse, koja je nastala iz odnosa sa *drugima*“.

„Kembel dalje na zadivljujući način pokazuje da posle pada Sovjetskog Saveza nije bilo nikakvog prekida u američkom narativu o sopstvu kao nečemu što se uspostavlja u opoziciji prema nekom vrlo važnom *drugom*, nego da se pipalo u mraku ne bi li se napipao neki novi predmet za

---

¹⁹⁵ Isto, s. 54.

¹⁹⁶ Džejsm Der Derijan (James Den Derian, *On diplomacy: A Genealogy of Western Estrangement*, Blackwell, Oxford, 1987), Majkl Dž. Šapiro (Michael J. Shapiro: *Reading the Postmodern Polity: Political Theory as Textual Practice*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1992), Dejvid Kembel (David Campbell, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1992), Aleksandar Vent (Alexander Vendt, „Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics“, *International Organization* 46 (2) 1992, pp. 391-425),

¹⁹⁷ Iver B. Nojman, *Upotrebe drugog...*, s. 42.

neprijateljstvo koji bi zauzeo mesto Sovjetskog Saveza: trgovci drogom, zavisnici, Japan, Irak".¹⁹⁸

Njegova primedba Kembelu je što je, uz proučavanje one predstave američkog sopstva koja je u bilo koje vreme bila dominantna, zanemario one predstave koje su je osporavale, a jedna od njih je odnos država-društvo, koje Nojman smatra značajnim poprištem za sukobe te vrste. Raspadanje država i nacija, koje on vidi kao aktuelni proces, jeste, između ostalog, razlog za obnovljeno interesovanje za delovanje kolektivnih identiteta.¹⁹⁹

U daljem kritičkom pregledu literature Nojman izdvaja doprinos autora Kopenhaške škole, „a zajednički imenitelj njihovog rada na odnosima *sopstvo-drugo* jeste usredsređenost na stvaranje identiteta i odnosa *sopstvo-drugo* u smislu sukoba različitih diskurzivnih praksi“. Kao primer sukobljavanja državnog sopstva sa društvenim sopstvima navodi „trvenje u Evropi između lidera i političkih zajednica oko pitanja migracije i EU integracija, koje se može tumačiti kao otkrivanje suprotstavljenih koncepcija bezbednosti, pri čemu se insistiranje država na udruživanju suverenosti sukobljava sa insistiranjem društva da se održavaju granice između etnički definisanih nacija“.²⁰⁰

Nojman posebno ukazuje na inicijalni doprinos Kopenhaške škole i Ole Vejvera u izučavanju odnosa *sopstvo-drugo* u oblasti međunarodne saradnje novim pristupom. Pokušaj rekonstrukcije društvenih struktura u novim okruženjima, u čemu i sam učestvuje, Nojman vidi kao potpuno nezavisnu, na identitetu zasnovanu alternativu tradicionalnoj analizi spoljne politike.

---

¹⁹⁸ Isto, s. 46.

¹⁹⁹ Isto, s. 49.

²⁰⁰ Isto, s. 50.

Tekst koji je po Nojmanu „odlučno i nedvosmisleno prebacio pitanje kolektivnog identiteta sa margina u glavni tok discipline međunarodnih odnosa“ jeste članak Aleksandra Venta iz 1992. godine „Anarhija je ono što države od nje naprave: socijalna konstrukcija politike moći“. Vent polazi od debate između neorealista i neoliberala, u kojoj prvi prednost daju strukturi, a drugi procesu, i smatra da je dihotomija između strukture i procesa lažna, zato što su oni uzajamno konstitutivni.

Pregled literature o stvaranju kolektivnih identiteta Nojman zaključuje stavom da je preovlađujuća tema u njoj:

„da je stvaranje sopstva neraskidivo povezano sa stvaranjem njegovih *drugih*, i da, ako se *drugi* ne sagledavaju kao nezavisni, to neizostavno mora imati posledice na stvaranje sopstva“.²⁰¹

Uz tu osnovnu tezu on kao značajna analitička uputstva navodi saznanja iz drugih pravaca, osim dijaloškog kome daje prednost. Osnovni uvid antropološkog pravca je da je razdvajanje sopstva od *drugog* aktivan i stalno prisutan deo stvaranja identiteta.

„Stvaranje društvenih granica nije posledica integracije nego jedan od njenih neophodnih apriornih sastojaka. Stoga bi, u središtu proučavanja stvaranja identiteta trebalo da bude pitanje društvenog karaktera, a to je kako se ove granice stvaraju i održavaju. Oni koji se bave proučavanjem međunarodnih odnosa dugo su proučavali fizičke i ekonomske granice. Bavljenje ovih vrstama granica trebalo bi upotpuniti proučavanjem

---

²⁰¹ Isto, s. 55.

pitanja kako se održavaju društvene granice između ljudskih zajednica“.²⁰²

Sledeća važna napomena je da se mora paziti da se analiza ne optereti predrasudama tako što će se izdvojiti samo jedan tip ljudske zajednice, kao što je nacija, a drugi zapostaviti. Takođe se mora imati u vidu da se u analizi *sopstvo-drugo* kod dve države ne zanemari činjenica da one istovremeno održavaju svoje kolektivne identitete i prema drugim državama i drugim tipovima ljudskih zajednica, kao što je društvo ili neka organizacija.

I još jedna važna napomena kada je u pitanju analiza odnosa *sopstvo-drugo*, jeste uloga samog analitičara, pisca koji je samim činom izbora predmeta i saopštavanja rezultata istraživanja umešan u proces, u problematiku onoga o čemu piše. Mora se dakle voditi računa o posledicama samog pisanja na temu o kojoj se piše. Nojmanova poruka u ovom pitanju je sledeća:

„Analize stvaranja kolektivnog identiteta trebalo bi da doprinesu, bez obzira koliko malo, našem životu sa različitostima, a ne tome da neki od nas izgube život zbog *drugosti*... Proučavanje stvaranja kolektivnih identiteta nudi više od dnevnih moralnih pouka i načina proučavanja intersubjektivno obrazovanih struktura identiteta i interesa koji su za međunarodni sistem endogamni i konstitutivni. Disciplini koja je oduvek imala opštepoznate probleme sa tačnim određivanjem svojih subjekata i često ih definisala prema njihovim navodnim i apstraktnim interesima, ovo proučavanje ne nudi ništa manje od mogućnosti da konačno teorijski obradi genezu i održavanje ljudskih zajednica koje pripadaju svetskoj politici. Analize veza *sopstvo-drugo* obećavaju bolje tumačenje toga ko su

---

²⁰² Isto, s. 55. Pošto stranci i drugi marginalni elementi ljudskih zajednica otelotvoruju njihove granice, uloga koju ovi elementi igraju u opštem stvaranju identiteta zajednica pada u oči kao posebno izgledno polje za istraživanje.

akteri, kako su oni sazdani, kako se održavaju, i koji preduslovi pogoduju njihovom razvoju. Ako su ovo marginalna pitanja, ona su marginalna samo u smislu da se mogu najbolje proučavati putem istraživanja rubnih područja svetske politike“.²⁰³

2.3.2. Konstruktivizam i NATO

Prema konstruktivističkom viđenju, NATO je izgrađeni kolektivni identitet koga obeležavaju liberalno-demokratske vrednosti transatlantske zajednice: demokratsko političko uređenje, individualne slobode i vladavina prava. Plod je i rezultat evroameričkog političkog i vojnog savezništva kojima je NATO ne samo zaštitnik, već i promoter i jedan od ključnih faktora dalje izgradnje i širenja tih vrednosti izvan granica država članica.

Ono što odvaja konstruktivistički pristup od liberalno-realističkog viđenja uloge NATO jeste njegovo određenje kao izgrađenog nadnacionalnog identiteta, koje države članice doživljavaju kao političko-bezbednosnu zajednicu sposobnu i spremnu da na kapacitetima vojnog jedinstva, s jedne strane očuva osnovne liberalno-demokratske vrednosti same zajednice, a sa druge strane, da ih proširi na nova područja izvan granica zajednice. Aktivna uloga u širenju demokratije na nestabilna područja srednje i istočne Evrope posle Hladnog rata, bio je prvi izazov konstituisanja novog identiteta NATO.

Iako se može govoriti o traganju za novim identitetom, jer se odvijao u procesu prepoznavanja mogućnosti i nalaženja adekvatnih odgovora na nove situacije, NATO je odmah iskazao spremnost da taj izazov prihvati i započne transformaciju u *nosioca promene* bezbednosnog okruženja dalje na istok Evrope. Politički osnov je proces menjanja dotadašnjeg društveno-političkog uređenja u

---

²⁰³ Isto, s. 56.

bivšim komunističkim državama u demokratije po meri zapadne civilizacije. Taj politički proces pratila je intenzivna reforma bezbednosnog sektora u tim državama, primenom NATO standarda sa ciljem buduće kompatibilnosti u vojnom delovanju.

U diskusijama o međunarodnoj socijalizaciji i ulozi bezbednosnih organizacija u tom procesu, primetan doprinos dala je Aleksandra Gheciu, koja se posebno bavila ulogom NATO u međunarodnoj socijalizaciji država srednje i istočne Evrope posle Hladnog rata. Njena centralna tvrdnja je da NATO u tome nije prevashodno nastupio kao vojni savez niti pretežno sa geostrategijskih pozicija, već kao bezbednosna organizacija koja je postupno i na višestruk način uticala na širenje liberalno-demokratskih vrednosti zapadne civilizacije na države koje su ostale u bezbednosnom vakuumu posle kraja Hladnog rata. U delu *NATO u 'Novoj Evropi': politike međunarodne socijalizacije posle Hladnog rata*,²⁰⁴ ona analizira proces te socijalizacije koji se odvijao na dva glavna načina. Prvo, širenjem društvenog učenja i takvim uticajem na političke elite u zemljama koje je NATO prihvatio kao prijateljske, i drugo, direktnom pomoći u izgradnji novog pravno-ekonomskog poretka, reformi bezbednosnog sektora i njegovoj civilnoj demokratskoj kontroli, do primene NATO standarda u izgradnji oružanih snaga i njihove interoperabilnosti sa armijama Alijanse.

NATO je bio uključen u politiku oblikovanja pravnih i institucionalnih aranžmana u zemljama bivšeg komunističkog bloka, posebno u oblasti odbrane. Sistematskim interakcijama sa političkim elitama iz centralne i istočne Evrope, NATO je bio uključen u širenje niza normi kojima se uređuje civilno-vojni odnosi i doprineo je izgradnji odgovarajućih institucija u bivšim komunističkim zemljama, posebno u izradi liberalne zakonske regulative o odbrani u cilju

---

²⁰⁴ Alexandra I. Gheciu, *NATO in The New Europe: The Politics of International Socialization After The Cold War*, Stanford University Press, Stanford, 2005.

redefinisiranje mandata svake institucije bezbednosti i uspostavljanje novog seta odnosa između vojnog establišmenta, izvršne vlasti i zakonodavne vlasti.²⁰⁵

Ovaj proces nije proticao bez unutrašnjih tenzija. Domaća opozicija je pokušavala da omete sprovođenje NATO reformi, a naročito su problematične bile birokratske strukture ključnih ministarstava i konzervativnih parlamentarnih grupa, koje su se plašile da te promene ne potkopaju njihovu vlast.

Aleksandra Gheciu naglašava da iako je naziv NATO sinonim za vojni savez, njena teza je da je Alijansa u kreiranju unutrašnjih političkih i bezbednosnih promena delovala daleko od pukog geostrateškog aranžmana.

„NATO je bio uključen u široki niz aktivnosti u cilju promovisanja izgradnje određene vrste liberalnog državnog identiteta u centralnoj i istočnoj Evropi. Ideja da NATO promoviše liberalne vrednosti u bivšim komunističkim državama Evrope je izričito priznata od strane saveznika. Njegovo ključno odlučujuće telo, Severnoatlantski savet (NAC), u više navrata je tvrdio da NATO predstavlja 'činilac promena', koji ima važnu ulogu u izgradnji strukture bezbednosti i stabilnosti na kontinentu.“²⁰⁶

Sledeća važna konstatacija Aleksandre Gheciu je da ovako sveobuhvatan način interakcije NATO sa zemljama centralne i istočne Evrope i ohrabrivanje istočnih Evropljana da izaberu „prave institucije“, sugerise da su odluke vezane za prirodu budućih državnih identiteta u potpunosti napravljene u domaćim arenama tih država.

---

²⁰⁵ Isto, p. 2.

²⁰⁶ Isto, p. 3.

Prema Aleksandri Gheciu, u ovim procesima politički pristup odneo je prevagu nad bezbednosnim, ali ne treba zanemariti činjenicu da, iako nije više bilo opasnosti od konvencionalne vrste vojne konfrontacije sa bivšim komunističkim državama, ostao je difuzni skup pretnji koje su izazivale uznemirenost među donosiocima odluka u NATO. Nove opasnosti ogledale su se u pretećim nestabilnostima koje su mogle nastati iz ozbiljnih ekonomskih, socijalnih i političkih poteškoća, uključujući etnička rivalstva i teritorijalne sporove sa kojima se suočavaju mnoge zemlje u centralnoj i istočnoj Evropi.²⁰⁷

Sa konstruktivističkog stanovišta, NATO je u ovaj proces ušao kao „stručni vodič“, manje koristeći svoj identitet najjačeg vojnog saveza, već primamljivi identitet institucionalno uređene političko-bezbednosne zajednice. Pažljivo prateći unutrašnje procese u bivšim komunističkim zemljama i u interakciji sa domaćim političkim elitama, birao je ona rešenja koja su najviše odgovarala konkretnoj situaciji. Dakle, suprotno delovanju vojnih saveza u teoriji međunarodnih odnosa, koji uglavnom nameću *spoljna* rešenja za unutrašnje probleme, NATO se opredelio za konstruktivnu ulogu jačanja suvereniteta novih država *iznutra*, osnaživanjem političkih procesa koje vode domaće elite.²⁰⁸

Analiza međunarodne socijalizacije ovih država u kojoj je NATO bio aktivni činilac, za Aleksandru Gheciu predstavlja doprinos teoriji međunarodnih odnosa da bolje razume procese kojima se međunarodne norme prenose u arene pojedinih država. Njen konstruktivistički pristup prevazilazi gledanje na

---

²⁰⁷ Isto, p. 5.

²⁰⁸ NATO je u političkom smislu pružio pomoć bivšim komunističkim državama u liberalno-demokratskoj tranziciji društveno-ekonomskog sistema i ukupnoj demokratizaciji društva, reformama sektora odbrane i bezbednosti, rešavanju spornih pitanja između pojedinih država mirnim putem, demokratskoj civilnoj kontroli vojske, pomoći u smanjenju glomaznih vojnih potencijala i stvaranju manjih i efikasnijih oružanih snaga, saradnji u oblasti reagovanja na vanredne situacije, u oblasti obrazovanja, nauke i zaštite životne sredine...

socijalizaciju kao gotovo mehanički proces selekcije, u kome države preuzimaju nametnute ili izabrane forme političkih rešenja. Za nju je to „društvena interakcija država koja se dešava u istorijski specifičnom međunarodnom okruženju“, posebno važna jer se u procesu prenošenja međunarodnih normi, u kojima pored država učestvuju i međunarodne organizacije i drugi subjekti, formiraju novi identiteti i interesi. Za ovakvu analizu veoma je inspirativno i pogodno sagledavanje aktivne uloge NATO u internacionalizaciji međunarodnih normi u zemljama bivšeg komunističkog bloka i izgradnja različitih tipova socijalizacije prakse kojima je NATO projektovao demokratske norme u centralnu i istočnu Evropu.²⁰⁹

Rekonstruisani identitet NATO i dominacija političke uloge nosioca promene u odnosu na ulogu vojnog faktora, imao je još jednu važnu dimenziju na koju ukazuju Majkl Vilijams i Iver Nojman, a to je rekonstrukcija vlastite uloge u konsolidaciji zapadne civilizacije razbijene tokom Hladnog rata.²¹⁰

Iz nove misije izviralala je nova energija promene i u unutrašnjoj strukturi NATO, transformacijom i stvaranjem novih institucija i alata za ostvarivanje tako zamašnih promena kakve je zahtevala izgradnja novog bezbednosnog poretka izvan granica NATO, odnosno širenje evroatlantske bezbednosne zajednice na novu, širu Evropu, koja je obuhvatala i bivše komunističke države. U novoj bezbednosnoj arhitekturi, na principima kooperativne bezbednosti ustanovljene su dve institucije, Evroatlantski partnerski savet (*Euro-Atlantic Partnership Council – EAPC*) i Partnerstvo za mir (*Partnership for Peace – PfP*), koje su dale snažan zamah razvijanju partnerskih odnosa sa nizom novih država.

---

²⁰⁹ Ta inspiracija i pogodnost deo su motiva zbog kojih se preduzima i ovo istraživanje, jer je Srbija i reforma njenog sektora bezbednosti i odbrane takođe bitan deo aktivnosti NATO u širenju svog uticaja u evropskim političkim i bezbednosnim procesima.

²¹⁰ M. C. Williams, I. B. Neumann, „From Alliance to Security Community: NATO, Russia, and the Power of Identity“, *Millennium: Journal of International Studies*, 29 (2), 2000, p. 361.

Vilijams i Nojman ukazuju da redefinisani koncept bezbednosti suštinski ima odlike zapadne liberalne demokratije i da je to polazište konstrukcije nove evropske bezbednosti i spoljnih i unutrašnjih politika evropskih država. Sve što nije u skladu sa tim vrednostima predstavlja pretnje, kako samoj evroatlantskoj zajednici tako i procesu njenog širenja izvan dotadašnjih granica.

NATO je pokazao da neorealisti nisu u pravu kada govore samo o „lažnim obećanjima“ međunarodnih institucija, a u njegovoj istrajnosti i delotvornosti posle Hladnog rata konstruktivisti su videli osnov i potrebu za potpunijim sagledavanjem i razumevanjem međunarodnih institucija u oblikovanju bezbednosnih procesa. Vilijams i Nojman ističu da je NATO, primerom institucionalizovane transatlantske bezbednosne zajednice, sa razvijenim obrascima saradnje, procedurama i konstitutivnim normama i vrednostima, mogao da deluje na države u novom, izmenjenom okruženju i da u njima stvara zajednički demokratski identitet.²¹¹

Identitet NATO kao izgrađene bezbednosne zajednice omogućio je proširenje Alijanse na istok, uprkos unutrašnjim otporima zbog opasnosti koje potencijalno nosi prekranje linija podele u Evropi i provociranja preteće ruske reakcije. Vilijams i Nojman tvrde da je to bilo moguće jer je NATO bio u stanju da mobiliše svoj dugogodišnji identitet garanta zapadne civilizacije, suštinski zasnovan na kohezivnim zajedničkim kulturnim i civilizacijskim dostignućima, a ne prvenstveno kao brana od vojne pretnje Sovjetskog Saveza. To je bila čvrsta osnova za konstituisanje novog identiteta, za proces koji je trasiran, s jedne strane, izmenjenim karakterom novih pretnji i nužnošću izgradnje sposobnosti da se na njih odgovori, a sa druge strane, preuzimanjem uloge nosioca promene društvenog i bezbednosnog poretka u novom okruženju. Zajedno, to je, po Vilijamsu i Nojmanu, značilo konsolidaciju zapadne civilizacije, zabrinute zbog

---

²¹¹ Isto, p. 358.

pretnji i nove raspodele moći. Ujedno i začetak novog bezbednosnog diskursa, koji se pojavljuje u kontekstu pretnje i odnosa moći, dominantno inspirisan i određivan novom ulogom NATO.

U toj novoj ulozi, konstruktivisti vide NATO u interaktivnom uticaju na okruženje idejama kojima menja taj svet. Materijalna osnova njegove moći, izražena vojnim i ekonomskim parametrima, od manjeg je značaja u ovom procesu nego idejni i politički uticaj koji je nailazio na prihvatanje domaćih političkih elita u bivšim komunističkim zemljama i njihovu reformu političkog i bezbednosnog sistema, prema modelu koji je promovisao NATO.

Kontekst istorijskih zbivanja pogodovao je konstruktivističkoj analizi, jer se posle završetka Hladnog rata izašlo iz strogih okvira strateške suprotstavljenosti dve velike sile, SAD i Sovjetskog Saveza, odnosno dominantne realističke analize njihove tvrde moći izražene vojnom silom. To ne znači da je vojni faktor u bilo kom momentu izgubio značaj, ali je primetno da nestankom bipolarnog sveta i pretnje i odgovori šire svoj spektar. Pretnje su sve više nevojne prirode, a uticaji se ostvaruju različitim oblicima ispoljavanja meke moći.

NATO je i dalje isticao svoju osnovnu odbrambenu funkciju, potvrđujući da moć presudno utiče na odnose pre svega među državama, ali je pojačanim političkim delovanjem i uticajem, kao bitnim konstitutivnim elementima novog identiteta, otvorio širi prostor za konstruktivističku analizu korišćenja političke moći koja nije primarno generisana iz vojnih potencijala. Politička moć i uticaj dolazili su pretežno iz već izgrađenih identitetskih odlika organizacije koja je učvrstila mir u Evropi kakvog dugo nije bilo i institucionalno uspostavila nove bezbednosne standarde i procedure. Sa ovog mnogo šireg aspekta delovanja NATO je ponudio konkretne odgovore na nove pretnje posle Hladnog rata i rešenja za društvenu i bezbednosnu tranziciju bivših komunističkih država.

U tačnosti tvrdnje da je NATO iskoristio posthladnoratovsku šansu i geostrateški proširio svoje prisustvo daleko izvan svoje teritorije na istok, ne treba zanemariti zamašnu i sistematski vođenu konkretnu aktivnost na institucionalnom oblikovanju društvenih i bezbednosnih struktura u zemljama srednje, istočne i jugoistočne Evrope. Ovaj proces socijalizacije menjao je stvarnost tih društava ali i sam NATO, unoseći niz programskih, organizacionih i svakovrsnih promena koje su bile uspešan odgovor na novonastale potrebe u dogradnji evropske bezbednosne arhitekture i prilagođavanja političke i vojne strukture NATO novoj ulozi i zadacima.

Misija menjanja bližeg okruženja, a kasnije i sve daljeg, do globalnih relacija, ostaje konstanta delovanja NATO. Samo, čini se, od početka novog veka sa manje uspeha nego u početnom posthladnoratovskom periodu. To pojačava teorijski izazov u sagledavanju identiteta NATO, koji je imao sposobnosti i iskoristio mogućnost da u jednom periodu pretežno deluje kao kreator novog evropskog bezbednosnog profila i nosilac promena u bližem i daljem okruženju, da bi se poslednjih godina, zbog jačanja Rusije, Kine i drugih centara moći u svetu, vratio potvrđivanju izvornih identitetskih odlika koje počivaju na državnim interesima i vojnoj moći.

Vraćanje Rusije na međunarodnu političku scenu kao velike sile, sa namerom da zaustavi širenje NATO na istok i osigura svoje interese na granici sa Zapadom, pokazuje još jedan bitan aspekt aktuelnih sukoba, a to je očuvanje identiteta pred agresivnim nametanjem identitetskih odlika zapadne civilizacije.²¹²

---

²¹² Još uvek je rano govoriti, u tom kontekstu, o namerama Islamske države i koliko se ona u suštini odlučno suprotstavlja globalnom zapadnom uticaju, a snagu crpi iz religijskog identiteta autentičnog islama proroka Muhameda. Sporni su i njeni teroristički metodi delovanja, koji se sagledavaju i u okviru ideje o novim oblicima globalnog sukoba, odnosno rata. Cilj je obnova kalifata, transnacionalne naddržavne muslimanske zajednice, koja negira vekovnu praksu

Konstruktivistički pristup u sagledavanju aktuelnih sukoba na međunarodnoj sceni vidi i jak odjek ruske i islamske pretnje, i ne samo njihove, u zapadnom svetu. Cvetan Todorov u studiji „Strah od varvara – S one strane sudara civilizacija“, navodi *strah* kao osnovno određenje koje države Zapada imaju pred pretnjama koje im dolaze od ostatka sveta.²¹³

„Zapadne zemlje imaju pravo da se brane od svake agresije i svakog nasrtaja na vrednosti koje su odabrale da na njima zasnuju svoje demokratske režime... No u interesu im je da se ne daju uvući u nesrazmernu reakciju, preteranu i nepravičnu, jer ona vodi ishodima suprotnim od željenih... Strah postaje opasnost za one koji ga osećaju, i zato mu ne treba dopustiti da igra ulogu preovlađujuće strasti... Strah od varvara je ono što može da nas učini varvarima. A zlo koje koje ćemo učiniti prevazilazi ono kog smo se u početku plašili. Totalitarizmi su se predstavljali kao način da se buržoasko društvo izleči od svojih mana; a stvorili su svet opasniji od onog protiv kog su se borili“.²¹⁴

Strah je u osnovi analize koju Dominik Mojsi u „Geopolitici emocija“ zasniva na tri osnovne emocije: strahu, nadi i poniženju.

---

vestfalijanskih međunarodnih odnosa, zasnovanih na državi kao čuvaru nacionalnog identiteta i osnovnom subjektu međunarodnih odnosa. Šerijatsko pravo je osnov društvenog uređenja i ono je iznad pojedinačnih državnih interesa islamskih zemalja, koje se različito ponašaju pred takođe snažnim pritiskom pre svega SAD. Ratovi u Iraku i Avganistanu, vođeni najviše interesima SAD, a zatim krize koje je u nizu islamskih država donelo Arapsko proleće, otvorili su novo poglavlje sukoba na Bliskom istoku. Njegova dominantna crta nije više izraelsko-palestinski sukob ili pretnja terorizma, već snažan otpor nametanju zapadnih civilizacijskih vrednosti, zasnovan na religijskom identitetu izvornog islama.

²¹³ Cvetan Todorov, *Strah od varvara – S one strane sudara civilizacija*, 2. izdanje, „Karpos“, Loznica, 2014, s. 14.

²¹⁴ Isto, s. 17.

„Ove tri emocije sam izabrao zato što su usko povezane s pojmom *poverenja*, a poverenje predstavlja odlučujući faktor u načinu na koji nacije i narodi odgovaraju na izazove s kojima su suočeni, kao i kako se odnose jedni prema drugima”.²¹⁵

Upravo zbog poverenja, ili njegovog nedostatka, Mojsi tvrdi da strah od drugih upravlja Amerikom i Evropom i daje sledeće poređenje.

„U doba Hladnog rata nije bilo nikakvog razloga da se pitamo ko smo. Odgovor je bio očigledan na svakoj geografskoj mapi na kojoj su jasno prikazana dva suprotstavljena sistema koji između sebe dele zemljinu kuglu. Ali u svetu bez granica koji se stalno menja, to pitanje ima veliki značaj. Identitet je usko povezan s poverenjem, a poverenje, ili nedostatak njega, izražava se emocijama, posebno kroz strah, nadu i poniženje”.²¹⁶

U ovim upozorenjima može se prepoznati i opasnost od dvostruke uloge NATO u savremenom svetu. On ostaje čuvar i garant zapadne civilizacije, ali njegovo globalno delovanje radi ostvarivanja tog zadatka donosi često suprotne efekte, otvaranje novih kriznih žarišta, destabilizaciju regionalnih prilika, ratove, opštu nesigurnost ljudi, migracije, pojačana teroristička delovanja...²¹⁷

---

²¹⁵ Dominik Mojsi, *Geopolitika emocija*, Clio, Beograd, 2012, s. 19.

²¹⁶ Isto, s. 26.

²¹⁷ Dominik Mojsi tvrdi da je „demokratija u ostalim delovima sveta opasno devalvirala kao posledica prekomerne upotrebe te reči od strane Bušove administracije koja je nastojala da opravda geopolitičke ambicije SAD. Razlikom između demokratskog ideala i stvarnosti demokratske prakse u previše zapadnih i nezapadnih zemalja, delimično se može objasniti prenos moći sa Amerike na Aziju. (*Geopolitika emocija*, s. 25).

Od čuvara jednog sveta NATO postaje izvor nestabilnosti čitavog sveta. Nesumnjivo da interesi najveće sile, SAD, diktiraju ponašanje Alijanse. Pritom, koliko plaši jedne, istovremeno ta sila privlači druge. To su novi partneri širom sveta, koji se ubrzano deli a suprotstavljeni interesi nameće nova svrstavanja.

2.4. ZAKLJUČAK

Delovanje NATO posle Hladnog rata podsticajno deluje na teorijska uobličavanja konstituisanja kolektivnog identiteta političko-bezbednosnih zajednica i odnosa nacionalnog i nadnacionalnog u ovom procesu. Prednost u objašnjenju novih fenomena političke realnosti imaju konstruktivistički pristupi, koji, u odnosu na realizam i liberalizam, imaju širi uticaj u teoriji međunarodnih odnosa i studijama bezbednosti.

Teorijski pristup u ovom radu polazi od osnovnih stavova realizma da su države centralni akteri u međunarodnom sistemu, i da je moć izražena vojnom silom ključna za teoriju i praksu međunarodnih odnosa. Realistički pristupi se aktuelizuju novim preoblikovanjem odnosa u svetu i nastajanjem multipolarne strukture moći, u kojoj se pojavljuju nove svetske sile, pre svih zemlje BRIKS, a centar geopolitičkih odmeravanja, uz Evropu, pomera u azijsko-pacifički region. U situaciji ograničenih prirodnih resursa i pretećih pojava u ekološkom okruženju, moć merena vojnom silom ponovo zadobija prvorazrednu ulogu.

U teorijskom pristupu je liberalizam sa uverenjem da liberalno političko i ekonomsko uređenje umanjuje napetosti između država, doprinosi miru i omogućava saradnju među državama. Liberalizam prevazilazi realističko insistiranje na vojnim i geografskim aspektima, a prednost i šansu NATO vidi u političkom jedinstvu, institucionalnoj izgrađenosti, normama i procedurama, širokoj platformi delovanja u različitim oblastima, paleti alata za političke konsultacije i donošenje odluka, vojnom planiranju i angažovanju, što svojom

ukupnošću prevazilazi određenu pretnju (kao što je decenijama bila sovjetska) i postavlja se kao siguran štit pred drugim, novim pretnjama evroatlantskoj i široj bezbednosti.

Liberalistički pristupi u objašnjenju opstanka i jačanja uloge NATO posebno ukazuju na značaj razvijanja unutrašnjih funkcija koje jačaju bezbednost. Mirno rešavanje sporova, razvijanje prijateljskih odnosa, osnaživanje institucija liberalne demokratije i slobodnog tržišta, ekonomski razvoj, promovisanje stabilnosti kao uslova napretka, sve su to ciljevi koji su formulisani ili su podrazumevani prilikom formiranja NATO. Praktikovanje takvih vrednosti dovelo je ubrzo do izuzetne političke stabilnosti na teritoriji transatlantskih saveznika, koja nije dovođena u pitanje ni prilikom različitih stavova oko važnih pitanja. Iako i ovde države ostaju osnovni subjekti bezbednosti, u prvi plan dolaze uzajamno poverenje, političko dogovaranje i kolektivni identitet, koji nadilazi nacionalni u stvorenom osećaju pripadanja stabilnoj i bezbednoj zajednici.

Ovakvi polazni pristupi znatno su obogaćeni novim, koji nastaju ili dobijaju na značaju posle završetka Hladnog rata. Fokus teorija međunarodnih odnosa i studija bezbednosti pomera se sa pozitivističkog pristupa koji se temelji na materijalističkim i racionalističkim osnovama, ka socijalnom konstruktivizmu, plodotvornom okviru za analizu delovanja NATO. Posebno nakon završetka Hladnog rata, kada je društvena stvarnost, „oslobođena“ relativne stabilnosti u bipolarnoj podeli sveta i ravnoteži sile, postala „otvorenija“ za uticaj društvenih činilaca. Zajedničko svim konstruktivističkim pristupima je da naglašavaju značaj identiteta za izgradnju bezbednosti, ali među njima postoje razlike u određivanju tog odnosa.

Konvencionalni konstruktivizam uzročni odnos identiteta i bezbednosti posmatra u otkrivanju kako nacionalni identitet određuje interes države i način kako će

ona delovati u međunarodnim odnosima. *Kritički konstruktivizam* u određivanju odnosa identiteta i bezbednosti istražuje kako pojedini elementi identiteta, tačnije njihovo predstavljanje (istorije, ideja), presudno utiču na izgradnju poželjnog bezbednosnog okvira. U tom smislu, još dalje je otišao konstruktivistički pravac u okviru Kopenhaške škole koji uvodi pojam *sekuritizacije* kao proces kojim se konstruiše pretnja, koju javnost prihvata i na osnovu čega se određuje vanredna politika kao odgovor na pretnju.

Konstruktivističko objašnjenje NATO kao organizacije ukazuje na još jednu važnu dimenziju, a to je da se organizacija nije razvijala samo prema pretnjama, *pretećem drugom*, već i kao zajednica koja se temelji na prepoznatljivim vrednostima i prihvatljivim normama i idejama. Istorijske veze i kulturno i religijsko zajedništvo SAD, Kanade i zapadnoevropskih država duhovni su temelj jedinstva NATO, koje nije narušeno i pored brojnih razlika u pogledima na nacionalnu i zajedničku bezbednost, organizaciju i funkcionisanje NATO i opravdanost preduzimanja pojedinih vojnih akcija izvan svojih granica. NATO je bio i ostao garant očuvanja političkih, ekonomskih i duhovnih vrednosti zapadne civilizacije, a to su visoko vrednovane identitetske odlike koje imaju ključni značaj danas, kada se sve više govori o „prošlosti Zapada“ i „opadanju moći SAD“, kao njegove vodeće sile.

Građenje čvrste evroatlantske bezbednosne arhitekture prati i razvijanje *nove bezbednosne kulture*, koja je, kao i kulturno nasleđe za nacionalni identitet, značajna za izgradnju identiteta NATO. Osećaj jedinstva u sigurnosti koju pruža NATO olakšava da nove ideje kojima NATO kreira budućnost budu prihvaćene sa poverenjem i odobravanjem. To je važan dodatni element „meke moći“ koja uz dokazanu „tvrdu moć“ jača identitet NATO, snaži njegovo unutrašnje jedinstvo i čini ga poželjnim partnerom u izgradnji zajedničke bezbednosti.

Konstruktivistički pristup omogućio je *disperziju moći* spremnu da odgovori na suštinski izmenjenu prirodu pretnji posle Hladnog rata. NATO je prevazišao realističku fokusiranost na potencijalni vojni sukob država, a promenjeni identitet omogućio je uspešno suočavanje sa suštinski izmenjenim pretnjama, kao što je politička nestabilnost u vakuumu moći u srednjoj i istočnoj Evropi, terorizam, etnički i verski konflikti... Uticaj identiteta ovde je izvirao pre iz političke nego vojne snage, a institucije, norme i ideje razvijane za novu stvarnost „oružje“ su za rešavanje problema. Sa takvim potencijalom NATO je mogao uspešno da deluje sve dalje od svojih granica, prema proceni odakle dolaze pretnje po bezbednost, ne više samo svoje teritorije, već i mnogo šire. Namećući globalni pristup bezbednosti i u skladu s tim opravdavanje preduzimanja akcija ma gde u svetu, NATO projektuje stabilnost u planetarnim okvirima, nastojeći da sačuva prvenstvo u globalnim relacijama moći.

Otvorenost ovog procesa za nova prilagođavanja u već izmenjenoj društvenoj stvarnosti govori o identitetu NATO u nastajanju, odnosno, posmatrano iz konstruktivističke perspektive oblikovanja bezbednosne prakse i dinamike, o izgrađenoj sposobnosti za stalne promene u traženju boljih i efikasnijih rešenja u brzom menjanju društvene stvarnosti kojoj i sam doprinosi.

Ovakav pristup korespondira sa istorijom, misijom i vizijom NATO, koji je nastao na početku Hladnog rata, odražavajući vrednosno i ideološki duboko podeljeni svet Zapada i Istoka, ali je pred nuklearnim pretnjama samouništenja sveta prihvatio popuštanje i saradnju, da bi posle Hladnog rata, zadržavajući vodeću moć u svetu, prihvatio principe redefinisano koncepta kooperativne bezbednosti, šireći respektabilan uticaj izvan svoje teritorije i postajući jedan od vodećih kreatora bezbednosnih procesa na globalnom nivou.

Danas je samo NATO sposoban da deluje u sva četiri takozvana *prstena bezbednosti* (Richard Koen), koji se uzajamno pojačavaju, a to su *pojedinačna bezbednost, kolektivna bezbednost, kolektivna odbrana i unapređenje stabilnosti*.

Aktivno unapređenje stabilnosti u teorijskom smislu je nova komponenta saradnje u bezbednosti i podrazumeva delovanje *izvan granica država* koje formiraju sistem saradnje u bezbednosti, gde bi konflikt mogao ugroziti njihovu zajedničku bezbednost, korišćenjem političkih, informacionih, ekonomskih i, ako je potrebno, vojnih sredstava. Ovo je i praksa NATO na koju se prvi put odlučio u jugoslovenskoj krizi devedesetih godina i nastavio da je primenjuje, uz dosta sporova, koji nastaju kako među saveznicima tako i sa stanovišta drugih država, međunarodnih organizacija i ustaljenih normi međunarodnog prava. Vojno angažovanje NATO izvan svojih granica koje se opravdava „širenjem demokratije“, ostaje najspornija faza u izgradnji identiteta Alijanse. Opravdano je samo ako za rezultat ima otklanjanje nestabilnosti i unapređenje bezbednosti. U suprotnom, iznova izoštrava dilemu o (zlo)upotrebi parcijalnih interesa unutar NATO, posebno spoljnopolitičkih interesa najjače sile, SAD, koja i na taj način nastoji da očuva svetsku dominaciju.

III NATO - OD SAVEZA DO ORGANIZACIJE

U prvom poglavlju izloženi su osnovni pojmovi značajni za ovo istraživanje, identitet, bezbednost i bezbednosna zajednica. U drugom poglavlju dat je teorijsko-metodološki pristup istraživanju sa težištem na viđenju NATO tri uticajne teorije međunarodnih odnosa: realizma, liberalizma i socijalnog konstruktivizma.

U ovom trećem i narednom, četvrtom poglavlju, teorijski uvidi iz prva dva poglavlja primenjuju se u studiji slučaja izgradnje identiteta NATO posle Hladnog rata. Težište je na (hronološkom) prikazu ostvarivanja misije i vizije NATO, od međunarodne situacije posle Drugog svetskog rata i razloga zbog kojih je osnovan, preko zaoštavanja Hladnog rata, zajedničkih i posebnih interesa SAD i država zapadne Evrope u transatlantskoj saradnji, zatim perioda detanta i popuštanja međunarodne zategnutosti pred naraslim opasnostima nuklearnog (samo)uništenja, do iznenadnog prestanka Hladnog rata i nove bezbednosne stvarnosti evropskog prostora.

3.1. MEĐUNARODNE PRILIKE POSLE DRUGOG SVETSKOG RATA

Osnovne odlike međunarodne situacije posle Drugog svetskog rata koje su uticale na osnivanje NATO su (1) razilaženje ciljeva država antihitlerovske koalicije, vidljivi već na konferenciji u Postdamu, 1945. godine, posle koje Sovjetski Savez ostaje na jednoj strani, a SAD i države zapadne Evrope na drugoj, (2) proces stvaranje država „narodne demokratije“ u istočnom delu Evrope pod sovjetskom dominacijom, koje posle čehoslovačkog prevrata 1948. godine definitivno ulaze u tzv. Istočni blok koji predvodi Sovjetski Savez, (3)

Maršalov plan iz 1947. godine kojim su SAD ponudile ekonomsku pomoć svim zemljama koje su stradale u Drugom svetskom ratu, a njegovo odbijanje od strane SSSR i država „narodne demokratije“ dodatno je učvrstilo stvaranje tzv. Zapadnog bloka, (4) Trumanova doktrina iz 1947. godine koja je najavila prekid izolacionističke politike SAD i njihovu nameru da iz političko-strategijskih i ekonomsko-komercijalnih interesa zadrže svoje pozicije u Evropi, (5) Staljinova politika zatvaranja socijalizma, bojkot Maršalovog plana i striktna kontrola Istočnog bloka, što je vrlo brzo okrenulo javno mnjenje na zapadu, a posebno u SAD, protiv SSSR, koji je doživljavan kao glavna opasnost i neprijatelj tzv. slobodnog sveta.²¹⁸

Džon Luis Geddis u delu *We Now Know - Rethinking Cold War History* (1997) detaljno se bavio istorijom Hladnog rata, sa prednošću istraživača koji temu obrađuje po njenom zaokruženju. O podelama saveznika po okončanju rata piše:

„Kada vakuum moći razdvoji velike sile, kao što je bio slučaj na kraju Drugog svetskog rata one će ga teško ispuniti a da ne upadnu u međusobni sukob i da se njihovi interesi ne sudare... Pobjeda je iziskivala mnogo teže prilagođavanje Rusa i Amerikanaca zato što su ih delila mnoga nasleđa: razlike između autoritarnih i demokratskih tradicija; izazovi koji su kapitalizam i komunizam predstavljali jedan za drugoga; sovjetsko sećanje na savezničku intervenciju u Rusiji posle Prvog svetskog rata; novija američka sećanja na Staljinove čistke i oportunistički pakt sa Hitlerom. Bilo je previše očekivati da samo nekoliko godina ratnog savezništva mogu sve to izbrisati iz sećanja“.²¹⁹

---

²¹⁸ Radovan Vukadinović, Lidija Čehulić Vukadinović, Davor Božinović, *NATO euroatlantska integracija*, Topical, Zagreb, 2007, s. 45.

²¹⁹ John Lewis Gaddis, *We now know - Rethinking Cold War History*, 1997, prevod na srpski: *Hladni rat - Mi danas znamo*, Clio, Beograd, 2003, str. 27-28.

Ipak, Gedis iz ovoga ne izvlači zaključak o neminovnosti sukoba. „Lideri velikih nacija gotovo nikad nisu potpuno vezani prošlošću: neprekidno nastaju nove situacije i oni imaju slobodu da odbace stare metode u bavljenju njima“, konstatuje on i detaljno analizira događaje koji su usledili posle Drugog svetskog rata i koji su vodili definitivnom razlazu i bipolarizmu koji će trajati gotovo pola stoleća.²²⁰

Zapad je sve veću opasnost po vlastitu bezbednost video u ideološkim i vojnim pretnjama i svim bezbednosnim rizicima koje je posle Drugog svetskog rata nosilo nastojanje Sovjetskog Saveta da proširi kontrolu istočne Evrope i na druge delove kontinenta. Naraslo nepoverenje i već početak trke u naoružavanju, spustili su „gvozdenu zavesu“ od Baltičkog do Jadranskog mora²²¹ i Hladni rat među dojučerašnjim saveznicima je počinjao. Dogovoreni principi podele sfera uticaja i odnosi među silama pobednicama uspostavljeni na konferencijama u Jalti, Teheranu i Postdamu, ugroženi su narastajućim međusobnim nepoverenjem dve najveće sile, SAD i Sovjetskog Saveza, koje će obeležiti naredne decenije bipolarne podele sveta.

---

²²⁰ Gedis na početku svog dela navodi da je postalo skoro obavezno pisanje istorije hladnog rata započeti citiranjem čuvenog Tokvilovog proročanstva, izrečenog više od jednog stoleća pre nego što su se obistinili događaji koje je on predvideo. „Danas u svetu postoje dve velike nacije koje, polazeći sa različitih pozicija, izgleda idu ka istom cilju: Rusi i Anglo-Amerikanci... Izgleda da i jednu i drugu vodi neka tajna zamisao Proviđenja da jednog dana u svoje ruke uzmu sudbinu polovine sveta“. (Aleksis de Tokvil, 1835).

²²¹ Vinston Čerčil je u američkom gradu Fultonu (Misuri), 5. marta 1946. godine, rekao da je: „Od Štetina na Baltiku do Trsta na Jadranu, preko čitavog kontinenta, spuštena gvozdена zavesa“. Tom metaforom iskazao je čvrstinu podele između dojučerašnjih saveznika, ujedno upozoravajući na ozbiljnost pretnji sovjetskog komunizma. Kasnija metafora, „bambusova zavesa“ odnosi se na podelu koja je usledila u Aziji, između Kine, Vijetnama i Severne Koreje na jednoj strani i ostalih država Dalekog istoka i jugoistočne Azije na drugoj strani.

Već je konferencija u Potsdamu kod Berlina, od 17. jula do 2. avgusta 1945. godine, pokazala znake ozbiljnih razilaženja između SAD i Velike Britanije na jednoj strani i SSSR na drugoj. Iza toga stoji promenjeni stav zapadnih sila, jer su SAD već izvele uspešnu probu atomske bombe i zauzele oštriju poziciju prema zahtevima SSSR. U nizu otvorenih pitanja u prvom planu bile su reparacije Nemačke, tačnije stav prema njenoj budućnosti. Otvoren je proces buduće podele Nemačke, jer je SSSR bio isključen iz bilo kakvog uticaja na zapadnu Nemačku, ali je zato preuzeo presudan uticaj u njenom istočnom delu, kao i u čitavoj istočnoj Evropi. Interesne sfere bile su jasno postavljene i one će se održati i u narednim decenijama, u Zapadnoj i Istočnoj Nemačkoj i Evropi.

Ideološka nepomirljivost kapitalizma i komunizma ponovo je izbijala u prvi plan, jer je Staljinova politika nastavljala sa idejom o neizbežnoj pobedi komunizma, što je podrazumevalo sukob i podrivanje kapitalističkog okruženja do pobeđe revolucije. Zapravo, radilo se o dvojstvu njegove politike. Raniji zagovornik mogućnosti izgradnje „socijalizma u jednoj zemlji“ i naizgled prihvatanja koegzistencije dva društveno-ekonomska sistema, samo je bio realni političar koji je video da SSSR posle Prvog svetskog rata nema snage za širenje svetske revolucije. Suprotno, dakle, od njegovog glavnog rivala za Lenjinovo nasleđe i preuzimanje vlasti, Lava Trockog koji je opstanak jedne zemlje socijalizma vezivao za neophodnu svetsku revoluciju. Tako ni posle Drugog svetskog rata Staljin nije želeo da rizikuje novi rat radi ostvarenja ideološke zamisli o konačnoj pobedi komunizma. Ali je bilo jasno da od te ideje ne odustaje, što je Zapad doživljavao kao permanentnu komunističku pretnju i ugrožavanje vlastite bezbednosti.

Na liniji te podele došlo je i do podele po pitanju prihvatanja Maršalovog plana, zvanično *Programa evropskog oporavka*, koji su SAD 1947. godine ponudile državama Evrope u cilju obnove od posledica Drugog svetskog rata, u vidu modernizacije industrije, unapređenja trgovine i uopšte boljeg života

stanovništva.²²² Ta ponuda je odbijena od SSSR i svih država istočne Evrope, koje su već bile pod sovjetskom dominacijom, iz političkih razloga, ali gledano sa tog aspekta ona je njima i ponuđena tako da bude odbijena, jer je podrazumevala sprovođenje političkih reformi i kontrole uperenih protiv širenja sovjetskog komunizma.

Na Maršalov plan Sovjetski Savez je odgovorio formiranjem Kominforma, u septembru 1947. godine, organizacije komunističkih i radničkih partija zemalja istočne Evrope, čiji su glavni ciljevi bili jačanje sovjetske kontrole u istočnoj Evropi i koordinacija aktivnosti koje bi mogle smanjiti američki uticaj u zapadnoj Evropi. Razvoj događaja je pokazao da je osnovni cilj bio stavljanje Jugoslavije pod sovjetsku kontrolu i smena vlasti na čelu sa Titom.²²³ Kada se u ovome nije uspelo, iako je na drugom sastanku u Bukureštu osuđen jugoslovenski revizionizam i preduzete brojne mere direktnog pritiska i provokacija, Kominform je do 1956. godine polako nestao sa političke scene. Ali ono zbog čega je značajan u kontekstu početka Hladnog rata je što je na osnivačkom sastanku glavni sovjetski ideolog Andrej Ždanov istakao da Moskva podeljeni svet vidi kao dva neprijateljska bloka i da će se protiv

---

²²² *Program evropskog oporavka* ime je dobio po svom glavnom zagovorniku državnom sekretaru Džordžu Maršalu, a vodeći kreatori plana bili su Vilijam Klejton i Džorž Kenan, visoki funkcioneri Stejt Departmenta. Plan je realizovan do 1951. godine, kada je zamenjen Programom međusobne pomoći, a 1961. nastavljen ekonomskom pomoći koju pruža USAID.

²²³ Zvaničan naziv Kominforma ili Komunističkog informacionog biroa (Informbiroa) je *Informacioni biro komunističkih i radničkih partija*. Osnovan je 27. septembra 1947. godine u Poljskoj. Članice Kominforma postale su vladajuće komunističke partije SSSR, Poljske, Čehoslovačke, Mađarske, Rumunije, Bugarske i Jugoslavije, kao i komunističke partije Francuske i Italije. Delovao je od 1947. do 1956. Imao je tri zasedanja. Prvo u Beogradu (decembar 1947), drugo u Bukureštu (jun 1948) i treće u Budimpešti (novembar 1949. godine).

kapitalizma boriti svim sredstvima, ali bez rata, što je ostala suštinska karakteristika Hladnog rata.²²⁴

Koliko je podeljenost na dva neprijateljska bloka već produbljena najbolje potvrđuju događaji u Čehoslovačkoj, u februaru 1948. godine, kada su komunisti, pod uticajem i kontrolom Sovjetskog Saveza, iskoristili političku krizu i državnim udarom preuzeli vlast. Na Zapadu je to protumačeno kao još jedan znak evidentne sovjetske dominacije u istočnoj Evropi i definitivna potvrda namere da se taj uticaj zadrži. Bilo je to jasno i demokratskim snagama u istočnoevropskim zemljama, u kom kontekstu se sagledava i (samo)ubistvo dotadašnjeg ministra spoljnih poslova Jana Masarika, sina prvog predsednika Čehoslovačke Tomaša Masarika.

Pored uticaja na međunarodne odnose, hladnoratovska podeljenost na dva neprijateljska bloka ostala je tokom narednih decenija dobar izgovor za unutrašnje politike, pre svega u SSSR i SAD, koje su pravdane imperijalističkim odnosno komunističkim pretnjama, a koje su pre bile izraz unutrašnjih političkih potreba vladajućih elita, a ne direktna posledica stvarnih spoljnih pretnji. Tako je u SSSR uporno pravdana unutrašnja represija ili u SAD komunistička histerija senatora Džozefa Makartija.

U knjizi *The Imaginary War, Understanding the East-West Conflict*, autor Meri Kaldor piše da su se, tokom vremena, iskristalisale tri verzije o poreklu Hladnog rata: ortodokсна verzija (nastala na osnovu izjava i sećanja političara),

---

²²⁴ Prema definiciji američkog publiciste Dž. Kolinsa, Hladni rat je „stanje međunarodne zategnutosti na nižem nivou spektra sukoba, u kojem se preduzimaju političke, ekonomske, tehnološke, sociološke, psihološke, paravojne i vojne mere bez održivog sukoba, radi postizanja nacionalnih ciljeva“ (J. M. Collins, *Grand Strategy*, Annapolis, Md, 1973, p. 264).

revizionistička verzija (prihvaćena tokom i posle Vijetnamskog rata) i post-revizionistička, koja se pojavila sedamdesetih i ranih osamdesetih godina.²²⁵

„(1) Prema ortodoksnoj verziji, Hladni rat je bio neizbežan jer Zapad ništa drugo nije mogao da učini kako bi zaustavio posleratnu sovjetsku ekspanziju nastalu zauzimanjem istočne Evrope. Strategija obuzdavanja, Maršalov plan i stvaranje NATO, samo su proistekli iz Staljinove akcije tokom ovog ranog perioda. (2) Revizionisti smatraju da je određena vrsta sporazuma oko Nemačke, kao i oko povlačenje trupa iz centralne Evrope, bila moguća, ali da su nizom svojih akcija (Maršalov plan, Trumanova doktrina iz 1947. godine, monetarna reforma u Zapadnoj Nemačkoj i usvajanje Osnovnog zakona kojim je ova država formirana, stvaranje NATO i shodno tome gomilanje vojske), Sjedinjene Države sprečile takav sporazum i time zapečatile podelu Evrope. (3) Post-revizionisti smatraju da je karakteristika Hladnog rata prekomerna militarizacija, ali sa druge strane, oni ne mogu da vide alternativu sistemu ravnoteže snaga i uporednom postojanju sfera uticaja. Ova grupa kao presudan momenat u nastanku Hladnog rata vidi diskontinuitet između Ruzveltove i Trumanove politike“.²²⁶

---

²²⁵ Mary Kaldor, *The Imagine War, Understanding the East-West Conflict*, Blackwell, Oxford, 1990, p. 37 i dalje. Navedeno prema: Jasminka Simić, *U potrazi za novom misijom, Nato i jugoslovenska kriza 1990-2001*, „Službeni glasnik“, 2010, s. 18.

²²⁶ Jasminka Simić, *U potrazi za novom misijom, Nato i jugoslovenska kriza 1990-2001*, s. 18: „Kaldorova takođe navodi da se veći deo literature o poreklu Hladnog rata fokusirao na godine oko Drugog svetskog rata. Ali, ima istoričara koji kao kamen međaš navode Boljševičku revoluciju 1917. Sa stanovišta propuštenih prilika, to bi, smatra Meri Kaldor, moglo biti pravo vreme, jer je to bila zapadna intervencija u ruskom građanskom ratu i stvorila je ratni komunizam, model za Staljinov sistem, koji je kasnije usledio. S druge strane, krivica za Hladni rat mogla bi biti i u politici popuštanja, jer da su Britanci i Francuzi bili voljni da se pridruže Litvinovu, sovjetskom ministru inostranih poslova i predstavniku u Društvu naroda posle 1934, u jedinstvenom naporu kolektivne bezbednosti, reagujući tako čvrsto na italijansku invaziju na

Demokratski predsednik Hari Truman nije se bez rizika odlučio na napuštanje politike izolacionizma koja je u SAD imala dugu tradiciju, od 1823. godine i poznate Monroeove doktrine, po kojoj su SAD „preuzele obavezu da se ne mešaju u poslove Evrope”.²²⁷ Većinu u Kongresu i Senatu imali su republikanci, koji su ipak velikom većinom podržali rezoluciju republikanskog senatora Artura Vanderberga kao predsednika Spoljnopolitičkog odbora, kojom se savetuje predsedniku Trumanu upravo ono što je on pripremao, a to je u ovom slučaju razvijanje regionalnih i drugih kolektivnih tela čiji je cilj samoodbrana u skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija. Time je stvoren važan politički osnov za dalje američko ostajanje u Evropi i za formiranje bezbednosne organizacije zajedno sa evropskim državama.

3.2. OSNIVANJE NATO

Osnivanju NATO, u aprilu 1949. godine, prethodilo je formiranje Zapadne unije (Western Union - WU), bezbednosnog saveza pet država zapadne Evrope: Belgije, Francuske, Luksemburga, Holandije i Ujedinjenog Kraljevstva. Savez je formiran potpisivanjem Briselskog ugovora, 17. marta 1948. godine, a na

---

Abisiniju i Hitlerovu okupaciju Rajnske oblasti, Drugi svetski rat bi možda bio izbegnut, a samim tim i Hladni rat.

²²⁷ Monroeova doktrina je spoljnopolitički program petog predsednika SAD, Džejmisa Monroa, po kojoj će eventualni pokušaji evropskih zemalja da kolonizuju teritoriju na severu ili jugu Amerike, biti smatrani aktom agresije i SAD u tom slučaju mogu da intervenišu. U svojoj poslanici Kongresu, Monro program definiše u poštovanju tri načela: (1) zabrana dalje kolonizacije Amerike od strane evropskih država, (2) zabrana mešanja evropskih država u unutrašnje stvari američkih država, i (3) izjava da se SAD neće mešati u evropske poslove ili sporove. Ovo nije isključivalo američki intervencionizam na tlu Amerike, kako je u Južnoj Americi ta doktrina uglavnom i doživljavana. Zanimljivo je da je američki državni sekretar Džon Keri, 2013. godine, u kontekstu odnosa SAD i država Južne Amerike, izjavio da je era Monroeove doktrine završena i da su u međusobnim odnosima sve države ravnopravne, dele odgovornost i sarađuju u pitanjima bezbednosti.

ubrzanje odluke o formiranju saveza uticao je dolazak komunista na vlast u Čehoslovačkoj u februaru iste godine i politička nestabilnost stvorena već evidentnom blokovskom podelom. U toj situaciji Velika Britanija preuzela je inicijativu jačanja saradnje, pre svega država zapadne Evrope, a onda i sa SAD.

Formiranje Zapadne unije, na temelju snaženja političke saradnje, u bezbednosnom smislu podrazumevalo je da će države članice u slučaju oružanog napada jedna drugoj pružiti pomoć. Regionalni bezbednosni savez ugovoren je na 50 godina, a jedan od važnih ciljeva bilo je i pospešivanje ekonomske i ukupne saradnje, isključivanjem konfliktnih poteza, koordinacijom proizvodnje i razvijanjem trgovinske razmene. Na ovim principima poslata je ponuda za pridruživanje Danskoj, Islandu, Italiji, Norveškoj i Portugaliji.

Ubrzano formiranje WU iznenadilo je SAD, tako da je odmah u Vašingtonu pokrenuto pitanje vojne saradnje SAD i WU. S obzirom na dugu tradiciju izolacionizma članstvo u vojnom savezu sa evropskim zemljama bilo je prilično osetljivo pitanje. Ali je stvarnost već jasno podeljenog sveta kapitalizma i komunizma nametala rešenje. SAD ovoga puta ne treba, kao posle Prvog svetskog rata, da ostanu po strani od problema koji dobija globalni karakter. Više ideološka nego vojna pretnja komunizma u tom momentu, zbog njegovog „inherentnog ekspanzionizma“ na koji je upozoravao Džordž Kenan,²²⁸ odnosno komunističke ideološke premise o širenju svetske revolucije, tražila je adekvatan geostrategijski odgovor na ograničavanje širenja sovjetske imperije, koja se već učvršćivala dokle su njene armije stigle. Evropa je bila to polje gde su se sučeljavali interesi dve najjače sile posle Drugog svetskog rata, dve

---

²²⁸ Američki diplomata Džordž Kenan poznat je i kao autor „Dugog telegrama“ iz Moskve (1946) i članka „Izvori sovjetskog rukovođenja“ (1947) u kome ocenjuje da se sovjetski ekspanzionizam, inherentan tom režimu, mora obuzdati (Strategija obuzdavanja) kako ne bi ugrozio američke vitalne interese.

imperije kako ih Gedis određuje, SAD i SSSR.²²⁹ Zato su SAD morale ostati u Evropi, radi svojih interesa i bezbednosti društveno-politički srodnih evropskih država, koje su i pored volje da jačaju svoje odbrambene kapacitete formiranjem bezbednosnog saveza, bile slabe protiv daleko nadmoćnije vojne sile sovjetskih divizija.

Razlozima za stvaranje NATO može se pristupiti na različite načine, zavisno od svrhe istraživanja. Ovde smo se opredelili za četiri razloga koji suštinski određuju početni i opredeljuju buduću identitet Alijanse. To su: (1) odvratanje sovjetskog ekspanzionizma i pretećeg komunizma, (2) instrumentalizacija interesa SAD da prošire svoju dominaciju van američkog kontinenta, pre svega u Evropi, (3) sprečavanje oživljavanja nacizma i drugog nacionalističkog militarizma u Evropi dominantnim uticajem SAD i (4) jačanje transatlantske bezbednosne zajednice i podsticanje evropske političke i ekonomske integracije.

Iako je uticaj tradicionalne izolacionističke spoljne politike u SAD bio još uvek jak, može se reći da je dilema - ostati ili otići iz Evrope, bila lakše rešena nego sledeća: na koji način osigurati transatlantsku bezbednost i kako konkretno odgovoriti na poziv za ugovorni odnos sa WU.

„Iako je taj termin Severni Atlantik bio već u početku vrlo širok, američki vojni stratezi vrlo brzo su stavili do znanja da u novoj organizaciji žele videti zemlje Zapadnoevropske unije i Kanadu, ali isto tako i Švedsku,

---

²²⁹ Džon Luis Gedis pojmom imperija određuje mesto i ulogu koju su SAD i SSSR imali posle Drugog svetskog rata u međunarodnim odnosima. Pod tim pojmom podrazumeva „stanje u kome jedna država određuje ponašanje drugih, bilo neposredno bilo posredno, delimično ili potpuno, sredstvima koja variraju od direktne upotrebe sile do ucene, zavisnosti, podsticaja, pa čak i inspiracije... Američki i sovjetski uticaj, u većem delu druge polovine 20. veka, bio je bar onoliko sveprisutan koliko i uticaj bilo koje ranije imperije koju je svet upoznao“. (*Hladni rat...* s. 50).

Norvešku, Dansku, Irsku, Italiju i Portugaliju. To je bilo sasvim u skladu sa američkom globalnom strategijom koja je zahtevala pomorske i vazdušne baze u Evropi i koja je u razmišljanju o stvaranju mosta Evropa-SAD tražila više zemalja od onih koje su potpisale Briselski pakt. Istovremeno, kako su razgovori tekli, sve je jasnije postajalo da SAD a ni Kanada nemaju namere da postanu jednostavno nove članice Zapadnoevropske unije i da se tokom razgovora sve više ocrtava ideja stvaranja potpuno nove političko-vojne organizacije zapadnog sveta".²³⁰

Radovan Vukadinović navodi, pozivajući se na memoare američkog državnog sekretara Dina Ačesona, da su među pregovaračima bila podeljena i mišljenja u pogledu članstva, teritorijalnog određenja obima delovanja saveza i preciznijeg određivanja pružanja vojne pomoći u slučaju napada, u čemu je američka strana zagovarala nekoliko nivoa delovanja, od političko-diplomatskog pregovaranja pa tek na kraju upotrebe vojne sile.²³¹

U pregovorima SAD su insistirale da u članstvu saveza budu pet postojećih članica WU, Kanada, SAD i zemlje od Švajcarske do Italije, ali je mišljenje evropskih pregovarača bilo da je to preširoko. Na američki otpor naišao je francuski predlog da se u teritorijalno određenje obima delovanja uključe i primorski departmani u Alžiru, koji su po francuskom ustavu bili njen deo, što je pretilo da se zahtevi prošire i na druge kolonijalne posede. Takođe se i članstvo Portugalije dovodilo u pitanje zbog nedemokratskog karaktera Salazarovog režima, ali se imao u vidu i veliki geostrategijski značaj njenih Azorskih ostrva. U postizanju kompromisa presudili su geostrategijski razlozi i u završne pregovore u Vašingtonu uključeni su i Norveška, zajedno s Islandom i Danskom, Italija i Portugalija.

---

²³⁰ Radovan Vukadinović, Lidija Čehulić Vukadinović, Davor Božinović, *NATO euroatlantska integracija*, Topical, Zagreb, 2007, s. 47.

²³¹ Isto, s. 48.

Organizacija Severnoatlantskog ugovora (*North Atlantic Treaty Organization - NATO*) osnovana je 5. aprila 1949. godine, potpisivanjem ugovora u Vašingtonu, koji je ubrzo ratifikovan u parlamentima 12 država članica: Belgija, Kanada, Danska, Francuska, Island, Italija, Luksemburg, Holandija, Norveška, Portugalija Ujedinjeno Kraljevstvo i SAD.²³²

U Preambuli Severnoatlantskog saveza ističe se da su članice:

- odlučne da zaštite svoju slobodu, zajedničko nasleđe i civilizaciju, zasnovane na principima demokratije, individualne slobode i vladavine prava,
- da promovišu stabilnost i blagostanje Severnoatlantskog područja,
- da ujedine svoje napore za kolektivnu odbranu i za očuvanje mira i bezbednosti.

U članu 4. navodi se da će se članice konsultovati kad god su, po mišljenju jedne od njih, ugroženi teritorijalni integritet, politička nezavisnost i bezbednost bilo koje od strana.

Najvažniji je član 5. po kojem su države članice saglasne da se oružani napad protiv jedne ili više njih u Evropi ili Severnoj Americi smatra napadom na sve njih i da će svaka od članica, u skladu sa članom 51. Povelje Ujedinjenih nacija, individualno ili u dogovoru sa drugim članicama, preduzeti mere koje smatra potrebnim, uključujući upotrebu oružane sile. Svaki takav oružani napad i sve mere preduzete kao rezultat toga odmah će biti prijavljeni Savetu bezbednosti UN.

Dakle, u slučaju oružanog napada definisanog u članu 6. Ugovora, nema automatizma u odgovoru oružanom silom, već će svaka članica preduzeti mere

---

²³² Ugovor je stupio na snagu 24. avgusta 1949. godine, nakon deponovanja ratifikacije svih država potpisnica.

koje smatra potrebnim kako bi se vratila i održala bezbednost na području Severnog Atlantika. Pod tim područjem tada se podrazumevao geografski prostor koji je obuhvatao alžirske departmane Francuske, čitavo područje Atlantika od Severnog povratnika, područje Evrope i Sredozemlja i delove teritorija na kojima su se nalazile okupacione snage zapadnih saveznika.

Države članice se obavezuju da jačaju međusobnu saradnju, a u članu 10. ostavljaju mogućnost da uz jednoglasan dogovor mogu da pozovu bilo koju evropsku državu u članstvo, ukoliko je sposobna da poštuje ugovorne principe i da doprinese bezbednosti Severnoatlantskog područja.

Ugovor u članu 9. predviđa formiranje Saveta kao glavnog rukovodećeg tela u kome će biti zastupljene sve članice. Savet je nadležan da razmatra sva pitanja u vezi primene ugovora i može da osniva pomoćna tela. Ovim je stvorena osnova za uspostavljanje organizacije i rad NATO, što će se odvijati ubrzano jer je zaoštavanje međunarodnih odnosa potvrđivalo potrebu zapadnih saveznika za stvaranjem vojno-političkog saveza koji će štititi njihovu bezbednost i interese.²³³

---

²³³ Prvi generalni sekretar NATO lord Hestings Lajonel Ismej definisao je 1949. godine ciljeve NATO: da drži Ameriku *unutra* (u Evropi), Rusiju *izvan*, a Nemačku *pod* (kontrolom). Nav. prema: Radovan Vukadinović, Lidija Čehulić Vukadinović, Davor Božinović, *NATO euroatlantska integracija*, Topical, Zagreb, 2007, s. 54. Zanimljivu opasku daje američki analitičar Ijan Bremer: „Šezdeset šest godina kasnije, nije jasno da li većina Evropljana želi Amerikance „unutra“, ali savršeno je jasno da Nemci više nisu „dole“. Ukoliko Evropljani (posebno Nemci) nisu spremni da preuzmu veći deo troškova operacija NATO, zašto bi američki poreski obveznici izdvajali dodatne milijarde dolara? Zašto bi Amerikanci predvodili borbu za odbranu Letonije ili Estonije, ako Nemačka, danas jedna od najbogatijih zemalja na svetu, nije spremna na veće finansijske obaveze za to?“ (Ijan Bremer, *Supersila, tri moguće uloge Amerike u svetu*, CIRSD, Beograd, 2015, s. 62).

Ali, sa druge strane, stvaranje takvog saveza jednog suprotstavljenog bloka, u kome je od osnivanja dominirala vojna snaga i politički uticaj SAD, dodatno je produbljavalo podelu i blokovsku konfrontaciju u već stvorenoj atmosferi Hladnog rata. I istočni blok je zbijao svoje redove pod čvrstim vođstvom i kontrolom SSSR, dodatno ojačanog nuklearnim potencijalom čiji je početak prva uspešna proba atomske bombe 29. avgusta 1949. godine. Tim argumentom „tvrde moći“ stvorena je potrebna ravnoteža snaga dve velike sile, čije će nadmetanje, sukob bez rata ili Hladni rat, ostati obeležje decenija koje su dolazile, a međunarodni odnosi suštinski određeni njihovim bipolarizmom.

Suprotnosti dva sveta, dve ideologije i dva društveno-ekonomska sistema, produbljeni posle Drugog svetskog rata suprotstavljenim geopolitičkim ambicijama dve imperije, odredili su pretežni karakter, ali ne i isključivi, početnog identiteta NATO kao bezbednosnog štita za zapadni svet liberalne demokratije i slobodnih tržišnih odnosa. Tokom Hladnog rata razvijen je u snažan mehanizam za jačanje političkog jedinstva evroatlantske zajednice i kasnije proširivanje i dograđivanje njene bezbednosne arhitekture.

3.3. NATO U PERIODU HLADNOG RATA

U osnivačkom aktu NATO je formiran u skladu sa članom 51. Povelje UN, što podrazumeva pravo na individualnu ili kolektivnu samoodbranu u slučaju napada na državnu članicu UN. To pravo države mogu da koriste u skladu sa Poveljom UN sve dok Savet bezbednosti UN ne preduzme mere potrebne za održavanje međunarodnog mira i bezbednosti.²³⁴

---

²³⁴ Regionalni savezi formirani prema članu 51. Povelje UN deluju samostalno sve do preduzimanja mera Saveta bezbednosti, za razliku od regionalnih organizacija formiranih prema članu 53. Povelje UN koje su pod stalnom kontrolom Saveta bezbednosti i mogu delovati samo prema ovlašćenjima dobijenim od Saveta bezbednosti (Arapska liga, Organizacija američkih država).

To je omogućavalo da NATO kao vojni savez može da reaguje samostalno na bilo koji napad na jednu ili više država članica, što se, bez izričitog navođenja, odnosilo na mogući napad SSSR ili istočnog bloka, odnosno Varšavskog ugovora kada je osnovan 1955. godine.²³⁵

Iz događajne istorije NATO u narednim decenijama, ovde će biti izdvojeni oni momenti koji su suštinski određivali njegov karakter, gradeći identitet čiji se značaj potvrđivao i utvrđivao u mnogim važnim istorijskim zbivanjima druge polovine XX veka. Izdvajajući te događaje, njihov uticaj na NATO i odgovore Alijanse, može se pratiti koliko su zapravo saveznička bezbednosna politika i identitet njihove bezbednosne organizacije bili uzajamno povezani i uslovljeni, ne dozvoljavajući ni u trenucima najvećih razilaženja u interesima i pogledima, da političko i vojno jedinstvo NATO bude ozbiljno ugroženo. Može se reći da je bezbednosni interes bio preovlađujući, ali je taj interes istovremeno bio određen ključnim vrednostima država zapadne civilizacije, koje su itekako vodile računa da svojom politikom očuvaju uverljivost istorijskog narativa o najvišem organizacionom obliku njihovog političkog i vojnog zajedništva, a to je bio i ostao NATO.

Polazeći od ovakvog istraživačkog pristupa, iz istorije druge polovine prošlog stoleća, izdvajamo: (1) posleratne interese SAD u Evropi i interese zapadnoevropskih država u bezbednosnom zajedništvu sa SAD, (2) značaj atomskog i nuklearnog oružja kao faktora „tvrde moći“ u međunarodnim odnosima, (4) uticaj vojnih doktrina i strategija SAD na doktrine i strategije

---

²³⁵ Varšavski pakt (ili Varšavski ugovor, zvanično *Sporazum o prijateljstvu, saradnji i međusobnoj pomoći*) osnovan je 14. maja 1955. godine u Varšavi, kao vojni savez država Istočnog bloka. Suštinski je bio odgovor na ranije formiranje Severnoatlantskog pakta 1949. godine, a povod je bilo naoružavanje Zapadne Njemačke i njeno primanje u NATO. Članice Varšavskog pakta bile su SSSR, Albanija (istupila 1961), Bugarska, Čehoslovačka, Istočna Nemačka, Mađarska, Poljska i Rumunija, dakle sve komunističke države istočne Evrope, izuzev SFRJ.

NATO i saveznička razilaženja po tom pitanju, (5) geostrategijske interese i vojno jačanje SSSR i trku u naoružavanju sa SAD i (6) odnos političke i vojne komponente NATO.

Posleratni interesi SAD u Evropi i interesi Evrope u bezbednosnom zajedništvu sa SAD protiv pretnji Sovjetskog Saveza, bili su osnova za perspektivnu transatlantsku saradnju u razvijanju političke stabilnosti, ekonomskom napretku i snaženju evroatlantske bezbednosne zajednice.

Prema mišljenju Radovana Vukadinovića, američka strategija, koja je neposredno posle Drugog svetskog rata u vreme predsednika Trumana već sasvim jasno postavila Sovjetski Savez kao glavnog posleratnog suparnika, prilično je nerealno ocenjivala nove odnose i snagu druge velike sile, kada su u pitanju njene političke ambicije, ekonomska snaga, a pogrešno je ocenjena i nova vojna situacija i odnos vojnih snaga.

„Tvrđilo se da Sovjetski Savez znatno zaostaje, posebno u razvoju savremenih vrsta naoružanja, da ne poseduje atomsku bombu i da će mu biti potrebno između pet i deset godina da bi imao tu vrstu oružja. Pogrešna ocena odnosa snaga na kopnenom ratištu, a posebno psihološko-političkog utiska zbog posedovanja atomske bombe, odnosno američkog atomskog monopola, bili su deo strategije koja se stvarala u Beloj kući i Pentagonu i na kojoj će nastati i politička i vojna ocena novih odnosa u svetu, što je sve zajedno vodilo Hladnom ratu“.²³⁶

SAD su imale dva suštinska razloga da ostanu u Evropi: (1) radi ostvarivanja daljih ekspanzionističkih ciljeva američke političke i privredne elite i (2) zaštite sveta demokratije, slobodnog tržišta i vladavine prava od nadirućeg i pretećeg

---

²³⁶ Radovan Vukadinović, Lidija Čehulić Vukadinović, Davor Božinović, *NATO euroatlantska integracija*, Topical, Zagreb, 2007, s. 85.

autokratskog komunizma. Pored ideološke isključivosti, razlozi za strah dolazili su i od praktične spoljne politike SSSR, koji je posle stabilizacije pozicija u istočnoj Evropi preduzeo korake na jačanje svog uticaja u Turskoj, Iranu i Finskoj, podržao je gerilski pokret u Grčkoj, a preko komunističkih partija u zapadnoevropskim zemljama, Italiji, Francuskoj i Španiji, uticao na slabljenje vlada tih zemalja. Širenje uticaja na međunarodnom planu bilo je vidljivo i u pomaganju antikolonijalnih, oslobodilačkih i revolucionarnih pokreta u azijskim i afričkim zemljama, posebno uticaju na KP Kine koja je izašla kao pobednik u građanskom ratu.

Pred takvom pretnjom, države zapadne Evrope našle su svoj interes u američkom pružanju bezbednosne sigurnosti, jer su procenile da same nisu u mogućnosti da se suprotstave Sovjetskom Savezu. Takva bezbednosna pozicija podsticala je njihov brži posleratni oporavak, dalji ekonomski razvoj i ostvarivanje ekonomskog i političkog jedinstva zapadnoevropskih zemalja koje je učvršćivano njihovim okupljanjem najpre u Evropsku zajednicu za uglj i čelik, 1951. godine, zatim Evropsku ekonomsku zajednicu 1957. godine, do današnje Evropske unije sa 28 država članica, formirane ugovorom iz Maastrichta 1992. godine.

Ako su se posle Drugog svetskog rata odrekle dela svog suvereniteta i autonomije u tako važnoj oblasti kao što je bezbednost, tražeći i pristajući na zaštitu SAD, evropske zemlje su to umele da iskoriste pre svega za privredni razvoj i bolji život stanovništva. Američko interesovanje za Evropu i isturanje u prvi plan suparništva sa SSSR, njima je odgovaralo jer su ostale pod „bezbednosnim kišobranom“ jedne velike sile, što im suštinski nije smetalo i u situacijama kada je dolazilo do krupnijih razilaženja u viđenju zajedničke i globalne bezbednosti. Odražavalo se to i na funkcionisanje NATO, ali je potreba za očuvanjem bezbednosti i zajedništva uvek nadvladavala, što potvrđuju i događaji u posthladnoratovskom periodu, različita gledanja na događaje u SR

Jugoslaviji, ratove u Avganistanu i Iraku, i aktuelni događaji u novom zaoštavanju odnosa sa Rusijom i pojačanim pretnjama radikalnog islama.

NATO je tokom Hladnog rata imao jednu veliku prednost koja se na kraju pokazala kao presudna. Demokratski karakter država članica omogućio je tolerantan i fleksibilan dijalog, sa razlučivanjem kratkoročnih nesporazuma, od interesa za dugoročnim očuvanjem Alijanse.²³⁷ Najbolji primer je odluka Francuske da se povuče iz integrisane vojne komandne strukture NATO, 1966. godine, što nije promenilo njeno ostajanje u savezničkim snagama ni tada, a ni kasnije prilikom učešća u multinacionalnim operacijama.²³⁸

Nametanje interesa i uticaja SAD u NATO sačuvalo je potrebnu fleksibilnost, tako da to liderstvo nikada suštinski nije osporeno, različiti stavovi su tolerisani, a države koje su izrazile neslaganje ostajale su deo strukture.

Za razliku od takvih odnosa, SSSR je u Varšavskom ugovoru postavio autokratske odnose kakvi su najpre bili izraz takve lične Staljinove vladavine, ali i kasnije pozicije SSSR koji nije prezao i da oružano interveniše (u Mađarskoj 1956. godine i Čehoslovačkoj 1968. godine).

---

²³⁷ Džon Luis Gedis tim povodom postavlja pitanje: Pošto ulazak u sovjetsku zonu nije nikoga učinio spokojnim, valja se zapitati odakle takva razlika? Zbog čega su saveznici Sjedinjenih Država bili spremni da se, radi veće bezbednosti, odreknu značajnog dela svoje autonomije? Kako se moglo dogoditi da ideje suvereniteta i bezbednosti, koje je istorijski bilo teško razdvojiti, postanu u takvoj situaciji deljive? Odgovor bi mogao glasiti da su... Amerikanci uspeali da očuvaju multilateralni koncept bezbednosti koji su izgradili tokom Drugog svetskog rata... Pregovaranje, kompromis i građenje konsenzusa spolja bili su prirodni prilaz političara koji su na njih bili naviknuti kod kuće: time je američka politička tradicija poslužila zemlji bolje nego što su njeni realistički kritičari... verovali. (*Hladni rat...*, s. 81).

²³⁸ Posledica ove odluke je zahtev Francuske da se uklone svi saveznički štabovi sa njene teritorije. Za novo sedište izabrana je Belgija (mart 1967. godine), a Štab NATO preseljen je u Brisel u oktobru iste godine.

Pretnje koje su posle Drugog svetskog rata dolazile od Sovjetskog Saveza i međunarodnog komunizama ocenjene su u SAD kao najveća opasnost po nacionalnu bezbednost.²³⁹ Nije se radilo samo o pretnji fizičkoj bezbednosti, već o podrivanju i rušenju društveno-ekonomskog sistema i suštinskih vrednosti zapadne civilizacije. Otuda su mere koje su preduzimane imale dvostruki karakter, očuvanje bezbednosti zapadnih država vojnom silom i jačanje identitetskih odlika civilizacije koja je sebe smatrala najvećom tekovinom čovečanstva i zato treba da bude uzor i mera vrednosti čitavog sveta. Iako je SSSR postojao i između dva svetska rata, tek je posle Drugog svetskog rata, izrastajući u veliku silu i tako se ponašajući u međunarodnim odnosima, postao onaj *značajni preteći drugi* za zapadnu civilizaciju.

Prvi odgovori SAD bili su Trumanova doktrina i donošenje Zakona o nacionalnoj bezbednosti (1947) kojim se uređuje sistem nacionalne bezbednosti.²⁴⁰ Nova doktrina značila je raskid sa američkim izolacionizmom i zaštitu američkih interesa tamo gde su i najizraženiji ali i najugroženiji, a to je Evropa i njene zapadne zemlje, koje bi bile prve na udaru sovjetskog ekspanzionizma. Cilj Trumanove doktrine, koja je imala dugoročan karakter kada je u pitanju SSSR, bio je da se u odbranu „slobodnog sveta“ uključi što veći broj država i tako smanji teret koji moraju da ponesu SAD. U skladu sa ovim opredeljenjima SAD su pružile ekonomsku i vojnu pomoć Grčkoj i Turskoj koje su bile izložene sovjetskim uticajima, u okviru Maršalovog plana obezbeđena je ekonomska obnova Evrope, odnosno ponuđena je pomoć svim evropskim

---

²³⁹ Pod nacionalnom bezbednošću SAD podrazumevaju, pored unutrašnje bezbednosti i zaštite od spoljnog ugrožavanja, i zaštitu američkih interesa u svetu i podršku američkoj spoljnoj politici.

²⁴⁰ Zakonom o nacionalnoj bezbednosti formiran je Savet za nacionalnu bezbednost, uređena organizacija vrhovnog vojnog rukovođenja i komandovanja i formirana Centralna obaveštajna agencija (CIA).

zemljama koje su stradale u Drugom svetskom ratu, a sa nizom država sklopljeni su vojni savezi.²⁴¹

Osnovu saznanja o sovjetskoj pretnji činili su izveštaji, članci i analize dvojice američkih diplomata, ambasadora SAD u Moskvi, Džordža Kenana i Averela Harimana, koji su prvi ukazali i detaljnije obrazložili pretnje koje donosi širenje sovjetskog uticaja i sovjetskog agresivnog komunizma. Na osnovu njihovih radova i upozorenja i sveobuhvatnog sagledavanja problema, u Savetu za nacionalnu bezbednost urađen je *Izveštaj NSC-68* (Izveštaj o američkim ciljevima i programima za nacionalnu bezbednost), koji analizira sovjetski sistem i pretnju i predlaže odgovor SAD. Suština pristupa je u „obuzdavanju komunizma“, odnosno sprečavanje širenja prisustva i uticaja SSSR i komunizma van uspostavljene zone uticaja, i „obuhvatu SSSR“, koji podrazumeva okruživanje SSSR i drugih socijalističkih država izgradnjom vojnih baza na njihovim periferijama. U drugoj fazi predviđa se „potiskivanje“ prisustva i uticaja SSSR iz područja u svetu gde je to ostvario i u trećoj fazi „unutrašnje slabljenje“ SSSR, do urušavanja socijalizma kao društveno-ekonomskog sistema.²⁴²

Glavni oslonac u ostvarivanju ovih ciljeva bila je vojna sila SAD i NATO saveznika i političko jedinstvo zapadnih saveznika u kome je, pokazalo se, sve veću ulogu preuzimao upravo NATO kao vojno-politička organizacija za njihovo dogovaranje i delovanje.

Ako se zanemare brojne modifikacije vojnih strategija SAD, tokom Hladnog rata na snazi su bile samo dve: (1) strategija masovne odmazde i (2) strategija

---

²⁴¹ Deo Trumanove doktrine bila je *politika savezništva*, u okviru koje je od 1947. do 1954. godine sklopljeno osam uzajamnih odbrambenih paktova, u koje su na bilateralnoj i multilateralnoj osnovi obuhvaćene 42 države (RIO, NATO, SEATO, ANZUS i drugi paktovi).

²⁴² Todor Mirković: *Američka vojna strategija*, MC Odbrana, Beograd, 2012, s. 141-142.

elastičnog odgovora. Ključni pojmovi ovih strategija su *odvracanje* i *zastašivanje*.²⁴³

Strategija masovne odmazde (*Strategy of Massive Retaliation*) formulisana je posle Drugog svetskog rata kao odgovor na moguću konvencionalnu agresiju SSSR, ali i Kine i drugih potencijalnih protivnika, kako na teritoriju zapadnih saveznika tako i drugde u svetu gde bi njihovi interesi bili ugroženi. Ovako ambiciozna strategija građena je u uslovima pune nuklearne superiornosti, ali konvencionalne inferiornosti SAD u odnosu na svog glavnog *pretećeg drugog*, SSSR. Njen cilj bio je obuzdavanje i sprečavanje širenja prisustva SSSR van priznate zone uticaja, upotrebom oružane sile. Srž pretnje ove strategije bio je u odmazdi, preduzimanjem nuklearnih napada na ciljeve u SSSR i Kini, a to bi primarno bili veliki gradovi i važna industrijska postrojenja.

Strategija masovne odmazde sadržala je oba ključna pojma vojne doktrine SAD, *zastašivanje* i *odvracanje* svakog potencijalnog protivnika od oružane agresije. Iako važeća,²⁴⁴ ona ipak nije primenjena u nekoliko slučajeva vojnih intervencija SSSR, a razlog je zaštita evropskih saveznika i sprečavanja eskalacije sukoba. Njen smisao je prevaziđen već pedesetih godina kada je SSSR izrastao u nuklearnu silu koja je ozbiljno mogla da ugrozi ne samo evropske saveznike već i SAD. Strategija masovne odmazde nije bila prikladna ni za primenu u antikolonijalnim i revolucionarnim ratovima u Aziji i Africi, koje je podržavao SSSR i koji su te zemlje okretali komunizmu i socijalizmu.

Istinski strah i pometnja na Zapadu nastali su kada je SSSR lansirao prvi Zemljin satelit - *Sputnik I*, u oktobru 1957. godine, demonstrirajući tehnološki

---

²⁴³ Odvracanje i zastašivanje bili su konstante američkih strategija tokom Hladnog rata. Tako je strategija masovne odmazde istovremeno bila i strategija odvracanja i strategija zastašivanja.

²⁴⁴ Strategija masovne odmazde zvanično je proklamovana 1954. godine kao nacionalna strategija, iako je faktički primenjivana mnogo ranije.

napredak koji je omogućavao dalji razvoj i proizvodnju raketa interkontinentalnog dometa. Bio je to siguran znak početka kraja američke nuklearne dominacije, koji je najozbiljnijim faktorom tvrde moći obezbeđivao prevlast na bojnopolju. Smatra se da je SSSR „već krajem šezdesetih godina uspeo da uspostavi globalnu nuklearnu ravnotežu ne samo na strategijskom nego i na operativno-taktičkom nivou“.²⁴⁵

Odgovor na smanjenje američke nuklearne premoći i nuklearnu ravnotežu koja je nastajala, formulisao je načelnik Generalštaba Kopnene vojske SAD general Maksvel Tejlor. Njegova Strategija elastičnog odgovora (*Strategy of Flexible Response*) ukazuje na krutost i prevaziđenost Strategije masovne odmazde, obrazlažući potrebu osposobljavanja oružanih snaga za reagovanje u širokom spektru mogućih izazova, od opšteg nuklearnog rata do infiltracija.²⁴⁶ Suština nove strategije je u kontrolisanoj upotrebi oružanih snaga u čitavom spektru mogućih sukoba i preduzimanju odgovora adekvatnog pretnji.

---

²⁴⁵ Todor Mirković: *Američka vojna strategija*, s. 170: “Kao i SAD i Sovjetski Savez je raspolagao tzv. nuklearnim trojstvom: interkontinentalne balističke rakete koje se lansiraju sa kopna (*ICBM – Intercontinental Ballistic Missiles*), balističke rakete koje se lansiraju sa podmornica na nuklearni pogon (*Sea Launched Ballistic Missiles – SLBM*) i strategijski bombarderi opremljeni nuklearnim bombama i raketama klase vazduh–zemlja/površina. Pri tome, SSSR je imao prednost u broju i nuklearnoj snazi (jačini nuklearne bojeve glave) sistema ICBM, a SAD – u strategijskoj avijaciji i podmornicama na nuklearni pogon – nosačima balističkih raketa velikog dometa”.

²⁴⁶ Isto, s. 173. Strategiju elastičnog odgovora prihvatili su novi američki predsednik Džon Kenedi i sekretar za odbranu Robert Maknamara, odmah posle preuzimanja dužnosti, 1961. godine, kao glavni stub strategije nacionalne bezbednosti SAD. Do kraja Hladnog rata ostala je osnovna vojna strategija SAD i koalicionih partnera i za nuklearni i za konvencionalni rat. Upotrebljena je samo na konvencionalnom planu, u brojnim lokalnim i regionalnim ratovima.

3.4. VOJNE STRATEGIJE NATO

NATO je u vojnom pogledu delovao u skladu sa američkim ratnim doktrinama i vojnim strategijama. U vreme osnivanja Alijanse aktuelna je bila strategija masovne odmazde, a uklapanje NATO snaga planirano je strategijom „mača i štita“. *Mač* su bile udarne vazduhoplovne strategijske snage naoružane nuklearnim oružjem, a *štit* su činile konvencionalne snage stacionirane u Evropi pod komandom SHAPE – Vrhovne komande savezničkih snaga u Evropi.

„Snage *štita* u kojima su delovale zapadnoevropske vojske na osnovu konvencionalnog naoružanja, trebalo je da imaju znatno manju ulogu i u ratnim planovima se predviđalo kako bi one imale zadatak da zaustave nadiranje protivnika samo za neko vreme. Nakon toga, snage *štita* bi se povukle, kako bi mogao delovati strategijski *mač*, (američke vazduhoplovne snage) koje bi najpre uništile neprijatelja na zapadnom ratištu, a posle na prostoru istočne Evrope“.²⁴⁷

Prvi planovi upotrebe NATO snaga predviđali su tri načina delovanja: kratkoročni, srednjoročni i dugoročni, zavisno kada bi moglo doći do sovjetskog udara, ali su sva tri predviđala da prvi udar prime snage *štita* uz povlačenje u dubinu evropskom ratišta, odnosno početno napuštanje dela zapadnoevropske teritorije, koje bi posle, u protivudaru snaga *mača* i završnoj fazi borbe bili ponovo oslobođeni. To se nikako nije moglo dopasti zapadnoevropskim saveznicima, koji su pre svega očekivali da ih SAD brane, a ne oslobađaju.²⁴⁸

---

²⁴⁷ Radovan Vukadinović, Lidija Čehulić Vukadinović, Davor Božinović, *NATO euroatlantska integracija*, Topical, Zagreb, 2007, s. 93.

²⁴⁸ Jedna od permanentnih razlika u stavovima saveznika sa dve strane Atlantika bile su konkretne zamerke u pogledu preuzimanje rizika i podnošenje tereta odbrane. Evropljani su pristali na „američki kišobran“ i očekivali adekvatnu odbranu, a SAD su evropskim

Nova strategija, nazvana *forward strategy*, predviđala je stvaranje integriranih oružanih snaga koje bi liniju odbrane pomerile što dalje prema istoku, uz ranu upotrebu strategijskih snaga, tako da bi i konvencionalne i strategijske snage NATO borbe vodile na istočnoevropskom, a ne na zapadnoevropskom ratištu. Osnovni zadatak ove strategije bio je stvaranje integriranih snaga, što je podrazumevalo uravnotežen odnos među njima, a zamisao je bila da SAD razvijaju vazduhoplovne i pomorske snage, a zapadnoevropske zemlje kopnene snage.

Međutim, u novom odnosu snaga pedesetih godina, kada je i Sovjetski Savez raspolagao svojim nuklearnim *mačem*, prema mišljenju Radovana Vukadinovića „SAD sigurno nisu bile zainteresovane da upotrebe svoju nuklearnu silu, svesne opasnosti protivudara“.

„Uz vrlo problematičnu vrednost *mača* pokazalo se da je i *štit* vrlo slab, a ideje o njegovoj nuklearizaciji realizovane su vrlo sporo. Svim tim teškoćama treba pridodati i pitanje dvojnog komandovanja NATO snagama. Dok je *štit* bio integrisan i stavljen pod zajedničku komandu, snage *mača* bile su izuzete... što je praktično značilo da američkim snagama raspoložu SAD, a britanskim Velika Britanija. U krugu ostalih zapadnih saveznika uvek je bila prisutna nedoumica hoće li strategijske snage *mača* biti pokrenute u pravom trenutku ili, s druge strane, neće li biti upotrebljene zbog situacije koja nije toliko opasna da bi zbog nje vredelo reskirati totalno uništenje. Nova cena nuklearnog rata i stalno prisutno uverenje da je započinjanje nuklearnog sukoba ravno uništenju,

---

saveznicima u NATO zamerali što nedovoljno ulažu u jačanje sistema odbrane. I dok su američka izdvajanja u tom periodu bila deset ili više odsto BDP za vojne potrebe, evropske zemlje, koje su primale i vojnu pomoć SAD, izdvajale su i do pet puta manje.

u potpuno novom svetlu postavile su vrednost svih vojnih doktrina, posebno onih koje su govorile o upotrebi nuklearnog oružja“.²⁴⁹

Jedna od dilema bila je da li snage *štita* naoružavati samo konvencionalnim oružjem ili ih ojačati nuklearnim oružjem. U pozadini dileme bila je težnja evropskih saveznika da imaju nuklearno oružje, odnosno da NATO postane četvrta nuklearna sila (posle SAD, Velike Britanije i SSSR), na čemu je posebno insistirala Francuska, koja je kasnila u razvoju vlastitog nuklearnog potencijala. Bio je to deo ukupnih napora Francuske da promeni odnos unutar NATO i smanji dominantan uticaj koji su SAD imale nad evropskim saveznicima. Ali, na poznati Memorandum francuskog predsednika Šarla de Gola (koji je izražavao navedeni stav), upućen 1958. godine američkom predsedniku Ajzenhaueru i britanskom premijeru Mekmilanu, odgovor nikada nije stigao.²⁵⁰

Ta druga polovina pedesetih godina bila je veoma krizna za unutrašnje odnose u NATO, o čemu su, s različitih pozicija, diskutovali brojni teoretičari vojne doktrine i međunarodnih odnosa. Radovan Vukadinović izdvaja Lidela Harta, Bernarda Brodija, Alistera Bučana, Daksvela Tejlora i Henrija Kisindžera, koji su, kako kaže, obeležili ovaj period delovanja NATO, značajno doprinoseći kasnijem razvoju i prihvatanju nove doktrine, umesto masovne odmazde koja više nije mogla biti pravi odgovor na nuklearnu pretnju SSSR.

„Traženja nove strategije i vojne doktrine nisu bila izraz izolovanih vojnih razmišljanja o pravcima novog delovanja, nego su, takođe, svedočila kako se uporedo sa promenama situacije u kojoj je NATO

---

²⁴⁹ Radovan Vukadinović, Lidija Čehulić Vukadinović, Davor Božinović, *NATO euroatlantska integracija*, Topical, Zagreb, 2007, s. 109.

²⁵⁰ Francuska je prvu nuklearnu probu izvršila u februaru 1960. godine, bez tehnološke pomoći SAD koja je tvrdila da Francuskoj nije potreban nuklearni program. Ali je zato predsednik De Gol ocenio da je od tog momenta Francuska slobodnija i jača.

nastao i delovao, nužno menjaju i njegove šire odlike vojno-političkog karaktera, te da je kriza strategije, zapravo, samo najbolje ilustrovala složenost novih odnosa i pitanja koja je postavljalo doba u kojem je Hladni rat gubio na svom značaju“.²⁵¹

Karakteristike novih međunarodnih odnosa pokazivale su smirivanje tenzija na liniji Istok-Zapad koje su obeležile najžešći period hladnoratovskog sukoba, a SAD i NATO nagovestili su novu vojnu strategiju elastičnog odgovora, koja će šezdesetih godina postati i zvanična nacionalna strategija SAD i ostati na snazi do kraja Hladnog rata.

U toj novoj situaciji NATO je potražio nove pravce delovanja, a osnova tih opredeljena sadržana je u *Harmelovom izveštaju*, koji je nastao kao rezultat analize delovanja NATO od osnivanja do međunarodne situacije 1966. godine. Radna grupa koju je predvodio belgijski ministar spoljnih poslova Pjer Harmel podnela je izveštaj u kome se konstatuje popuštanje zategnutosti između Istoka i Zapada, ali svi suštinski problemi ostaju. To znači da postoji mogućnost sukoba i NATO, u cilju kolektivne odbrane, mora biti spreman na to, ali njegovo delovanje treba da vodi daljem popuštanju i poboljšanju odnosa sa SSSR.²⁵²

Vojni stratezi NATO napustili su isključivu strategiju masovne odmazde i prihvatili strategiju elastičnog odgovora. To znači prihvatanje delovanja na različite načine, od konvencionalnog ratovanja do upotrebe nuklearnog oružja. Zavisno od konkretne pretnje usledio bi i adekvatan odgovor, primeren samoj pretnji. Strategija elastičnog odgovora NATO, po svom karakteru bila je pretežno strategija odvrćanja i odbrane, koja je u odgovoru na pretnju računala

---

²⁵¹ Isto, s. 115.

²⁵² *The Future Tasks of the Alliance (Harmel Report)*, 1967,
http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67927.htm

na konvencionalne snage NATO u Evropi, nuklearne snage raspoređene u Evropi i Sredozemlju i na strategijske nuklearne snage SAD na američkoj teritoriji. Predviđala je dalje jačanje konvencionalnih snaga, upotrebu nuklearnog oružja samo kao odgovor na nuklearne udare protivnika i izbegavanje opšteg nuklearnog rata. Iako je u političkom smislu NATO delovao u skladu sa promovisanim detantom, vojne snage su ostale na svojim pozicijama, spremne za svako iznenađenje.²⁵³

Ovakva opredeljenja NATO, inicirana Harmelovim izveštajem koji je prihvaćen kao glavni dokument NATO, vodila su daljim mirovnim inicijativama i pozivom NATO upućenim zemljama Varšavskog ugovora, 1968. godine, da smanjuju vojne snage i traže nove puteve mira u Evropi. Politika detanta prevladala je u međusobnim odnosima, što je potvrdila i nova administracija američkog predsednika Ričarda Niksona. Upravo će detant i obezbeđenje evropske sigurnosti, ustanovljeno potpisivanjem Završnog akta na Konferenciji o evropskoj bezbednosti i saradnji (KEBS) u Helsinkiju 1975. godine, obeležiti tu čitavu deceniju.

Periodi Hladnog rata menjali su se tokom njegovog trajanja, ističu Čarls V. Kegli Jr. i Judžin R. Vitkof u svojoj enciklopedijskoj studiji „Svetska politika –

---

²⁵³ Todor Mirković: *Američka vojna strategija*, s. 183. S razlogom, jer je krajem sedamdesetih godina SSSR u jeku najintenzivnije trke u naoružavanju počeo da razmešta na evropskom delu svoje teritorije sasvim nov raketno-nuklearni sistem SS-20 (NATO oznaka). “Sedamdesetih godina, na evropskom geostrategijskom prostoru i Mediteranu, prema podacima NATO, nalazilo se oko 8.000.000 vojnika, 60.000 tenkova, 20.000 borbenih aviona, 3.000 ratnih brodova, 12.000 nuklearnih jedinica (bojevih glava za raketne sisteme koji se lansiraju sa kopna, iz vazduha, sa mora i ispod morske površine, nuklearnih projektila za artiljerijska oruđa srednjih i velikih kalibara, dubinskih mina i mina za rušenje) i ogromne količine ostalog naoružanja i vojne opreme. Na tom prostoru, prema procenama NATO, Sovjetski Savez i VU imali su konvencionalnu, a SAD i NATO nuklearnu superiornost. Od oko 12.000 nuklearnih jedinica, više od 7.000 bilo je američkih, oko 4.500 sovjetskih i 300–400 britanskih i francuskih”.

trend i transformacija” i navode Vilijema Tompsona koji izdvaja nekoliko izrazitih i trajnijih obrazaca istorijskog rivaliteta između velikih sila:

- Periodi intenzivnog sukoba smenjivali su se sa periodima relativne saradnje; recipročne razmene po principu akcije i reakcije bile su takođe očigledne (na prijateljske američke inicijative Sovjetski Savez je uzvraćao na isti način).
- Iz razloga celishodnosti, oba suparnika su bila spremna da zanemare ideologiju, koju je zagovarala druga strana, kad god su njihovi uočeni nacionalni interesi opravdavali takvu nedoslednost; na primer, svaka je podržavala savezništvo sa političkim sistemima suprotnim sopstvenom kada je izgledalo da potrebe politike sile opravdavaju takav postupak.
- Oba suparnika su neprestano kao svoj najviši prioritet isticala izbegavanje sveopšteg rata. Kroz postupan proces učenja, koji je obuhvatao prelazak sa reči na dela, uzdržavanje i nagradu, teško pregovaranje i mirno dogovaranje, supersile su stvorile *bezbednosni režim* (koji u teoriji podrazumeva norme i pravila za uzajamno dejstvo dogovorene između grupe zemalja da bi se povećala njihova bezbednost).²⁵⁴

Kegli i Vitkof izdvajaju tri faze Hladnog rata:

- period konfrontacije, od 1945. do 1962. godine,
- period od koegzistencije do detanta, od 1963. do 1978. godine,
- period od ponovne konfrontacije do približavanja, od 1979. do 1991. godine (od sovjetske invazije Avganistana do „normalizacije” odnosa SAD i SSSR u vreme Mihaila Gorbačova).²⁵⁵

---

²⁵⁴ Čarls V. Kegli Jr i Judžin R. Vitkof, *Svetska politika – trend i transformacija*, Beograd, 2006, str. 193-194.

²⁵⁵ Isto, str. 196-204.

U ovoj trećoj fazi Hladnog rata, iako je SSSR bio respektabilna vojna sila, na ekonomskom planu primetno je bilo slabljenje istočnoevropskog bloka. Nametnuta trka u naoružavanju iscrpljivala je SSSR, a da bi se „držao korak“ i dalje su povećavana izdvajanja za vojni budžet. Politički i socijalni nemiri (Čehoslovačka, Poljska, distanciranje Rumunije od Varšavskog ugovora) najavljivali su buduće promene. Vojno angažovanje SSSR u Avganistanu dodatno je otežavalo situaciju. Dugoročni plan Zapada na slabljenju SSSR, rušenju komunizma i socijalističkog društveno-ekonomskog sistema, pokazao se, ušao je u završnu deceniju. Na tome su radile sve tri administracije američkih predsednika, od Džimija Kartera 1977. godine, Ronalda Regana od 1981, do Džordža Buša starijeg, od 1989. godine.

Uporedo sa slabljenjem istočnog bloka, NATO je u svoju vojnu strategiju unosio, pored odbrambenih, sve više ofanzivnih elemenata, predviđajući mogućnosti prenošenja dejstava i vođenja vojnih operacija i na teritoriji protivnika. Razrađujući koncepte „vazdušno-kopnena bitka“ i „napad na snage koje slede“ (skr. FOFA) vojni stratezi NATO planirali su operacije protiv snaga u dubini protivnikove teritorije, spremajući se za ofanzivna dejstva u cilju konačnog sloma glavnog ideološko-političkog i vojnog protivnika tokom višedecenijskog Hladnog rata.

Pokušaji novog sovjetskog lidera Mihaila Gorbačova, koji je na vlast došao 1985. godine, da preko liberalizacije javnog života (*glasnost*), reforme privrede (*perestrojka*) i nove vojne doktrine (*odbrambene dovoljnosti*)²⁵⁶ zaustavi nepovoljne trendove slabljenja SSSR i Varšavskog ugovora ostali su bezuspešni.

---

²⁵⁶ Doktrina odbrambene dovoljnosti koju je Gorbačov promovisao odbacila je gledište o neizbežnosti opšteg svetskog sukoba i s tim u vezi napustila vođenje spoljne politike osloncem na vojnu silu i „izvoz revolucije“.

Ni uzajamno značajno smanjenje vojnih potencijala tokom osamdesetih nisu dali rezultate.²⁵⁷

Berlinski zid srušen je u noći između 9. i 10. oktobra 1989. godine, Varšavski ugovor se formalno raspao 1. aprila 1991, a SSSR je prestao da postoji 20. decembra iste godine.²⁵⁸ Ostalo je nejasno da li je administracija Džordža Buša starijeg obećala Gorbačovu da se NATO, u zamenu za sovjetsku podršku ujedinjenju Nemačke 1990. godine, neće „ni za jedan inč“ proširiti u pravcu Rusije?²⁵⁹

3.5. ZAKLJUČAK

Sa stanovišta identiteta NATO, period od osnivanja 1949. godine do rušenja Berlinskog zida 1989. godine, može se odrediti njegovim hladnoratovskim karakteristikama, (1) kolektivnom odbranom od pretnji SSSR i istočnog bloka, (2) kolektivnom bezbednošću i jačanjem transatlantske bezbednosne zajednice, (3) očuvanjem vrednosti i tekovina zapadne civilizacije pred agresivnom

---

²⁵⁷ SSSR je na spoljnopolitičkom planu pokušao da eliminiše preostale efekte Hladnog rata potpisivanjem *Zajedničke deklaracije 22 zemlje*, u Parizu 9. novembra 1990. godine, kojom zemlje potpisnice (16 država NATO i šest Varšavskog ugovora) izjavljuju da više nisu neprijatelji, ali to nije sprečilo raspad Varšavskog ugovora i dezintegraciju SSSR.

²⁵⁸ Raspad Sovjetskog Saveza ostavio je Rusiju sa značajno smanjenom teritorijom (76 procenata SSSR), smanjenim stanovništvom (50 procenata SSSR), ekonomijom (45 procenata SSSR) i vojnim osobljem (33 procenta SSSR). Meka moć komunističke ideologije doslovno je nestala. Ukupni izdaci za vojsku bili su 4 procenta od ukupnog svetskog izdvajanja, a 10 procenata udela imale su SAD. (Nav. prema: Džozef S. Naj, *Budućnost moći*, Arhilepag, Beograd, 2012, s. 203).

²⁵⁹ Ijan Bremer ostavlja ovu dilemu u svojoj najnovijoj knjizi *Supersila*, objavljenoj 2015. godine, ali daje jasan odgovor da je širenje NATO na istok, 1999. i 2004. godine, „bila loša ideja, čiji su loši rezultati bili predvidljivi. Bilo je to proširenje saveza čiji mandat više nije bio jasan, što je samo doprinelo inkohrentnosti koja je pokretala američku stratešku misao“ (prevod na srpski: CIRSD, Beograd, s. 35).

ideologijom sovjetskog i internacionalnog komunizma i alternativnog novog socijalističkog društveno-ekonomskog sistema i (4) organizacionim jačanjem NATO od vojnog saveza namenjenog zaštiti zapadnih država do izrastanja u vojno-političku organizaciju sa ostvarenim političkim jedinstvom i najjačom vojnom silom u istoriji.

Brojne unutrašnje dileme i neslaganja ostala su u senci potrebe za održanjem i unapređenjem političkog jedinstva i dogradnje vojne strukture radi ostvarivanja navedenih ciljeva. Očigledna asimetrija transatlantskih saveznika ostala je karakteristika čitavog ovog perioda, ali sa obostranim pristankom na takvu podjelu uloga i zadataka. Transatlantska pogodba bila je dobar posao za saveznike sa obe strane okeana, koja je omogućavala ostvarivanje bezbednosnih i ekonomskih interesa i neprekidno jačanje NATO, kao platforme političkog dijaloga i saradnje i funkcionalne vojne strukture u pogledu komandovanja, kompatibilne opreme i naoružanja i potrebnog nivoa interoperabilnosti za zajedničku obuku, izvođenje vežbi i učešće u multinacionalnim operacijama.

Ostvarujući ovakvu ulogu, a pre svega objedinjujući bezbednosnu funkciju, NATO je izrastao u stabilan i institucionalizovan oblik političke i vojne saradnje koji nastavlja i nadilazi identitete država članica, postajući novi izraz kolektivnog identiteta transatlantske bezbednosne zajednice.

Bezbednosna funkcija je osnova na kojoj je NATO gradio svoj identitet, razvijajući uporedo institucionalne mehanizme formulisanja bezbednosne politike na jednoj strani i narativ o koheziji nadnacionalnog identiteta koji dodatno učvršćuje zajedničke kulturne i civilizacijske vrednosti demokratskog Zapada. Onaj značajni preteći drugi, neophodan za konstrukciju vlastitog kolektivnog identiteta, bio je na početku i ostao tokom čitavog Hladnog rata, Sovjetski Savez i njegov preteći komunistički, socijalistički i pravoslavni kolektivni identitet.

Bezbednosni diskurs zasnovan je i razvijan u kontekstu pretnje i promene njenog karaktera. Tokom Hladnog rata taj diskurs je dominantno obeležen ideološkom i vojnom pretnjom Istočnog bloka, tačnije (re)prezentacijom te pretnje, koja je određivala spoljnu i zajedničku bezbednosnu politiku NATO saveznika, a delom i unutrašnju politiku država članica.

Narativna (re)konstrukcija *istočne pretnje* tokom Hladnog rata učvršćivala je identitet NATO kao garanta bezbednosti zapadne civilizacije. Proces institucionalnog jačanja NATO, vodio je njegovom prerastanju od vojnog saveza u organizaciju koja se razvijala u dva osnovna pravca, (1) vojnu strukturu sposobnu za ispunjenje osnovnih zadataka, kolektivne odbrane i kolektivne bezbednosti, i (2) političku organizaciju koja na osnovu demokratskih formi dijaloga i saradnje, rešava unutrašnje probleme, prevazilazi neslaganja i jača transatlantsku bezbednosnu zajednicu.

Takvoj vojno-političkoj organizaciji, sa razvijenim mehanizmima stvaranja i održavanja identitetskog narativa suprotstavljanja pretnji, nije bilo teško da na kraju Hladnog rata uspešno odgovori na promenu njenog karaktera, kada je pretežno vojnu, hladnoratovsku pretnju, zamenio čitav spektar ali pretežno nevojnih bezbednosnih pretnji, izazova i rizika turbulentne posthladnoratovske stvarnosti.

IV NATO POSLE HLADNOG RATA

U četvrtom poglavlju analizira se izmenjeno međunarodno okruženje posle završetka Hladnog rata, sagledavanjem *promena karaktera i vrsti bezbednosnih pretnji* i uspešnim odgovorima NATO koji *ubrzano i suštinski menja identitet u dva osnovna pravca*. Jedan je projektovanje društveno-političkog sistema i vrednosti jedne izgrađene bezbednosne zajednice na novi evropski prostor, na kome se slomio dotadašnji, ekonomsko-politički i ideološko-vrednosni suprotan i suprotstavljen, socijalistički sistem. A drugi pravac je geostrategijski i bezbednosni, sadržan u opredeljenju NATO za *širenje i vojno delovanje izvan svoje teritorije*, na prostor koji je slomom Sovjetskog Saveza i Varšavskog ugovora ostao „bezbednosni vakuum“, sa svim slabostima koje su predstavljale pretnju evropskoj stabilnosti, uključujući i jugoslovenski prostor sa već započetim oružanim sukobima među bivšim republikama, obilno pothranjivan spoljnim interesima.

Rušenje Berlinskog zida samo simbolizuje kraj socijalističkog društveno-ekonomskog sistema koji se na dugu stazu nije pokazao delotvornim ni u obezbeđenju dovoljne proizvodnje, ni u motivišućoj raspodeli rezultata podružtvljenog rada. Takav sistem nije mogao da prati ni visoko nametnute zahteve novih tehnologija u naoružavanju i opremanju vojnih snaga zapadne Alijanse. Te slabosti bile su vidljive, ali je slom sistema bio neočekivano brz. Dramatične promene u međunarodnim odnosima otvorile su diskusiju o daljem opstanku NATO, a opredeljenje je bilo širenje dotadašnje bezbednosne zajednice na „oslobođeni“ prostor na istoku.

Proces proširenja obuhvatio je najpre države u srednjoj i istočnoj Evropi koje su odmah izrazile spremnost za saradnju i članstvo u NATO, a kasnije i krizno

područje bivše SFRJ koja se raspala u novim izmenjenim međunarodnim okolnostima. Na to su uticali interesi drugih država ali i snažan talas unutrašnjih nacionalizama, koji su po cenu rata hteli stvaranje svojih nacionalnih država od bivših jugoslovenskih republika, uključujući i albanski separatizam na Kosovu i Metohiji.

U posthladnoratovskom periodu NATO svoj uticaj širi dalje na istok, prednost dajući *političkim procesima*, ali i *primenom sile* ako je to, prema njegovoj proceni, potrebno.

4.1. EVROPSKE PRILIKE POSLE HLADNOG RATA

Kraj Hladnog rata doneo je krupne geopolitičke i geostrategijske promene najpre evropskom prostoru, koje su značajno izmenile bezbednosne, ekonomske, kulturne i druge prilike, pre svega u zemljama srednje, istočne i jugoistočne Evrope. U njima su, posle decenija jednog načina razmišljanja i delovanja, u uslovima bipolarnog okruženja i nadmetanja dve dominantne velike sile i vojnih blokova čiji su one bili stožer, otvorene nove mogućnosti, odnosno nužnosti izbora društvenog uređenja, puteva ekonomske tranzicije, reformi bezbednosnog sektora, izgradnje kulturnih obrazaca...

Posle rušenja simbola bipolarizma, Berlinskog zida, promene su domino-efektom zahvatile gotovo sve oblasti društvenog života, ističe Radovan Vukadinović i kao primarno za NATO izdvaja:

- (1) Bipolarni karakter međunarodnih odnosa, uspostavljen posle Drugog svetskog rata, doživeo je krah. Dezintegrisan je SSSR, koji je više od četrdeset godina bio centar ideološkog, privrednog, vojnog i drugih okupljanja evropskog socijalističkog sveta.

- (2) Raspušten je Varšavski ugovor, vojno-politički savez socijalističkih država. Tim činom nestao je međunarodni sistem kolektivne bezbednosti utemeljen na dva podsistema parcijalne kolektivne bezbednosti, tj. na dva međusobno suprotstavljena vojno-politička bloka, NATO i Varšavskom ugovoru.
- (3) Severnoatlantska organizacija NATO ostala je jedina i dominantna vojno-bezbednosna organizacija na evropskom prostoru.
- (4) Klasična vojna sila (tzv. *hard-security*), u bipolarnim međunarodnim odnosima glavno sredstvo zastrašivanja, permanentnog dokazivanja nadmoći i prestiža jednog bloka nad drugim, izgubila je tu svoju funkciju. U izmenjenom međunarodnom okruženju nevojni izazovi bezbednosti i stabilnosti (tzv. *soft-security*) bili su mnogo brojniji i učestaliji od klasičnih vojnih.
- (5) Sjedinjene Američke Države, nekada jedna od dveju super-sila, ostale su jedina super-sila u novoj međunarodnoj zajednici.
- (6) Padom komunizma u Evropi, socijalistička ideologija izgubila je na svom značaju kao integrativni faktor u Evropi, uključujući i bezbednosnu dimenziju.²⁶⁰

Između dva stanovišta, prvog, da je nestankom SSSR i raspuštanjem vojno-političke organizacije socijalističkih evropskih zemalja, Varšavskog ugovora, formalno prestao *raison d'etre* hladnoratovskog NATO, i drugog, da nestanak SSSR i Varšavskog ugovora predstavlja istorijsku pobedu NATO jer je nadživeo svog neprijatelja, krojila se, navodi Vukadinović, budućnost Severnoatlantskog saveza.²⁶¹

---

²⁶⁰ Radovan Vukadinović, Lidija Čehulić Vukadinović, Davor Božinović, *NATO euroatlantska integracija*, Topical, Zagreb, 2007, s. 137.

²⁶¹ Isto, s. 137.

Ključ opstanka NATO bio je u stavu SAD, jedine super-sile i najjače države u Alijansi, prema ovom pitanju. Taj stav izgrađen je na sledećim interesima i planovima:

- (1) SAD su htele da sačuvaju svoj dominantan uticaj i vojno prisustvo u Evropi, jer su izlaskom iz izolacionizma zauzele dugoročan spoljnopolitički stav da bezbednost SAD zavisi od stabilnosti severnoatlantskog prostora, vojne i privredne integracije sa evropskim partnerima,
- (2) kontinuitet transatlantizma trebalo je sačuvati u cilju očuvanja jake, već izgrađene bezbednosne zajednice država zapadne civilizacije,
- (3) američko prisustvo u Evropi bilo je garancija da nijedna druga država neće zauzeti leadersko mesto SAD u tom regionu, što je najmanje dvostruki interes SAD: u cilju obuzdavanja takvih težnji ujedinjene, ojačane Nemačke, a, protok vremena to potvrđuje, i sprečavanja obnovljenih imperijalnih ambicija ojačane Rusije,
- (4) jedini formalni osnov za vojno prisustvo SAD u Evropi je NATO, jer bez te organizacije postavlja se pitanje statusa oružanih snaga SAD u evropskim suverenim državama,
- (5) NATO je od početka bio instrument bezbednosne dominacije SAD nad Evropom i odatle, prema razvoju posthladnoratovske situacije i spoljnopolitičkih ambicija SAD, instrument njenog daljeg nastojanja da sačuva leadersku poziciju i kontrolu u globalnim bezbednosnim relacijama,
- (6) SAD su htele da transatlantsku, demokratsku i bezbednosnu zajednicu prošire na istok, na države srednje i istočne Evrope, ali sa demokratskim društvenim uređenjem, ekonomskom tranzicijom od socijalizma ka liberalnom kapitalizmu i reformisanim sistemom bezbednosti,

- (7) Sa geostrategijskog aspekta širenje NATO na istok predstavlja kapitalizaciju dobiti pobjedničke strane u Hladnom ratu, na štetu dojučerašnjeg, ali značajno oslabljenog protivnika,
- (8) Sintagme „nova, slobodna, ujedinjena, demokratska... Evropa“ označavale su težnju SAD za izgradnjom takve Evrope u „novom svetskom poretku“ i „procesu globalizacije“, u kome bi SAD očuvale vodeću poziciju u globalnim relacijama,
- (9) Za realizaciju ovakvih ambicija SAD, najpogodniji je bio NATO, organizacija koja ujedinjuje Zapad na najvišem istorijskom nivou do tada, sa izgrađenom vojnom i političkom infrastrukturom, sposobna da efikasno deluje na zaštiti transatlantske zajednice.

Države članice bile su za opstanak NATO, uz poznate rezerve Velike Britanije i Francuske u pogledu daljeg jačanja Nemačke, ali i uz sve prisutnije težnje za samostalnu ulogu evropskih država kada su u pitanju bezbednosna i ekonomska pitanja, izražene u nastojanjima za izgradnjom zajedničke spoljne i bezbednosne politike i ekonomskim jačanjem Evropske unije.²⁶²

Savezna Republika Nemačka htela je ujedinjene dve nemačke države i ostanak u NATO, a ne neutralnu poziciju što je bio sovjetski predlog u strahu od oživljavanja neonacizma i njenog jačanja.²⁶³ SAD su, upravo suprotno, htele Nemačku u NATO, radi daljeg držanja pod kontrolom, ali i radi jakog NATO, jer bez centralne evropske države u prostornom, ali i svakom drugom pogledu,

---

²⁶² Ugovorom iz Maastrichta, 1992. godine, koji je stupio na snagu u novembru 1993. godine, Evropska zajednica transformisana je u Evropsku uniju. U Preambuli se ističe sve tešnija unija među narodima Evrope, koja počiva na *tri stuba*. Drugi *stub* je zajednička bezbednosna i odbrambena politika koja ima cilj da poboljša saradnju u oblasti spoljne politike i utvrdi pravila za zajedničko delovanje država članica u ovoj oblasti.

²⁶³ Nemačka se ujedinila 3. oktobra 1990. godine, što predstavlja i proširenje NATO na teritoriju bivše Nemačke Demokratske Republike.

Alijansa bi svakako bila oslabljena za jednu jaku ekonomsku i vojnu silu, a to bi verovatno bio i početak njenog nestanka. Ujedinjena Nemačka postala je centralna evropska sila, a zbog podrške koju su SAD pružile načinu ujedinjenja u okviru integrisane Evrope, a ne širih procesa u okviru KEBS-a i ograničenja koja su predlagale Francuska, Velika Britanija i Sovjetski Savez, ujedinjena Nemačka postala je još bliža SAD nego bivša Savezna Republika Nemačka.

Svi pokušaji Sovjetskog Saveza da u drugoj polovini osamdesetih godina održe poziciju super-sile i rivala SAD ostali su bezuspešni. „Glasnost“ i „perestrojka“, načini sovjetskog lidera Mihaila Gorbačova da na društvenom i privrednom planu sačuva socijalistički društveno-ekonomski sistem, nisu dali očekivane rezultate. Uticaj SSSR na međunarodnom planu brzo je slabio, iako je to period najvećeg sovjetskog otvaranja i žive diplomatske aktivnosti na najvišem nivou.

Očigledni pokazatelji da se situacija menja bilo je i mađarsko otvaranje granice prema Austriji kada su hiljade građana istočnoevropskih država prešle na Zapad, a naročito izlazak Istočne Nemačke iz orbite sovjetskog uticaja. Ubrzano su jačali i zahtevi za izdvajanjem pojedinih republika iz sastava SSSR. Tokom 1991. to su učinile tri baltičke republike, Estonija, Letonija i Litvanija, onda i Ukrajina i Belorusija.

U Moskvi je 20. decembra 1991. godine izvršeno transformisanje SSSR-a u Zajednicu Nezavisnih Država, čime je ozvaničen raspad Sovjetskog Saveza.²⁶⁴ A

---

²⁶⁴ U Moskvi je 20. decembra 1991. godine izvršeno transformisanje SSSR-a u Zajednicu Nezavisnih Država, a sve njene članice automatski su postale članice NATO Saveta za severoatlantsku saradnju - NACC, čiji je zadatak bio da „pomaže saradnju između učestvujućih zemalja na svim nivoima po pitanju bezbednosti i drugim sličnim pitanjima i da nadgleda proces razvoja i jačanja institucionalnih veza, kao i njihovih neformalnih odnosa“. (*NATO Handbook*, NATO Public Diplomacy Division, Brussels, 2006, p. 18).

25. decembra 1991. godine sovjetski predsjednik Mihail Gorbačov obnarodovao je da vlast prepušta ruskom lideru Borisu Jeljcinu.

4.2. DISKUSIJE O BUDUĆNOSTI NATO

Kraj Hladnog rata postavio je pitanje daljeg opstanka NATO? Argument onih koji su se zalagali za raspuštanje bio je da je NATO ispunio svoju misiju očuvanja bezbednosti transatlantske zajednice pred pretnjama Sovjetskog Saveza i komunizma i kada nema te opasnosti nema ni razloga za njegov dalji opstanak. Kenet Volc i Džon Miršajmer, tvrdili su tada da „NATO-u nisu odbrojani dani, ali jesu godine“.²⁶⁵

Na drugoj strani, činjenica jeste da se situacija značajno promenila, ali da je postala jednostavna za ovako važnu odluku u pogledu dalje sudbine organizacije stvarane decenijama – nije. Ubrzane promene u srednjoj i istočnoj Evropi postavile su pred NATO nove i drugačije bezbednosne izazove. Dojučerašnje komunističke države bile su pred izborom novih ideoloških, političkih, vojnih i ekonomskih mogućnosti. Bitno izmenjena geopolitička i vojnostrategijska slika Evrope za NATO je predstavljala novi izazov i zadatak: kako dograditi bezbednosnu arhitekturu evroatlantskog prostora.

Diskusija o budućnosti NATO zapravo se više vodila oko pitanja njegovog proširenja, a manje opstanka. Lidija Čehulić Vukadinović ukazuje na dva osnovna pristupa, prvi je „Jalta“ a drugi „Mastriht“ pristup.

„Zagovornici tzv. 'Jalta' pristupa opstanak i širenje NATO obrazlažu prvenstveno geopolitičkim razlozima temeljeći svoju analizu na tzv.

---

²⁶⁵ Kenneth N. Waltz, „The Emerging Structure of International Politics“, *International Security* 18, no. 2 (Fall), 1990, pp. 75-76; John J. Mearsheimer, „Back to the Future“, *International Security*, no. 1 (Summer), p. 52.

strukturalno-realističkoj školi. U posthladnoratovskoj promenjenoj geopolitičkoj slici Evrope širenje NATO za njih je realna nužnost i objektivna datost kako bi se izbegao geopolitički vakuum u srcu Evrope".²⁶⁶

Henri Kisindžer, Zbignjev Bžežinski i Viliam Odom,²⁶⁷ zalagali su se za prijem u članstvo zemalja srednje i istočne Evrope čime bi se Rusija onemogućila u ostvarivanju ponovnog uticaja na tom području. NATO bi bio stub proširenog sistema evropske bezbednosti i okosnica budućeg okupljanja prodemokratskih evropskih snaga.²⁶⁸

Na negativne aspekte proširenja upozoravala je druga grupa realista, Džordž Kenan, Majkl Mandelbaum i Majk Braun,²⁶⁹ koji su strahovali od jačanja nacionalističkih snaga i radikalizovanja ruske politike zbog približavanja NATO istočnim granicama Rusije i pretnjama po njenu nacionalnu bezbednost.²⁷⁰

„Zagovornici tzv. 'Mastriht' pristupa, širenje organizacije NATO stavljaju u kontekst regionalnog pristupa i institucionalno-liberalnog modela po kojem se stabilnost i bezbednost određenog regiona postiže komplementarnim delovanjem kroz sistem kolektivne bezbednosti,

---

²⁶⁶ Radovan Vukadinović, Lidija Čehulić Vukadinović, Davor Božinović, *NATO euroatlantska integracija*, Topical, Zagreb, 2007, s. 188.

²⁶⁷ Henry Kissinger, *Diplomacy*, New York, 1994, pp. 823-825; Zbigniew Brzezinski, „A plan for Europe“, *Foreign Affairs*, no. 74, Jan/Feb. 1995, pp. 26-42; William Odom, „NATO Expansions: What the Critics are Wrong?“, *National Interest*, no. 39, proleće 1995, pp. 38-49.

²⁶⁸ Videti šire: Lidija Čehulić, *Euroatlantizam*, Politička kultura, Zagreb, 2003, s. 163.

²⁶⁹ George Kennan, *A Fatefull Error*, New York Times, 5. februar 1997; Michael Mandelbaum, *The Dawn of Peace in Europe*, New York, 1996; Michael Brown, „The Flawed Logic of NATO Expansion“, *Survival*, no. 37, Spring, 1995, pp. 34-52.

²⁷⁰ Videti šire: Lidija Čehulić, *Euroatlantizam*, s. 164.

razvojem demokratije i privrednom saradnjom zemalja tog regiona. Države nove Evrope, uključujući i članice NATO, treba da teže prosperitetu i bezbednosti putem međusobne saradnje, ali je naglasak na ekonomskom, a ne više vojnom aspektu bezbednosti“.²⁷¹

Predstavnici institucionalno-liberalne škole Ronald Asmus, Ričard Kugler i Stiven Larabi,²⁷² isticali su da će širenje NATO na istok pomoći uključivanje država centralne i istočne Evrope u evropske integracione procese, podstaći tranzicione procese i uz pomoć Evropske unije ubrzati njihov ekonomski razvoj.²⁷³

Za razliku od njih, Džon Njuhaus, Emanuel Adler, Filip Zelikov i Čarls Viliam Majns, smatraju da proširenje NATO nije neophodno za stabilnost regiona centralne i istočne Evrope, već tu ulogu uspešno mogu da vrše Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), Zapadnoevropska unija (WEU) u bezbednosnom i Evropska unija (EU) u ekonomskim i društvenim promenama.²⁷⁴

Važan argument u korist opstanka NATO bila je njegova institucionalna izgrađenost i sposobnost da ostvari zadatke koji su mu poveravani. Rasturanje takve organizacije krajnje je neracionalno, a potrebe za njom, pred sve većim brojem novih izazova, rizika i pretnji, očigledno nisu prestale. Konačno, odlučujuća reč najjače sile, SAD, bila je za NATO, jer je bio i ostao „produžena

---

²⁷¹ Radovan Vukadinović, Lidija Čehulić Vukadinović, Davor Božinović, *NATO euroatlantska integracija*, Topical, Zagreb, 2007, s. 189.

²⁷² Ronald Asmus, Richard Kugler, Stephen Larrabee, „NATO Expansion: The Next Steps“, *Survival*, no. 37, Summer, 1995, pp. 7-33.

²⁷³ Videti šire: Lidija Čehulić, *Euroatlantizam*, s. 165.

²⁷⁴ Videti šire: Lidija Čehulić, *Euroatlantizam...*, s. 166.

ruka“ njene spoljne politike prema Evropi, dalje na istok, a u izmenjenim okolnostima i na globalnom nivou.

Aktivno reagovanje na bezbednosne probleme izvan svoje teritorije potvrđuje da u NATO nije ni bilo dileme o opstanku. Američki senator Ričard Dž. Lugar sažeo je budućnost Alijanse u tvrdnji da NATO mora „krenuti van svog delokruga ili ostati bez posla“ („Out of area, or out of business“). Proširenje je bilo uslov opstanka.

4.3. ODGOVOR NA NOVE IZAZOVE, RIZIKE I PRETNJE

NATO je temeljnim zaokretom svoje politike iskazao opredeljenje i spremnost da na bezbednosne pretnje reaguje i izvan vlastite teritorije, ako treba i upotrebom vojne sile. Mirovne operacije, upravljanje krizama i humanitarne intervencije novi su oblici delovanja, sa jasno izraženom perspektivom globalnog uticaja na bezbednosne procese.

Odgovori NATO na novu situaciju mogu se svrstati u tri grupe:

- (1) pomoć pruženu državama srednje i istočne Evrope u procesu izgradnje liberalnih demokratskih uređenja,
- (2) obustavljanje ratnih sukoba na teritoriji bivše SFRJ (i prva upotreba vojne sile izvan granica svoje teritorije),
- (3) preduzimanje operacija za očuvanje mira (*peacekeeping operations*), međunarodnih vojnih akcija radi obezbeđenja mira i stabilnosti u širim bezbednosnim okvirima, prema vlastitim procedurama upotrebe resursa.²⁷⁵

---

²⁷⁵ Takva je bila operacija koalicionih snaga predvođenih SAD protiv invazije Iraka na Kuvajt, 2001. godine, u kojoj NATO kao organizacija nije učestvovao, ali je došlo do promena važnih za njegovo buduće takvo angažovanje.

(1) Politički uticaj i preduzete aktivnosti NATO u izgradnji postkomunističkog uređenja država centralne i istočne Evrope bila je presudna za njihov izbor liberalnih demokratskih institucija i ekonomije liberalnog kapitalizma u procesu tranzicije. Bila je to uspešna interakcija u izgradnji novih nacionalnih identiteta i interesa ovih država i konstituisanja novog identiteta NATO kao inicijatora i nosioca međunarodne socijalizacije i implementacije novih vrednosti. Važan preduslov bilo je demokratsko opredeljenje novih elita koje su iskusile gorke plodove unutrašnje autokratije i stroge međunarodne hijerarhije u okviru Istočnog bloka.

Nova misija NATO u Evropi bila je paralelno, interakcijsko traganje, u kome su i NATO i bivše komunističke države nalazile obrise svog novog lika, identiteta koji su konstituisani na principima suštinski drugačije i redefinisane bezbednosne politike - kooperativne bezbednosti. Prenoseći socijalno znanje utemeljene bezbednosne zajednice i promovišući liberalne demokratske norme i institucije u tim zemljama, NATO je vršio sistematsku praksu socijalizacije, šireći na taj način evroatlantsku zajednicu na prošireni prostor „slobodne“ Evrope. Bitna odlika ovog pristupa bila je fleksibilnost i prilagođavanje specifičnim potrebama pojedinih zemalja, što je ubrzalo njihovo približavanje transatlantskoj zajednici i buduće članstvo u NATO.

(2) Suprotno integrativnim evropskim procesima i opredeljenju da se jedinstvo gradi na političkoj saradnji i deljenjem zajedničkih vrednosti, jugoslovenska kriza i otpočinjanje ratnih sukoba bili su otrežnjujući „povratak istorije“ sa trusnog Balkana, žarište nestabilnosti koja se ticala Evrope, u kojoj su pojedine evropske države bile značajno uključene iz svojih interesa. NATO se od početka uključio u jugoslovensku krizu i već u *Rimskoj deklaraciji o miru i saradnji* (usvojenoj na samitu 7-8. novembra 1991) izražena je duboka zabrinutost zbog nastale krize u SFRJ koja predstavlja ozbiljnu opasnost po stabilnosti u regionu. Posebno je u članu 5 naglašeno „da se priznanje nezavisnosti onih republika

koje to žele može predvideti samo u okviru sveobuhvatnog rešenja koje garantuje zaštitu ljudskih prava i zaštitu nacionalnih manjina ili etničkih grupa“.

Takav stav pretpostavljao je mirno i dugoročno rešavanje nasleđa države koja je završetkom Hladnog rata izgubila poziciju tampon zone između dva bloka i osnovu svoje nezavisne spoljne politike. Ostajući bez takve uloge u novom, posthladnoratovskom međunarodnom sistemu, postala je nezaštićena kako pred apetitima spoljnih sila, tradicionalno okrenutih ovom geopolitičkom prostoru, tako i pred agresivnim unutrašnjim nacionalizmima koji su i po cenu rata hteli stvaranje svojih nacionalnih država.

Prekretnica prema daljoj dezintegraciji jugoslovenske federacije, eskalaciji sukoba i neizvesnosti budućeg rešenja, bilo je jednostrano nemačko priznanje proglašene nezavisnosti Slovenije i Hrvatske, 23. decembra 1991. godine, kao potvrda njene tradicionalne zainteresovanosti da ima lidersku ulogu u ovom regionu.²⁷⁶ Ali je takva odluka Nemačke svratila pozornost SAD, koje su u tom periodu više bile okrenute krizi u Persijskom zalivu, a bavljenje evropskih pitanjima prepuštale svojim evropskim saveznicima.²⁷⁷

---

²⁷⁶ Jasminka Simić u knjizi „U potrazi za novom misijom – NATO i jugoslovenska kriza 1991-2001“ navodi da iza takve ishitrene odluke stoji tadašnji ministar spoljnih poslova Hans Dietrich Genšer, koji je već u proleće 1992. godine podneo ostavku, ali nikada nije objasnio svoje stavove u odnosu na SFRJ, odbijajući razgovore o tome. „Uži krug nemačkih stručnjaka iz oblasti međunarodne politike i danas smatra da nemačko angažovanje u jugoslovenskoj krizi nije bilo produkt zajedničkog stava cele nemačke vlade, već zagovaranja i lične odluke ministra Genšera. Kancelar Kol nije delio njegovo mišljenje. (Nav. delo, str. 78-79).

²⁷⁷ Evropske države su na početku jugoslovenske krize bile okupirane naporima da postignu sporazum u Maastrichtu, pokazujući time viši nivo političkog jedinstva izraženog i u promeni naziva u Evropske unija. Francuska i Nemačka su različito videle budućnost SFRJ, svaka pristajući više uz svoje tradicionalne saveznike, Srbiju odnosno Sloveniju i Hrvatsku. Ali pred interesom da se očuva jedinstvo iz Maastrichta, koje je postavilo temelj i za novu zajedničku

Jugoslovenska kriza je, posle jednostranog nastupa Nemačke sa pozicije svojih interesa u regionu, bila dobar povod da SAD pokažu svoju zainteresovanost za ovo krizno područje i to iskoriste da potvrde neprikosnovenu leadersku poziciju u Evropi. S obzirom da je NATO i ranije i kasnije bio, može se i tako reći, organizacioni oblik američkog prisustva u Evropi, ovakvim stavom svoje najjače sile i NATO se aktivnije uključio u rešavanje krizne situacije.

U cilju podrške sprovođenju rezolucija Saveta bezbednosti UN za rešavanje bosanskog konflikta, NATO je u aprilu 1994. godine bombardovao položaje bosanskih Srba oko Goražda i time izvršio prvu vojnu intervenciju izvan svoje teritorije. Posle potpisivanja Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (Dejtonski sporazum) 14. decembra 1995. godine, Ujedinjene nacije, na osnovu Rezolucije SB 1031, dodelile su Alijansi mandat za sprovođenje vojnih aspekata mirovnog dogovora. To je ujedno bila i prva mirovna operacija NATO.²⁷⁸

NATO je u Bosni i Hercegovini delovao po ovlašćenju Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija, dakle na osnovu saglasnosti svih stalnih članica ovog tela. Bila je to svakako potvrda o snazi Alijanse koja je jedina mogla da preduzme takvu akciju i uspešno je dovede do mirovnog sporazuma. Ujedno je to i reaffirmacija sopstvenog identiteta u nastojanju da se predstavi kao vodeća institucija u kontroli i očuvanju regionalne i globalne bezbednosti.

---

bezbednosnu i odbrambenu politiku, razlike u pogledu krize u SFRJ došle su u drugi plan i posle nemačkog priznanja separatnih država to su učinile i ostale članice Evropske unije.

²⁷⁸ *Snage za implementaciju* ovog sporazuma pod vođstvom NATO (Implementation Forces, IFOR) započele su sa operacijama u Bosni i Hercegovini 16. decembra 1995. godine. Njih su posle godinu dana zamenile *Snage za stabilizaciju* (Stabilisation Forces, SFOR), takođe pod vođstvom NATO, koji i danas ima vojnu komandu u Sarajevu. Od 2004. godine nadziranje bezbednosti u BiH preuzela je Evropska unija.

Nametanjem mira u ratnom sukobu u Bosni i Hercegovini, NATO je otvorio mogućnosti i za druge vrste vojnog intervenisanja izvan svoje teritorije. Prva sledeća akcija bila je agresija na SR Jugoslaviju, od 24. marta do 9. juna 1999. godine, pravdana kao humanitarna intervencija radi zaštite ugroženog albanskog stanovništva na teritoriji Kosova i Metohije od strane vojnih i policijskih snaga SR Jugoslavije. Ali to više nije bila aktivnost odobrena od Saveta bezbednosti UN, koji je ostao duboko podeljen po ovom pitanju, već jednostrano inicirana intervencija SAD o kojoj ni u NATO nije bilo jedinstva, suprotna i osnivačkom aktu Alijanse i Povelji UN.²⁷⁹

Posmatrano u širem bezbednosnom kontekstu, jugoslovenska kriza bila je dobar povod da NATO potvrdi razlog svog postojanja i dodatno preoblikuje svoju posthladnoratovsku misiju, koja uz sve izraženiju političku komponentu dijaloga i saradnje, ne zanemaruje demonstraciju sile i upotrebu oružanih snaga za prevenciju i rešavanje krize. SFRJ i kasnije SRJ, odnosno Srbija, iskusile su istrajnost ovog opredeljenja NATO, koji u rešavanju jugoslovenske krize i kosovskog problema polaže ispit uspešnosti u novoj misiji nametanja mira i posleratne stabilizacije. Za SAD kao najjaču silu u NATO, uspeh u Bosni i Hercegovini i na Kosovu znače potvrdu njene vodeće uloge u rešavanju problema evropske i šire bezbednosti. Neuspeh bi bio loš znak i najava gubljenja leaderske pozicije, što SAD nikako ne žele u kontekstu upornog nastojanja da sačuvaju vodeće mesto u svetskim bezbednosnim poslovima.

Ali, delovanje bez mandata Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija, koje je NATO potisnuo u drugi plan, ostavlja veliku upitnost o motivima, obimu vojnih intervencija i primenjene sile, kao i krajnjim ishodima u podeljenom

---

²⁷⁹ Član 7 Vašingtonskog ugovora predviđa prvenstvenu odgovornost prema Savetu bezbednosti u pogledu održanja međunarodnog mira i bezbednosti, a član 53 Povelje UN zabranjuje prisilne akcije na temelju regionalnih sporazuma ili od regionalnih ustanova, bez ovlašćenja Saveta bezbednosti.

svetu, koji multiplikuje centre moći i sukobljava njihove interese na brojnim neuralgičnim područjima.

(3) Vojne intervencije kao odgovor NATO na krizu izvan svoje teritorije sprovode se kao operacije očuvanja mira, ili mirovne misije. Politički osnov za ovakvo angažovanje NATO postavljen je na sastanku ministara spoljnih poslova u Oslu, u junu 1992. godine, na kome su podržane aktivnosti očuvanja mira „prema potrebi i u skladu sa vlastitim procedurama upotrebe resursa u operacijama očuvanja mira“.²⁸⁰ Iste godine, u decembru, izražena je spremnost da se podrže operacije očuvanja mira pod ovlašćenjem Saveta bezbednosti UN ili one koje inicira Generalni sekretar UN, a povod je bila rastuća kriza u bivšoj Jugoslaviji.

Prve tri operacije podrške miru bile su na toj teritoriji – u Bosni i Hercegovini, na Kosovu i Makedoniji. Operacije na Balkanu omogućile su NATO trupama da steknu veliko iskustvo u misijama održavanja mira i rukovođenja krizom, kao i u vođenju multinacionalnih koalicija u kojima su učestvovalе partnerske i zemlje koje su van NATO i Partnerstva za mir. Ovo angažovanje osnažilo je ambicije za preduzimanjem mirovnih operacija i van evropskog područja, u skladu sa uverenjem, potvrđenim na sastanku ministara spoljnih poslova NATO članica u Rejkjaviku, na Islandu, u maju 2002. godine, da je potreba za dugoročnim mirom globalna.

„Kako bi preduzeo celi niz misija, NATO mora biti u mogućnosti da mobiliše snage koje se mogu vrlo brzo uputiti na područja gde su potrebne, da podrži operacije na udaljenosti tokom određenog vremena i da izvrši zadatke“,²⁸¹ zaključeno je na ministarskom sastanku i time je

---

²⁸⁰ *NATO Handbook*, NATO Public Diplomacy Division, Brussels, 2006, p. 145.

²⁸¹ Isto, p. 145.

otvorena mogućnost da NATO prvi put rasporedi svoje snage izvan evroatlantskog područja, u Avganistanu od avgusta 2003. godine.

Mirovne misije znatno su se promenile od kraja Hladnog rata. Postale su složenije, sveobuhvatnije i opasne aktivnosti. Klasični zadatak „razdvajanja“ strana u sukobu uz njihov pristanak evoluirao je u operacije usmerene ka upravljanju političkim, ekonomskim i društvenim promenama, često pod teškim okolnostima, jer je većina savremenih mirovnih operacija odgovor na unutardržavne, pre nego na međudržavne sukobe.

Operativno planiranje i strategije upravljanja konfliktom postavljaju pred mirovne snage složene, ne samo vojne zadatke. U stabilizacionim naporima i potrebi izgradnje novog društva, teško je pronaći pouzdane partnere u zemlji gde se misija sprovodi, istinski posvećene održanju i izgradnji mira. Zato moderne mirovne misije traže „oprezne, dobro planirane i koordinirane kombinacije civilnih i vojnih mera, koje mogu da se stvore uslovi za dugoročnu, samoodrživu stabilnost i mir“.²⁸²

4.4. ZAKLJUČAK

U ovom poglavlju analizirano je izmenjeno međunarodno okruženje posle završetka Hladnog rata, u kome je NATO pokazao da jedini može uspešno da deluje kao faktor stabilizacije bezbednosnih prilika u širem regionalnom kontekstu. Novi oblici delovanja bili su mirovne operacije, upravljanje krizama i humanitarne intervencije, sa vidljivim ambicijama za globalni uticaj na bezbednosne procese.

NATO se promišljeno i sistematski uključio u izgradnju postkomunističkog uređenja država centralne i istočne Evrope, koje su se opredelile da teško

---

²⁸² *Crisis management*, NATO Public Diplomacy Division, Brussels, 2005, p. 3.

nasleđe prošlosti prevazilaze tranzicijom prema liberalnim demokratskim institucijama i ekonomiji liberalnog kapitalizma. NATO je bio *inicijator i nosilac* međunarodne socijalizacije i implementacije novih vrednosti, ostvarujući uspešnu interakciju sa demokratski opredeljenim domaćim elitama u izgradnji novih nacionalnih identiteta i interesa tih država i konstituisanja vlastitog identiteta nosioca i *kreatora* promena u cilju bezbedne nove Evrope.

Drugačiji ispit za NATO bio je u rešavanje jugoslovenske krize i zaustavljanja rata u Bosni i Hercegovini. Tu je prvi put u svojoj istoriji vojno delovao izvan svoje teritorije, ali po ovlašćenju i uz saglasnost svih stalnih članica Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija. Bila je to dvostruka potvrda, da je jedina snaga koja je mogla uspešno da preduzme takvu akciju i krizu dovede do mirovnog sporazuma, a ujedno i reafirmacija sopstvenog identiteta kao institucije sposobne za kontrolu i očuvanje regionalne i globalne bezbednosti. Uspeh je bio posebno značajan za SAD kao najjače sile u NATO, koja se i najviše angažovala u rešavanju jugoslovenske krize. I tada i danas SAD ne odustaju da ovo krizno žarište drže pod kontrolom, jer bi konačni neuspeh bio loš znak po njene globalne lidarske ambicije.

NATO je u toj *prvoj fazi* svog delovanja u posthladnoratovskom periodu, ostvario važnu misiju stabilizacije Evrope pretežno *politički* delujući, dok je u rešavanju jugoslovenske krize morao da *vojno* interveniše, prvi put izvan svojih granica. Jugoslovenska kriza bila je prilika da NATO potvrdi razlog svog postojanja i dodatno preoblikuje svoju posthladnoratovsku misiju, koja uz sve izraženiju političku komponentu dijaloga i saradnje, ne zanemaruje demonstraciju i upotrebu oružane sile za prevenciju i rešavanje krize.

Agresijom na SR Jugoslaviju započela je *druga faza* posthladnoratovskog delovanja NATO, u kojoj više nije bilo suštinske jednoglasnosti i jedinstvenog nastupa saveznika, već je najjača sila, SAD, okupljala „koalicije voljnih“ da

učestvuju u ratovima koje je preduzimala. Pokazalo se da javnosti predstavljeni međunarodni ciljevi angažovanja i u Avganistanu i Iraku nisu bili stvarni motiv, već su to ratovi prevashodno pokrenuti geoenergetskim interesima SAD. Zajedničko delovanje saveznika i partnera u Avganistanu od odluke Saveta bezbednosti UN da NATO preuzme vođstvo nad internacionalnim snagama (ISAF), 2003. godine, u mnogome je popravilo razjedinjenu sliku NATO na početku novog veka. Delovanje SAD u tom periodu podržavano je više od „novih“ članica NATO iz srednje i istočne Evrope, nego od „starih“ članica iz zapadne Evrope (prevashodno Francuske i Nemačke), što je još jedna linija podele nastala u drugoj fazi posthladnoratovskog delovanja NATO. Ona je primetna, ali nije dominantna u reagovanju NATO na ukrajinsku krizu, koja je ponovo zbilila redove saveznika, ali opet sa više upita iz zapadne Evrope, koja zbog sankcija Rusiji trpi značajne ekonomske gubitke.

Eskalacija ukrajinske krize može se označiti i kao *kraj posthladnoratovskog perioda*, jer retorika i konkretni potezi obeju strana, SAD i NATO s jedne, i Rusije, s druge strane, ubrzavaju započeto prestrojavanje na međunarodnoj sceni i uspostavljanje novog bezbednosnog poretka.

V KONSTRUISANJE IDENTITETA

Peto poglavlje posvećeno je analizi činilaca identiteta NATO, definisanih u uvodnom delu, po kojima je danas prepoznatljiv u bezbednosnom diskursu, na koji dominantno utiče dinamikom dogradnje tih činilaca prema izazovima i pretnjama globalnog okruženja. *Politička bezbednost* temelji se na izgrađenoj evroatlantskoj bezbednosnoj zajednici, nudi se i privlači nove partnere širom sveta u nameri da se različitim oblicima saradnje ostvari sigurna budućnost. *Vojna bezbednost* jača kapacitete i sposobnosti i garant je bezbednosti teritorije i ljudi koji na njoj žive i faktor kontrole globalne bezbednosti. Da bi ovo ostvario NATO u okviru razvijene institucionalne infrastrukture preduzima širok dijapazon aktivnosti i spreman je da uspešno deluje u svim sektorima i nivoima bezbednosti. Delotvornost ovog pristupa omogućava, uz tradicionalnu kulturu državne bezbednosti, *nova bezbednosna kultura* dijaloga i saradnje, tzv. kooperativna bezbednost u kojoj se nove ideje prihvataju sa poverenjem i odgovornošću pred zajedničkom budućnošću.

5.1. POLITIČKA BEZBEDNOST

Bezbednosna politika NATO uvek je polazila od geostrategijskih interesa transatlantskih saveznika, učvršćivanja njihovog političkog jedinstva i jačanja vojnih potencijala. Takvim identitetom nametnuo se posle završetka Hladnog rata kao poželjan partner državama srednje i istočne Evrope, a kasnije i drugim državama širom sveta koje ostvarenje svojih bezbednosnih težnji žele da ostvare u partnerstvu sa najmoćnijom političko-vojnom organizacijom.

NATO je prve odgovore na izmenjenu situaciju posle Hladnog rata uputio sa samita u Londonu, u julu 1990. Osnovni pravci transformacije najavljeni su u Deklaraciji i to su:

- jačanje političke komponente,
- političko snaženje Evropske zajednice i jačanje njenog bezbednosnog identiteta koje doprinosi ukupnoj evroatlantskoj bezbednosti,
- proširenje NATO na istok Evrope,
- uspostavljanje diplomatskih odnosa i saradnja sa bivšim članicama Varšavskog ugovora,
- završetak pregovora sa Sovjetskim Savezom o smanjenju konvencionalnog i nuklearnog naoružanja,
- formulisanje nove vojne strategije i transformacija vojnih snaga u brojčano manje, mobilnije i operativnije sastave, sposobne za odgovore na krize kao pretežan oblik angažovanja, jer sukobi velikih razmera više nisu izgledni.²⁸³

Ovakvim pristupom NATO je najavio „izgradnju celovitog evroatlantskog sistema bezbednosti, ističući svoju spremnost, da, prvenstveno kroz *saradnju u bezbednosti* proširi iz zapadne Evrope i Severne Amerike odnose koji odlikuju 'bezbednosnu zajednicu' i na druge delove Evrope i Azije“.²⁸⁴

Dalji pravac promena najavljen je na sastanku Saveta ministara NATO u Kopenhagenu, juna 1991. godine. U *Izjavi o partnerstvu sa državama Centralne i Istočne Evrope* potvrđuje se dalja podrška njihovim reformama na ekonomskom i političkom planu koje doprinose jačanju stabilnosti i bezbednosti.²⁸⁵

---

²⁸³ Videti šire na web sajtu NATO: <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c900706a.htm>

²⁸⁴ Dragan R. Simić, *Nauka o bezbednosti...*, s. 110.

²⁸⁵ *Partnership with the countries of Central and Eastern Europe, (statement issued by the North Atlantic Council meeting in Ministerial Session)*, Kopenhagen, 7. jun 1991, Documentation, NATO Office of Information and Press, 1999, pp. 280-283.

Države srednje i istočne Evrope odmah su iskazale spremnost za evroatlantske integracije, ali je izostanak daljih konkretnih oblika saradnje vodio njihovom nezadovoljstvu zbog sporosti u realizovanju tih ambicija. Nestrpljenja je bilo i na zapadu, jer su stratezi i ofanzivni realisti videli šansu da se NATO lako proširi na istok na račun oslabljene Rusije. Međutim, u opredeljenju NATO za proširenje na istok prevladao je oprez, a puna pažnja posvećena je načinu na koji će oslobođene države ući u severnoatlantsku bezbednosnu zajednicu. Najbolja potvrda koliko je NATO uspeo na ovom novom poslu jeste to da države srednje i istočne Evrope koje su primljene u članstvo i danas biraju jačanje snaga Alijanse na svojim teritorijama, strahujući od povratka pod dominaciju ojačane Rusije.

Programska određenja novog identiteta NATO je iskazao u *Strateškom konceptu* usvojenom na samitu u Rimu, u novembru 1991. U definisanju nove prirode bezbednosnih pretnji ukazuje se na razlike u odnosu na izazove i rizike iz ranijeg perioda, gde je fokus bio na evropskim frontovima, posebno u centralnoj Evropi. Rizik od iznenadnog napada je znatno smanjen, ali su nove pretnje višestruke i teško ih je predvideti i proceniti. One mogu biti posledica nestabilnosti koje proizilaze iz teških ekonomskih, socijalnih i političkih problema, uključujući etničke rivalitete i teritorijalne sporove sa kojima se suočavaju države u srednjoj i istočnoj Evropi. Ocenjuje se da to ne može ugroziti teritorijalni integritet država članica NATO, ali može dovesti do kriza koje štete evropskoj stabilnosti, izazvati i oružane sukobe i imati direktan uticaj na bezbednost Alijanse. Posebno se pominje opasnost od sovjetskih konvencionalnih snaga i velikog nuklearnog arsenala.²⁸⁶

Izmenjeni karakter pretnji uslovio je da NATO učini snažan politički zaokret, prihvatanjem šireg pristupa bezbednosti koji uz održavanje i unapređenje

---

²⁸⁶ Videti šire na veb sajtu NATO: *The Alliance's New Strategic Concept*, 7-8. Nov. 1991,

http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm

sposobnosti za kolektivnu odbranu kao trajni zadatak od osnivanja, potencira dijalog i saradnju kao ključne oblike razvijanja odnosa sa budućim partnerima i članovima.

Četiri osnovna bezbednosna zadatka NATO iz rimskog Strateškog koncepta su: (1) bezbednost i stabilnost Evrope, (2) unapređenje dijaloga o svim zajedničkim interesima u okviru transatlantskog foruma, (3) odvratanje agresije i odbrana svake države članice, i (4) održavanje strateške ravnoteže u Evropi.

Dijalog i saradnja istaknuti su kao osnova aktivnog pristupa NATO u ispunjenju navedenih bezbednosnih zadataka, čime se jača međusobno razumevanje i poverenje i otvaraju mogućnosti partnerskih odnosa, najpre sa evropskim državama na istoku. Tako ostvarena regionalna stabilnost, zasnovana na transparentnoj saradnji, doprinosi porastu poverenja kao ključnom faktoru daljih zajedničkih napora na rešavanju regionalnih sporova, etničkih pitanja, razmene iskustava u reformama sistema odbrane, izgradnji efikasnijih institucija odbrane i rešavanju posledica reformi. Koliko je to velika prednost za one koji su uspeli u tome, kao što su države centralne i istočne Evrope i baltičke zemlje, najbolje se vidi u poređenju sa katastrofalnim posledicama ratova na Balkanu na zalasku XX veka, stradanjima ljudi i materijalnim razaranjima, sa teškim posledicama u svim sferama društvenog života koje se i danas osećaju.

Radi unapređenje dijaloga, saradnje i partnerstva, osnovan je novi forum za multilateralne bezbednosne konsultacije između NATO i država koje nisu njegove članice - Severnoatlantski savet za saradnju (*North Atlantic Cooperative Council – NACC*).²⁸⁷ U narednim godinama NACC je dao priličan doprinos

---

²⁸⁷ Severnoatlantski savet za saradnju (*North Atlantic Cooperative Council – NACC*) osnovan je odlukom NATO samita u Rimu na predlog američkog državnog sekretara Džejmisa Bejkera i nemačkog ministra spoljnih poslova Hansa Diritriha Genšera. Do kraja postojanja, 1997. godine,

uspostavljanju novog poverenja i prevladavanju sporova iz hladnoratovskog nasleđa, ali kao forum za multilateralni politički dijalog nije omogućavao specifične, bilateralne oblike saradnje sa NATO na čemu su insistirale države na višem stepenu političkog, ekonomskog i vojnog razvoja.

U tim prvim godinama posle Hladnog rata, opterećenim brojnim napetostima, ni NATO nije bio spreman za davanje većih bezbednosnih garancija zainteresovanim državama iz dva osnovna razloga. Prvi je što „nisu postojali ni planovi za proširenje, a to je zahtevalo redefiniciju doktrine, logistike, sistema komandovanja, standardizaciju naoružanja i opreme, procene troškova“.²⁸⁸ I drugi je opreznost zbog mogućih reakcija Rusije.

„Da naglo širenje Alijanse do ruskih granica ne bi prouzrokovalo nekontrolisan odgovor kao i potrese u ruskom društvu, tadašnja američka administracija se odlučila za istrajno, ali promišljeno i odgovorno napredovanje u širenju, koje bi uvažilo bezbednosne interese i bezbednosnu računnicu podjednako tzv. novih demokratija kao i Ruske Federacije. To je činjeno, istovremeno, i u interesu mira i stabilnosti u Evropi, uprkos žestokoj kritici kojoj su bili izloženi zvaničnici NATO i najviši predstavnici tadašnje administracije u SAD“.²⁸⁹

NACC-u su pristupile Jermenija, Azerbejdžan, Belorusija, Gruzija, Kazahstan, Kirgistan, Moldavija, Ruska federacija, Tadžikistan, Turkmenistan, Ukrajina, Uzbekistan, zatim Češka i Slovačka (1993), Albanija i Slovenija (1996), a posmatrači su bili Austrija, Finska, Makedonija, Malta i Švedska.

²⁸⁸ Radovan Vukadinović, *Postkomunistički izazovi evropskoj sigurnosti – od Jadrana do Baltika*, Mostar, 1997.

²⁸⁹ Dragan R. Simić, *Nauka o bezbednosti...*, s. 115.

Ovakva opreznost nije odgovarala sve izraženijim težnjama država srednje i istočne Evrope za ulazak u NATO, a takođe ni Sjedinjenim Američkim Državama koje su htele određeniju kontrolu tog prostora.

Zadatak da predloži novi optimalniji oblik saradnje, početkom 1993. dat je timu stručnjaka u Ministarstvu odbrane SAD. Nacrt tog plana pod nazivom *Concept Paper: Charter of Association with NATO*, predstavljen je u maju 1993. godine, a nakon konsultacija među saveznicima prezentovan je u avgustu iste godine pod nazivom *Agreement on a Euro-Atlantic Partnership for Peace*. Tada je prvi put službeno upotrebljen termin Partnerstvo za mir, a u dokumentu su navedeni i glavni uslovi za prijem u članstvo: postizanje interoperabilnosti vojnih snaga sa standardima NATO, ostvarivanje političkih standarda zapadne demokratije i davanje doprinosa bezbednosti novog evropskog poretka.²⁹⁰

Pokretanjem Programa *Partnerstvo za mir* (*Partnership for Peace – Pfp*) na samitu u Briselu, u januaru 1994. godine, NATO je hteo da prevaziđe uočene nedostatke u okviru Severnoatlantskog saveta za saradnju, tako što bi se multilateralnom političkom dijalogu dodale veće mogućnosti *bilateralne saradnje*, koja nije bila dovoljno razvijena u dostignutom nivou ukupnih odnosa sa partnerima.

Program *Partnerstvo za mir* bio je nova potvrda razloga za dalji opstanak NATO, a pokazalo se, i dugoročan reformski zadatak i fleksibilan okvir u izgradnji novog identiteta. Definisani su kao program praktične bilateralne saradnje između NATO u celini i pojedinačnih država, a osnovni ciljevi su reforme sistema odbrane i oružanih snaga, demokratizacija društava partnerskih

---

²⁹⁰ Videti šire: Lidija Čehulić, *Euroatlantizam...*, s. 178. Pre usvajanja na samitu NATO u Briselu, nacrt programa koji je urađen u Savetu za nacionalnu bezbednost SAD, potvrdili su ministri odbrane članica NATO na sastanku u nemačkom gradu Travemündeu, 20-21. oktobra 1993. godine.

zemalja, izgradnja međusobnog poverenja i uvećanje sposobnosti partnera za očuvanje mira i bezbednosti.²⁹¹

Politika partnerstva imala je najveći uticaj na transformaciju NATO iz vojno-političke u političko-vojnu organizaciju, koja ima svestraniji pristup bezbednosti. Obostrani interes za saradnju, i NATO i partnera, omogućio je da Partnerstvo za mir izraste u jedno od najvećih dostignuća u oblasti međunarodne bezbednosti, a danas čini bitno obeležje međunarodnih odnosa i svrstavanja u svetskim relacijama.

U *Deklaraciji* samita u Briselu 1994. godine, navedena je još jedna značajna mogućnost, a to su *operacije održanja mira (peacekeeping operations)*. U članu 7 Deklaracije navodi se da će NATO „izlazeći u susret zajedničkim transatlantskim bezbednosnim zahtevima, sve više biti u prilici da pored tradicionalnih i osnovnih zadataka – kolektivne odbrane svojih članica, koja i dalje predstavlja njegovu glavnu funkciju – preduzme i druge misije“.²⁹² Sledeći član predviđa da će „u tim zajedničkim mirovnim operacijama i drugim aktivnostima predviđenim *Partnerstvom za mir* učestvovati snage saveznika i partnera.“²⁹³

Novo institucionalno osnaživanje političke komponente delovanja NATO bilo je formiranje Saveta evroatlantskog partnerstva (*Euro-Atlantic Partnership Council*

---

²⁹¹ Interes država u NATO bio je i ekonomske prirode, jer se radilo o novom tržištu roba i usluga, jeftinoj radnoj snazi, mogućnosti investiranja i prodaje naoružanja i opreme zbog ujednačavanja standarda i postizanja interoperabilnosti vojnih snaga.

²⁹² *Deklaracija Severnoatlantskog saveza*, 10-11. januar 1994, Brisel, videti u: *NATO i Partnerstvo za mir*, Beograd, 1996, str. 229-236.

²⁹³ U prvim godinama primene *Programa Partnerstvo za mir* naglasak je bio na vojnoj interoperabilnosti, uz reformu sistema odbrane i rešavanje posledica te reforme. Posebno su vojne vežbe i bilateralni programi pomogli zemljama partnerima u razvijanju snaga sposobnih za zajedničko delovanje i učestvovanje u mirovnim akcijama zajedno sa snagama NATO.

- EAPC), umesto Severnoatlantskog saveta za saradnju (NACC) na sastanku u Sintri, u Portugalu, maja 1997. godine. Delujući kao široki forum za političke konsultacije i koordinaciju aktivnosti saveznika i partnera, EAPC se tokom svih ovih godina potvrdio i kao dovoljan politički okvir za bilateralne odnose između NATO i članica Partnerstva za mir, posebno u izgradnji vojnih kapaciteta za multinacionalne operacije.

Nove značajne odluke za povećanje operativnih dimenzija Partnerstva za mir, NATO je usvojio na samitu u Vašingtonu, aprila 1999. godine. Tada su primljene tri nove članice, Poljska, Mađarska i Češka.²⁹⁴ Već bogato iskustvo u saradnji uobličeno je u Akcionom planu za članstvo (*Membership Action Plan – MAP*), koji predstavlja praktičnu manifestaciju politike „otvorenih vrata“ za članstvo u NATO. Predviđeni su i novi mehanizmi za jačanje partnerstva: *Proces planiranja i pregleda, Koncept operativnih sposobnosti i Individualni program partnerstva.*

Na samitu u Vašingtonu usvojen je i dokument *Prema partnerstvu za XXI vek – Unapređeno i operativnije partnerstvo (Towards a Partnership for the 21st Century - The Enhanced and more Operational Partnership)*, koji predviđa niz konkretnih mera u jačanju vojne efikasnosti i interoperabilnosti prilikom angažovanja multinacionalnih snaga zajedno sa partnerima.

NATO samit u Pragu, u novembru 2002, potvrdio je opredeljenje za dalje širenje, a poziv za članstvo upućen je Bugarskoj, Estoniji, Letoniji, Litvaniji, Rumuniji, Slovačkoj i Sloveniji. Novi bilateralni mehanizam pod nazivom *Individualni partnerski akcioni planovi (Individual Partnership Action Plan -*

---

²⁹⁴ NATO je prvi formalni akt o proširenju, posle osnivačkog ugovora 1949. godine, predstavio javnosti u maju 1995. godine. *Studija o proširenju NATO* predviđa jednaka prava i obaveze za sve članice Saveza, uključujući i bezbednosne garancije iz člana 5 osnivačkog akta. (*Study of NATO Enlargement*, NATO Office of Information and Press, Brussels, 1996).

IPAP) omogućio je da NATO konkretnije pomogne zemljama partnerima u sprovođenju reformi, sa naglaskom na pojačani politički dijalog.²⁹⁵

Na NATO samitu u Istambul, juna 2004. godine, u članstvo je primljeno sedam novih država koje su pozvane na prethodnom samitu. Usvojen je dokument Evroatlantsko partnerstvo - usmeravanje i obnavljanje (*The Euro-Atlantic Partnership - Refocusing and Renewal*) koji na geografskoj ili funkcionalnoj osnovi redefiniše i podstiče partnersku politiku, usmeravajući pažnju na države južnog Kavkaza (Azerbejdžan, Gruzija i Jermenija) i centralne Azije (Kazahstan, Kirgistan, Tadžikistan, Turkmenistan i Uzbekistan), kao područja od strateške važnosti za NATO.

Sa NATO samita u Rigi, u novembru 2006. godine, upućen je poziv Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji da pristupe Programu Partnerstvo za mir. Najveća pažnja poklonjena je situaciji u Avganistanu i ona je naročito sagledana u kontekstu povećanja učešća vojnih snaga iz država partnera.

Na samitu u Bukureštu, aprila 2008. godine, upućen je poziv Albaniji i Hrvatskoj za članstvo, a Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori za *Intenzivirani dijalog*. Makedonija nije pozvana zbog problema sa Grčkom oko imena. Oprez je ponovo prevladao kada su u pitanju Ukrajina i Gruzija i njihova težnja da pristupe Savezu, tako da su ostale van *Akcionog plana*. Presudan razlog su odnosi sa Rusijom koji evropske zemlje neće da zaoštravaju zbog oštrog ruskog protivljenja širenju NATO na istok i njihove energetske zavisnosti od Rusije.

Na samitu NATO u Kelu i Strazburu, aprila 2009. godine, u članstvo su primljene Albanija i Hrvatska.²⁹⁶ Najznačajnija odluka je pokretanje diskusije o

---

²⁹⁵ Videti šire: *Bezbednost kroz Partnerstvo*, NATO Public Diplomacy Division, Brussels, 2005, str. 12-13.

daljoj transformaciji Saveza i izradi novog Strateškog koncepta, koji treba da prilagodi NATO nakupljenim promenama u prvoj deceniji XXI veka.

U novom *Strateškom konceptu NATO*, naslovljenom sa „Aktivan angažman, moderna odbrana“, usvojenom na samitu u Lisabonu, novembra 2010. godine, u *Osnovnim zadacima i principima osiguranja bezbednosti za teritoriju i stanovništvo država članica*, NATO pored *kolektivne odbrane* zasnovane na članu 5 Vašingtonskog ugovora, koja se ponavlja u svim strateškim konceptima od osnivanja, kao drugi zadatak navodi *krizni menadžment*, zasnovan na jedinstvenom skupu političkih i vojnih sposobnosti za rešavanje krize, pre, tokom i posle sukoba. I treći ključni zadatak je *kooperativna bezbednost*, kojom se partnerstvo potvrđuje kao važan činilac dalje transformacije Saveza. Naglašava se da je evroatlantska bezbednost najbolje osigurana kroz široku mrežu partnerskih odnosa sa zemljama i organizacijama širom sveta, a odnosi su zasnovani na reciprocitetu, uzajamnoj koristi i međusobnom poštovanju.²⁹⁷

Jedan od načina unapređenja partnerstva su fleksibilni formati saradnje koje donose NATO i partneri zajedno – kako u postojećim okvirima tako i izvan njih. Za razliku od izvornih principa za proširenje koji su podrazumevali sličnost političkih sistema, odnosno otvorenost samo za države liberalne demokratije, sada se partnerstva nude svim državama i međunarodnim organizacijama, a zajednički treba da budu samo interesi. U tom slučaju NATO je otvoren za konsultacije sa svakom partnerskom zemljom radi unapređenja bezbednosnih

---

²⁹⁶ U šest krugova proširenja: 1952, 1955, 1982, 1999, 2004. i 2009. godine, broj članica NATO povećan je sa 12 na 28. U članstvo su primljene Grčka i Turska (1952), Zapadna Nemačka (1955), Španija (1982), Češka, Mađarska i Poljska (1999), Bugarska, Estonija, Letonija, Litvanija, Rumunija, Slovačka i Slovenija (2004), Albanija i Hrvatska (2009). Crna Gora je 2. decembra 2015. pozvana da otpočne pregovore o pristupanju Alijansi. Još tri države imaju aspiracije za članstvo - Makedonija, Bosna i Hercegovina i Gruzija.

²⁹⁷ *Active Engagement, Modern Defence, Strategic Concept*, NATO Public Diplomacy Division, 2010.

pitanja od zajedničkog interesa. U Predgovoru novog Strateškog koncepta, NATO svojim partnerima širom sveta nudi više političkog angažmana i značajnu ulogu u oblikovanju operacija u kojima učestvuju pod vođstvom Saveza i oni, kao *operativni partneri*, dobijaju u tom smislu povoljniji tretman.

Na sastanku ministara spoljnih poslova u Berlinu, aprila 2011. godine, u jednom od usvojenih dokumenata pod nazivom „Aktivno angažovanje u kooperativnoj bezbednosti: efikasnija i fleksibilnija partnerska politika“, inovirana je politika partnerstva, sa ciljem povećanja efikasnosti, fleksibilnosti i ukupnog doprinosa evroatlantskoj i međunarodnoj bezbednosti.²⁹⁸

Samit NATO u Čikagu, u maju 2012. godine, potvrdio je opredeljenja nove partnerske politike definisane u berlinskim dokumentima, posebno fleksibilne formate saradnje „28+n“, otvorenog skupa u kome je 28 država članica NATO i odgovarajući broj sadašnjih ili novih partnera, koje učestvuju u konsultacijama prema ukazanoj potrebi.

Na NATO samitu u Velsu, održanom u septembru 2014. godine, određena su tri ključna zadatka: *sposobnosti, povezanost i kooperativna bezbednost*. Prvi zadatak je da NATO mora nastaviti sa razvijanjem sposobnosti za suočavanje sa rizicima i pretnjama, kao što su terorizam, piraterija ili još težim, raketnim i sajber napadima. Drugi, neophodno je inoviranje obuke, sveobuhvatnog obrazovanja i zajedničkih vežbi, u cilju jačanja povezanosti među saveznicima i

---

²⁹⁸ Meeting of NATO Foreign Ministers, Berlin, 14 April 2011. Videti šire na veb sajtu NATO: *Active engagement in Cooperative Security: A more efficient and flexible partnership policy* <http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_04/20110415_110415-Partnership-Policy.pdf>; *Political Military Framework for Partner Involvement in NATO-led Operations* <http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_04/20110415_110415-PMF.pdf> ; *Improving the Management of NATO's Partnerships – Menu of Cooperation and Individual Programmes*.

partnerima.²⁹⁹ I treći, kooperativna bezbednost ostaje jedan od stubova strateškog koncepta i vitalni činilac budućnosti NATO. Dat je podsticaj za jačanje partnerstava u azijsko-pacifičkom regionu, sa Japanom, Australijom, Novim Zelandom i Mongolijom, državama koje su bile deo Međunarodnih bezbednosnih snaga (ISAF) u Avganistanu, a u planu je proširivanje veza sa Malezijom i Singapurom.

Nekoliko faktora uticalo je na neophodnost dalje afirmacije političke saradnje u najširim svetskim relacijama. Prvo, evropske članice NATO ušle su u ozbiljnu ekonomsku krizu koja je značajno smanjila njihovu spremnost za izdvajanja za odbranu, koja su u nekim zemljama pala i ispod jedan posto bruto-društvenog proizvoda (BDP). Drugo, opredeljenja za „pametnu odbranu“ i princip „udruživanja i deljenja“ izazivaju brojne nedoumice kako u praksi sprovesti zamišljenu politiku, a pritom zadržati vitalnost proizvodnih kapaciteta i buduću interoperabilnost snaga. Treće, orijentacija SAD prema azijsko-pacifičkom regionu otvorila je nova pitanja evropske bezbednosti pred rastućom snagom Rusije. Četvrto, partnerska politika postaje primamljiva za države širom sveta, a za NATO su naročito interesantne one koje povećavaju izdvajanja za odbranu i ubrzano jačaju svoje vojne sposobnosti.

Prednosti koje je saradnja sa NATO donela za više od 40 država u raznim formalnim okvirima partnerske saradnje, mogu se svrstati u sledeće oblasti: (1) reforma sektora bezbednosti, (2) interoperabilnost – jačanje vojnih potencijala, (3) tranzicija i demokratizacija – razvoj liberalno-demokratskih vrednosti, (4) jačanje regionalne stabilnosti, i (5) afirmacija partnera u široj međunarodnoj saradnji.

---

²⁹⁹ Primer je angažovanje NATO u Avganistanu, od 2003. godine, koje je okupilo više od jedne četvrtine svetskih nacija, 28 NATO saveznika i 22 partnera u najvećoj koaliciji u novijoj istoriji.

Danas, pored 22 države uključene u Partnerstvo za mir,³⁰⁰ NATO razvija partnerske odnose u okviru Mediteranskog dijaloga,³⁰¹ Istambulske inicijative za saradnju,³⁰² ima specifične partnerske odnose sa Ukrajinom³⁰³ i Gruzijom,³⁰⁴ a u novije vreme i sa tzv. „partnerima širom sveta“ ili „globalnim partnerima“, od kojih se stepenom ostvarene saradnje izdvajaju Australija, Japan, Republika Koreja, Novi Zeland, Pakistan, Irak, Avganistan i Mongolija.

5.2. VOJNA BEZBEDNOST

Vojna bezbednost bila je u fokusu delovanja NATO tokom Hladnog rata, a kasnije, uz političko delovanje, ostala paralelna identitetska odlika NATO. Vojna bezbednost koju gradi, promoviše i osigurava NATO, podrazumeva vojnu silu izraženu dostignutim kapacitetima, standardima i procedurama kojima (a) osigurava bezbednost teritorije i stanovništva država članica i time ispunjava osnovni zadatak kolektivne odbrane, i (b) rešava krize, pre, tokom i posle sukoba (krizni menadžment), bilo gde u svetu ako se proceni da odatle dolazi pretnja po bezbednost zajednice.

Koliko se pogled na vojnu bezbednost promenio, Filip Ejodus ilustruje tvrdnjom da govoriti o „vojnoj bezbednosti“ do pre samo nekoliko decenija, zvučalo bi gotovo kao pleonazam.

---

³⁰⁰ U *Partnerstvu za mir* ukupno su bile 34 države, a od njih je 12 u međuvremenu pristupilo NATO.

³⁰¹ *Mediteranski dijalog* (Mediterranean Dialogue) pokrenuo je 1994. godine Severnoatlantski savet, u početku sa pet država: Egiptom, Izraelom, Mauritanijom, Marokom i Tunisom. Ovoj inicijativi priključili su se Jordan (novembra 1995) i Alžir (marta 2000).

³⁰² U *Istambulsku inicijativu za saradnju* uključili su se Bahrein, Katar, Kuvajt i Ujedinjeni Arapski Emirati.

³⁰³ Zajednička komisija NATO-Ukrajina (NATO-Ukraine Joint Commission).

³⁰⁴ Komisija NATO-Gruzija (NATO-Georgia Commission - NGC).

„Ali promene koje su na svetskoj sceni nastupile urušavanjem Sovjetskog Saveza, vojne izazove su stavile u drugi plan, barem na tren. Po drugi put u XX veku sticao se utisak da je rat kao nastavak politike drugim sredstvima ušao u istoriju. Isto kao i na početku veka, svet je opet u euforiji poverovao da je kraj velikog sukoba značio istovremeno i kraj svih sukoba, pa čak i kraj istorije. Ratovi u bivšoj Jugoslaviji, teroristički napadi na SAD i oružane intervencije u Iraku i Avganistanu samo su neki od događaja koji su otreznili i najusnulije sanjare. No, to ne znači da je svet ponovo postao isti kao što je oduvek bio. To samo znači da je upotreba vojne moći u međunarodnoj politici bila aktuelna kao i uvek, ali u svetu koji se brzo menjao“.³⁰⁵

Za NATO je upotreba vojne moći u međunarodnoj politici ostala podjednako aktuelna posle Hladnog rata, ali prilagođena promenama u kojima je značajno smanjena verovatnoća frontalnog sukoba za koji se decenijama spremao.

Na osnovu takvih procena, u *Novom strateškom konceptu* usvojenom na samitu u Rimu, 1991. godine, unete su značajne promene čime je inovirana dotadašnja strategija i ratna doktrina NATO. Zvanično je napuštena strategija „elastičnog odgovora“, usvojena 1967. godine. Iako nisu menjane odredbe osnivačkog Vašingtonskog ugovora, dodata je odgovornost NATO za obezbeđenje mira i stabilnosti u celoj Evropi, a uz saglasnost Ujedinjenih nacija i van sopstvenih granica, kada proceni da je to za evropsku bezbednost i njeno okruženje neophodno. Predviđeno je značajno smanjenje snaga, njihovo prestrukturiranje i prilagođavanje, ali sa očuvanjem sposobnosti za uspešan odgovor na nove izazove i pretnje.

Uz predlog da se razvija partnerska saradnja sa novim državama i na političkom i na vojnom planu, koji je obrazložio američki ministar odbrane Les

---

³⁰⁵ Filip Ejodus, *Međunarodna bezbednost...*, str. 125-126.

Aspen na sastanku ministara odbrane NATO članica u Travemundu, 1993. godine, kada je podržan predlog o pokretanju Programa *Partnerstvo za mir* na predstojećem samitu u Briselu, pokrenuta je i ideja o daljoj operacionalizaciji snaga, a koncept Kombinovanih združenih namenskih snaga (*Combined Joint Task Force - CJTF*) usvojen je na NATO samitu u Berlinu, u maju 1996. godine. Podrazumeva „okupljene, multinacionalne, višenamenske snage, upućene na realizaciju raznovrsnih, specifičnih ciljeva“,³⁰⁶ čime je na vojnom planu stvoren novi mehanizam saradnje za unapređenje interoperabilnosti i poboljšanje vojne delotvornosti multinacionalnih snaga.³⁰⁷

Na NATO samitu u Vašingtonu, 1999. godine, u Inicijativi za unapređenje odbrambenih kapaciteta (*Defence Capabilities Initiative - DCI*) data su usmerenja za poboljšanja interoperabilnosti i izgradnju vojnih kapaciteta u cilju: pokretljivosti i razvojnosti snaga; njihovoj održivosti; delotvornom angažovanju; samozaštiti i kompatibilnim komunikacijama.³⁰⁸ Interoperabilnost je definisana kao „sposobnost zajedničkog (sinergičnog) delovanja NATO, država partnera i drugih država tokom zajedničkog izvršenja dodeljenih misija i zadataka“.³⁰⁹ Pored vojnog i bezbednosnog, nije zanemaren i politički aspekt kada je u pitanju procena opravdanosti angažovanja vojnih snaga i argumentacija za preduzimanje operacije pred javnošću zemlje koja upućuje vojni kontingent.

---

³⁰⁶ Radovan Vukadinović, Lidija Čehulić Vukadinović, Davor Božinović, *NATO euroatlantska integracija*, Topical, Zagreb, 2007, s. 164.

³⁰⁷ *Task force* označava specifično vojno telo formirano za određeni zadatak. Kada se zadatak završi, telo se raspušta, a snage se vraćaju u svoje matične jedinice. *Joint* znači da u realizaciji zadatka učestvuju različite snage (kopnene, vazdušne, pomorske). *Combined* podrazumeva da su angažovane snage iz više država. (Nav. prema: A. Cragg, „The CJTF concept: A key component of the Alliance’s adaptation“, NATO Review 44/4, 1996, p. 7).

³⁰⁸ *Defence Capabilities Initiative*, NATO Summit, Washington, DC, 1999.

³⁰⁹ *Interoperability for joint operations*, NATO Public Diplomacy Division, Brussels, 2006, p. 1.

Unapređenju vojne interoperabilnosti doprineo je Koncept operativnih sposobnosti (*Operational Capabilities Concept*) koji definiše zahteve u svim bitnim segmentima osposobljavanja jedinica koje se upućuju u multinacionalne operacije: obuci, obrazovanju, vežbama i ocenjivanju. Osnovne oblasti u kojima se vrše pripreme su: *opremanje* jedinica, njihovo *uvežbavanje* i *snabdevanje* za sprovođenje operacija. NATO je propisao standarde u sve tri oblasti, na osnovu kojih se vrši evaluacija osposobljenosti jedinica za učešće u multinacionalnim operacijama.³¹⁰

Preoblikovanje vojne komandne strukture NATO, sa dve strategijske komande – operativnom i razvojnom, izvršeno je na samitu u Pragu, u novembru 2002. godine, kada su formirane i NATO snage za reagovanje (*NATO Response Force – NRF*), operativne združene snage sačinjene od kopnene, pomorske i vazduhoplovne komponente.³¹¹

Na sastanku ministara spoljnih poslova u Berlinu, u aprilu 2011. godine, operacionalizovana je saradnja sa državama koje na osnovu odluke Severnoatlantskog saveta dobijaju status *operativnih* i *potencijalno operativnih* partnera. Određuju se i modaliteti njihovog učešća u formiranju strategije i donošenju odluka, od faze planiranja do faze izvršenja, u operacijama NATO kojima oni doprinose.

Na NATO samitima u Lisabonu 2010, Čikagu 2012. i Velsu, 2014. godine, potvrđena je potreba Alijanse da nastavi transformaciju vojnih snaga kako bi

---

³¹⁰ Isto, p. 2.

³¹¹ NATO snage za reagovanje – NRF, namenjene su za delovanje u kriznim situacijama. Rasporedive su u roku od 5 do 30 dana, a mogu delovati unutar ili van evroatlantskog prostora. Održive su do 30 dana, sa mogućnošću produženja. Mogu biti upotrebljene za humanitarne zadatke, protivterorističke akcije, operacije blokade, evakuacije civila i akcije podrške diplomatiji. Punu operativnost NRF su postigle 2006. godine.

mogle da odgovore na sadašnje i buduće izazove, uvek sa naglaskom na kolektivnu odbranu država članica. Prioriteti u njihovoj izgradnji su da ostanu *moderne, rasporedive i održive*, a osnovni zadaci su *kolektivna odbrana, upravljanje kriznim situacijama i kooperativna bezbednost*.

U navedenim osnovnim zadacima, s obzirom da kolektivna odbrana i kooperativna bezbednost od ranije imaju prepoznatljiv značaj, insistira se na *upravljanju kriznim situacijama*, koje podrazumeva preduzimanje i vojnih i nevojnih mera - pre, za vreme i posle sukoba. Ovakav pristup omogućava bavljenje širokim spektrom kriza u sve složenijem bezbednosnom okruženju, koristeći odgovarajuće kombinovanje političkih i vojnih alata kako bi se predupredile krize ili njima upravljalo do konačnog rešenja. Uloga NATO u upravljanju krizama šira je od spremnosti za vojne operacije, jer krize mogu biti političke, humanitarne, a mogu nastati i kao posledica elementarnih nepogoda i akcidenata izazvanih ljudskim ili tehničko-tehnološkim faktorom.

Na osnovu stečenog iskustva, NATO priznaje da vojni faktor nije dovoljan da reši krizu ili sukob. Naučene lekcije iz prethodnih operacija upućuju da efikasno upravljanje krizama i njihovo rešavanje jedino može obezbediti sveobuhvatan politički, civilni i vojni pristup. A to podrazumeva da NATO mora ostati efikasan i fleksibilan i razvijati instrumente upravljanja krizama prilagođene promenama bezbednosnog konteksta.

5.3. INSTITUCIONALNA INFRASTRUKTURA

NATO ima veoma razvijenu institucionalnu infrastrukturu koju čine civilni i vojni deo. Najviši organ je Severnoatlantski savet (NAC), ustanovljen osnivačkim aktom 1949. godine, u kome su predstavnici svih država na različitim nivoima: stalnih predstavnika (na sastancima koji se održavaju uglavnom jednom sedmično), ministara spoljnih poslova i odbrane (na

sastancima najmanje dva puta godišnje) i predsednika država i vlada (samiti). Radom Saveta rukovodi generalni sekretar NATO. Pored Severnoatlantskog saveta najvažniji elementi civilne strukture su Komitet za planiranje odbrane, Grupa za nuklearno planiranje i Generalni sekretarijat.

Vojnu strukturu NATO čine Vojni komitet, Međunarodni vojni sekretarijat NATO i vojne komande i snage NATO. Na vrhu vojne organizacije je Vojni komitet, koji se sastaje uglavnom jednom sedmično na nivou stalnih predstavnika koji zastupaju načelnike generalštabova armija država članica, a na nivou šefova odbrane tri puta godišnje. Dve strategijske komande su Saveznička komanda za operacije (*Allied Command Operations – ACO*) u Monsu (Belgija) i Saveznička komanda za transformaciju (*Allied Command Transformation – ACT*) u Norfolku (Virdžinija, SAD). Njima su na čelu komandanti: Vrhovni komandant savezničkih snaga u Evropi (SACEUR) koji je ujedno i komandant Evropske komande SAD sa sedištem u Štutgartu (Nemačka) i Vrhovni saveznički komandant za transformaciju (SACT), a odgovorni su Vojnom komitetu.

Štab strateške operativne komande podržavaju dve komande združenih snaga (u Brunsumu, Holandija, i Napulju, Italija), koje će biti u stanju da generišu štab *Kombinovanih združenih operativnih grupa* (CJTF) i ograničene združene štabove za korišćenje pomorskih kombinovanih združenih operativnih grupa. Strateška komanda za transformaciju u SAD je odgovorna za kontinuiranu transformaciju vojnih sposobnosti i unapređenje međusobne operativnosti snaga Alijanse.

Strukturu vojnih snaga čine organizacioni aranžmani koji okupljaju snage stavljene na raspolaganje Alijansi od strane zemalja članica. Te snage su na raspolaganju za operacije NATO u skladu sa definisanim kriterijumima spremnosti, uspostavljenim standardima i pravilima raspoređivanja.

Iza toga rade brojni organi i agencije. Zbirni zadatak političkih i vojnih organa je da u stalnoj interakciji, razvijanjem ukupnih sposobnosti, uspešno odgovore na bezbednosne izazove i pretnje.

5.4. NOVA BEZBEDNOSNA KULTURA

Dijalog i saradnja, koje je NATO ponudio budućim partnerima, zasnovani su na principima *kooperativne bezbednosti* (*Cooperative Security Concept*), koja ističe prednosti *smanjenja pretnje*, u odnosu na politiku sile. Izbor takvog oblika odnosa bio je još jedan uspešan odgovor na izmenjenu prirodu bezbednosnih pretnji. Naime, i pre rušenja Berlinskog zida, brzi tehničko-tehnološki razvoj i sve složenija međuzavisnost u svetu, a posebno razvijanje nuklearnih potencijala koji su zapretili samouništenjem čovečanstva, opominjuće su ukazali da se o bezbednosti mora razmišljati i na drugačiji način, a ne samo jačanjem vojne moći. U narednim decenijama pokazalo se da su oblici kooperativne bezbednosti često delotvorniji u onim bezbednosnim situacijama u kojima preovlađuju nevojni izazovi i pretnje.

Proces osmišljavanja politike partnerstva i saradnja u svim sektorima šire shvaćene bezbednosti uspostavljaju novu *kulturu kooperativne bezbednosti*, koja uz tradicionalnu *kulturu državne bezbednosti*, razvija drugačiji pristup u rešavanju bezbednosnih pitanja kako unutar tako i izvan granica NATO.

Tokom poslednje dve i po decenije, NATO je u političkom smislu ostao dosledan u isticanju da kooperativna bezbednost predstavlja jedan od ključnih faktora jačanja njegovog uticaja na globalnu bezbednost, snaženjem partnerske saradnje sa svim državama u svetu koje dele iste interese.

5.5. ZAKLJUČAK

U ovom poglavlju analizirani su činioci identiteta NATO: *politička bezbednost, vojna bezbednost, razvijena institucionalna infrastruktura i nova bezbednosna kultura*, po kojima je prepoznatljiv u bezbednosnom diskursu i na koji utiče dinamikom dogradnje tih činilaca.

Jačanje političke komponente u posthladnoratovskom periodu otvara nove mogućnosti dijaloga i saradnje, čime se menja pretežna hladnoratovska vojna orijentacija, a na značaju dobijaju politički procesi razvijanja poverenja i različitih oblika saradnje, bez nametanja rešenja silom, već dobrovoljnim prihvatanjem i prilagođavanjem ponuđenih vrednosnih i institucionalnih opcija.

Ovo opredeljenje, uz kasniju odluku da se NATO angažuje izvan vlastitih granica radi upravljanja krizama, predstavlja dve najznačajnije odlike spremnosti i sposobnosti za transformaciju, u traženju i izgradnji novog identiteta posle Hladnog rata.

Novi identitet karakterišu pre svega partnerstvo, kao izraz saradnje, na jednoj strani, i jačanje vojnih sposobnosti, na drugoj strani, kao potvrda snage za kolektivnu odbranu i spremnosti za reagovanje na bezbednosne probleme izvan svoje teritorije. Dubinom i širinom promena partnerstvo obeležava međunarodne odnose na razmeđu dva veka, snažno afirmišući principe kooperativne bezbednosti, kojima se stabilnost međunarodnih odnosa često postiže efikasnije nego tradicionalnim pristupima zasnovanim na vojnoj sili.

Osnovni ciljevi unapređenja vojnih kapaciteta i sposobnosti su (1) kolektivna odbrana i (2) uspešno planiranje i izvođenje operacija održanja mira

(peacekeeping operations), koje danas obuhvataju širok spektar operacija od prevencije krize do postkonfliktnih napora stabilizacije i izgradnje.

Pokazalo se da vojna komponenta nije dovoljna za rešavanje krize, jer tek zaustavljanjem sukoba počinju zadaci političke i civilne komponente, koje treba da sačuvaju stabilnost i grade novo društvo. Do sada razvijeni mehanizmi izgradnje *društva*, nisu lako prilagodljivi situaciji na terenu, jer su to uglavnom područja gde lokalne zajednice pretežno karakterišu plemenski, etnički i verski elementi. Teška i složena iskustva pokazuju da NATO ubrzano mora razvijati instrumente upravljanja krizama da bi bio efikasniji i započete poslove uspešno privodio kraju.

Po složenosti zadataka borba protiv terorizma ostaje u samom vrhu angažovanja NATO. Pogotovo što savremeni terorizam izlazi iz prepoznatljivih okvira i postaje nova forma rata koji pretili da obuhvati ceo svet.

Da bi se uspešno suočio sa sve brojnijim pretnjama NATO je razvio široku mrežu partnerskih odnosa, čime je značajno povećao sposobnosti, operativnost i mogućnost da deluje na krizne situacije na udaljenim područjima. To je ujedno i odgovor na ubrzavanje preraspodele moći na globalnom nivou, uz narastanje novih centara vojne i ekonomske snage.

VI NATO ZA XXI VEK

U šestom, završnom poglavlju, razmatraju se perspektive NATO kao najmoćnije političko-vojne organizacije u svetu, koja obuhvata 28 država sa „dva najproduktivnija, tehnološki najnaprednija, društveno moderna, ekonomski prosperitetna i politički demokratska regiona“.³¹²

Predmet analize su *interesi* koji opredeljuju NATO u kreiranju bezbednosne politike i posledice delovanja kada elemente *tvrde* i *meke* moći koristi (1) *protiv pretećih drugih* u očuvanju liderske pozicije i vlastite, regionalne i globalne stabilnosti i (2) kada *privlači druge* u zajedničkom obezbeđenju sigurnije budućnosti.

Izgradnja NATO za XXI vek zapravo je imperativ u očuvanju zapadne civilizacije i deo njenih ukupnih napora da spreči opadanje dostignute moći. U „anarhiji koja je onakva kakvu države od nje naprave“ (A. Vent), ni opadanje moći nije zakonomerno, već rezultanta napora sve brojnijih subjekata na međunarodnoj sceni koji bi da budućnost kroje po meri svojih interesa.

Ključ opstanka NATO je u rukama SAD kao najjače sile Alijanse. Saveznici, ni pojedinačno, ni integrisani u Evropsku uniju, još nemaju uverljiv samostalni odbrambeni kapacitet da bi izvan Alijanse rizikovali svoju bezbednost u

---

³¹² Zbignjev Bžežinski ovu svoju kvalifikaciju ilustruje podacima da u državama članicama NATO živi 900 miliona stanovnika, što je samo 13 procenata svetske populacije, ali koja proizvodi 45 odsto bruto-društvenog proizvoda i uprkos ekonomskoj krizi izdvaja daleko najviše sredstava za razvoj naoružanja i vojne opremanje. („An Agenda for NATO, Toward a Global Security Web“, *Foreign Affairs*, September/October, 2009).

opasnom i promenljivom svetu. U kontekstu očuvanja moći SAD, NATO ima važnu ulogu iz dva osnovna razloga. Prvi je da je Savez osnov za prisustvo vojne sile SAD u Evropi i državama članicama. Drugi je da korišćenjem razvijene mreže partnerstava, ostvarene preko NATO, SAD značajno uvećavaju svoju moć i jačaju geostrategijske pozicije korišćenjem bezbednosnih kapaciteta država partnera.

Zbignjev Bžežinski zastupa tezu da će uloga Amerike u svetu i dalje biti od suštinskog značaja u godinama koje dolaze.

„Tekuće promene na planu raspodele globalne moći i sve veća napetost na svetskom nivou nalažu kao imperativ da se Amerika ne zatvara u ignorantski odbrambeni mentalitet i da ona ne zapadne u samozadovoljni kulturni hedonizam. Takva Amerika bi otvorila perspektivu razvoja sveta u pravcu pomeranja gravitacionog centra sa Zapada na Istok, što bi bilo veoma opasno. Svetu je potrebna Amerika koja je ekonomski vitalna, društveno uticajna, odgovorno snažna, strateški promišljena, koja je poštovana u međunarodnim okvirima i koja se oslanja na lekcije istorijskog iskustva u svojim odnosima sa novim Istokom“.³¹³

Džozef Naj, koji se dugo bavi pitanjem moći i tvorac je koncepta „meke moći“, smatra da SAD ne mogu delovati same u novim uslovima kompleksne međuzavisnosti i globalnih izazova i pretnji, već je neophodno da razvijaju saradnju sa drugim državama i međunarodnim organizacijama.

„Prva polovina dvadeset prvog veka jamačno neće biti 'postamerički svet', ali Sjedinjenim Državama će biti potrebna strategija da se izbore sa

---

³¹³ Zbignjev Bžežinski, *Amerika – Kina i sudbina sveta (Strateška vizija)*, „Albatros plus“, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2013, s. 8.

'usponom drugih' – kako država tako i nedržavnih aktera. Sjedinjenim Državama biće potrebna strategija pametne moći i diskurs koji naglašava savezništva, institucije i mreže koje odgovaraju na novi kontekst globalnog informatičkog doba. Ukratko, za uspeh u dvadeset prvom veku Sjedinjene Države će morati ponovo da otkriju kako biti pametna sila³¹⁴.

Pametnu moć on definiše kao kombinaciju tvrde moći prisile, s jedne strane, i meke moći ubeđivanja i privlačenja, s druge. A raspodelu moći u svetu poredi sa trodimenzionalnom šahovskom tablom.

„Na gornjoj šahovskoj tabli, vojna moć je mahom unipolarna i Sjedinjene Države će po svoj prilici zadržati prvenstvo u doglednom periodu. Ali na srednjoj šahovskoj tabli, ekonomska moć je već više od jedne decenije multipolarna, uključujući Sjedinjene Države, Evropu, Japan i Kinu kao glavne igrače, i ostale koji postaju sve značajniji. Evropska ekonomija je veća od američke. Donja šahovska tabla je područje prekograničnih međunarodnih odnosa koji su izvan kontrole vlade i uključuju raznovrsne nedržavne aktere... Na toj donjoj tabli, moć je široko razasuta³¹⁵“.

Naj uočava dve velike promene moći: tranziciju moći između država i rasipanje moći koja prelazi s država na nedržavne aktere. Ovo drugo je veliki problem za države u XXI veku jer ima sve više stvari koje su izvan kontrole čak i najmoćnijih država. Utoliko više potreban je pravi odgovor, a to je, po Naj, pametna moć. Njena primena počela bi razumevanjem snage i ograničenja američke moći.

---

³¹⁴ Džozef S. Naj, *Budućnost moći*, Arhipelag, Beograd, 2012, s. 278.

³¹⁵ Isto, s. 13.

„Sjedinjene Države mogu da utiču, ali ne i da kontrolišu druge delove sveta. Moć uvek zavisi od konteksta, a u kontekstu transnacionalnih odnosa (poput klimatskih promena, ilegalnih droga, pandemija i terorizma) moć je rasuta i haotično raspoređena. Vojna moć je mali deo rešenja kad je u pitanju odgovor na te pretnje. Ova rešenja zahtevaju saradnju među vladama i međunarodnim institucijama. Čak i na gornjoj tabli (gde Amerika predstavlja bezmalo polovinu svetskih troškova za odbranu), njena vojska je bez premca u globalnim zajedničkim prostranstvima vazduha, mora i kosmosa, ali mnogo više ograničena u svojoj sposobnosti da kontroliše nacionalistički nastrojeno stanovništvo u okupiranim oblastima“.³¹⁶

Zato Naj predlaže primenu strategije pametne moći koja naglašava važnost razvijanja integrisane velike strategije koja uklapa tvrdu moć s mekom privlačnom moći u pametnu moć, sličnu onoj koja je dobila Hladni rat.

Otvaranje perspektive očuvanja moći SAD, kojoj je Džozef Naj posvetio glavninu svog ukupnog dela, ujedno je odgovor na suprotne stavove Pola Kenedija u delu *Uspon i pad velikih sila*, u kome analizira kako su se razne velike sile uspinjale i kako su padale u poslednjih pet vekova istorije Evrope. U fokusu analize je odnos finansijske moći i strateških angažovanja država čiju istoriju analizira.

„Ako se suviše veliki deo državnih resursa odvrti od stvaranja bogatstva i umesto toga preusmeri u vojne svrhe, onda to na duži rok verovatno vodi slabljenju snage države. Isto tako, ako država suviše strateški rastegne svoje snage, recimo osvajanjem prostranih teritorija ili vođenjem skupih ratova – ona rizikuje da potencijalne koristi od spoljne

---

³¹⁶ Isto, s. 275.

ekspanzije budu nadmašene velikom cenom svega toga – što predstavlja dilemu koja ostaje akutna ako je dotična država ušla u period relativnog ekonomskog opadanja“.³¹⁷

S obzirom da sudbinu pada nije izbegla nijedna država u navedenom periodu koji analizira, zaključak Kenedija je da slično mogu očekivati i Sjedinjene Američke Države. „Imperijalno prenaprezanje“ vodi u postepeni silazak sa vrha, što ne znači i propast tih država, već samo novo mesto u globalnoj raspodeli moći.

Suprotno tome, Naj je na primeru SAD naveo više argumenata kojima tvrdi da Kenedi ne mora nužno biti u pravu, otvarajući time perspektivu zadržavanja dominantne svetske moći za SAD. Uz američko vođstvo u nizu svetskih poslova, tu su i privlačnost za pojedince iz čitavog sveta, otvorenost američkog društva, kvalitet visokog školstva, velika vertikalna i socijalna pokretljivost, poslovična inventivnost, dinamizam, snažno civilno društvo, izražen osećaj zajedništva, radna etika i optimizam koji nije erodirao uprkos svim teškoćama, dvostruko veća izdvajanja za razvoj u odnosu na najrazvijenije zemlje EU, Japan, Kinu, Rusiju, Indiju, na osnovu čega Dragan R. Simić zaključuje da „nije neutemeljen Najev optimizam da se SAD promišljenom kombinacijom 'tvrde' i 'meke' moći, putem saradnje sa ključnim subjektima svetske politike, prilagode izmenjenim okolnostima i rastu drugih zemalja i naroda, pa tako i očuvaju ukupnu nadmoć duboko u XXI stoleće. U najmanju ruku da, na što duže vreme odlože pomeranje i raspršivanje moći koje im ne ide u prilog“.³¹⁸

---

³¹⁷ Pol Kenedi, *Uspon i pad velikih sila*, CID Podgorica, Službeni list SRJ, Beograd, 1999, s. 12.

³¹⁸ Dragan R. Simić, *Rasprava o poretku*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2012, s. 310.

Uz ovu tvrdnju navodimo i osam pitanja i odgovora Dragana R. Simića i Dragana Živojinovića, koji dovode u pitanje glavne argumente deklinista u pogledu neminovnosti opadanja američke moći.³¹⁹

„U međunarodnim odnosima, pogotovo u pogledu procene nečije moći ne postoji apsolutna sigurnost da će se nešto desiti onako kako to najveći broj ljudi očekuje. Konvencionalne mudrosti često znaju da pokleknu pred nepredvidimostima dešavanja, a determinizam u međunarodnim odnosima ima mnogo teže uslove za život nego što je to slučaj u nekim drugim oblastima ljudskog delovanja“.³²⁰

TABELA 3: *Osam pitanja za dekliniste*

(Izvor: Dragan R. Simić, Dragan Živojinović, „Da li je opadanje neminovno? – Nekoliko argumenata protiv“, *Srpska politička misao*, 2/2011, s. 173)

Pitanja	Argumenti deklinista	Argumenti protiv
Da li je sudbina imperija unapred određena ili je moguće „iskočiti“ iz kruga uspona i pada?	- Izgleda „da se ne može uraditi ništa za naciju za koju ne radi vreme“ (Margaret Tačer) - Uspon i pad velikih sila kao prirodni zakon	- Proces opadanja u moći nije nepovratan i nepromenjiv - Opadanje je moguće zaustaviti, usporiti ili čak okrenuti u suprotnom smeru
Da li je ekonomija najvažniji izvor moći?	- „U procesu održavanja statusa velike sile najvažnije su tri stvari: novac, i novac“ (Pol Kenedi) - „Sve počinje sa ogromnim dugovima, a završava se sa neumitnim smanjenjem u sredstvima raspoloživim za troškove kopnenih snaga,	- Nije sve u novcu. Ima nešto i u nekim drugim stvarima “Naprosto je suviše mnogo dokaza koji ukazuju na druge stvari: geografija, vojna organizacija, moral nacije, sistem savezništva“ (Pol Kenedi) - Razlika moći i uticaja

³¹⁹ Dragan R. Simić, Dragan Živojinović, „Da li je opadanje neminovno? – Nekoliko argumenata protiv“, *Srpska politička misao*, 2/2011, str. 169-190.

³²⁰ Isto, s. 169.

	mornarice i vazduhoplovstva“ (Nial Ferguson)	- Razlika između moći kao kontrole nad određenim resursima i moći kao kontrole nad ishodima odnosno ponašanjima drugih aktera
Može li se moć meriti? Šta sve supersila treba da uradi da bi zadržala taj status?	- BDP i stope rasta kao najvažniji izvori moći - Supersila treba da ispuni sva očekivanja i da pobedi svakog ko pokuša da joj se suprotstavi	- Merenje moći kao gotovo nemoguć poduhvat - Problem preteranih očekivanja često zamagljuje razliku između onog ko ima manje i onog ko ima više moći
Kakve posledice po silu u opadanju ima naše opažanje tog procesa? Kakva je uloga psihologije u procesu uspona i pada velikih sila?	- Opadanje u moći je stvarno i psihologija tu ne igra veliku ulogu	- Ljudski mozak prirodno teži da više pažnje poklanja lošim nego dobrim vestima - U pokušaju da se sve objasni, često se važne nijanse i detalji potpuno izostavljaju
“Imperial overstretch” ili “entitlement overstretch”?	„Oni koji donose odluke u Vašingtonu se moraju suočiti sa mučnom i trajnom činjenicom da je ukupan zbir globalnih interesa i obaveza Sjedinjenih Država sada mnogo veći od snage države da ih brani sve istovremeno.” (Pol Kenedi)	- „Istorijski podaci sugerišu da ako jedna konkretna nacija odvaja <i>tokom dužeg vremenskog perioda</i> više od 10 % (a u nekim slučajevima, kada je strukturalno slaba, više od 5 %) nacionalnog dohotka na naoružavanje, to najverovatnije njegovu stopu rasta“ (Pol Kenedi) - Spoljna politika SAD će pre biti žrtva „prenaprežanja socijalnih davanja“ nego klasičnog „imperijalnog prenaprežanja“ (Endrju Krepinevič, Majkl Mandelbaum)
Kako stoje konkurenti?	- Kina kao buduća svetska sila broj jedan; ogromne stope rasta i sve veća vojna moć - Evropska unija kao globalni igrač - Zemlje BRIK	- SAD kao jedina zemlja sa sveobuhvatnom moći (prevlast u svim njenim dimenzijama) i moći čiji je domašaj globalan
Kada je stvarno kraj?	Postoje događaji posle kojih više ništa nije isto i koji	- Velike sile opstaju iz različitih razloga pa čak i

	određuju sudbinu imperija	onda kad izgube svoju moć - Teško je proceniti dok se stvari još odigravaju koji je događaj presudan u procesu opadanja moći
Može li se upravljati opadanjem u moći? Da li je moguće „pametno opadati“?	- Velike sile u opadanju suočavaju se sa izborima koji se kreću u rasponu do nemila i nedraga, između manje i više lošeg izbora	- Moguće je pametnom politikom i donošenjem pravih odluka koje na pravi način prepoznaju duh vremena zaustaviti, usporiti ili preokrenuti opadanje imperija

Iz opširnih odgovora na navedena pitanja, potkrepljenih obiljem primera iz istorije i savremenih kretanja, autori na kraju zaključuju:

„Proučavajući različite talase američkog deklinizma od Drugog svetskog rata naovamo kao i uzevši u obzir naše argumente o nejasnoćama deklinističkih učenja, naš je zaključak da se o opadanju američke moći danas svakako može govoriti, ali se o tome ne može govoriti kao o konačnom stanju stvari, to jest kao o kraju američke premoći u svetskim poslovima. Opadanje... ima podjednako mnogo veze sa psihologijom i ljudskim opažanjem, koliko i sa stvarnim dešavanjima. Takođe, jasno je da stvari po stanje američke moći mogu biti još lošije, ali je isto tako jasno da se situacija može i potpuno preokrenuti, kako se to nekoliko puta već i dešavalo. U svakom slučaju, budućnost će otkriti rešenja za ovu jednačinu sa mnogo nepoznatih. Jer, kako je to govorio Tales iz Mileta ‘vreme je najmudrije. Ono zna sve odgovore’.³²¹

Sadašnju poziciju vodećih država pred neizvesnom budućnošću Bžežinski vidi kao realnost šireg, ali manje kohezivnog globalnog liderstva.

---

³²¹ Isto, s. 187.

„Neizvesnost u pogledu trajnosti američkog liderstva na globalnom nivou, kraj centralne uloge Evrope u svetskim poslovima, kao i politička nemoć Evropske unije, nostalgija Rusije za vodećom pozicijom na svetskom nivou koju ona nije u stanju da ostvari, spekulacije o tome da će Kina uskoro preuzeti vodeću ulogu, nestrpljiva ambicija Indije da vidi sebe kao svetsku silu, uprkos njenim unutrašnjim i spoljnim problemima, i uporno odbijanje Japana da svoju globalnu ekonomsku težinu prevede u političku moć, sve to zajedno ukazuje na realnost šireg, ali manje kohezivnog globalnog liderstva“.³²²

NATO je viđenje svoje budućnosti, sagledane u odnosu izmenjene prirode međunarodne stvarnosti na početku novog veka i svoje uloge u njenom oblikovanju i suočavanju sa novim izazovima i pretnjama, dao u Strateškom konceptu naslovljenom sa „Aktivan angažman, moderna odbrana“, usvojenom na samitu u Lisabonu, 19-20. novembra 2010. godine.³²³

U *Uvodu* se ističe da će koncept predvoditi sledeću fazu u evoluciji NATO, kako bi i dalje bio efikasan u svetu koji se menja, u borbi protiv novih pretnji. To potvrđuje NATO kao vezu između saveznika u uzajamnoj odbrani od napada, uključujući i nove pretnje po bezbednost građana. Obaveza Alijanse je da sprečava krize, upravlja konfliktima i stabilizuje postkonfliktne situacije, radeći zajedno sa međunarodnim partnerima, a najvažnije su Ujedinjene nacije i

---

³²² Zbignjev Bžežinski, *Amerika – Kina i sudbina sveta*, s. 32.

³²³ *Strateški koncept* usvojen u Lisabonu je sedmi po redu od osnivanja Alijanse, a treći koji nema status poverljivog dokumenta. Usvojene strategije NATO do Lisabonskog samita: (1) Strateški koncept za odbranu severnoatlantske oblasti (DC 6/1, 1. decembar 1949); (2) Strateški koncept za odbranu severnoatlantske oblasti (MC 3/5, 3. decembar 1952); (3) Sveobuhvatni strateški koncept za odbranu NATO oblasti (MC 14/2, 23. maj 1957); (4) Sveobuhvatni strateški koncept za odbranu NATO oblasti (MC 14/3, 16. januar 1968); (5) Strateški koncept NATO (1991) i (6) Strateški koncept NATO (1999). (Nav. prema: Branislav Đorđević, Miroslav Glišić, *Organizacija Severnoatlantskog ugovora (NATO)*, Beograd, 2013, s. 43).

Evropska unija. U novom Strateškom konceptu, NATO nudi partnerima širom sveta viši stepen političkog angažmana sa Savezom i značajniju ulogu u oblikovanju NATO operacija kojima oni doprinose. Suštinska misija Alijanse ostaje ista: očuvanje zajednice slobode, mira, sigurnosti i zajedničkih vrednosti, kojoj nema premca.³²⁴

Za ispunjavanje te misije, među *Osnovnim zadacima i principima* izdvojena su tri ključna i najznačajnija zadatka: (1) *kolektivna odbrana*, (2) *krizni menadžment* i (3) *kooperativna bezbednost*.

Ova tri zadatka ponovljena su i u važnim dokumentima NATO u narednim godinama, određujući aktuelni identitet NATO kao političko-vojne organizacije koja zadržava primarni cilj i čvrstu obavezu, navedenu u članu 5 osnivačkog akta, da će odvratiti i pružiti odbranu od svake pretnje agresije, kao i novih bezbednosnih izazova kada oni ugrožavaju sigurnost država članica i Alijanse u celini. Pored zaštite svoje teritorije i stanovništva, NATO će delovati i izvan svojih granica, koristeći jedinstven i razvijen skup političkih i vojnih sposobnosti kako bi delovao u širokom spektru kriznih situacija - pre, za vreme i posle sukoba, ukoliko oni utiču na bezbednost Alijanse, a posebno pružajući pomoć u konsolidaciji i stabilizaciji postkonfliktnih situacija kako bi doprineo evroatlantskoj bezbednosti. U ostvarenju ovih ciljeva NATO će pitanjima međunarodne stabilnosti pristupiti na principima kooperativne bezbednosti, nudeći i razvijajući partnerstvo sa relevantnim zemljama i drugim međunarodnim organizacijama, držeći otvorena vrata za sve evropske demokratije koje ispunjavaju standarde NATO.³²⁵

---

³²⁴ *Active Engagement, Modern Defence, Strategic Concept for the Defence and Security of the North Atlantic Treaty Organization*, NATO Public Diplomacy Division, Brussels, 2010.

³²⁵ Isto, (*Core Tasks and Principles*), par. 4.

U Strateškom konceptu i diskusijama povodom njegovog usvajanja pre i na samitu, ističe se da kolektivna odbrana i kolektivna bezbednost ostaju čvrst temelj jedinstva NATO, ali se ukazuje na opasnosti koje dolaze izvan granica Alijanse. Pored terorizma i proliferacije oružja za masovno uništenje, koje se najčešće navode, ozbiljne izazove predstavljaju regionalni konflikti, sajber napadi i ugrožavanje energetske bezbednosti.

Pored kolektivne odbrane, Strateški koncept naglašava dalje razvijanje kriznog menadžmenta, koji iskustva iz posthladnoratovskih operacija odgovora na krizu, koje nisu predviđene članom 5 osnivačkog akta, treba da nadogradi boljom prevencijom krize i sveobuhvatnijim pristupom stabilizaciji i rekonstrukciji u postkonfliktnoj fazi.

I treći „ugaoni kamen“ konstrukcije NATO za XXI vek predstavlja razvijanje kooperativne bezbednosti u smeru povećanja stepena političkih konsultacija i praktičnih oblika saradnje sa partnerskim državama i međunarodnim organizacijama, kako bi se bolje vrednovao njihov doprinos u zajedničkim operacijama.

Ako se ova opredeljenja uporede sa aktuelnom situacijom zaoštrenih odnosa na relaciji Istok-Zapad i novom eskalacijom krize na Bliskom istoku, treba uočiti da je u pripremama i na samitu NATO u Lisabonu 2010. godine, kada je usvojen važeći Strateški koncept, prednost još uvek davana političkom aspektu delovanja Alijanse, a manje vojnom.

Ali brzo narastanje drugih centara moći u svetu, pre svih Rusije i Kine, a onda i stvaranje integrisanih političkih, ekonomskih i vojnih struktura, umanjuju uticaj NATO i SAD u novoj stvarnosti međunarodnih odnosa. Ukrajinska kriza i novo zahlađenje odnosa sa Rusijom vraćaju vojni aspekt delovanja NATO u prvi plan, uz gomilanje konvencionalnog naoružanja u istočnoj Evropi, povećanje

broja vojnika i učestalije i složenije vojne vežbe. To potencira regionalni karakter delovanja NATO, uz ambicije kojih se ne odriče da zadrži presudan uticaj na bezbednosna zbivanja u svetu.

6.1. KOLEKTIVNA ODBRANA

Kolektivna odbrana bila je i ostala osnovni zadatak NATO od osnivanja, prvi „ugaoni kamen“ na kome se temelji i gradi konstrukcija Alijanse. U Strateškom konceptu iz 2010. godine konstatuje se da je danas evroatlantska oblast u miru, a opasnost od konvencionalnog napada teritorije NATO niska. To je istorijski uspeh razvijene odbrambene politike, evroatlantskih integracija i aktivnog partnerstva koje NATO razvija duže od pola veka.

Ali, već u sledećim paragrafima Strateškog koncepta navodi se da konvencionalna pretnja ne može biti ignorisana jer u mnogim regionima i drugim državama širom sveta rastu moderne vojne sposobnosti koje mogu da ugroze međunarodnu stabilnost i evroatlantsku bezbednost.

Kao savremene bezbednosne pretnje navode se (1) širenje balističkih raketa, nuklearnog i oružja za masovno uništenje, (2) terorizam, (3) sukobi van granica NATO, (4) trgovina oružja, narkotika i ljudi, (5) sajber napadi, (6) ugrožavanje i prekidi vitalnih komunikacija, transporta i tranzitnih ruta od kojih zavisi međunarodna trgovina, energetska bezbednost i ukupni prosperitet, (7) ugrožavanje životne sredine, klimatske promene i zdravstveni rizici, (8) snabdevanje vodom i drugim vitalnim energetske resursima od kojih zavisi oblikovanje budućeg bezbednosnog okruženje u oblastima od interesa za NATO.³²⁶

---

³²⁶ Isto, (*The Security Environment*), par. 7-15.

Kolektivna odbrana, ističe NATO, „u samom je srcu ugovora o njegovom osnivanju“ i podrazumeva uzajamnu pomoć država članica u slučaju napada. U tom slučaju svaka druga članica Alijanse, radi ostvarivanja prava na pojedinačnu ili kolektivnu samoodbranu u skladu sa članom 51 Povelje Ujedinjenih nacija, preduzeće mere koje smatra potrebnim, uključujući upotrebu oružane sile, da bi se uspostavila i održala bezbednost Severnoatlantskog područja.

Šire tumačenje principa kolektivne odbrane dato je na sastanku ministara inostranih poslova u Reykjaviku, u maju 2002. godine, u kontekstu borbe protiv terorizma, po kome NATO, da bi sproveo kompletan asortiman svojih misija, mora biti u stanju da razvije brzo pokretljive snage, održive i u pogledu udaljenosti na kojoj deluju i vremena koje je potrebno da preduzete operacije opravdaju i ostvare cilj zbog koga su pokrenute.

Princip kolektivne odbrane sadržan je u članu 5 Vašingtonskog ugovora, a prvi put je primenjen posle terorističkih napada na SAD, 11. septembra 2001. godine. Na primeni ovog principa zasnivaju se pojedine akcije NATO u aktuelnoj sirijskoj krizi (razmeštanje raketa *patriot* na teritoriji Turske) i na početku ukrajinske krize. Radi poboljšanja odbrambenih potencijala saveznika u istočnoj Evropi NATO je rasporedio AVACS avione u Poljskoj i Rumuniji, poslao patrolne brodove u vode Baltičkog i Sredozemnog mora i rasporedio dodatne borbene avione za kontrolu vazdušnog prostora iznad Baltika. Saveznička solidarnost protiv Rusije manifestuje se i sprovođenjem dodatnih vojnih vežbi na kojima se testira spremnost NATO snaga za kolektivnu odbranu i u tom cilju razmatraju se i ažuriraju planovi odbrane.

Za kolektivnu odbranu angažovane su stalne pomorske snage NATO, a razvija se i integrisani balistički raketni odbrambeni sistem za zaštitu od vazdušnih napada. Redovno se sprovodi policijsko vazdušno patroliranje koje prati,

otkriva, identifikuje i spremno je da reaguje na povrede svog vazdušnog prostora, a deo toga je patroliranje vazdušnim prostorom saveznika koji nemaju borbene avione za tu namenu.

Naravno da nuklearni potencijal predstavlja najjači faktor odbrane, ali njegova operativnost je dovedena u pitanje zbog dostignutih razornih moći i već širokog posedovanja u svetu, tako da se kolektivna odbrana i bezbednost NATO sve više razmatra u kontekstu ograničenih ratova konvencionalnim sredstvima. Moćni nuklearni potencijal treba da odvraća potencijalnog agresora, ali se veruje da nije realno očekivati sticanje okolnosti u kojima će taj potencijal biti upotrebljen.³²⁷

NATO je na samitu u Lisabonu najavio razvijanje protivraketne odbrane kako bi se zaštitila teritorija u skladu sa principom nedeljivosti savezničke bezbednosti. Iako ima dosta nejasnoća oko realizacije plana, uzimajući u obzir snažno protivljenje Rusije koja to doživljava kao opasnost po svoju bezbednost, uverenje je da bi protivraketna odbrana omogućila efikasnu zaštitu protiv pretnji konvencionalnim i nuklearnim oružjem ili drugim oružjem za masovno uništenje.

Za kolektivnu odbranu, pre svega građana, direktnu pretnju predstavlja terorizam, koji prethodi širim podrivanjem međunarodne stabilnosti i prerastanjem u trajni oblik vođenja rata na globalnom planu. Bez obzira koji su motivi preduzimanja pojedinačnih terorističkih akata, do organizovanih akcija, a na primeru Islamske države Iraka i Levanta (*Islamic State of Iraq and the Levant – ISIL*) vidimo i pokušaja stvaranja kvazi-državne tvorevine, NATO svrstava terorizam u stalnu globalnu pretnju koja ne poznaje granice, nacionalnost ili veru. Zbog toga opasnost prethodi sa svih strana u vidu asimetrične pretnje protiv

---

³²⁷ Isto, (*Defence and Deterrence*), par. 17.

koje nema efikasne odbrane. Zato NATO borbu protiv terorizma fokusira na unapređenju svesti o opasnosti, kako bi se razvijale sposobnosti za odgovor i vršile pripreme za saniranje posledica terorističkih akata. Obaveštajni rad, analize i procene, uz saradnja na tom planu sa drugim državama i međunarodnim akterima, od ključnog su značaja za suzbijanje terorizma.

Poslednjih godina i NATO se suočio sa nedovoljnim ulaganjima u odbrambene kapacitete, a rešavanje problema pokušano je tzv. „pametnom odbranom“. Koncept podrazumeva stvaranje modernih odbrambenih sposobnosti zasnovano na čvrstoj saradnji saveznika u razvoju, proizvodnji i održavanju naoružanja i opreme, usklađivanjem zahteva, udruživanjem i deljenjem kapaciteta, postavljanjem prioriteta i koordinacijom napora. Ovo je zaista složen i sveobuhvatan pristup koji treba da osigura veću bezbednost uz manje novca. Definisani su i brojni projekti, ali značajnijih pomaka nije bilo, dok ukrajinska kriza nije naterala saveznike da shvate da je vreme njihove apsolutne premoći prošlo i da bezbednosna pitanja dolaze na dnevni red prioriternije i brže nego što „pametna odbrana“ može ponuditi svoje odgovore. Zato je opredeljenje saveznika da najpre zaustave pad izdvajanja za odbranu, a koliko bi eventualna povećanja mogla biti zavisi od pojedinačnih sposobnosti država članica.

NATO danas prepoznaje i priznaje ojačanje Rusije, a manifestacije njenog samopouzdanja i obnovljene snage tumači kao težnju za destabilizaciju uspostavljenog evropskog bezbednosnog poretka. Na takve pretnje Rusije, odgovara dvostrukom reakcijom: „više odbrane i više dijaloga“, kako je to istakao generalni sekretar NATO, Jens Stoltenberg na ovogodišnjoj Minhenskoj bezbednosnoj konferenciji.

„NATO preduzima najveće jačanje kolektivne odbrane u poslednjih nekoliko decenija. Time šalje jasan signal da hoće da spreči bilo kakvu agresiju ili zastrašivanje. Ne da ratuje, već da spreči rat. I to je razlog

zašto je odvratanje ključni deo naše strategije. Moderno odvratanje mora da odvraća moderne pretnje... a one dolaze sa istoka i sa juga, od državnih i nedržavnih aktera, kao hibridne, konvencionalne ili nuklearne. A odvratanje počinje sa odlučnošću. Nije dovoljno da se oseća, već treba i da se pokaže. I zato smo doneli važnu odluku u tom pogledu da povećamo i ojačamo naše prisustvo u istočnom delu Alijanse“.³²⁸

U kontekstu jačanja odbrane Stoltenberg je napomenuo da deo odvratanja jesu i nuklearne snage, ali je ponovio stav iz Strateškog koncepta iz Lisabona da je sticanje okolnosti za njihovu upotrebu daleko. Korišćenje nuklearnog oružja ne može biti deo konvencionalnog sukoba, jer bi iz osnova promenilo njegovu prirodu, napomenuo je Stoltenberg.

Uz „više odbrane“ NATO nudi i „više dijaloga“ kao komplementarne procese za rešavanje aktuelnih kriza, dajući šansu dijalogu da promoviše stratešku stabilnost, poveća transparentnost i predvidivost, kako bi se smanjio rizik od incidenata i katastrofa. Na aktuelno zaoštavanje kriza u Ukrajini i na Bliskom istoku, NATO takođe odgovara sa „više odbrane i više dijaloga“, jačanjem odvratanja ali i nuđenjem dijaloga partnerima koji ne moraju nužno da dele osnovne vrednosti NATO, uključujući i Rusiju. Takođe, odgovor na aktuelne krize biće i balansiranje između izazova koji dolaze sa istoka i sa juga, ne želeći da ostavi razvoj događaja bez svog uticaja.

6.2. KRIZNI MENADŽMENT

Drugi „ugaoni kamen“ konstrukcije NATO za XXI vek predstavlja krizni menadžment. Opređenje NATO za delovanje izvan svoje teritorije u cilju upravljanja krizama koje mogu biti direktna pretnja po bezbednost teritorije i

---

³²⁸ NATO veb sajt: http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_128069.htm

stanovništva Alijanse, u Strateškom konceptu 2010. godine uobličeno je u delu pod nazivom *Bezbednost kroz krizni menadžment*. Alijansa može delovati, „gde je moguće i kada je to potrebno, s ciljem sprečavanja krize, upravljanja krizama, stabilizovanja postkonfliktnih situacija i pružanja podrške rekonstrukciji“.³²⁹

Lekcije naučene u NATO operacijama, posebno u Avganistanu i zapadnom Balkanu, pokazuju da je za efikasan krizni menadžment neophodan sveobuhvatan – politički, civilni i vojni pristup. Zato će NATO delovati zajedno sa drugim međunarodnim akterima i to pre, za vreme i posle krize, podstičući saradnju u analiziranju, planiranju i sprovođenju aktivnosti kako bi se povećala koherentnost i efektivnost ukupnih međunarodnih napora.

Ocenjuje se da je najbolji način za upravljanje konfliktima njihovo sprečavanje, čime se otvara jedno od najkontroverznijih pitanja angažovanja NATO – s kojim motivima, obimom snaga i primene sile Alijansa nastupa i da li takvim delovanjem ustvari proizvodi i modelira krizu prema vlastitim interesima, odnosno spoljopolitičkim ciljevima najjače države, SAD. Međunarodni nadzor nad ovakvim intervencijama pre svega je u nadležnosti Ujedinjenih nacija, ali je u stvarnosti NATO potisnuo ulogu UN, namećući se kao vrhovni sudija u pitanjima međunarodne bezbednosti.

NATO zaista poseduje veliki kapacitet za upravljanje krizama, uključujući i raspoređivanje jakih vojnih snaga na terenu, ali se to pokazalo nedovoljnim za uspešno okončanje operacija. Pravi izazov postaje rešavanje postkonfliktnih situacija i politička, ekonomska i društvena rekonstrukcija u kriznim područjima. To pokazuju i krize u Iraku, Avganistanu i Libiji, gde NATO uviđa da tek ima posla ako planira da ga uspešno okonča i stvori trajnu stabilnost.

---

³²⁹ Isto, (*Security through Crisis Management*), par. 20.

Delovanje NATO u okviru kriznog menadžmenta, pored vojnih operacija, podrazumeva zapravo širok opseg operacija i misija, čiji se broj i vrste povećavaju od kraja Hladnog rata u skladu sa spremnošću NATO da deluje izvan svojih granica. Danas je oko 18.000 ljudi raznih profesija angažovano u operacijama i misijama NATO širom sveta, u Avganistanu, na Kosovu, Mediteranu, Rogu Afrike, kao podrška Afričkoj Uniji u njenim misijama, razmeštaju raketa *patriot* u Turskoj, a stalna spremnost postoji za angažovanje u slučaju prirodnih, tehnoloških i humanitarnih katastrofa.

Da bi krizni menadžment bio efikasan NATO planira (1) povećanje razmene obaveštajnih podataka unutar NATO, radi boljeg predviđanja kada može doći do krize i kako se najbolje može sprečiti; (2) dalji razvoj doktrine i vojnih sposobnosti za ekspedicione operacije; (3) formiranje odgovarajuće sposobnosti za civilno upravljanje krizama radi efikasnije saradnje sa civilnim partnerima i postupnog prenošenja nadležnosti na druge aktere; (4) poboljšanje integrisanog civilno-vojnog planiranja kriznog menadžmenta; (5) razvijanje sposobnosti za obuku i uspostavljanja lokalnih snaga u kriznim područjima koje bi mogle da održe bezbednost bez međunarodne pomoći; (6) identifikovanje i obučavanje civilnih stručnjaka iz država članica, koja bi bili na raspolaganju za brzo raspoređivanje i zajednički rad sa vojnim i civilnim osobljem u odabranim misijama; (7) proširivanje i intenziviranje političkih konsultacija među saveznicima i sa partnerima, u svim fazama kriza - pre, za vreme i posle.³³⁰

Naglašavanjem postkonfliktnog prisustva u kriznim područjima i angažovanja u procesu rekonstrukcije, NATO određuje još jedan pravac svoje transformacije koji se sada sagledava u kontekstu iznuđenog rešenja, ali bi mogao značiti uvod u novu misiju *pružanja podrške* novim vlastima u kriznim područjima, sa rokom koji nije definisan zbog produžavanja nestabilnosti i pretnji koje odatle

---

³³⁰ Isto, par. 25.

proizilaze. Ovo bi ujedno bilo opravdanje za znatno duže ostajanje vojnih snaga i civilnih struktura NATO, sa dodeljivanjem novih uloga i oblika delovanja prema razvoju situacije.

Potvrda ovoga je što NATO planira pružanje pomoći Avganistanu do 2020. godine, što podrazumeva i odgovarajuće snage za takvu podršku. To već znači skoro dvadesetogodišnje prisustvo na jednom geostrategijski važnom području za dalje delovanje prema istoku i neposredniju kontrolu bezbednosnih procesa i energetske tokove na južnom pojasu evroazijskog prostora, od Balkana do Kavkaza. Ovaj prostor je, za stratege SAD i NATO, povezan, jer Balkan vide kao zapadni deo geoenergetski izuzetno važnog Kaspiskog-crnogorskog basena, kuda vodi i novi „put svile“, tranzitni pravac prometa roba na pravcu Daleki istok-zapad Evrope. To je veoma važno i za bezbednosna promišljanja Srbije, na šta upozorava i Noam Čomski.

„Vašington se nada da pod njegovim vođstvom i kontrolom oba entiteta u Bosni, budu, kao što je to već Hrvatska, rubni deo Bliskog istoka, deo proširenog bliskoistočnog regiona kojim upravljaju SAD... SAD su oduvek smatrale Balkan, u osnovi, krilom Bliskog istoka. A na njemu, sa njegovim ogromnim energetske potencijalima, Sjedinjene Države su od Drugog svetskog rata insistirale na svojoj unilateralnoj kontroli“.³³¹

6.3. KOOPERATIVNA BEZBEDNOST

Treći „ugaoni kamen“ konstrukcije NATO za XXI vek, jedan od tri ključna zadatka Alijanse je stvaranje široke mreže partnerskih odnosa sa državama i organizacijama širom sveta. To je najbolja promocija evroatlantske bezbednosti i

---

³³¹ Noam Chomsky, „Enduring Truths, Changing Markets“, *Covert Action Quarterly*, No. 56, Spring 1996, pp. 47-48.

predstavlja konkretan i vredan doprinos ukupnom ostvarivanju ciljeva i misije NATO.³³²

Partnerstva NATO grade se na principima kooperativne bezbednosti, gde se dijalogom i saradnjom sa partnerima unapređuje međunarodna bezbednost, štite vrednosti na kojima Alijansa počiva, a učešće u operacijama NATO može biti, ukoliko to država partner želi, priprema za članstvo u NATO. Odnosi se zasnivaju na reciprocitetu, uzajamnoj koristi i međusobnom poštovanju.

U izgradnji partnerstva NATO nudi fleksibilne formate, (1) zasnovane na političkom dijalogu i praktičnim oblicima saradnje, otvorene za sve narode i relevantne organizacije širom sveta koje dele interes NATO u održavanju mirnih međunarodnih odnosa; (2) otvorene za konsultacije sa bilo kojim partnerom o bezbednosnim pitanjima od zajedničkog interesa; (3) davanjem operativnim partnerima strukturalne uloge u oblikovanju strategije i odluka o misijama NATO u kojima učestvuju, (4) razvijajući partnerstva uz nastojanje da se očuva njihova specifičnost.³³³

U okviru partnerstva posebno mesto imaju Ujedinjene nacije i Evropska unija, sa kojima NATO zajednički doprinosi bezbednosti u operacijama širom sveta. Saradnju sa Ujedinjenim nacijama obeležava poboljšana komunikacija između sedišta dve organizacije, redovne političke konsultacije i unapređena praktična saradnja u upravljanju krizama u kojima su obe organizacije angažovane.

Evropsku uniju NATO smatra jedinstvenim i neophodnim partnerom, jer njeno aktivno i efikasno delovanje doprinosi ukupnoj bezbednosti evroatlantske oblasti. Na samitu u Lisabonu zauzet je stav da evropska odbrana treba da bude

---

³³² Isto, (*Partnerships*), p. 28.

³³³ Isto, par. 30.

i snažnija i sposobnija, mada su modaliteti saradnje u ovom strateškom partnerstvu ostali otvoreni.

O partnerstvu sa Rusijom u Strateškom konceptu iz 2010. govori se uopštenim formulacijama koje naglašavaju značaj uzajamnog poverenja, transparentnosti i predvidivosti u odnosima, uz priznavanje različitih pogleda na pojedina bezbednosna pitanja. U kontekstu aktuelnih odnosa takve namere su daleko od realnosti, jer Rusija ne krije da delovanje NATO vidi kao opasnost za svoju bezbednost, koje ugrožava njene vitalne nacionalne interese.

Svako zaoštavanje međunarodne situacije, kao što je najnovije oko ukrajinske i sirijske krize, još jače nameće potrebu preispitivanja za bližim svrstavanjima u podeljenom svetu. U tom smislu NATO ističe da je politika partnerstva stvorila i dalje razvija bezbednosnu mrežu koja pokriva evroatlantsko područje, Mediteran, region Zaliva, uz pojedinačne odnose sa drugim partnerima širom sveta. Dijalog i praktična saradnja postoji sa 41 partnerskom državom sa kojima se, kao i sa međunarodnim akterima i organizacijama, razmatra i odlučuje o širokom spektru bezbednosnih pitanja.

Nova partnerska politika, usvojena na sastanku u Berlinu 2011. godine, jača mehanizme konsultacija i daje nove „alate“ koji pojednostavljaju saradnju sa NATO. Suština je da partneri imaju viši stepen političkog angažovanja sa Alijansom i značajniju ulogu u oblikovanju strategije i odluka u onim NATO operacijama u kojima sve češće daju veći doprinos od pojedinih savezničkih država. Međutim, važno je naglasiti da partneri time ne dobijaju ista ovlašćenja u donošenju odluka kao što ih imaju države članice, čime se čuva izvorni karakter jednakih prava svih država članica. U praksi je to, treba primetiti, ipak

drugačije, jer se zna ko je „jednakiji“ i ko ima glavnu reč u odlučivanju, a to su Sjedinjene Američke Države.³³⁴

Suštinski razlog razvijanja partnerstva je jačanje vlastitih kapaciteta NATO, posebno u okolnostima uslozljavanja bezbednosnih prilika u svetu i narastanja novih centara moći. Ali je NATO od početnih opredeljenja za razvijanje ovakve politike isticao prednosti dvosmernog karaktera saradnje u okviru kooperativne bezbednosti, u kome obe strane imaju koristi i u tome vide svoj interes. Doslednost u ovom opredeljenju čini NATO poželjnim partnerom za one države i organizacije koje, u krajnjem, sa Alijansom vide i dele zajedničku budućnost.

Danas se partnerima nudi „meni“ sa više od hiljadu aktivnosti u kojima oni mogu naći korist za sebe, s tim što je poslednji samit u Velsu, u septembru 2014, ipak fokus stavio na interoperabilnost i izgradnju vojnih kapaciteta. To svakako jeste interes NATO, ali u mnogome i interes operativnih partnera, koji na višem stepenu saraduju sa Alijansom, pre svega učestvujući u operacijama.

Jedan od načina razvijanja partnerstva su fleksibilni formati saradnje „28 saveznika+n partnera“, koji poboljšavaju konsultacije na tematskim sastancima, prema ukazanoj potrebi, kao što su borba protiv piraterije na Rogu Afrike, narkotika u Avganistanu ili sajber odbrana. Novina partnerske politike sa samita u Velsu je otvaranje novog stalnog foruma – platforme interoperabilnosti, koja uključuje one partnere koji su, kao i NATO, najviše

---

³³⁴ „I pored toga što je nominalno alijansa 'jednakih', NATO je opšte prihvaćen kao vojni savez zapadnih zemalja pod dominacijom jedne velike supersile – SAD – koji je arhitekta, glavni finansijer i vojni kontributor, bez čije saglasnosti nijedna odluka ne može biti doneta, a čijim se interesima i odlukama teško može odupreti“. (Branislav Đorđević, Miroslav Glišić, *Organizacija Severnoatlantskog ugovora – NATO*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2013, s. 109)

zainteresovani za planiranje i konkretne oblike produbljavanja interoperabilnosti sa Alijansom.

Ovo su ujedno i pravci novih reformi i transformacije, kojima NATO traži adekvatne odgovore na izmenjene pretnje. Početni dinamizam neposredno posle Hladnog rata vremenom je gubio na delotvornosti zbog nametanja SAD da kao jedina super sila ima ulogu „svetskog policajca“ u bezbednosnim poslovima. Realnije sagledavanje iznova promenjene situacije, sa novim akterima moći, vraća SAD i NATO odmerenijem nastupanju u svim ključnim poslovima koje smo ovde razmotrili. Kolektivna odbrana ne samo da zadržava prvorazredni značaj, već NATO ima potrebu da to i pokaže, demonstrirajući silu u istočnoj Evropi u cilju odvratanja narasle pretnje sa istoka, ali i sa juga. Krizni menadžment je fokusiran na probleme u onim regionima gde je NATO započeo poslove, ali ih nije završio, pogotovo ne onako uspešno kako je planirao. Kooperativna bezbednost ostavlja „otvorena vrata“ za članstvo, ali sada opreznije u pogledu prijema novih članova, imajući u vidu obaveze iz člana 5 osnivačkog akta, koji bi bezbednosni rizik mogao proširiti i na teritorije gde se već sukobljavaju interesi aktera multicentrične svetske moći. Zato je naglasak na politici partnerstva koja je obostrano prihvatljiva, jer uzajamno jača kapacitete saveznika i partnera, ali za NATO ne znači preuzimanje rizika potencijalnih sukoba na neuralgičnim područjima sukobljavanja interesa velikih sila.

Da bi ispunio ove ključne zadatke, NATO mora imati dovoljno resursa - finansijskih, vojnih i ljudskih - da ostane garant bezbednosti svoje populacije i teritorije. Za to je od presudne važnosti očuvanje transatlantske bezbednosne pogodbe, koja zavisi od odnosa SAD i evropskih saveznika, danas integrisanih u Evropsku uniju. U širem kontekstu, politiku i delovanje NATO značajno će određivati odnos sa Rusijom, s kojom počinje i nastavlja se misija NATO u regionalnim i globalnim relacijama. Zato ćemo u završnom delu posebno

razmotriti perspektive tih odnosa, a onda i odnos Srbije i NATO jer je to, za nas, najvažnije pitanje.

6.4. TRANSATLANTSKI ODNOSI

Od formiranja NATO kao ugovornog saveza severnoatlantskih država, SAD i Kanade s jedne strane i država zapadne Evrope, s druge, presudan uticaj na politiku i delovanje Alijanse imaju Sjedinjene Američke Države. Od nepristajanja na priključivanje već formiranom zapadnoevropskom vojnom paktu (WEU), već stvaranjem novog transatlantskog saveza, do aktuelnog reagovanja na poremećaje evropskog bezbednosnog poretka, SAD imaju glavnu reč i nijedna važna odluka u NATO ne može biti doneta bez njihove saglasnosti.

Iza ovog opštevažećeg stava, potrebno je ukazati na posebne interese SAD i evropskih saveznika i razilaženja koja odatle proizilaze, kao i nastojanja Evropske unije da jačanjem zajedničke spoljne i bezbednosne politike i vojnih kapaciteta smanji zavisnost od američke spoljne politike, čiji je NATO bio i ostao najznačajniji instrument u Evropi i globalnim pretenzijama.

Za američku globalnu politiku veoma značajna je dugotrajna predstava o izuzetnosti SAD (eng. *American Exceptionalism*), koja je u različitoj meri prisutna među zagovornicima teorijskih škola, ali je veoma ukorenjena u američkoj javnosti generalno, smatra Svetlana Đurđević-Lukić i osnov za to nalazi u posebnosti istorijske evolucije, političkih i religioznih institucija i pravnog sistema SAD.

„Ova ideja o posebnosti, koja nije retka i u kolektivnom doživljaju drugih nacija, u SAD se međutim često interpretira kao trajna superiornost i

misija Amerike da njene vrednosti budu primer a ona predvodnik slobode, jednakosti i demokratije“.³³⁵

Osećaj američke izuzetnost u odnosu na svet prisutan je u svim pristupima američke spoljne politike, a prema Volteru Raselu Midu, u poslednja dva veka američke istorije mogu se izdvojiti četiri glavna pristupa, koje on naziva prema državicima koji su ih zastupali – Aleksandru Hamiltonu, Tomasu Džefersonu, Endrju Džeksonu i Vudro Vilsonu.

„*Hamiltonovci* smatraju da je ključan snažan savez nacionalne vlade sa krupnim biznisom, jer je to osnov kako unutrašnje stabilnosti tako i efektivne akcije van granica. Primarni interes nacije je integracija u globalnu ekonomiju pod što povoljnijim uslovima za SAD. *Vilsonijanci* veruju da SAD imaju kako moralnu obavezu, tako i važan nacionalni interes, da šire američku demokratiju i socijalne vrednosti, čime će se stvoriti miroljubiva međunarodna zajednica koja prihvata vladavinu prava. *Džefersonijanci* smatraju da američka spoljna politika treba da se manje bavi širenjem demokratije u inostranstvu, a više njenim čuvanjem kod kuće. Oni su skeptični prema politikama prve dve navedene škole mišljenja, smatrajući da uvlače SAD u nepotrebne saveze koji povećavaju rizik od rata. *Džeksonijanci* veruju da je najvažniji cilj američke vlade i u unutrašnjoj i u spoljnoj politici fizička bezbednost i ekonomska dobrobit američkog naroda. SAD ne treba da učestvuju u konfliktima drugih, ali kada neko drugi započne rat protiv njih, moraju odgovoriti punom snagom ne pristajući ni na šta drugo osim pobede“.³³⁶

---

³³⁵ Svetlana Đurđević-Lukić, *Globalna politika Sjedinjenih Američkih Država 2001-2012*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2013, s. 25.

³³⁶ Isto, s. 26 (Prema: Walter Russell Mead, *Special Providence, American Foreign Policy and How it Changed the World*, New York and London, 2002, second edition).

Tokom istorije pojedini od ova četiri pogleda su preovladavali u američkoj spoljnoj politici, do današnjih velikih strategija. U njihovoj klasifikaciji Beri Pozen i Endrju Ros opredeljuju se za četiri takve strategije globalnog delovanja SAD: strategiju primata (*primacy*), selektivnog angažovanja (*selective engagement*), kooperativne bezbednosti (*cooperative security*) i novog izolacionizma (*neo-isolationism*).³³⁷

„Strategija primata odnosno prvenstva ima za cilj ostvarenje pozicije SAD kao neosporno superiorne sile u međunarodnom sistemu. To je ona verzija strukturalnog realizma koja naglašava maksimiziranje moći, tzv. ofanzivni realizam... Neo-izolacionizam je zasnovan na nekim idejama defanzivnog realizma i on podrazumeva fokusiranje Amerike na sopstvene interese u užem smislu, odustajanje od vojnog prisustva u Evropi i Aziji i uopšte minimalno angažovanje u međunarodnim odnosima... Dijametralno suprotna je strategija *kooperativne bezbednosti* koja je, uz ideju o sistemu kolektivne bezbednosti, u američkom diskursu zasnovana na liberalnom internacionalizmu. Suština je da Amerika kao liberalni hegemon treba da predvodi stvaranje liberalnog svetskog poretka zasnovanog na miru... širenjem demokratije i ekonomske otvorenosti... *Strategija selektivnog angažovanja* preuzima pojedine elemente prethodno navedenih strategija, smatrajući da SAD treba da bude angažovana i interveniše ali samo u regionima koji najdirektnije utiču na njenu bezbednost i prosperitet“.³³⁸

Naš svet je uvek u tranziciji, ali postoje istorijski trenuci kada smrt postojećeg poretka i silovito rađanje novog, dovode do izuzetnih previranja, navodi

---

³³⁷ Isto, s. 27 (Prema: Barry Posen and Andrew Ross, „Competing Visions for U.S. Grand Strategy“, *International Security*, 3/Winter 1996-1997, pp. 5-53).

³³⁸ Isto, str. 27-33.

uticajni američki analitičar Ijan Bremer i smatra da je ovo jedan od takvih trenutaka.

„Sjedinjene Američke Države su i dalje jedina vojna supersila, mada skupi, loše koncipirani projekti izgradnje nacije u Iraku i Avganistanu i nemogućnost da se reše sukobi do kojih je došlo u poslednje vreme, izazivaju cinične reakcije Amerikanaca u pogledu značaja moći sopstvene zemlje, kao što su ih učinili i nevoljnima da je provere u drugim delovima sveta“.³³⁹

Bremer zato nudi tri izbora za budućnost Amerike, veoma argumentovano, u cilju pravljenja sopstvenog izbora i pružanja pomoći čitaocu da i sam to učini. Prvi izbor je „nezavisna Amerika“, jer „Amerikanci zaslužuju vladu posvećenu ideji da bezbednost i sloboda mogu biti unapređeni zajednički. Mi više ne možemo da po celom svetu prihvatamo obaveze koje podrivaju naše vrednosti kod kuće, iscrpljuju našu snagu i resurse, upliću nas u bitke koje nas se ne tiču i ugrožavaju srž naše demokratije. Ovaj nezavisni duh ne znači samoživost. On nije kukavičluk niti defetizam. To je temelj na kojem će Amerikanci izgraditi prosperitetnu i bezbednu zemlju, sposobnu da nadahne svet da sledi njen primer“.³⁴⁰

Drugi izbor je „Manibol Amerika“, koja „redefiniše američku spoljnu politiku da priznaje određene odgovornosti koje niko drugi u svetu ne može da prihvati, ali se svugde gde je to izvodljivo oslobađa tereta radi iskorišćavanja mogućnosti, dok lidere usmerava na zaštitu onog što je najvažnije“.³⁴¹

---

³³⁹ Ijan Bremer, *Supersila, tri moguć uloge Amerike u svetu*, CIRSD, Beograd, 2015, s. 9.

³⁴⁰ Isto, s. 52-53.

³⁴¹ Isto, s. 93.

I treći izbor, koji najviše naglašava spoljnopolitičku ulogu SAD je „neophodna Amerika“. Ukratko, „Amerikanci mogu postati bezbedniji samo u svetu u kojem su demokratija, vladavina prava, pristup informacijama, sloboda govora i ljudska prava *univerzalno* priznati i zaštićeni... Navedene vrednosti na globalnom nivou može da promoviše i štiti samo Amerika... Moramo iznova da izgradimo temelje američke moći – vojne, ekonomske i političke. Moramo da osavremenimo svoja tradicionalna savezništva i da uspostavimo nova – ne tako što ćemo od novih partnera tražiti da služe našim interesima, već aktivno tragajući za novim mogućnostima uzajamno korisne razmene“.³⁴²

Ijan Bremer se opredeljuje za prvi izbor, „nezavisnu Ameriku“, ukazujući na brojne slabosti zvaničnog američkog opredeljenja koje je najbliže „neophodnoj Americi“, zbog čega je, prema njegovom mišljenju, „američka spoljna politika na silaznoj putanji... ali sama Amerika nije na silaznoj putanji“.³⁴³ Takva pozicija SAD često se poredi sa velikim imperijama kroz istoriju, ali Majkl Mandelbaum, profesor američke spoljne politike, smatra da je takav status SAD bliži svetskoj vladi, a ne imperiji, iako, na prvi pogled američko delovanje može izgledati kao imperijalno nastojanje da kontroliše procese u svakom kutku planete.³⁴⁴

„Mandelbaum dokazuje da SAD ne nalikuje na imperije iz prethodnih perioda jer ne pokušavaju da upravljaju teritorijom drugih zemalja i ne izvode svoj identitet iz posedovanja teritorija van sopstvenih granica. Čak i kada su uključene u okupaciju tuđih teritorija, SAD ne grade sopstvenu administraciju koja bi tim teritorijama upravljala, žele da taj posao dele sa drugima, ne izvlače finansijsku korist već od takvog

---

³⁴² Isto, str. 132-133.

³⁴³ Isto, s. 18-25.

³⁴⁴ Svetlana Đurđević-Lukić, *Globalna politika Sjedinjenih Američkih Država 2001-2012*, s. 33.

angažmana imaju trošak, nastoje da u tim zemljama postave osnove za demokratski poredak i što pre ih napuste“.³⁴⁵

Ipak, ovaj stav profesora Mandelbauma pre opravdava uverenje široko rasprostranjeno u SAD da upravo one treba da budu nosilac širenja demokratije u svetu, zanemarujući posledice takvog delovanja koje često iza sebe ostavlja razaranja i pustoš, bez skorije šanse za privredni i društveni oporavak tih područja (Irak, Avganistan, Libija). Čak i da se poveruje u najbolje namere SAD u globalnom delovanju, postavlja se pitanje da li su dovoljno sposobne da ostvare te ciljeve, jer nedovršeni poslovi opominju da te najbolje namere često ostavljaju samo nesrećne posledice po stanovništvo i unazađuju dostignuti civilizacijski nivo tih država.

U posthladnoratovskom periodu, SAD su sa pozicije višestruke nadmoći nad ostalim državama, preduzimale unilateralne akcije, bez potrebe da za to imaju saglasnost Saveta bezbednosti, a često i bez namere da se o njima konsultuju sa saveznicima u NATO. To je bio osnov ozbiljnih razilaženja u okviru Alijanse, kao što je vojno angažovanje u Iraku i Avganistanu. Ovakav pristup još više je primenjen posle terorističkog napada Al-Kaide na Njujork i Vašington, 11. septembra 2001. godine. Napad je ozbiljno poljuljao posthladnoratovski trijumfalizam SAD i njihovo uverenje da mogu da upravljaju globalnim tokovima. Taj napad je, prema mišljenju Dragana R. Simića, dramatično promenio percepciju izvora pretnji za SAD i globalni poredak koje one vode.

„Napadnuti su simboli američke moći: finansijsko-trgovački, vojni i državno-politički; temelji američkog sistema bezbednosti doživeli su

---

³⁴⁵ Isto, s. 34.

seizmički udar i u jednom danu su promenjena shvatanja međunarodne, nacionalne i lične (pojedinačne) bezbednosti“.³⁴⁶

Unilateralne intervencije SAD i pristajanje na „koalicije voljnih“ dugoročno slabe NATO koji je jak koliko i transatlantsko savezništvo. Neke evropske države, pa i ključni saveznici, nisu podržali jednostrane američke intervencije u svetu, preduzete bez jasnih međunarodnih ciljeva, već motivisanih američkim spoljnopolitičkim interesima, kao što nisu videle svoj interes ni u dalekoistočnim ambicijama SAD. Posebno su podele oko intervencije u Iraku bile očigledne.

„Na tragu terorističkih napada od 11. septembra 2001. činilo se da je NATO u poziciji da postigne takav stepen solidarnosti i kohezije kakav gotovo da nije viđen u prošlosti... U tom smislu su NATO i pojedinačne članice ponudile SAD pomoć u fazi priprema za napad na talibanski režim. Iako je određena pomoć bila prihvaćena, američki odgovor je zapravo bio „Ne, hvala“, čime je propuštena prilika da se postigne široki saveznički konsenzus, ne samo za taj, nego i za druge izazove pred kojima bi se NATO našao u budućnosti. Uprkos tome što je dobar deo evropskih vlada zapravo stao na stranu SAD oko akcije u Iraku, atlantsko partnerstvo je doživelo ozbiljan udarac. Važni saveznici, kao što su Francuska i Nemačka, nisu se samo zadržali na kritikama američke pozicije, već su stali na čelo međunarodne opozicije protiv nje“.³⁴⁷

Ali sada, najnovija istočnoevropska kriza zbija redove saveznika i fokusira ih na očuvanje evropskog bezbednosnog poretka. Američka pažnja ponovo se vraća

---

³⁴⁶ Dragan R. Simić, „Američko strateško mišljenje na početku XXI veka“, *Međunarodna politika*, br. 1133/2009, str. 73-83.

³⁴⁷ Radovan Vukadinović, Lidija Čehulić Vukadinović, Davor Božinović, *NATO euroatlantska integracija*, Topical, Zagreb, 2007, s. 251.

na Evropu, gde ona može delovati jedino preko NATO. Cilj je (1) održati dostignute pozicije, dominantan uticaj SAD i bezbednost svih saveznika, (2) dalje slabiti Rusiju i njene šanse da vrati svoj uticaj u bivšim istočnoevropskim komunističkim državama, (3) zadržati uticaj u širokom pojasu od Balkana do Kavkaza, koji čini geografsko jedinstvo sa južnijim pojasom Mediterana i Bliskog istoka do Avganistana, važnom iz geostrategijskih razloga jer se time okružuje Rusija, ali i energetskih jer se obezbeđuju stabilni tokovi nafte i gasa prema zapadu.

Za ostvarenje ovih ciljeva NATO priznaje važnost jače i sposobnije evropske odbrane. Zato Evropsku uniju vidi kao jedinstvenog i suštinskog partnera, koji efikasno doprinosi zajedničkoj bezbednosti. Strateški koncept iz Lisabona ističe da NATO i EU mogu i treba da rade komplementarno i da se međusobno dopunjuju u obezbeđenju međunarodnog mira i bezbednosti. Time su formalno presečena gledišta o sukobljenim i konkurentskim bezbednosnim politikama, koja su imala osnovu u ranijim stavovima NATO da zbog velikog broja država koje su u članstvu obe organizacije, nema potrebe za posebnim partnerstvom sa Evropskom unijom, već je dovoljna saradnja direktno sa državom članicom. Ovo gledište promenjeno je zbog novog zaoštavanja međunarodnih odnosa u prvoj deceniji XXI veka, ali i zbog sve izraženije ambicije Evropske unije da jača zajedničku bezbednosnu politiku i svoje vojne snage.

Na izoštravanje odnosa dve organizacije, NATO i EU, uticala su i različita viđenja jugoslovenske krize koja su saveznici, SAD i najuticajnije evropske države, imale tokom sukoba u bivšim jugoslovenskim republikama tokom devedesetih godina prošlog veka. Tada se pokazalo da evropske države nisu sposobne da upravljaju krizom i rešenja su nađena tek posle uključivanja SAD. Bila je to svojevrsna opomena evropskim saveznicima da moraju više raditi na evropskom jedinstvu i razvijanju sposobnosti u pogledu reagovanja na sve brojnije nestabilnosti u bližem i daljem susedstvu. Jedna od najvažnijih odluka u

tom smislu, izazvana upravo američkim insistiranjem na svojim zahtevima u pogledu očigledne kosovske krize, bila je odredba usvojena na predlog Francuske na samitu sa Velikom Britanijom u Sen Malou, 3-4. decembra 1998. godine, po kojoj Evropska unija treba da stvori „kapacitete za autonomne akcije podržane verodostojnim vojnim snagama, sredstvima i spremnošću da ih iskoristi u nameri da odgovori na međunarodne krize“.³⁴⁸

Namera za unapređenje bezbednosne politike potvrđena je sledeće godine promenom naziva od Evropska bezbednosna i odbrambena politika (*European Security and Defence Policy – ESDP*) u Zajednička evropska bezbednosna i odbrambena politika (*Common European Security and Defence Policy – CESDP*). Razvoj koncepcije usledio je na samitu u Nici, decembra 2000. godine, po kojoj Evropska unija treba da ima sva sredstva da može da preuzme odgovornost u suočavanju s krizama i samostalno donosi odluke u oblasti bezbednosti i odbrane. Time se izražava namera da Evropska unija razvije vojne i civilne kapacitete u ostvarivanju svoje regionalne i globalne uloge i uticaja, ako je potrebno i nezavisno od NATO. U Nici je odlučeno da odbrambeni aspekt CESDP i funkcije upravljanja krizama vodi sama Evropska unija, a ne više Zapadnoevropska unija (WEU), koja i dalje ima nadležnosti sa NATO u kolektivnoj odbrani Evrope.

Formirana je vojna i politička struktura Evropske unije u kojoj su Vojni komitet (*European Union Military Committee – EUMC*) i Vojni štab (*European Union Military Staff – EUMS*), a političko telo je Političko-bezbednosni komitet (*Political Security Committee – PSC*). S obzirom da je ta struktura paralelna sa strukturom NATO, od samita u Nici počeli su i međusobni kontakti i razvoj strateškog partnerstva. Deo vojnih kapaciteta su Snage za brzi odgovor (*Rapid Reaction Force – RRF*), inicirane na sastanku u Amsterdamu, 10-11. decembra 1999.

---

³⁴⁸ *From St. Malo to Nice – European Defence: Core Documents*, Western European Union Institute for Security Studies, Paris, maj 2001, str. 8-9.

godine. Treba da imaju oko 60.000 pripadnika, da budu rasporedive u roku od 60 dana i održive najmanje godinu dana. Glavni cilj postavljen 2004. godine je razvoj kapaciteta za brzo reagovanje formiranjem manjih Borbenih grupa. Jednu Borbenu grupu čini oko 1.500 pripadnika iz jedne ili više država, uz logističku podršku. U januaru 2007. godine proglašena je njihova puna osposobljenost, uz održivost do 30 dana i mogućnost produženja na 120 dana.

Generalni sekretar NATO i Visoki predstavnik za Zajedničku spoljnu i bezbednosnu politiku EU usvojili su, 17. marta 2003. godine, u okviru „Berlin plus“ aranžmana modalitete saradnje NATO i EU. Prva civilna misija Evropske unije i prva misija ostvarena u okviru Zajedničke evropske bezbednosne i odbrambene politike bila je Policijska misija EU u Bosni i Hercegovini, od 1. januara 2003. godine. Prva vojna misija EU, *Concordia*, preduzeta je u Makedoniji, od 31. marta do 15. decembra 2003, a prva vojna misija EU van Evrope, *Artemis*, realizovana je u DR Kongu, od 15. juna do 1. septembra 2003. godine.³⁴⁹ Od 2003. godine Evropska unija pokrenula je više od 30 mirovnih misija i operacija doprinoseći stabilizaciji i bezbednosti u Evropi i šire.³⁵⁰

Prema današnjim relacijama NATO-EU može se zaključiti da će SAD i dalje imati strateško vođstvo u transatlantskim odnosima, ali da postoji saglasnost o potrebi jačanja odbrambenih i ukupnih vojnih sposobnosti Evropske unije. Važan princip delovanja je komplementarnost, što umnožava potencijale

---

³⁴⁹ Vojnu misiju *Concordia* u Makedoniji, Evropska unija nastavila je civilnom misijom *Proxima* do 14. decembra 2005. U BiH je NATO 2004. godine okončao operaciju SFOR (*Stabilisation Force*), a Evropska unija je misijom *Althea* nastavila implementaciju vojnih aspekata Dejtonskog sporazuma. Na Kosovu i Metohiji je misija EU, *Eulex*, preuzela u decembru 2008. godine civilnu misiju UN, *Unmik*.

³⁵⁰ Srbija trenutno učestvuje u četiri mirovne operacije Evropske unije sa ukupno 16 pripadnika Vojske Srbije i Ministarstva odbrane: EUTM Somalia (5 učesnika, štabni oficiri i medicinski tim), EU NAVFOR Somalia-Atalanta (4 člana štabne grupe), EUTM Mali (3 člana medicinskog tima) i EUMAM RCA (4 člana medicinskog tima).

zapadnih saveznika u suočavanju sa narastajućim nestabilnostima na istoku Evrope, porastom terorističkih pretnji, sa migrantskom krizom i bezbednosnim pretnjama koji dolaze sa Bliskog istoka i severne Afrike.

Tačno je da su evropski saveznici uvek više bili okrenuti svojoj bezbednosti, a da su SAD poslednjih decenija fokuse bezbednosti skrenuli na širi globalni plan i udaljena područja. Ali zajednički bezbednosni interes ostaje, uz razlike u širim spoljnopoličkim aspiracijama pojedinih članica. I na samom evropskom tlu, uočljiva je razlika između percepcija pretnji u tzv. „staroj“ (zapadnoj) i „novojoj“ (istočnoj) Evropi. Međutim, porast pretnji koje se doživljavaju kao zajedničke, uozbiljava odnose dve organizacije i navodi na još tešnju saradnju, više političkih konsultacija, usklađivanja delovanja NATO Snaga za brzo reagovanje i Borbenih grupa EU, sve u cilju koordiniranog nastupa u upravljanju krizama koje prete Evropi.

Boljoj saradnji na ruku ide to što su odnosi dve strane, uprkos svim razilaženjima kroz istoriju do danas, ostali dobri i srdačni, jer ipak se radi o državama i narodima pretežno istog civilizacijskog korena, kulture, religije i veoma razvijenih privrednih veza. Uz višedecenijsku bezbednosnu saradnju u okviru NATO, izgrađen je prepoznatljiv nadsacionalni identitet kome je u temelju osećaj sigurnosti država, naroda i pojedinaca u okviru Alijanse. Iako se sve više govori o bipolarnoj strukturi NATO i ravnopravnijem odnosu transatlantskih saveznika, ipak Evropska unija još nije izgradila vojnu silu kakvu bi želela, a suočena je sa ozbiljnim problemima u Evrozoni i migrantskom krizom, navalom ugroženog stanovništva sa Bliskog istoka i severne Afrike. Zbog svega toga, postoji obostrana saglasnost i interes da transatlantski odnosi budu na nivou čvrste bezbednosne zajednice, koja hoće da mobilise svu snagu, svoju i država partnera, radi vlastite sigurnosti i globalnog uticaja da svet ne ide protiv njenih dostignutih civilizacijskih vrednosti.

6.5. ODNOSI NATO-RUSIJA

Hladnoratovske suprotnosti NATO i Rusije bitno su nadograđene u periodu posle Hladnog rata proširenjem NATO na istok. To je uz stare, otvorilo nove probleme u odnosima, koji sve više dolaze do izražaja oporavkom Rusije posle raspada i države i društveno-ekonomskog sistema kojoj je pripadala. U međuvremenu NATO je u okviru Programa *Partnerstvo za mir* otvorio raznolike oblike saradnje, gradeći sa Rusijom, Ukrajinom, mediteranskim zemljama i državama na Bliskom istoku specijalne forme odnosa, što sve predstavlja osnov za zajedničko bezbednosno promišljanje. Međutim, ukupne aktivnosti NATO koje je preduzimao tokom proširenju na istok, već odavno su oblikovane u duboko nepoverenje u Rusiji, koja ističe da je proširenje NATO diktirano interesima SAD i upereno protiv njenih vitalnih nacionalnih interesa.

Početak ruskog otrežnjenja u shvatanju posthladnoratovskih odnosa sa NATO treba tražiti još u protivljenju NATO bombardovanju položaja bosanskih Srba, u aprilu 1994. godine. A bombardovanje SR Jugoslavije 1999. godine definitivno je odredilo buduće rusko shvatanje NATO.

„U stvari, napad na Jugoslaviju naučio je Ruse šta SAD i NATO mogu da urade i, što je još važnije, šta ne mogu i ne žele da urade. Rusko mnjenje smatra da je napad na Jugoslaviju izvršen kako bi NATO pokazao da je odlučujuća sila u Evropi posle Hladnog rata, kao i da bi ojačao vodeću poziciju SAD u toj organizaciji... Napadom na Jugoslaviju, SAD su bile odlučne da pokažu da Rusija nije sposobna da spreči ili zaustavi agresiju NATO na suverenu državu, slovenski narod.... Rusija je bila prisiljena da se složi sa tim da trupe koalicije država predvođenih SAD okupiraju jugoslovensku pokrajinu Kosovo. Ovo je za Kremlj bilo poniženje, mada je ruski mirovni kontingent kasnije bio uključen u KFOR (međunarodne snage koje nadgledaju pokrajinu Kosovo). Rat na Kosovu je, više nego

ijedan drugi događaj od raspada Sovjetskog Saveza, otkrio slabu poziciju Ruske Federacije u novom svetskom poretku“.³⁵¹

Rusija smatra da NATO i SAD uporno nastoje da umanje njen uticaj u Ukrajini, Kavkazu i centralnoj Aziji, a proširenje NATO na istok vide kao deo američkog spoljnopolitičkog cilja da drži pod kontrolom evroazijski prostor.³⁵²

Zbignjev Bžežinski vidi Evroaziju kao šahovsku tablu „na kojoj se nastavlja da vodi bitka za svetski primat, a ta bitka pretpostavlja geostrategiju – strategijski menadžment geopolitičkih interesa“ u kojima je „imperativ da se ne pojavi ni jedan evroazijski rival koji bi bio u stanju da dominira Evroazijom i da tako konkuriše Americi“.³⁵³ Henri Kisindžer ukazuje na presudni značaj Evrope za SAD, bez koje bi ona ostala „usamljeno ostrvo na obalama Evroazije“.³⁵⁴

Odgovor Rusije na pritiske sa Zapada su i formalne bezbednosne integracije na evroazijskom prostoru. Počele su 15. juna 2001. godine Deklaracijom o formiranju *Šangajske organizacije za saradnju* (ŠOS) koju su potpisali predsednici pet samostalnih država sa prostora bivšeg Sovjetskog Saveza i predsednik Narodne Republike Kine. U članstvu ŠOS su Kazahstan, Kirgistan, Kina, Rusija,

---

³⁵¹ Vladimir Rukavišnikov, *Rusko viđenje evropske politike NATO*, u: *Bezbednosno uključnje SR Jugoslavije u evroatlantsku zajednicu* (zbornik), ur. Miroslav Hadžić i Philipp Fluri, Beograd, 2003, s. 38.

³⁵² Na geopolitički i geostrategijski značaj Evroazije, početkom 20. veka, ukazao je britanski teoretičar geopolitike Halford Mekinder, koji je to područje nazvao „Hartlendom“, odnosno „Srcem sveta“ i geografski ga odredio kao deo evroazijskog prostora sa kojeg reke teku u dva smera, ka unutrašnjim morima i Severnom ledenom moru. Tako definisan „Hartlend“ obuhvata ogroman prostor, čiji značajan deo predstavlja Centralna Azija. Prema njegovom mišljenju, ona svetska sila koja može da kontroliše taj region, moći će kontroliše ceo svet. (Mackinder, H. J., *Democratic Ideas and Reality*, Constable and Co., London, 1919).

³⁵³ Zbignjev Bžežinski, *Velika šahovska tabla*, CID Podgorica, 1999, Uvod.

³⁵⁴ Kisindžer, Henri, *Da li je Americi potrebna spoljna politika*, BMG, Beograd, 2003, s. 52.

Tadžikistan i Uzbekistan, posmatrači su Iran, Indija, Mongolija, Pakistan i Avganistan, a status „partnera po dijalogu“ imaju Belorusija, Šri Lanka i Turska. Cilj osnivanja je postizanje regionalne bezbednosti i omogućavanje saradnje i u drugim oblastima, ekonomiji, kulturi, nauci, obrazovanju, a obuhvata oko 60 procenata teritorije Evroazije.³⁵⁵

Sledeći korak bilo je uobličenje *Organizacije za kolektivnu bezbednost i saradnju* (rus. Организация Договора о коллективной безопасности - ОДКБ), 18. septembra 2003. godine kao vojnog saveza zemalja postsovjetskog prostora u kome su Rusija, Belorusija, Kazahstan, Jermenija, Kirgistan i Tadžikistan, započeto još 1992. godine.³⁵⁶ Saradnja sa Šangajskom organizacijom za saradnju ima tendenciju stvaranja jednog bezbednosno-vojnog saveza.

Uverljivu demonstraciju obnovljene sile i odlučnu zaštitu svojih interesa Rusija je pokazala u ratu protiv Gruzije, 2008. godine i priznanjem otcepljenih oblasti Južne Osetije i Abhazije. Bio je to jasno upozorenje protiv daljih teritorijalnih aspiracija NATO i poruka SAD i drugim državama da je prošlo vreme kada su se gotovo nesmetano mogle preduzimati akcije koje idu na štetu nacionalnih interesa Rusije.

Koliko je to opredeljenje čvrsto pokazuju stavovi vojnih doktrina Ruske Federacije, i one koju je 5. februara 2010. godine odobrio tadašnji predsednik

---

³⁵⁵ Termin Evroazija u ovom kontekstu je sinonim za teritoriju koju obuhvataju države nastale raspadom Sovjetskog Saveza: Rusiju, baltičke države Estoniju, Letoniju (Latvia) i Litvanija; centralnoazijske države Kazahstan, Kirgistan, Tadžikistan, Uzbekistan i Turkmenistan; zakavkaske države Gruziju, Jermeniju i Azerbejdžan i istočnoevropske države Ukrajinu, Belorusiju i Moldaviju.

³⁵⁶ Osnivački akt Dogovora o kolektivnoj bezbednosti potpisan je još 15. maja 1992. godine, ali je organizacija svoj današnji oblik dobila tek 2003. godine. Status posmatrača od 2013. godine imaju Avganistan i Srbija, a pregovore za članstvo vode Egipat, Indija i Iran. Iz članstva su izašle Azerbejdžan i Gruzija 1999. godine i Uzbekistan 2012. godine.

Dmitrij Medvedev,³⁵⁷ i nove koju je 26. decembra 2014. potpisao aktuelni ruski predsednik Vladimir Putin.³⁵⁸

U vojnoj doktrini predsednika Putina potvrđuje se da najveću vojnu opasnost po Rusiju predstavlja jačanje NATO blizu njenih granica (2. deo, član 12a). Zadržane su i odredbe iz prethodne vojne doktrine iz 2010. godine o upotrebi nuklearnog oružja ako neko protiv nje ili njenih saveznika upotrebi nuklearno oružje ili drugo oružje za masovno uništenje, kao i u slučaju agresije konvencionalnim oružjem koja pretili samoj egzistenciji ruske države. Kao vojna opasnost navodi se i destabilizacija zemalja s kojima se graniči Rusija ili njeni saveznici, što se odnosi pre svega na ukrajinsku krizu, ali i moguću destabilizaciju prostora Evroazije. Novina je da je jedan od vojnih ciljeva Rusije zaštita nacionalnih interesa u arktičkom regionu.

U obe vojne doktrine NATO se pominje u kontekstu „vojne opasnosti“, što je prema definicijama koje poslednja doktrina daje u uvodnom delu (član 8) niži stepen od „vojne pretnje“. Vojna opasnost može dovesti do vojne pretnje, a tek onda se može govoriti o postojanju realne opasnosti od izbijanja vojnog sukoba.

Treba uočiti da se u novoj doktrini među unutrašnjim vojnim opasnostima navodi informativna delatnost usmerena na stanovništvo, posebno omladinu (2. deo, član 13v). Takva delatnost, navodi se, mogla bi da podrije istorijske, duhovne i patriotske tradicije u oblasti zaštite otadžbine. U ovome se mogu

---

³⁵⁷ Bitna razlika vojne doktrine iz 2010. u odnosu na prethodnu iz 2000. godine je da ranije nije imenovan nijedan konkretni potencijalni protivnik, a u novijoj se kao glavna spoljna opasnost navodi NATO i njegovo približavanje granicama Rusije. U vojnoj doktrini iz 2010. novina je da Rusija ima pravo da koristi oružane snage van svojih granica kako bi zaštitila svoje interese i svoje građane ili pružila podršku međunarodnom miru i bezbednosti.

³⁵⁸ Nova Vojna doktrina Ruske federacije dostupna je na veb sajtu:

<http://static.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf>

prepoznati tvrdnje prisutne u javnosti obeju strana, SAD i zapadnih država i same Rusije. Naime, na zapadu se veruje da bi dugoročnije delovanje SAD i zapadnih država pojačanom propagandom i podrškom „proevropskim snagama“ slabilo Rusiju iznutra, dok se u Rusiji takvo delovanje tumači kao podrška „petoj koloni“ koja pokušava da podrije nacionalni identitet zasnovan na tradicionalnim vrednostima ruskog društva.

Ova kulturološka dimenzija, uz smanjenje zavisnosti od snabdevanja Evrope ruskim energentima i ekonomske sankcije protiv Rusije zbog ukrajinske krize, značajne su dimenzije pritiska kojim NATO nastoji da oslabi Rusiju.

Ukrajina sa ovakvim delovanjima spolja i iznutra, ima ozbiljan problem koji je doveo do suprotstavljanja dva identiteta, proevropskog koji preovladava na zapadu države i proruskog u ruskoj populaciji u istočnom delu zemlje. Ne treba sumnjati u iskreno verovanje proevropskih snaga da bi im u okviru evroatlantskih integracija životni standard bio mnogo veći.³⁵⁹ Ali, isto tako, insistiranje ruske populacije na istoku na očuvanju svog identiteta i vezivanje za maticu Rusiju znači garanciju očuvanja samosvojnosti, nacionalne i verske pre svega. Nepomirljivost ovih identitetskih razlika na vrhuncu opredeljivanja, za ili protiv Sporazuma o pridruživanju Evropskoj uniji, dovela je do sukoba, a eskalacijom krize i do građanskog rata, u koji su umešane i zapadne sile i Rusija.

---

³⁵⁹ Godine 1990. dohodak po stanovniku u Ukrajini bio je praktično isti kao u Poljskoj. Godine 2015, poljski dohodak je četiri puta veći od ukrajinskog. Razlog je, obrazlaže Ijan Bremer, jasan – Poljska je 2004. pristupila Evropskoj uniji, dok je Ukrajina ostala zaleđena u hladnoj senci Rusije. Iz toga Bremer izvlači zaključak za Rusiju: Videvši da je Ukrajina, priključivši se Evropskoj uniji, pošla poljskim putem, to jest razvila privredu i ostvarila veće političke slobode, mnogi Rusi sigurno bi poželevi isto. (Ijan Bremer, *Supersila*, s. 152)

Rusija je pružila odlučan odgovor na samom početku ukrajinske krize, otvorene protestima u Kijevu i drugim gradovima u zimu 2014. godine zbog neispunjenih zahteva opozicije za daljim evrointegracijama Ukrajine i odluke vlade da ne potpiše Sporazum o pridruživanju sa Evropskom unijom. Zbog potpisivanja međudržavnog i ekonomskog sporazuma sa Ruskom Federacijom u protestima je svrgnut predsednik Viktor Janukovič, formirana je nova vlada i raspisani novi predsednički izbori.

Za otvaranje krize Rusija je optužila SAD i NATO koji time, ističe se, pokušavaju da ojačaju svoj uticaj u zoni vitalnih nacionalnih interesa Rusije. Njen brzi odgovor bio je priznanje referenduma na Krimu i odluka o aneksiji Krima, kao tradicionalne ruske teritorije. Pružena je obilna vojna i druga pomoć pobunjenim proruskim istočnim delovima Ukrajine, koji ne priznaju centralnu vlast u Kijevu.³⁶⁰ Za Ukrajinu je to ukrajinsko-ruski sukob, ali za Rusiju je to obnavljanje konfrontacije u širem bezbednosnom kontekstu i jasan signal da se dalje širenje NATO na istok neće dozvoliti.

Ovakav stav Rusije uplašio je države na njenim zapadnim granicama, one koje su posle Hladnog rata požurile pod okrilje NATO, strahujući od njenih navodnih revanšističkih i ekspanzionističkih poteza u pokušaju vraćanja ranijeg uticaja u istočnoj Evropi. Za NATO to je povod da se potvrdi evroatlantsko zajedništvo, jačanjem vojnog prisustva i garancijama tim državama da NATO ostaje jedinstven pred pretnjama Rusije.

Prema izjavi generalnog sekretara NATO Jensa Stoltenberga, SAD u 2017. najavljuju značajno povećanje vojnog prisustva u Evropi. Budžet će biti povećan četiri puta, sa sadašnjih 789 miliona na 3,4 milijarde dolara, a u Evropu će biti poslato još tri do pet hiljada vojnika opremljenih teškim naoružanjem i

---

³⁶⁰ U Ukrajini sa 45 miliona stanovnika, 15 miliona su Rusi, koji su konstitutivni narod, a ne nacionalna manjina.

oklopnim vozilima. Oni će, kako se planira, biti razmešteni unutar NATO trupa uglavnom u centralnoj i istočnoj Evropi.³⁶¹

Glavni cilj ovog povećanja američkog prisustva je odvratanje Rusije od daljeg prodora u Evropu, ali bi ovo jačanje moglo poslužiti i za pružanje pomoći u rešavanju migrantske krize. Povećanje broja američkih vojnika i sredstava naoružanja u Evropi već je usledilo posle otvaranja ukrajinske krize i ruske aneksije Krima. To je potvrda solidarnosti i obaveze najjače sile u NATO da svoje saveznike na istočnim granicama neće ostaviti bez presudne podrške u očuvanju bezbednosti. Najava značajnog povećanja budžeta i u narednoj godini govori o dugoročnim namerama SAD za „utvrđivanje“ Evrope pred novim pretnjama koje pre svega dolaze od Rusije, ali i zbog neizvesnosti kako se dugotrajna sirijska kriza može odraziti na evropski prostor. Veliki broj migranata koji sa Bliskog istoka i severne Afrike dolaze u Evropu izazivaju vidnu nestabilnost i podeljene reakcije evropskih vlada, bez izglednih rešenja kako se ubuduće nositi sa rastućom migrantskom krizom.³⁶²

Zanimljivo je gledište Roberta D. Kaplana u nedavno objavljenom članku „Evroazijska dolazeća anarhija, rizici kineske i ruske slabosti“, u kome obrazlaže bezbednosne pretnje prouzrokovane slabostima Kine i Rusije. One mogu proizvesti anarhiju koja je kao pretnja okrenuta evropskoj i transatlantskoj bezbednosti. Po njemu, stanje u Kini i Rusiji obeležava ekonomska recesija, pad godišnjeg BDP, finansijski poremećaji i posebno pad

---

³⁶¹ Videti izjavu Jensa Stoltenberga na NATO sajtu:

http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_127597.htm.

U već povećanom broju teškog naoružanja su i američki tenkovi u vojnim bazama u Nemačkoj, gde ih nije uopšte bilo poslednjih 15 godina.

³⁶² Povećanje pažnje evropskim pitanjima neće umanjiti borbu protiv Islamske države na području Bliskog istoka i severne Afrike, jer se projekcijom američkog budžeta za tu namenu planira povećanje sredstava za 35 posto, odnosno za dodatnih sedam milijardi dolara.

vrednosti rublje, što sve utiče i na unutrašnju političku stabilnost koja bi mogla eskalirati nezadovoljstvima stanovništva i porastom separatističkih pokreta u udaljenim delovima, posebno na zapadu Kine.³⁶³

Kaplan smatra da Rusija ove ozbiljne unutrašnje probleme, koji su veći od kineskih, hoće da amortizuje izazivanjem nereda i haosa u okruženju, gde je, pored Ukrajine, angažovala vojsku za očuvanje Asadovog režima u Siriji, a kao sledeće pogodne mete vidi Litvaniju i Moldaviju. Spoljnopolitički cilj predsednika Putina je jasan: obnova stare imperije, u čemu je već delimično uspeo u jednom broju bivših sovjetskih republika, a sada je energija usmerena na istočnu Evropu. Zapad je na ove pretnje odgovorio, sem ostalog, i ekonomskim sankcijama koje ozbiljno štete Rusiji. A ruski odgovor, po Kaplanu, je proizvodnja još većeg haosa u okruženju, uz istovremeno držanje političkog sistema zatvorenim, bez izgrađenih civilnih institucija, uz korupciju i još uvek veliki uticaj tajkunskog kapitala. Procena Roberta Kaplana je da se Evropa sama ne može odupreti ruskim pretnjama, koje su već pojačale podele između „novih“ i „starih“ članica. Još su jake posledice ekonomske krize, terorističke i migrantske pretnje su u porastu, tako da se evropska kriza nastavlja. Iz ovoga Kaplan izvlači zaključak da jedino SAD i NATO mogu biti garant bezbednosti i očuvanja evropske stabilnosti.³⁶⁴

Ne treba zanemariti i upozoravajuću opasku Džozefa Naja u pogledu oporavka Rusije. „Kakav god bio ishod, zbog svoje preostale nuklearne snage, ogromnog ljudskog kapitala, veština u sajber-tehnologiji, blizine Evrope, kao i potencijalnog savezništva s Kinom, Rusija će imati resurse da pravi probleme

---

³⁶³ Robert D. Kaplan, „Eurasia's Coming Anarchy - The Risks of Chinese and Russian Weakness“, *Foreign Affairs*, March/April 2016, pp. 33-41.

³⁶⁴ Isto, p. 39.

Sjedinjenim Državama čak i ako više ne bude imala sposobnost da uravnotežava američku moć, kao što je to imala tokom Hladnog rata“.³⁶⁵

Brzo reagovanje NATO na geopolitičko zaoštavanje u istočnoj Evropi potvrđuje političku odlučnost i vojnu spremnost za prilagođavanje iznova izmenjenoj bezbednosnoj situaciji. Naime, ako se govori o posthladnoratovskim promenama u Evropi od početka devedesetih godina prošlog veka, onda bi taj period trebalo ograničiti početkom ukrajinske krize 2014. godine, od kada se geopolitička i geostrategijska slika istočne Evrope ponovo značajno menja, što dovodi do pogoršanja odnosa i destabilizacije regiona. Osnovni uzrok ranijih promena bilo je urušavanje Sovjetskog Saveza, a sada je glavni razlog promene odlučno vraćanje ojačane Rusije u regionalne i globalne relacije bezbednosti. Takvi znaci vidljivi su još od 2008. i brzog rešavanja situacije u Gruziji, a nastavljeni su produžavanjem političke odlučnosti ruskog predsednika Vladimira Putina da Rusiju vrati na pozicije velike sile. Ona politički i vojno treba aktivno da deluje u kriznim područjima, ma gde u svetu, gde proceni da su ugroženi njeni nacionalni interesi (slično stavu koji imaju SAD i NATO u pogledu kriza). Vojne akcije u Ukrajini i na Bliskom istoku potvrda su te odlučnosti, spremnosti i sposobnosti.

Na ukupnost novih nestabilnosti i na situaciju u Evropi, NATO reaguje i pozivom na jačanje saradnje sa Evropskom unijom. O shvatanju ozbiljnosti situacije govori i podatak da je u evropskim članicama Saveza prekinuto smanjenje budžetskih izdvajanja za odbranu, što je bila tendencija proteklih godina i razlog i ranije prisutnog nezadovoljstva SAD. Obostrana spremnost na pojačanu saradnju evroatlantskih saveznika odgovor je na istočnoevropsku i

---

³⁶⁵ Džozef S. Naj, *Budućnost moći*, Arhipelag, Beograd, 2012, s. 206.

sirijsku krizu, koje prete evropskoj stabilnosti najozbiljnije od završetka Hladnog rata.³⁶⁶

Krizi u istočnoj Evropi, NATO pristupa kao regionalnom problemu koji vraća hladnoratovske bojazni, što potvrđuje gomilanje konvencionalnog naoružanja i vojne sile sa obe strane. Nuklearni potencijali koje poseduju akteri potencijalnog sukoba, NATO i Rusija, nisu pogodni za korišćenje u konvencionalnom sukobu jer bi sigurno vodili ratu svetskih razmera, sa nesagledivim posledicama po sudbinu čovečanstva. Ali ograničeni konvencionalni rat se ne isključuje. Sukob u Ukrajini, sa žrtvama i materijalnim razaranjima, ima pre takav karakter nego odlike građanskog rata.

Može se reći da je za Rusiju ovo očekivana situacija, s obzirom na njene tvrdnje da je jedan od ciljeva provociranja ukrajinske krize od SAD i NATO upravo oživljavanje uloge Alijanse i postizanja čvršćeg jedinstva saveznika. To je i način za novo povećanje američkog prisustva u Evropi, njenom militarizacijom preko NATO i daljim zaoštavanjem krize, uperene protiv Rusije ali i onih evropskih snaga, pre svih Nemačke i Francuske, koje bezbednost i ukupno jačanje Evrope vide upravo u stabilnim odnosima sa Rusijom.

---

³⁶⁶ U 2016. troškovi za odbranu u Evropskoj uniji biće povećani za 8,3 procenta. Tokom poslednjih 20 godina evropske države su smanjivale ove rashode, a sada će ponovo aktivno razvijati svoje vojne programe. Najbrže rashode povećavaju zemlje centralne i istočne Evrope, Češka, Estonija, Mađarska, Litvanija, Letonija, Poljska i Slovačka. Ovih sedam zemalja će svoje budžete za odbranu povećati za 19,9 procenata. U jugoistočnoj Evropi vojni troškovi će porasti za 9,2 procenta, a u zemljama zapadne Evrope za 2,7 procenata. Samo Italija, Grčka i Švedska neće unositi izmene u svoje budžete za odbranu, mada Švedska već planira povećanje troškova nakon 2016. godine. Podatke je preneo portal "Sputnik" prema podacima iz izveštaja Instituta za međunarodne odnose Italije:

<http://rs.sputniknews.com/evropa/20160221/1103414937/Evropska-unija-budzet-odbrana-Rusija.html#ixzz40tK0iiHj>

Nema slaganja među prognostičarima o nastavku krize u istočnoj Evropi. I na istoku i na zapadu vode se diskusije da li je ovo početak novog Hladnog rata, uzrokovan u krajnjem, na jednoj strani, težnjama SAD za destabilizacijom Rusije u cilju zaustavljanja njenog vraćanja na evropsku i svetsku političku scenu kao velike sile, a na drugoj strani, u ambicijama ojačane Rusije da preko vraćanja regionalnog uticaja na evropskom istoku nastavi da dominira evroazijskim prostorom i podstiče snaženje novih centara moći u cilju ograničavanja globalne liderske uloge SAD.

Ukrajina i Bliski istok su poligoni na kojima i SAD i Rusija modeliraju krizu i konstruišu bezbednosni diskurs prema svojim interesima i regionalnim i globalnim ambicijama. Posmatrano sa stanovišta konstruktivističke teorije, i jedna i druga strana, u govornom činu - svakodnevnoj zahuktaloj političkoj retorici koju nameću kao glavni akteri krize, i praksama - akcijama na terenu koje menjaju sudbine ljudi i etničke i verske odnose lokalnih zajednica, konstruišu novu bezbednosnu situaciju i predstave o svojim ulogama u tom procesu. Samo što to nisu „ratne igre“ koje simuliraju konstruisanje jednog bezbednosnog problema, već stvarna kriza koja odnosi stotine hiljada života i ruši civilizacijske vrednosti prostora na kome se događa, a svojim daljim pretnjama prevazilazi krizne situacije tokom višedecenijskog „hladnog“ rata koji ipak nije prerastao u „vrući“.

Ovaj novi „hladni rat“ već ima elemente „vrućeg“ i pretil eskalacijom u novi svetski rat, tvrdi ruski vojni ekspert Pavel Felgengauer. Po njemu, oružani sukob najširih razmera mogao bi početi 2025. godine i Rusija se već sprema za to, a glavni neprijatelj bile bi Sjedinjene Američke Države.³⁶⁷ Za ovakvu ocenu ne daje uverljivu argumentaciju, ali sticanje pozicija u Ukrajini, prema brojnim

---

³⁶⁷ Navedeno prema: Hanna Shelest, „After the Ukrainian crisis: Is there a place for Russia?“, *Southeast European and Black Sea Studies*, 15:2, 2015, pp. 191-201.

geostrategijskim analizama, zaista predstavlja jedan od važnih bezbednosnih parametara u eventualnom ratnom sukobu svetskih razmera.

6.6. SRBIJA I NATO

U sagledavanju perspektive odnosa Srbije i NATO uvek treba imati u vidu teške posledice agresije NATO na SR Jugoslaviju 1999. godine, u kojoj je život izgubilo oko 3.000 ljudi, uz ogromna materijalna razaranja. Drugi bitan činilac je vojna neutralnost Srbije, koju je Narodna skupština proglasila 2007. godine.³⁶⁸ Srbija i NATO u svojim odnosima polaze od toga da Program *Partnerstvo za mir* pruža dovoljno mogućnosti za saradnju, a njeno razvijanje je obostrani prioritet.

Politika „otvorenih vrata“ NATO vidi i balkanske države u svom članstvu. Na samitu u Kelu/Strazburu, 2009. godine, u članstvo su primljene Albanija i Hrvatska, Makedoniju ograničava spor sa Grčkom oko naziva države, Bosna i Hercegovina je na sastanku ministara spoljnih poslova NATO u Talinu, Estonija (22-23. april 2010) primljena u Akcioni plan za članstvo (*Membership Action Plan – MAP*), a Crna Gora je 15. februara 2016. godine započela pristupne pregovore o pristupanju NATO koje se očekuje na samitu u Varšavi, 8-9. jula ove godine.

Iz dosadašnje saradnje Srbije i NATO, koja je počela usvajanjem i primenom Rezolucije 1244 Saveta bezbednosti UN, 10. juna 1999. godine, izdvajamo sledeće važne događaje:

---

³⁶⁸ Srbija je od 2007. godine, usvajanjem skupštinske deklaracije, vojno neutralna, a zaključak deklaracije je da niko ne može, niti ima pravo da donese odluku o pristupanju Srbije bilo kom vojnom savezu bez saglasnosti građana, koji o tome odluku mogu doneti isključivo na referendumu.

- Zvanično upućivanje zahteva Ministarstva spoljnih poslova Srbije i Crne Gore, 19. juna 2003. godine, za prijem Srbije u Partnerstvo za mir;³⁶⁹
- Odluku Severnoatlantskog saveta, 30. juna 2003. godine, kojom se odobrava Program saradnje NATO-SCG;
- Postavljanje specijalnog izaslanika Ministra spoljnih poslova SCG pri NATO, 29. februara 2004. godine;
- Usvajanje *Strategije odbrane*, 18. novembra 2004. godine, kojom je Parlament SCG potvrdio opredeljenja za pristupanje Programu *Partnerstvo za mir*;
- Usvajanje *Akcionog plana za članstvo SCG u Programu Partnerstvo za mir*, od strane Saveta ministara SCG, 2. decembra 2004. godine;
- Potpisivanje tranzitnog aranžmana za podršku mirovnim operacijama sa NATO, u julu 2005. godine, koji reguliše prolazak savezničkih snaga preko teritorije Srbije (potpisnici ministar spoljnih poslova Vuk Drašković i generalni sekretar NATO Jap de Hop Shefer). Ratifikovan 4. novembra 2005. godine;
- Odluku NATO samita u Rigi, 29. novembra 2006. godine, kojom su Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Srbija pozvane da pristupe Partnerstvu za mir;
- Potpisivanje *Okvirnog dokumenta*, 14. decembra 2006. godine u Briselu, od strane predsednika Srbije Borisa Tadića, čime je Srbija i formalno postala učesnica Programa *Partnerstvo za mir*;
- Otvaranje NATO Kancelarije za vezu u Beogradu, 7. decembra 2006. godine;
- Predstavljanje *Prezentacionog dokumenta* o ciljevima Srbije u Partnerstvu za mir, 5. septembra 2007. u Briselu, od strane ministra spoljnih poslova Vuka Jeremića;

---

³⁶⁹ Prethodno su Vrhovni savet odbrane, 1. aprila 2002. i Savezna vlada, 25. aprila 2002. godine, usvojili odluku da Savezno ministarstvo inostranih poslova i Savezno ministarstvo za odbranu otpočnu proces pristupanja SR Jugoslavije Programu *Partnerstvo za mir*.

- Usvajanje Zakona o potvrđivanju sporazuma između Vlade Republike Srbije i Organizacije Severnoatlantskog pakta o bezbednosti informacija i kodeksa o postupanju, 8. jula 2011. godine (koji je potpisao ministar odbrane Dragan Šutanovac, 1. oktobra 2008. godine u Briselu);
- Narodna skupština Republike Srbije ratifikovala je, 7. jula 2015. godine, Sporazum o statusu snaga - *SOFA sporazum* sa NATO, kojim se reguliše prolazak vojnika Alijanse i država članica Partnerstva za mir teritorijom Srbije u uniformama, bez pasoških i drugih kontrola, ali samo uz prethodno datu dozvolu vlasti Srbije.³⁷⁰
- Srbija je okončala proceduru usvajanja Individualnog akcionog plana partnerstva sa NATO (*Individual Partnership Action Plan – IPAP*), 15. januara 2015. godine.³⁷¹
- Usvajanje Zakona o potvrđivanju sporazuma između Vlade Republike Srbije i organizacije NATO za podršku i nabavku (NSPO) o saradnji u oblasti logističke podrške, 12. februara 2016. godine.

Individualni akcioni plan partnerstva je najviši oblik saradnje sa NATO kroz Partnerstvo za mir, koji ne podrazumeva članstvo u Alijansi, a ima za cilj

---

³⁷⁰ *SOFA* sporazumom (Sporazum o statusu snaga) regulisano je, pored posebnog statusa za vojnike NATO, i korišćenje naše vojne infrastrukture, obuka NATO vojnika u bazi "Jug", razmena podataka između Srbije i NATO i EU, usklađivanje propisa u oblasti odbrane sa EU, uništavanje viška naoružanja, modernizacija naoružanja i opreme, usavršavanje oficira Vojske Srbije. Sporazum je krajem januara 2014. godine potpisao ministar odbrane Nebojša Rodić u Vašingtonu. Bilateralni *SOFA* sporazum Srbije i SAD potpisan je 7. septembra 2006. godine u Vašingtonu, a potpisnici su predsednik Srbije Boris Tadić i državna sekretarka SAD Kondoliza Rajs. U kontekstu političkog sporenja u Srbiji oko potpisivanja sporazuma i navodne „izdaje“ Rusije, treba imati u vidu da je i Rusija sa NATO sklopila Sporazum o statusu snaga (*SOFA*). Ugovor je potpisan 2004. godine u okviru Programa Partnerstvo za mir, čiji je Rusija član od 1994. godine, a ruski parlament je sporazum ratifikovao 2007. godine.

³⁷¹ Prezentacioni dokument za Individualni akcioni plana partnerstva usvojen je 14. jula 2011, a prezentovan je 25. novembra iste godine u sedištu NATO u Briselu. Vlada Srbije usvojila je *IPAP* 20. decembra 2014. godine, a Severnoatlantski savet 15. januara 2015. godine.

pružanje pomoći državi partneru u reformi i modernizaciji sistema odbrane i bezbednosti. U dokumentu su jasno i transparentno istaknuti ciljevi i prioriteta koje Srbija želi da postigne u saradnji sa NATO. Usvajanje IPAP predstavlja značajan korak napred u međusobnim odnosima, koji omogućava redovan i strukturiran dijalog, uključujući i dijalog na političkom nivou. Time se olakšava i koordinacija bilateralne saradnje sa državama članicama i partnerima NATO, ali, kako je naglašeno prilikom okončanja procedure usvajanja, u skladu sa politikom vojne neutralnosti Srbije.

U *Političkom i bezbednosnom okviru* (Prvo poglavlje IPAP) ističe se da „u okviru programa Partnerstvo za mir (PzM), Republika Srbija namerava da razvija dugoročnu, suštinsku i konkretnu saradnju sa Organizacijom Severno-atlantskog ugovora (NATO). Ovo partnerstvo će doprineti ostvarivanju strateških ciljeva osiguranja bezbednosti i trajne stabilizacije regiona Zapadnog Balkana i procesa njegove evrointegracije“.³⁷²

Od pristupanja Programu *Partnerstvo za mir* 2006. godine, Srbija i NATO kontinuirano unapređuju međusobnu saradnju i dijalog, navodi se u dokumentu. „Republika Srbija vidi Individualni akcioni plan partnerstva kao okvir za dalje jačanje te saradnje, bez težnje za članstvom; i kao sredstvo za angažovanje u sveobuhvatnim reformskim procesima koji će olakšati i podstaći pružanje podrške NATO, kao i bilateralne podrške članica Alijanse“. Posebno se naglašava da Srbija želi da unapredi politički dijalog sa NATO i partnerima iz PzM u skladu sa svojim nacionalnim interesima. Takođe, smatra korisnim unapređenje praktične saradnje u oblastima kao što su, na primer, pitanja javne diplomatije, novi bezbednosni izazovi, Inicijativa za jačanje integriteta, Poverilačkog fonda PzM namenjenog lakšem uništavanju i skladištenju viška municije, kao i primene Rezolucije SB UN 1325.

---

³⁷² *Individualni akcioni plan partnerstva Republike Srbije i Organizacije Severno-atlantskog ugovora (NATO)*, Beograd, decembar 2014.

Pozdravlja se i veoma dobra saradnja Vojske Srbije i KFOR-a i u tom kontekstu Srbija se zalaže da NATO ne smanjuje prisustvo KFOR-a na terenu i ne dozvoli nastavak procesa tzv. „defiksacije“ istorijskih, kulturnih i verskih spomenika. Uspostavljanje bezuslovne slobode kretanja za sve ostaje zajednički cilj od posebnog značaja.

U dokumentu se navodi posvećenost Srbije regionalnoj saradnji i unapređenju rada regionalnih bezbednosnih inicijativa i foruma, a na širem planu i sa UN, OEBS i Savetom Evrope.

Na *Planu unutrašnje politike i ekonomskih reformi* Srbija se zalaže za poštovanje i zaštitu ljudskih prava i vladavinu prava. Među aktuelnim bezbednosnim izazovima izdvaja borbu protiv terorizma, kontrolu naoružanja i zaštitu od „sajber“ kriminala. Ostaje privržena nastavku ekonomskih reformi i jačanju demokratske kontrole oružanih snaga.

Drugo poglavlje posvećeno je odbrambenim i vojnim pitanjima, a posebne celine čine politika odbrane, okviri reforme i planiranje odbrane, interoperabilnost i učešće u multinacionalnim operacijama, kao i ekonomija odbrane.

Srbija se obavezuje da razvija interoperabilnost i sposobnosti snaga koje su potencijalno raspoložive za učešće u multinacionalnim operacijama pod mandatom UN i operacijama EU za upravljanje krizama. Deo toga je i unapređenje obrazovanja, obuke i vežbi. Pokazatelj opredeljenja Srbije da doprinosi unapređenju i održanju mira i bezbednosti predstavlja njeno učešće u operacijama pod mandatom UN i operacijama EU.³⁷³

---

³⁷³ Na početku 2016. godine Srbija učestvuje u 11 multinacionalnih operacija, 7 pod mandatom UN i četiri pod okriljem Evropske unije. Na tim zadacima angažovano je u svakoj rotaciji više od 300 pripadnika Ministarstva odbrane i Vojske Srbije.

Treće poglavlje Individualnog akcionog plana partnerstva posvećeno je javnoj diplomatiji, naučnoj saradnji, sistemu upravljanja krizama i planiranju u vanrednim situacijama, a četvrto, završno poglavlje, zaštiti tajnih podataka.

U *Matrici aktivnosti* za ostvarenje taksativno nabrojanih ciljeva saradnje, na kraju dokumenta, detaljno su izložene aktivnosti koje će se preduzimati radi primene Individualnog akcionog plana partnerstva u praksi.

Više bitnih faktora određuje međunarodnu poziciju Srbije, koja se reflektuje i na odnose sa NATO. (1) Jugoistočna Evropa strateški je veoma važna za Evropu i NATO, a to područje i dalje je potencijalno žarište pretnji i sukoba; (2) Problem se komplikuje aktuelnom migrantskom krizom čije posledice, ako preraste u pravu seobu naroda, tek treba očekivati; (3) I dalje su prisutne posledice raspada SFRJ, nerešena teritorijalna pitanja, problemi izbeglih i raseljenih lica i povraćaja njihove imovine, (4) Dugoročno deluju slabosti unazađenih ekonomija i teškoće u tranziciji privrede; (5) A sporo ide i proces demokratizacije političkih sistema koji bi pospešivali neophodne regionalne i evropske integrativne procese.

Za Srbiju je dodatni bitan činilac to što je okružena državama koje su već članice NATO (Albanija, Hrvatska, Bugarska, Mađarska, Rumunija, uskoro verovatno i Crna Gora). Na tome deo stručne javnosti temelji argument da i Srbija treba da bude deo tog bezbednosnog okvira, jer samoproglašena neutralnost, koja nema međunarodnu potvrdu, teško je održiva i previše košta.

Poseban politički i bezbednosni problem je samoproglašena nezavisnost Kosova, na kome Srbija nema suverenu vlast.

U takvoj situaciji i neophodnosti ozbiljnog promišljanja bezbednosne budućnosti, Srbija se opredelila da politikom aktivne neutralnosti iskoristi

prednosti takve međunarodne pozicije.³⁷⁴ Ali ostaju i pitanja: da li je članstvo u NATO bolji izbor, ili je to okretanje Rusiji i evroazijskim integracijama?

Naučna i stručna javnost pružila je razloge protiv NATO i aktivno se suprotstavlja toj saradnji. Smilja Avramov smatra da se pojam neutralnosti ne uklapa ni praktično ni teorijski u postojeću strukturu međunarodnih odnosa.

„Ulaskom u Partnerstvo za mir, uz istovremeno izjašnjavanje za vojnu neutralnost, podizanjem ovog statusa na nivo Ustava, Srbija je došla u jedan protivrečan položaj. Partnerstvo za mir je samo jedna taktička, eksperimentalna faza politike NATO. Beskrajne debate u Skupštini Srbije o neutralnosti predstavljaju bekstvo od davanja jasnog i razumnog odgovora na centralno pitanje: da li Srbija treba da uđe u NATO ili ne? U slučaju negativnog odgovora, koja je alternativa?“³⁷⁵

Odgovor Smilje Avramov je da, imajući u vidu bolno iskustvo prošlosti, „u suočavanju sa ogoljenom stvarnošću, krajnji je cinizam pozvati Srbiju u NATO“.

„Programirani haos u koji je upao srpski narod poklapa se sa pokušajem nametanja svetu jedne utopističke ideje o unipolarnom svetu. Taj period ispunjen ratovima, milionima civilnih žrtava, siromaštvom i moralnim posrnućem, po objektivnim kriterijumima: ekonomskim, političko-strateškim, socijalnim, odlazi nepovratno u prošlost. Pregrupisanje na

---

³⁷⁴ Uspešne primere daju Švedska, Finska, Irska i Švajcarska, koje kao članice Partnerstva za mir imaju razvijene civilne i vojne mehanizme saradnje u oblasti bezbednosti, a pružaju odgovarajuću podršku i NATO operacijama. Ali nemaju nameru da ulaze u Alijansu, jer bi se članstvo kosilo sa principom neutralnosti, koji ne dozvoljava pružanje vojne pomoći nijednoj zaraćenoj strani.

³⁷⁵ Smilja Avramov, „Ni neutralnost ni NATO“, *Srbija i NATO, za i protiv*, (zbornik), Akademija za diplomatiju i bezbednost, Beograd, 2010, s. 5-18.

svetskoj političkoj sceni ide u pravcu multipolarnosti, za koju je potreban jedan novi sistem bezbednosti“.³⁷⁶

Svoj odgovor na pitanje *za* ili *protiv* NATO, Smilja Avramov završava ukazivanjem da Putin i Medvedev „na svojstven način otvaraju put spasenja Srbije, stavljajući je pred istorijsku odluku: očuvati dostojanstvo zemlje, čast države i tradicionalno prijateljstvo u duhu kosovskog zaveta, ili pasti u ponor obmana, bez šansi u pogledu budućnosti. Ima mesta optimizmu. Intenzivna kampanja, veštački podgrevana euforija od strane nevladinog sektora, i malobrojne srpske klijentele, nije dala rezultate. Podanička i totalitarna svest nije prodrila u biće srpskog naroda“.³⁷⁷

Slavenko Terzić se zalaže za takvu Evropu kojoj ne treba NATO i postavlja pitanje da li je cilj Srbije da učestvuje u američkim borbama za osvajanje Evroazije? Pritom on naglašava da je Srbija deo Evrope i evropske civilizacije i da nema razloga da se udaljavamo od tog ambijenta.

„Pored Rusije, naši saveznici mogu biti i svi oni Evropljani koji teže *Velikoj Evropi* u kojoj i Rusija treba da ima dostojno mesto, bez predrasuda prema civilizaciji istočnog hrišćanstva, naročito prema pravoslavnom Slovenstvu. Takvoj Evropi ne treba NATO“.³⁷⁸

Oliver Antić postavlja pitanje: Kakav bi bio položaj Srbije u NATO paktu? Da li bi se Srbija nešto pitala, ili bar bila konsultovana? I odgovara: Svakako da ne!

---

³⁷⁶ Isto, s. 16-17.

³⁷⁷ Isto, s. 18.

³⁷⁸ Slavenko Terzić, „Evroatlantski ‘prodor na istok’ i srpsko pitanje“, *Srbija i NATO, za i protiv*, (zbornik), s. 42-52.

„Rusija je i zvanično izjavila da širenje NATO pakta na istok predstavlja pretnju bezbednosti Rusije. Da li je to već dovoljno da Srbija ozbiljno razmotri svoj položaj? O nekoj varijanti sukoba između NATO pakta i Rusije i njenih saveznika, koja na žalost nije nemoguća, takođe se mora razmišljati. Sve to, čini se, vodi zaključku: Srbija treba da zadrži sadašnji status, a to je neutralnost“.³⁷⁹

Ova tri razmišljanja ilustruju suštinu zalaganja protiv članstva u NATO, uz takođe podeljena mišljenja da li se prikloniti Rusiji ili zadržati sadašnju poziciju vojne neutralnosti.

Autor ovog rada u knjizi *Partnerstvo u bezbednosti* (2010) razloge protiv NATO svodi na ključna tri.³⁸⁰ Prvi argument vezuje se za savezničko bombardovanje SR Jugoslavije 1999. godine, sa hiljadama poginulih i unesrećenih i ogromnim materijalnim razaranjima, što je zločin koji jedan narod nikada ne sme da zaboravi.³⁸¹ To su, prema brojnim ispitivanjima javnog mnjenja u Srbiji, „već

---

³⁷⁹ Oliver Antić, „Srbija i NATO – sudbonosno pitanje: Biti ili ne biti“, *Srbija i NATO, za i protiv*, (zbornik), s. 53-78.

³⁸⁰ Radenko Mutavdžić, *Partnerstvo u bezbednosti*, MC „Obrana“, Beograd, 2010, str. 174-177.

³⁸¹ Na Međunarodnoj konferenciji o ekološkom oporavku SR Jugoslavije od posledica NATO bombardovanja, održanoj 2001. godine, predstavljena su 142 rada od 320 autora iz 21 zemlje, a obrađene teme su uključivale: uticaj ratnih dejstava na životnu okolinu, ekološke posledice uništavanja industrijskih postrojenja, zagađenje voda, vazduha i zemljišta toksičnim hemikalijama i teškim metalima, kao i biomedicinski efekti i psihosomatske i socijalne posledice bombardovanja. U zaključcima ove konferencije je izneto da je u toku NATO bombardovanja uništeno 78 industrijskih postrojenja, da je 45 energetskih postrojenja bilo uništeno ili oštećeno, i da je kao posledica toga ispušteno na hiljade tona kancerogenih, mutagenih i toksičnih hemikalija, uključujući bar desetak toksičnih hemikalija koje su odavno stavljene na listu zabranjenih hemikalija prema Stokholmskoj konvenciji. Uz to je oko 150 hiljada tona nafte i naftnih derivata i oko 367 hiljada tona kerozina bilo zapaljeno, više od 20 hiljada civilnih zgrada je uništeno i ispaljeno je najmanje 31 hiljada projektila sa osiromašenim uranijumom. U

ozbiljni razlozi za protivljenje ućlanjenju u Alijansu. Ako se tome dodaju tvrdnje o smišljenom rasturanju SFRJ, slabljenju snage Srbije u regionalnim okvirima i evidentno otimanje dela njene teritorije priznanjem nelegalno proglašene nezavisnosti Kosova, onda je lista razloga protiv NATO već kompletirana“.³⁸²

„Međutim, sa stanovišta pragmatičnih potreba, nije nevažan odnos koji se zauzima prema najvećoj sili danas, Sjedinjenim Američkim Državama, pogotovu što je u tolikoj meri prisutna i u okruženju i na delu teritorije Srbije. I istorijski gledano, tu su saveznici Srbije u dva velika svetska rata, države i narodi kojima Srbija pripada kao deo evropskog kontinenta i po vrednostima civilizacije kojoj vekovima pripada. Danas je to uporedo visoki multilateralni forum, ali i razrađeni mehanizam bilateralne saradnje, gde se donose odluke o svim važnim bezbednosnim pitanjima savremenog sveta“.³⁸³

Za Srbiju je odnos sa NATO od izuzetnog značaja jer Alijansa ima odlučujuću ulogu na Kosovu i Metohiji, sa mandatom Ujedinjenih nacija da bezbednosnu situaciju drži pod kontrolom. NATO je garant sigurnosti srpske zajednice i ćuvar kulturne i verske baštine. U tom kontekstu, ostajanje van bezbednosnog saveza znaći i uskraćivanje uticaja na procese odlučivanja i zalaganja za svoje bezbednosne potrebe.

„Drugi argument *protiv* je što bi Srbija, ulaskom u NATO, ogranićila ili sasvim onemogućila manevarske sposobnosti oslanjanja na Rusiju, što je kroz istoriju koristila u snaženju svoje bezbednosne pozicije. Pri tom se

---

bombardovanju je poginulo oko 3.000 ljudi, više hiljada ljudi je povređeno, a posledice po zdravlje stanovništva, uz porast kancerogenih oboljenja, biće dugotrajne.

³⁸² Radenko Mutavdžić, *Partnerstvo u bezbednosti*, s. 174.

³⁸³ Isto, s. 175.

ima u vidu novo buđenje Rusije i afirmacija njenih bezbednosnih interesa, koji su bili potisnuti u ekspanziji moći NATO u poslednjoj deceniji prošlog veka, kada je Rusija dopustila velike strategijske ustupke zapadnim saveznicima“.³⁸⁴

Ovde ne treba zanemariti opredeljenje i težnju Srbije prema evropskim integracijama, što u bezbednosnom smislu podrazumeva da u slučaju učlanjenja i nju čekaju obaveze koje proističu iz Zajedničke spoljne i bezbednosna politika Evropske unije.

„Treći argument *protiv* NATO je uverenje da je za Srbiju najbolji izbor *aktivna neutralnost*. Na taj način bi se sačuvala sloboda izbora svestrane političke, ekonomske i vojne saradnje, razvijanje dobrosusedskih odnosa i očuvanje nacionalne sigurnosti... Postavlja se, međutim, pitanje koliko je takav izbor opravdan pa i moguć, s obzirom na geostrategijski položaj Srbije i njene ekonomske i vojne kapacitete da očuva takvu poziciju. Kako graditi sigurnu poziciju na putevima ukrštenih i sukobljenih interesa moćnih država, saveza i koalicija? Kako uspešno odgovoriti na sadašnje, a moguće i nove, zahteve za teritorijalnim ustupcima? ... I da li jedna slaba ekonomija može da izdrži teret izgradnje vlastitih odbrambenih kapaciteta za suprotstavljanje novim izazovima, rizicima i pretnjama, protiv kojih se i ekonomski mnogo jače države bore udružene? Izostajanje iz bezbednosnih integracija danas, može imati loše posledice sutra, zbog manjih mogućnosti za očuvanje bezbednosti i zbog gubljenja poverenja i izopštavanja iz tog procesa, što može imati krupne posledice po celovitost i sigurnost države“.³⁸⁵

---

³⁸⁴ Isto, s. 175.

³⁸⁵ Isto, s. 177.

Imajući u vidu dileme i argumente u aktuelnoj političkoj i stručnoj diskusiji o ovom pitanju, ipak se čini da vojna neutralnost, uz svestranu saradnju u okviru Partnerstva za mir, ali i sa Rusijom, Kinom i još oko 60 država s kojima Srbija ima potpisane sporazume o nekom obliku vojne saradnje, pruža dovoljno prostora za unapređenje vlastite i zajedničke bezbednosti, ostavljajući pitanje članstva u NATO otvorenim za buduću procenu svojih interesa i međunarodnih okolnosti.

6.7. ZAKLJUČAK

Ukrajinska kriza označava kraj posthladnoratovskog perioda i ujedno nastajanje novog bezbednosnog poretka, koga suštinski obeležava novo zaoštavanje međunarodnih odnosa, porast broja novih centara moći i njihovo jačanje u borbi za što veći udeo u globalnoj preraspodeli uticaja na regionalne i globalne bezbednosne procese.

NATO intenzivira aktivnosti u nastojanju da i dalje bude efikasan u svetu koji se menja, u borbi protiv novih pretnji. U tom cilju preduzeto je najveće jačanje kolektivne odbrane poslednjih decenija, a ostaje i obaveza koju Alijanse daje sebi, da sprečava krize, upravlja konfliktima i stabilizuje postkonfliktne situacije. A SAD, umesto jednostrano iniciranih intervencija i počinjanja ratova, što se može tumačiti kao izraz trijumfalizma zbog stečene unipolarne moći, sada naglasak daju većoj saradnji, kako sa Ujedinjenim nacijama i Evropskom unijom, tako i sa partnerima širom sveta.

Definisana su tri ključna zadatka ove misije NATO: *kolektivna odbrana, krizni menadžment i kooperativna bezbednost*. Primetno je da u svakom od njih NATO menja pristup. Sada hoće da pokaže još veću snagu svoje kolektivne odbrane, demonstrirajući vojnu silu u istočnoj Evropi. Nastoji da bude efikasniji i uspešniji u postkonfliktnoj fazi preduzetih operacija, čijim rezultatima nije

zadovoljan. I znatno je oprezniji kada je u pitanju preuzimanje bezbednosnog rizika prilikom izgradnje partnerstva.

U fokusu NATO ostaju Rusija i Kina, koje predvode nove centre moći, a jedan od njihovih najvažnijih ciljeva je ograničavanje globalnog uticaja SAD i delovanja NATO u tom smislu. Na rusku destabilizaciju evropskog bezbednosnog poretka odgovor NATO je „više odbrane i više dijaloga“, uz najveće jačanje kolektivne odbrane poslednjih decenija. Pritom su saveznici sa obe strane Atlantika jedinstveni. NATO je njihov najznačajniji zajednički politički i bezbednosni „proizvod“. Uz sva nastojanja Evropska unija još nije izgradila dovoljne vojne sposobnosti da bi uverljivo mogla da artikuliše svoje samostalne bezbednosne interese.

Ukrajina i Bliski istok su najvažniji poligoni gde se sučeljavaju interesi SAD i Rusije, gde i jedna i druga strana nastoje da upravljaju krizom prema svojim interesima. U ovim i drugim aktuelnim žarištima, pored demonstracije „tvrde moći“ primenjuju se i novi oblici ostvarivanja uticaja, kao što su (zlo)upotreba stanovništva za eskalaciju krize, angažovanje terorističkih grupa, usmeravanje političkog buđenja u željenom cilju, korišćenje tehnoloških inovacija kao što su društvene mreže na internetu za širenje ideja i poziva na akciju... Akteri bezbednosti moraju ubrzano da traže nove odgovore kako bi ostali u „trendu“ uspešnog prepoznavanja tokova ubrzane preteće stvarnosti.

Deo te dramatike međunarodne zbilje, na istaknutom mestu i ne svojom voljom, i ranije i sada, jeste Srbija. Odluka o pristupanju Partnerstvu za mir pokazuje da ona sebe vidi u evropskom bezbednosnom kontekstu. Prednosti te saradnje, s jedne strane, ali i rešavanje za Srbiju krupnog kosovskog problema (što je u srži odnosa sa NATO), s druge strane, bitno će uticati na buduće odluke o njenim daljim evroatlantskim integracijama.

Vekovna podeljenost između istoka i zapada ostaje i danas. Srbiju sa Rusijom veže tradicionalno prijateljstvo, pomoć pružena u najtežim istorijskim trenucima, slovenski koreni i pravoslavna vera. To su sve važni elementi nacionalnog bića i srpskog identiteta koji ne mogu biti zanemareni prilikom odlučivanja o budućim pravcima istorije Srbije.

Neizvesno je i kuda svet ide posle novih zaoštavanja na međunarodnoj sceni. Zato, izabrana vojna neutralnost, makar i međunarodno nepriznata, optimalni je izbor u ovom trenutku, uz svestranu saradnju u okviru Partnerstva za mir, ali i sa Rusijom, Kinom i drugim državama. Tu ima dovoljno prostora za unapređenje vlastite i zajedničke bezbednosti, a odgovor na pitanje o članstvu u NATO treba ostaviti otvorenim za buduću procenu, kako svojih interesa tako i međunarodnih okolnosti.

VII ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Istraživački izazov sagledavanja konstituisanja identiteta NATO posle Hladnog rata, koje je predmet ovog istraživanja, utoliko je veći jer traži odgovore na najaktuelnija pitanja današnjice, bez koji nema relevantnih pogleda na uvek neizvesnu budućnost. Videti dublje u proteklih dve i po decenije istorije sveta, znači sposobnost da se zagleda što dalje u budućnost, kako bi nikad dovoljno jasnu sliku onoga što nas čeka učinili reljefnijom u otkrivanju boljih puteva sutrašnjice.

Posthladnoratovski period kao pretežni vremenski okvir istraživanja, čiji je početak simbolizovan rušenjem Berlinskog zida 1989. godine, svojom dinamikom otvorio je mnogo više dilema o mogućim izborima nego što je pružio odgovora, a svojim završetkom, simbolizovanim eskalacijom ukrajinske krize, 2015. godine, samo nagoveštava konture novog globalnog poretka u nastajanju.

Prostorni okvir istraživanja najvećim delom ostao je u Evropi, koja je bila u fokusu višedecenijskog hladnoratovskih nadmetanja dve velike sile, SAD i SSSR. Ali, promenom karaktera bezbednosnih pretnji koje sada dolaze iz čitavog globalnog okruženja, svet postaje nedeljiv u bezbednosnom smislu, koliko god bio podeljen i opasan sa stanovišta interesa sve većeg broja država koje se nadmeću za svoj udeo u raspodeli moći.

Neuspeh različitih pravaca realizma i liberalizma da objasne promene koje su uslovile završetak Hladnog rata, doveli su do novih teorijskih pristupa koji imaju veću širinu i uverljivost u odnosu na tradicionalne, posebno u oblikovanju društvene stvarnosti. Fokusi teorija međunarodnih odnosa i studija

bezbednosti pomeraju se sa pozitivističkog pristupa ka socijalnom konstruktivizmu, koji prevazilazi ontologiju i epistemologiju realizma i liberalizma, a u prvi plan, umesto racionalističkog traganja za spoznajom „objektivne stvarnosti“ i materijalne strukture, stavlja reflektivistički pristup u otkrivanju načina na koji se društvena stvarnost konstruiše, održava i menja. Ti procesi presudno zavise od odnosa moći i interesa, koje nameću pre svega političke elite, ali i drugi subjekti međunarodnih odnosa. Reflektivistički pristup u svoj analitički okvir uzima i ulogu koju sam naučni diskurs ima u društvenoj konstrukciji i menjanju stvarnosti.

Izgradnja novog identiteta NATO posle Hladnog rata daje dominantan ton diskursu bezbednosnog identiteta i deo je šireg procesa vraćanja koncepta identiteta u teorije međunarodnih odnosa i studije bezbednosti, koje se s različitih aspekata, politikoloških, socioloških, psiholoških, bave izgradnjom identiteta. Značajno određen istorijsko-kulturnim i društveno-političkim kontekstom, identitet postaje jedna od ključnih varijabli za razumevanje procesa u međunarodnim odnosima i opredeljivanje aktera međunarodne politike.

Istorijski posmatrano, renesansa donosi značajan preobražaj u poimanju identiteta i vezuje ga za modernog čoveka i kolektivitete koje gradi kao društveno biće. Autorefleksivnost je zbirna oznaka za njegov identitet i bitna karakteristika savremenog poimanja identiteta i proces njegovog oblikovanja. Ali je ubrzanje tog procesa, kao posledica ubrzanih promena u savremenom društvu, dovelo do fragmentacije identiteta, tako da pojedinac danas ima mnoštvo identiteta i sve teže nalazi svoj autentični lik. Pokušava da prepozna sebe u dva suprotna ogledala, globalizaciji i fragmentaciji, da bi živio u skladu i sa vremenom i sa sobom, ali to sve teže ostvaruje. U sveopštoj neizvesnosti ubrzane stvarnosti, bezbednost, od lične (pojedinačne) do globalne, postaje preokupacija savremenog sveta, a bezbednosno pitanje ulazi u najuži krug činilaca koji određuju identitet, od pojedinačnog do nadnacionalnih.

Interes transatlantskih saveznika da osiguraju bezbednost na nacionalnom nivou i psihološki osećaj pojedinaca da su tako zaštićeniji, u osnovi je uspešne izgradnje nadnacionalnog, kolektivnog identiteta NATO. Alijansa je „kišobran“ pod kojim najširi krug referentnih objekata bezbednosti, od građanina kao pojedinca do političko-bezbednosne zajednice kao kolektiva, ima sigurniju budućnost. Ciljno političko delovanje podstiče takvu sinergiju i multiplikuje osećaj identifikacije, onog pripadanja koje ohrabruje sigurnost ne samo fizičkog opstanka kao najvažnijeg, već i očuvanja dostignutih zajedničkih vrednosti, kulturnih tekovina i idejnih stremljenja koja potvrđuju pripadanje kolektivu.

NATO je uspeo da očuva jedinstvo fizičke i ontološke bezbednosti, da državama članicama i njihovim građanima pruži i stvarnost i osećaj sigurnosti. Pojedinici i zajednice oduvek su jako osetljivi i uplašeni kada je u pitanju njihova bezbednost, ugrožena poslednjih decenija posebno porastom broja, vrsta i karaktera savremenih pretnji. Otuda za integrativne procese koji jačaju bezbednost, danas i u praksi i u teoriji vlada pojačano interesovanje.

NATO posle Hladnog rata gradi intenzivan bezbednosni diskurs u kome, kada je reč o odnosu nadnacionalnog i nacionalnog, koristi one argumente kojima nadnacionalne odlike dobijaju prednost nad nacionalnim. Favorizuju se politički i bezbednosni integracioni procesi i razvijanje vojnih kapaciteta sposobnih da zaštite teritoriju saveznika i pruže pomoć partnerima u izgradnji njihove vlastite i zajedničke bezbednosti. Kod građana to izaziva osećaj sigurnosti i poželjnog pripadanja takvom kolektivu, širem od nacionalnog, koji uliva preko potreban osećaj bezbednosti ljudi i dobara, kao i očuvanja i unapređenja dostignutih civilizacijskih vrednosti zapadnog sveta.

NATO je osnovan iz obostranog interesa transatlantskih saveznika da bude gradivni element njihovog zajedništva i bezbednosti. Sa tog aspekta, njegova uloga od početka je prevazilazila zadatke vojnog saveza u odbrani od spoljne

pretnje, koja tada nije ni definisana konkretno, iako se podrazumevalo da je u pitanju Sovjetski Savez i komunistička opasnost. Zato nestankom te pretnje, u NATO nije ni bilo dileme o njegovom opstanku. Na osnovu izgrađenosti političke i bezbednosne zajednice i dostignutog stepena organizacije, NATO je bio spreman da se suprotstavi novim, izmenjenim pretnjama, u cilju uspešne kolektivne odbrane svojih članica, ali i sa mnogo širim značenjem zaštitnika zapadne civilizacije i njenih vrednosti. U ostvarivanju ovog jedinstvenog cilja, NATO je ostao dosledan da razvija *silu*, iskazanu „tvrdom“ moći, na jednoj strani, i *uticaj*, s druge, ostvarivan brojnim oblicima „meke“ moći, uspešno izvedene i široko primenjivane pretežno na osnovu posedovanja „tvrde“ moći.

Prepoznavanje mogućnosti i nalaženje adekvatnih odgovora na nove situacije posle Hladnog rata, ujedno je traganje za novim identitetom, koji je NATO započeo transformacijom u nosioca promene bezbednosnog okruženja dalje na istok Evrope. Time je realizovao i svoje geopolitičke i geostrateške interese kapitalizujući pobjednički rezultat u hladnoratovskog nadmetanju sa SSSR, na račun Rusije koja je izašla značajno oslabljena posle raspada Sovjetskog Saveza. Ali, u novoj situaciji, bilo je potrebno novo umeće delovanja.

Takoreći odjednom, nisu više bile aktuelne strategije i doktrine za široke frontalne sukobe u srcu Evrope, na njenim srednjim i istočnim prostorima, razvijane blizu pet decenija. Novonastali „bezbednosni vakuum“, sa svim nestabilnostima i pretnjama jednog srušenog društveno-ekonomskog i bezbednosnog sistema, tražio je drugačije pristupe za rekonstrukciju političkog, društvenog, privrednog, kulturnog i bezbednosnog aspekta onoga što se zove tranzicija od jednog ka novom obrascu rada i življenja. Za taj zadatak, umesto oružja i ratne veštine, bilo je potrebno znanje i društveno učenje i način da se ono prenese i ugradi u nove tranzicione procese.

Upravo se u tome NATO pokazao dorastao izazovu, preuzimajući ulogu kreatora u procesu međunarodne socijalizacije država srednje i istočne Evrope. Pritom nije nastupio sa pozicije sile, već delujući primerom izgrađene, institucionalizovane i jake bezbednosne zajednice, koja temeljne vrednosti jednog sveta može da projektuje u novu sredinu. U interaktivnom procesu menjala se stvarnost tih društava prema modelu društvenog uređenja zapadne demokratije i otvorene ekonomije liberalnog kapitalizma. Ali se menjao i NATO, unoseći niz programskih i organizacionih promena kojima je prilagođavao svoju političku i vojnu strukturu novoj ulozi i zadacima.

NATO više nije bio samo zaštitnik transatlantske zajednice, već promoter i jedan od ključnih faktora dalje izgradnje i širenja njenih vrednosti izvan granica država članica, sa pretenzijom planetarnog uticaja na političke i bezbednosne procese. U tom nastojanju NATO je izrastao u najmoćniju političko-vojnu organizaciju koja je ikad postojala u istoriji, permanentno dograđujući svoj identitet koji: na jednoj strani predstavlja *pretnju za različitog drugog*, a na drugoj strani izaziva *respekt, uliva poverenje i privlači druge države i organizacije*.

Druga bitna odlika novog identiteta NATO je vojno angažovanje izvan svoje teritorije, odakle, prema proceni, dolaze pretnje evroatlantskoj bezbednosti. Misija menjanja okruženja prema svojim interesima i procenjenim mogućnostima, ako treba i primenom sile, postaje nova konstanta delovanja NATO. U tome ima mnogo više uspeha u prvoj, početnoj fazi posthladnoratovskog perioda, kada deluje u skladu sa interesima i saveznika i država „nove“ Evrope, a u Bosni i Hercegovini pod mandatom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija, za razliku od kasnije, druge faze, kada je vođen jednostrano iniciranim intervencijama i ratovima svoje najjače sile, SAD, bez jedinstva saveznika u pogledu njihovog preduzimanja.

NATO je u prvoj fazi svog delovanja u posthladnoratovskom periodu, ostvario važnu misiju stabilizacije Evrope pretežno politički delujući, dok je u rešavanju jugoslovenske krize morao da vojno interveniše, prvi put izvan svojih granica. Jugoslovenska kriza bila je prilika da NATO potvrdi razlog svog postojanja i dodatno preoblikuje svoju posthladnoratovsku misiju, koja uz sve izraženiju političku komponentu dijaloga i saradnje, ne zanemaruje demonstraciju i upotrebu oružane sile za prevenciju i rešavanje krize.

Druga faza počinje agresijom na SR Jugoslaviju, 1999. godine, bez saglasnosti Saveta bezbednosti UN i uz već ispoljena neslaganja saveznika u pogledu rešavanja jugoslovenske krize. Nastavlja se započinjanjem ratova u Avganistanu, 2001. godine i Iraku, 2003, bez jasnog međunarodnog cilja koji bi mogli da prihvate i glavni oponenti ovih akcija u savezničkim redovima, Francuska i Nemačka. A stvarni razlozi njihovog preduzimanja su američki geoenergetski interesi u regionu Persijskog zaliva i Bliskog istoka, koji imaju najveći udeo u svetskoj proizvodnji nafte i zalihama prirodnog gasa.

U međuvremenu je u SAD prevladalo uverenje, suprotno od posthladnoratovskog trijumfalizma, da one ipak ne mogu same uspešno delovati u složenoj međuzavisnosti savremenog sveta. S obzirom da ni ostali saveznici nemaju dovoljne kapacitete za samostalni nastup na svetskoj sceni, NATO ostaje najbolji izbor, iako je bilo, a i danas ima brojnih razilaženja saveznika u pogledu i reagovanju na pojedine bezbednosne probleme, još više u različitim spoljnopolitičkim interesima transatlantskih saveznika. Ali to nikada nije dovelo u pitanje opstanak NATO.

Osnovni zadatak ostaje isti, kolektivna odbrana i razvijanje partnerstva sa drugim državama i međunarodnim organizacijama. Takva uvećana snaga dobro će doći u novom zaoštavanju međunarodnih odnosa, jačanjem Rusije, Kine i drugih centara moći u svetu, zbog čega se i NATO vratio potvrđivanju

izvornih identitetskih odlika koje počivaju na državnim interesima i „čvrstoj“ vojnoj moći.

Zato su i danas aktuelne tvrdnje realista da države u cilju opstanka teže što većoj moći, zasnovanoj na vojnim kapacitetima, jer im je to najveća, ako ne i jedina garancija opstanka u svetu koji nema vrhovnog zaštitnika koji bi im pomogao.³⁸⁶ To ne umanjuje valjanost argumenata liberalnog institucionalizma koji ukazuje da u ovome značaj ima institucionalno udruživanje i međunarodna saradnja, posebno u njenim multilateralnim oblicima i u delovanju međunarodnih organizacija.

Ukrajinska i sirijska kriza osvetljavaju još jedan bitan aspekt identiteta, a to je značaj njegovog očuvanja pred nametanjem identitetskih odlika zapadne civilizacije u procesu globalizacije. I u tom kontekstu, pored geostrategijskog, može se sagledati odlučno vraćanje Rusije na međunarodnu političku scenu kao velike sile, sa ambicijama da zaustavi širenje NATO na istok.

Zapadni svet na rusku i islamsku pretnju, i ne samo njihove, reaguje strahom koji generalno dolazi od ostatka sveta.³⁸⁷ Strah od drugih danas upravlja Amerikom i Evropom.³⁸⁸ U odgovoru na te pretnje pokazana je očigledna opasnost od dvostruke uloge NATO i njegove najjače sile, Sjedinjenih Američkih Država - od čuvara jednog sveta, postali su izvor nestabilnosti čitavog sveta.³⁸⁹

---

³⁸⁶ Džon Miršajmer, *Tragedija politike velikih sila*, 2009.

³⁸⁷ Cvetan Todorov, *Strah od varvara – S one strane sudara civilizacija*, 2. izdanje, „Karpos“, Loznica, 2014.

³⁸⁸ Dominik Mojsi, *Geopolitika emocija*, Clio, Beograd, 2012.

³⁸⁹ Dominik Mojsi tvrdi da je „demokratija u ostalim delovima sveta opasno devalvirala kao posledica prekomerne upotrebe te reči od strane Bušove administracije koja je nastojala da opravda geopolitičke ambicije SAD. Razlikom između demokratskog ideala i stvarnosti

„Širenje demokratije“ i rešavanje kriza u pojedinim operacijama doveli su do teškog narušavanja izgrađenih međunarodnih odnosa i međunarodnog prava, ogromnog broja žrtava i materijalnog razaranja na područjima gde su akcije preduzete (Irak, Avganistan, Libija, Sirija). Što je najgore ne vide se izgledna rešenja za uspeh preduzetih intervencija, što pred NATO i SAD stavlja ozbiljan zadatak dogradnje političkih i civilnih mehanizama rešavanja postkonfliktne rekonstrukcije urušenih zajednica. Ono što je navodno trebalo popraviti, sada je uništeno, uz patnje raseljenog naroda bez jasnog nagoveštaja njihove bolje budućnosti. Moralni stav, ako on ima težinu u međunarodnim odnosima, obavezuje „graditelje“ da moraju odgovornije i efikasnije delovati, kako rušenje ne bi ostalo trajna poruka njihove misije sa početka XXI veka.

Ključ delovanja Alijanse ostaje u SAD. S obzirom da je sve jasnije da ne mogu delovati same u novim uslovima kompleksne međuzavisnosti i globalnih izazova i pretnji, potrebna je strategija pametne moći i diskurs koji naglašava savezništva, institucije i mreže.³⁹⁰

Za ulogu pametne sile SAD imaju ukupne prednosti s kojima nijedna druga država još uvek ne može da se meri. Imajući to u vidu, nije neutemeljen optimizam da SAD, promišljenom kombinacijom „tvrde“ i „meke“ moći, i saradnjom sa ključnim subjektima svetske politike, mogu da očuvaju ukupnu nadmoć duboko u XXI stoleće.³⁹¹

Jedan od pokazatelja moći SAD i NATO, prvi test njihovih posthladnoratovskih projekcija uticaja i vojnog angažovanja izvan svojih granica, bio je na Balkanu, posleratnim uređenjem Bosne i Hercegovine odredbama Dejtonskog mira, i

---

demokratske prakse u previše zapadnih i nezapadnih zemalja, delimično se može objasniti prenos moći sa Amerike na Aziju“. (*Geopolitika emocija*, Clio, Beograd, 2012, s. 25).

³⁹⁰ Džozef S. Naj, *Budućnost moći*, Arhipelag, Beograd, 2012, s. 278.

³⁹¹ Dragan R. Simić, *Rasprava o poretku*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2012, s. 310.

agresijom na SR Jugoslaviju čiji rezultat je izuzimanje Kosova i Metohije iz suvereniteta Srbije i uspostavljanje vojne misije KFOR. Nastojanje da te misije ne dožive neuspeh i zainteresovanost za ovo područje kao dela šireg strateškog i energetskeg pojasa Mediterana, Bliskog istoka, preko Kaspijsko-crnorskog basena do Kavkaza, gde već imaju dominantan uticaj, ostaju prioritet SAD i NATO.

U ovome je problem Srbije, koja u dugoročnijem sagledavanju svojih državnih i nacionalnih interesa, mora napraviti izbor: članstvo u NATO, orijentacija prema Rusiji ili vojna neutralnost.

Prvi argument protiv NATO je savezničko bombardovanje SR Jugoslavije koje se ne sme zaboraviti i otimanje Kosova i Metohije. Drugi argument protiv je što bi Srbija, ulaskom u NATO, ograničila ili sasvim onemogućila oslanjanje na Rusiju, što je kroz istoriju koristila u snaženju svoje bezbednosne pozicije. I treći argument protiv NATO je uverenje da je za Srbiju najbolji izbor aktivna neutralnost, način da sačuva slobodu izbora svestrane političke, ekonomske i vojne saradnje, razvija dobrosusedske odnose i očuva nacionalnu sigurnost.

Uz neizbežno pitanje koliko je takav, već učinjeni izbor opravdan, pa i realno procenjen s obzirom na geostrategijski položaj Srbije i njene ekonomske i vojne kapacitete da očuva takvu poziciju, u ovom trenutku ipak se čini da vojna neutralnost, uz svestranu međunarodnu saradnju, pruža dovoljno prostora za unapređenje vlastite i zajedničke bezbednosti, ostavljajući pitanje članstva u NATO otvorenim za buduću procenu svojih interesa i međunarodnih okolnosti.

Rezultati istraživanja potvrđuju osnovnu hipotezu u ovom radu da je NATO od osnivanja, a posebno intenzivno posle završetka Hladnog rata, oblikovao svoj identitet prema bezbednosnim pretnjama, izrastajući u stabilnu i jaku bezbednosnu zajednicu i političko-vojnu organizaciju. Vođen interesima i

ciljevima transatlantskih saveznika, pre svih SAD, NATO ostaje jedan od vodećih kreatora bezbednosnih procesa i izvan svojih granica. Ispunjavajući svoju misiju, NATO posle Hladnog rata gradi identitet koji se oličava u političkom jedinstvu, vojnoj sposobnosti, razvijenoj institucionalnoj infrastrukturi, bezbednosnoj kulturi i vrednostima i idejama, otvoren za dalju transformaciju prema promenama u međunarodnoj stvarnosti, na koje najčešće presudno utiče u novom svetskom poretku multipolarnog nadmetanja za raspodelu moći i kontrolu resursa i teritorija.

Ključ perspektive je garancija bezbednosti, koju postojeće i potencijalne države članice vide pod okriljem NATO, uz privlačenje brojnih partnera koji i kad ne teže članstvu imaju interes da dele sa NATO bezbednosne potencijale u cilju vlastite sigurnosti. Prijemčive ideje i vizije bezbednije budućnosti u nesigurnom svetu, uz fleksibilne mehanizme političke i vojne saradnje, moćni su alati za konstruisanje novog identiteta, koji je zapravo otvoren proces u pronalaženju efikasnog suprotstavljanja novim izazovima, rizicima i pretnjama.

Bezbednosna poenta delovanja NATO može se sažeti u oceni da je transformacija proces koji omogućava stalnu rekonstrukciju i dogradnju mehanizama i kapaciteta za odgovor na strateška pitanja i očuvanje dominantne moći i uticaja na globalnom nivou.

L I T E R A T U R A

Active Engagement, Modern Defence, Strategic Concept, NATO Public Diplomacy Division, 2010.

Adler, Emanuel and Barnett, Michael, „A framework for the study of security communities“, in *Security Communities*, eds. Emanuel Adler and Michael Barnett, University Press, Cambridge, 1998.

Adler, Emanuel and Barnett, Michael, „Security communities in theoretical perspective“ in *Security Communities*, eds. Emanuel Adler and Michael Barnett, University Press, Cambridge, 1998.

Antić, Oliver, „Srbija i NATO – sudbonosno pitanje: Biti ili ne biti“, *Srbija i NATO, za i protiv*, (zbornik), Akademija za diplomatiju i bezbednost, Beograd, 2010, s. 53-78.

Aristotel, *Politika*, BIGZ, Beograd, 2003.

Aristotel, *Metafizika*, Paideia, Beograd, 2007.

Arnold, Samantha, „The Language of Respectability and the (Re)Constitution of Muslim Selves in Colonial Bengal“; in: *Identity and Global Politics*, Palgrave Macmillan, New York, 2004, pp. 63-102.

Avramov, Smilja, „Ni neutralnost ni NATO“, *Srbija i NATO, za i protiv*, (zbornik), Akademija za diplomatiju i bezbednost, Beograd, 2010, s. 5-18.

Barth, Fredrik, *Introduction to Ethnic Groups and Boundaries*, Norwegian University Press, Oslo, 1969.

Bezbednost kroz Partnerstvo, NATO Public Diplomacy Division, Brussels, 2005.

Blum, Douglas, „Agency, State-Society Relation and Construction of National Identity: Case Studies from the Transcaspian Region“, in: *Identity and Global Politics*, Palgrave Macmillan, New York, 2004.

Bremer, Ijan, *Supersila, tri moguće uloge Amerike u svetu*, CIRSD, Beograd, 2015.

Buzan, Barry, *People, States and Fear: The International Security Problem in International Relations*, Wheatsheaf, Birghton, 1983.

Buzan, Barry, *States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Harvester Wheatsheaf, London, 1991.

Buzan, Barry, Wæver, Ole and Wilde, Jaap de, *Security – A New Framework for Analysis*, Lynne Rinner Publishers, Inc., Colorado, 1998.

Buzan, Barry and Wæver, Ole, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

Bžežinski, Zbignjev, *Velika šahovska tabla*, CID Podgorica, 1999.

Bžežinski, Zbignjev, *Amerika – Kina i sudbina sveta (Strateška vizija)*, „Albatros plus“, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2013.

Campbell, David, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1992.

Carr, Edward H., *Twenty Year's Crisis, 1919-1939, An Introduction to the Study of International Relations*, 2nd ed., Macmillan, London, 1962.

Collins, J. M., *Grand Strategy*, Annapolis, Md, 1973.

Crisis management, NATO Public Diplomacy Division, Brussels, 2005.

Čehulić, Lidija, *Evroatlantizam, Politička kultura*, Zagreb, 2003.

Defence Capabilities Initiative, NATO Summit, Washington, DC, 1999.

Dekart, Rene, *Rasprava o metodi, Osnovi filozofije*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1951.

Deutch, Karl, *Political Community and North Atlantic Area*, Princeton University Press, 1957.

Dimitrijević, Vojin, *Pojam bezbednosti u međunarodnim odnosima*, Savez udruženja pravnika Jugoslavije, Beograd, 1973.

Dunn, Kevin, „Narrating Identity: Constructing the Congo During the 1960 Crisis“, in: *Identity and Global Politics*, Palgrave Macmillan, New York, 2004.

Dženkins, Ričard, *Etnicitet u novom ključu*, „Biblioteka XX vek“, Beograd, 2001.

Đorđević, Branislav, Glišić, Miroslav, *Organizacija Severnoatlantskog ugovora – NATO*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2013.

Đurić, Jelena, *Globalni procesi i preobražaj identiteta*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Albatros plus, Beograd, 2012.

Đurđević-Lukić, Svetlana, *Globalna politika Sjedinjenih Američkih Država 2001-2012*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2013.

Ejdus, Filip, *Međunarodna bezbednost: Teorije, sektori i nivoi*, „Službeni glasnik“ i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, 2012.

Formozo, Bernar, „Rasprave o etnicitetu“, u: Katrin Halpern i Žan-Klod Ruano-Borbalan (ur.), *Identitet(i): pojedinac, grupa, društvo*, CLIO, Beograd, 2009, str. 298-309.

Freud, Sigmund, *Group Psychology and the Analysis of the Ego*, Hogarth Press, London, 1949.

Freuh, Jamie, „Studing Continuity and Change in South African Political Identity“ in: *Identity and Global Politics*, Palgrave Macmillan, New York, 2004.

From St. Malo to Nice – European Defence: Core Documents, Western European Union Institute for Security Studies, Paris, 2001.

Gedis, Džon Luis, *Hladni rat - Mi danas znamo*, CLIO, Beograd, 2003.

Gheciu, Alexandra, *NATO in the New Europe: The Politics of International Socialization after the Cold War*, Palo Alto, CA, USA, Stanford University Press, 2005.

Giddens, Anthony, *Modernity and Self Identity*, Polity Press, Cambridge, 1991.

Glišić, Miroslav, *Zajednica bezbednosti u regionu Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju*, Medija centar „Odbrana“, Beograd, 2011.

Grovogui, Siba, „The Trouble with the *Evolues*: French Republicanism, Colonial Subjectivity and Identity“, in: *Identity and Global Politics*, Palgrave Macmillan, New York, 2004, pp. 103-121.

Hantington, Samjuel, *Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka*, CID, Podgorica, Romanov, Banjaluka, 2000.

Harvey, David, *The Condition of Postmodernity: an enquiry, into the Origins of Cultural Change*, MA: Blackwell, Cambridge, 1990.

Hegel, Georg Vilhelm Fridrih, *Fenomenologija duha*, BIGZ, Beograd, 1986.

Hjum, Dejvid, *Rasprava o ljudskoj prirodi*, „Veselin Masleša“, Sarajevo, 1983.

Hobs, Tomas, *Levijatan ili Materija, oblik i vlast države crkvene i građanske*, Pravni fakultet Univerziteta, Beograd, 2011.

Identity and Global Politics – Empirical and Theoretical Elaborations, (eds. Patricia M. Goff and Kevin C. Dunn), Palgrave Macmillan, New York, 2004.

Individualni akcioni plan partnerstva Republike Srbije i Organizacije Severno-atlantskog ugovora (NATO), Beograd, decembar 2014.

Interoperability for joint operations, NATO Public Diplomacy Division, Brussels, 2006.

Jackson, Patrick Thaddeus, „Whose Identity?: Rhetorical Commonplaces in ‘American’ Wartime Foreign Policy“; in: *Identity and Global Politics Politics*, Palgrave Macmillan, New York, 2004, pp. 123-189.

Kaldor, Mary, *The Imagine War, Understanding the East-West Conflict*, Blackwell, Oxford, 1990.

Kaplan, Lawrence S., *NATO Divided, NATO United (The Evolution of an Alliance)*, Praeger Publishers, London, 2004.

Kegli, Čarls V. Jr i Vitkof, Judžin R, *Svetska politika – trend i transformacija*, Beograd, 2006.

Kenedi, Pol, *Uspon i pad velikih sila*, CID Podgorica, Službeni list SRJ, Beograd, 1999.

Kissinger, Henry, *Diplomacy*, New York, 1994.

Kisindžer, Henri, *Da li je Americi potrebna spoljna politika*, BMG, Beograd, 2003.

Koen, Ričard i Mihalka, Mihael, *Saradnja u bezbednosti: Novi horizonti za međunarodni poredak*, Udruženje diplomaca Centra Džordž K. Maršal, Beograd, 2005.

Lemert, Charles, „Dark Thoughts about the Self“, in: *Social Theory and the Politics of Identity*, ed. Craig Calhoun, Blackwell, Oxford, 1994, p. 100-129.

Lok, Džon, *Ogled o ljudskom razumu*, I-II, Kultura, Beograd, 1962.

Mandelbaum, Michael, *The Dawn of Peace in Europe*, New York, 1996.

Manning, Erin, „Tango, Touch and Moving Multiplicities“; in: *Identity and Global Politics*, Palgrave Macmillan, New York, 2004, pp. 123-189.

Marchand, Marianne, „Mexican Identity Contested: Transnationalization of Political Economy and the Construction of Modernity“; in: *Identity and Global Politics*, Palgrave Macmillan, New York, 2004, pp. 191-235.

Mekdonald, Met, *Konstruktivizam*, u: Pol D. Vilijams, *Uvod u studije bezbednosti*, „Službeni glasnik“ i Fakultet bezbednosti, Beograd, 2012.

Meyers, Reinhard, *Temeljni pojmovi i teorijske perspektive međunarodnih odnosa*, Panliber, Osijek –Zagreb – Split, 1999.

Mirković, Todor: *Američka vojna strategija*, MC Odbrana, Beograd, 2012.

Miršajmer, Džon, *Tragedija politike velikih sila*, Udruženje za studije SAD u Srbiji, Beograd, 2009.

Mitrović, Ljubiša, *Sociologija*, Institut za političke studije, Beograd, 2003.

Mojsi, Dominik, *Geopolitika emocija*, Clio, Beograd, 2012.

Morgenthau, Hans J., *Politics among nations; the struggle for power and peace*, A. A. Knopf, New York, 1st ed., 1948.

Mouffe, Chantal, „For a Politics of Nomadic Identity“, in: *Travellers' Tales, Narratives of Home and Displacement*, eds. George Robertson and al., Routledge, London, pp. 105-113.

Mutavdžić, Radenko, *Partnerstvo u bezbednosti*, MC „Odbrana“, Beograd, 2010.

Naj, Džozef S., *Budućnost moći*, Arhipelag, Beograd, 2012.

NATO Handbook, NATO Public Diplomacy Division, Brussels, 2006.

NATO i Partnerstvo za mir, Beograd, 1996.

Navari, Kornelija, *Liberalizam*, u: Pol. D. Viliijams (ur.), *Uvod u studije bezbednosti*, „Službeni glasnik“ i Fakultet bezbednosti, Beograd, 2012.

Neumann, Iver B., “Deep Structure, Free-Floating Signifier, or Something in Between? Europe’s Alterity in Putin’s Russia”, in: *Identity and Global Politics*, Palgrave Macmillan, New York, 2004, pp. 9-45.

Nojman, Iver B., *Značenje, materijalnost, moć: uvod u analizu diskursa*, Centar za civilno-vojne odnose, Alexandria Press, Beograd, 2009.

Nojman, Iver B., *Upotrebe drugog, „Istok“ u formiranju evropskih identiteta*, „Službeni glasnik“ i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2011.

Partnership with the countries of Central and Eastern Europe, (statement issued by the North Atlantic Council meeting in Ministerial Session), Kopenhagen, 7. jun 1991, Documentation, NATO Office of Information and Press, 1999, pp. 280-283.

Platon, *Državnik*, Plato, Beograd, 2000.

Rosenau, James N., *The Dynamism of a Turbulence World*, in: Klare and Chandrani, *World Security*, 3rd ed., St. Martin's Press, New York, 1998.

Rukavišnikov, Vladimir, *Rusko viđenje evropske politike NATO*, u: *Bezbednosno uključ enje SR Jugoslavije u evroatlantsku zajednicu* (zbornik), ur. Miroslav Hadžić i Philipp Fluri, Beograd, 2003.

Saks, Džefri D., *Doba održivog razvoja*, CIRDS, JP „Službeni glasnik“, Beograd, 2014.

Schmitt, Carl, *The Concept of the Political*, University of Chicago Press, Chicago, 2007.

Simić, Dragan R., *Nauka o bezbednosti*, JP „Službeni list SRJ“, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002.

Simić, Dragan R., *Svetska politika*, Fakultet političkih nauka i Čigoja štampa, Beograd, 2009.

Simić, Dragan R., *Rasprava o poretku*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2012.

Simić, Jasminka, *U potrazi za novom misijom – NATO i jugoslovenska kriza 1991-2001*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2010.

Smit, Antoni D., *Nacionalni identitet*, Beograd, 1989.

Snyder, Jack L., *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*, Cornell University, New York, 1991.

Spasić, Ivana, *Sociologija svakodnevnog života*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2004.

Srbija i NATO, za i protiv, (zbornik), Akademija za diplomatiju i bezbednost, Beograd, 2010.

Study of NATO Enlargement, NATO Office of Information and Press, Brussels, 1996.

Terzić, Slavenko, „Evroatlantski ‘prodor na istok’ i srpsko pitanje“, *Srbija i NATO, za i protiv*, (zbornik), Akademija za diplomatiju i bezbednost, Beograd, 2010, s. 42-52.

Tijes, An-Mari, „Kulturna proizvodnja evropskih nacija“, u: Katrin Halpern i Žan-Klod Ruano-Borbalan (ur.), *Identitet(i): pojedinac, grupa, društvo*, CLIO, Beograd, 2009.

Todorov, Cvetan, *Strah od varvara – S one strane sudara civilizacija*, 2. izdanje, „Karpos“, Loznica, 2014.

Vent, Aleksandar, *Društvena teorija međunarodne politike*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2014.

Vico, Giambattista, *Načela nove znanosti, O zajedničkoj prirodi nacija*, Naprijed, Zagreb, 1982.

Vilijams, Pol. D. (ur.), *Uvod u studije bezbednosti*, „Službeni glasnik“ i Fakultet bezbednosti, Beograd, 2012.

Volc, Kenet, *Teorija međunarodne politike*, Centar za civilno-vojne odnose, Alexandria Press, Beograd, 2008.

Vukadinović, Radovan, *Postkomunistički izazovi evropskoj sigurnosti – od Jadrana do Baltika*, Mostar, 1997.

Vukadinović, Radovan, Čehulić Vukadinović Lidija, Božinović Davor, *NATO euroatlantska integracija*, Topical, Zagreb, 2007.

Walt, S. M., *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, Ithaca, 1987.

Wæver, Ole at. all, *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, Pinter, London, 1993.

Wæver, Ole, „The Changing Agenda of Societal security“, in *Globalization and Environmental Challenges, Reconceptualizing Security in the 21st Century*, Springer, Heidelberg, 2008.

Wilson, Zoe and Black, David, „Foreign Policy and the Politics of Identity: Human Rights, Zimbabwe’s ‘Land Crisis’, South Africa’s ‘Quiet Diplomacy’“, in: *Identity and Global Politics Politics*, Palgrave Macmillan, New York, 2004, pp. 123-189.

Zartman, I. W. and Rubin, J. Z., (eds.), *Power and Negotiation*, Michigan University Press, Michigan, 2002.

ČASOPISI

Asmus, Ronald, Kugler Richard, Larrabee Stephen, „NATO Expansion: The Next Steps“, *Survival*, 37/1995, pp. 7-33.

Baldwin, David, „The Concept of Security“, *Review of International Studies*, 1/1997.

Brown, Michael, „The Flawed Logic of NATO Expansion“, *Survival*, 37/1995, pp. 34-52.

Brzezinski, Zbigniew, „A plan for Europe“, *Foreign Affairs*, No. 74/1995, pp. 26-42.

Brzezinski, Zbigniew, „An Agenda for NATO, Toward a Global Security Web“, *Foreign Affairs*, September/October, 2009.

Buzan, Barry and Wæver, Ole, „Slipperly Contradictory? Sociologically Untenable? The Copenhagen School Replies“, *Review of International Studies*, Vol. 23, No. 2/1997, pp. 241-250.

Chomsky, Noam, „Enduring Truths, Changing Markets“, *Covert Action Quarterly*, No. 56, Spring 1996.

Ćeruti, Furio, „Može li postojati nadnacionalni identitet“, *Politička misao*, Zagreb, 1/1993.

Copeland, Dale, „The Constructivist Challenge to Structural Realism“, *International Security*, 2/2000, pp. 187-212.

Doyle, Michael W., „Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs“, part 1, *Philosophy and Public Affairs*, 1983, 12 (3); part 2, *Philosophy and Public Affairs*, 1983, 12 (4).

Ejdus, Filip, „Opasne veze - teorija sekuritizacije i šmitovsko nasleđe“, *Bezbednost Zapadnog Balkana*, br. 13, 2009.

Harries, Owen, „Realism in a New Era“, *Quadrant* 39, April 1995.

Jervis, Robert, *Cooperation Under the Security Dilemma*, "World politics", 30 January 1978.

Kaplan, Robert D., „Eurasia's Coming Anarchy - The Risks of Chinese and Russian Weakness“, *Foreign Affairs*, March/April 2016, pp. 33-41.

- Kennan, George, „A Fatefull Error“, *New York Times*, 5. februar 1997.
- McCalla, Robert., „NATO's Persistence“, *International Organization*, 50 (3), 1995, pp. 445-475.
- Mearsheimer, John J., „Back to the future“, *International Security*, 15, no. 1, Summer 1990, pp. 5-56.
- Mearsheimer, John J., „The False Promise of International Institutions“, *International Security*, 19, 1994/1995, pp. 5-49.
- Mearsheimer, John J., „Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault“, *Foreign Affairs*, No 5/2014, pp. 77-89.
- Mitzen, Jennifer, „Ontological security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma“, *European Journal of International relations*, 3/2006, pp. 341-370.
- Novičić, Žaklina, „Neorealizam i neoliberalizam u savremenoj teoriji međunarodnih odnosa“, *Međunarodna politika*, 2-3, 2007, str. 211-242.
- Odom, William, „NATO Expansions: What the Critics are Wrong?“, *National Interest*, 39/1995, pp. 38-49.
- Schweller, Randall L., „Bandwagoning for Profit-Bringing the Revisionist State back in“, *International Security* 19:1, Summer, 1994.
- Shelest, Hanna, „After the Ukrainian crisis: Is there a place for Russia?“, *Southeast European and Black Sea Studies*, 15:2, 2015, pp. 191-201.

Simić, Dragan R., „Američko strateško mišljenje na početku XXI veka“, *Međunarodna politika*, br. 1133/2009, str. 73-83.

Simić, Dragan R., Živojinović Dragan, „Da li je opadanje neminovno? - Nekoliko argumenata protiv“, *Srpska politička misao*, 2/2011, str. 169-190.

Smith, Anthony, „The Supersession of Nationalism?“, *International Journal of Comparative Sociology*, 1-2/1990, pp. 1-31.

Snyder, Glenn H., „Mearsheimer's World - Offensive Realism and the Struggle for Security“, *International Security*, No. 1, Summer 2002, pp. 149-173.

Stojadinović, Miša, „Izazovi formiranja identiteta u savremenom društvu“, *Politička revija*, 3/2011.

Such, Jan, „Nacionalni identitet naspram evropskog identiteta“, *Politička misao*, br. 4/2000, str. 83-88.

Vukčević, Dejana, „Spoljna i bezbednosna politika EU u svetlu socijalnog konstruktivizma“, *Srpska politička misao*, 2/2010.

Waltz, Kenneth N., „Realist Thought and Neorealist Theory“, *Journal of International Affairs*, No. 1, Spring/Summer 1990, pp. 21-37.

Wendt, Alexander, „Anarchy is What States Make of it: the Social Construction of Power Politics“, *International Organization*, 2/1992, pp. 391-425.

Williams, Michael C. and Neumann, Iver B., „From Alliance to Security Community: NATO, Russia, and the Power of Identity“, *Millennium - Journal of International Studies*, June 2000, pp. 357-387.

Internet

The North Atlantic Treaty Organization,

<http://www.nato.int>

The North Atlantic Treaty, 4. April 1949,

http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm

The Harmel Report, 1967,

http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67927.htm

The Alliance's New Strategic Concept, 7-8 Nov. 1991,

http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm

The Alliance's Strategic Concept, 24. April 1999,

http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27433.htm

Active Engagement, Modern Defence - Strategic Concept, 19 Nov. 2010,

http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_68580.htm

Meeting of NATO Foreign Ministers, Berlin, 14 April 2011,

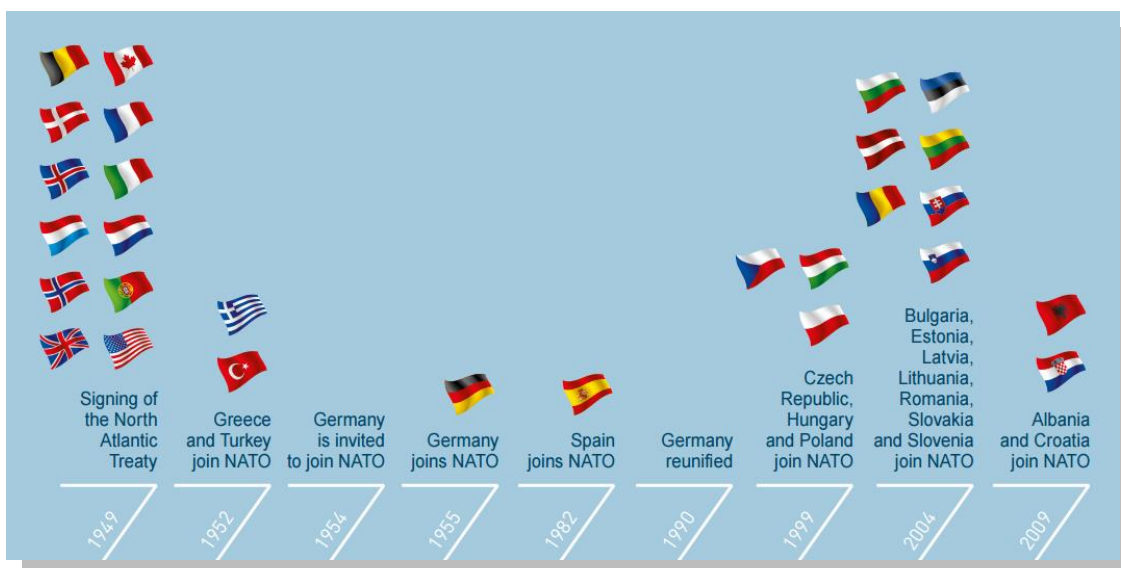
http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_04/20110415_110415-Partnership-Policy.pdf

Vojna doktrina Ruske federacije, Dec. 2014,

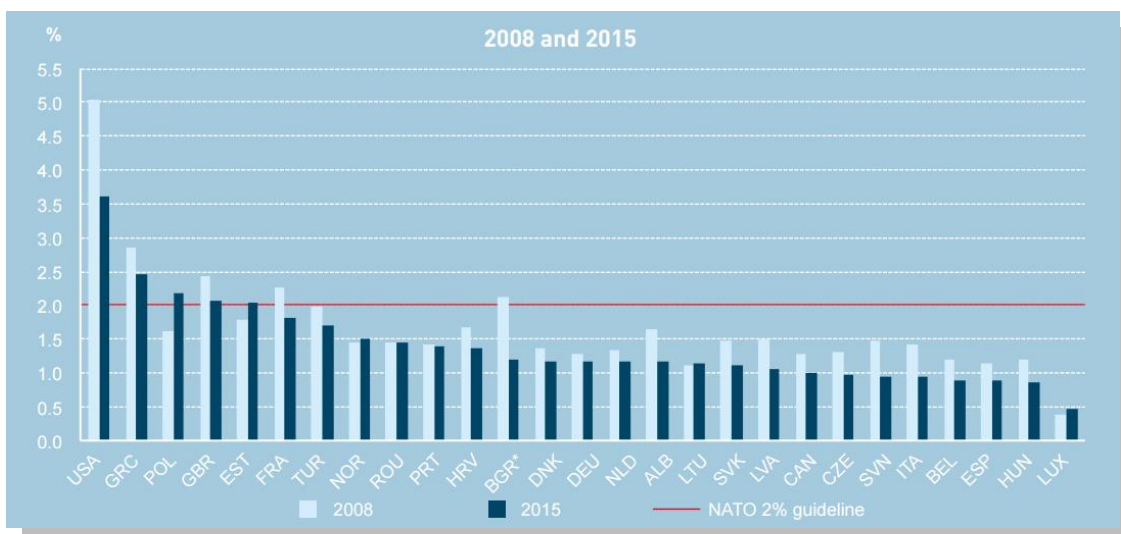
<http://static.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf>

VIII PRILOZI

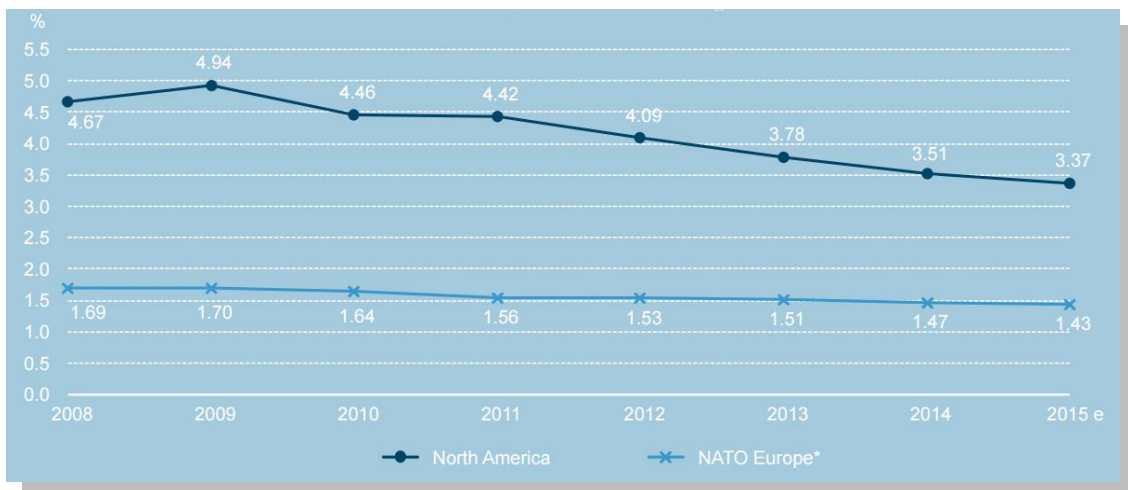
PRILOG 1. **Proširenje NATO** (Izvor: Nato Public Diplomacy Division, Brussels, 2016)

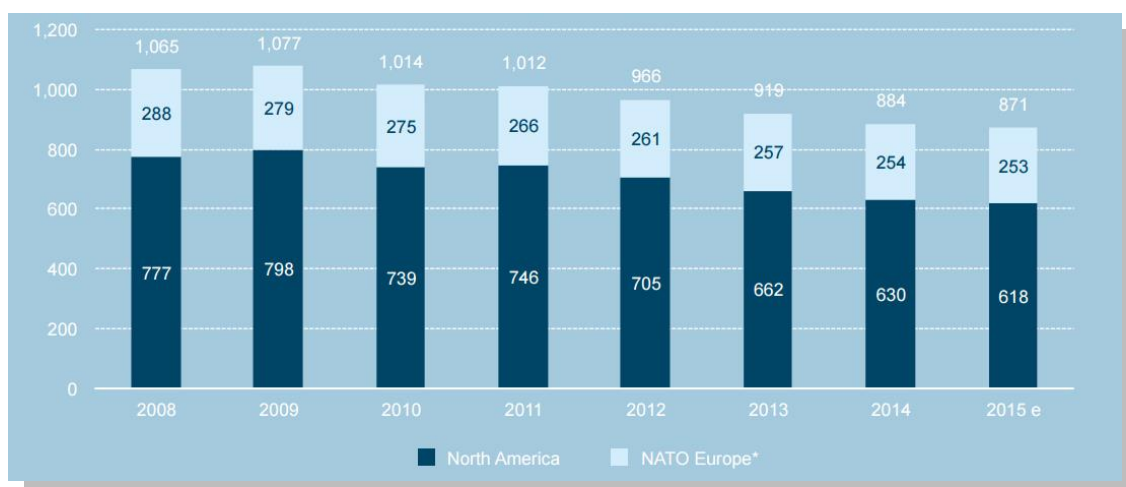
PRILOG 2. **Procenat učešća troškova odbrane u BDP država članica 2008. i 2015. godine** (Izvor: Nato Public Diplomacy Division, Brussels, 2016)

PRILOG 3. Troškovi odbrane kao procenat BDP država članica iz Severne Amerike i Evrope (Izvor: Nato Public Diplomacy Division, Brussels, 2016)

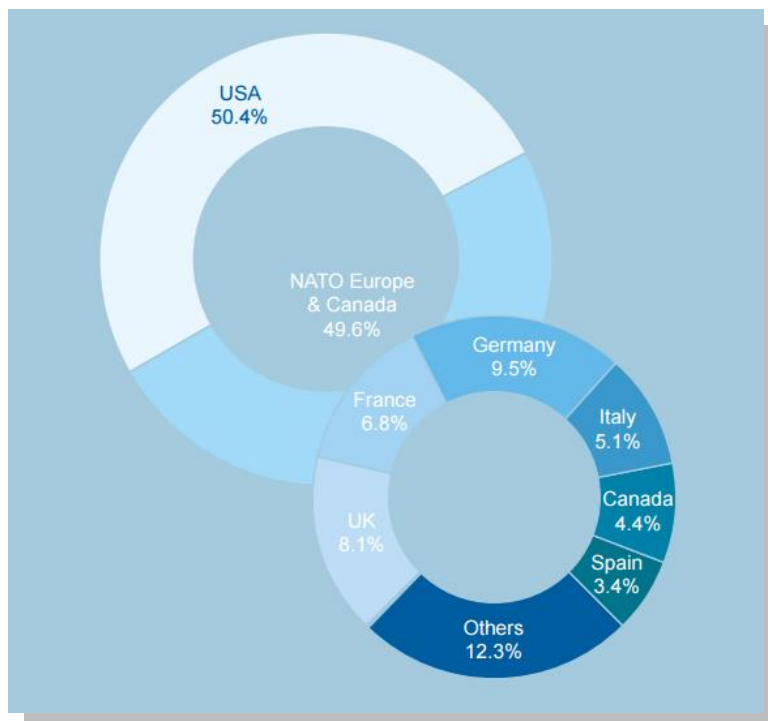

PRILOG 4. Troškovi odbrane država članica NATO iz Severne Amerike i Evrope iskazani u milijardama dolara od 2008. do 2015. (Izvor: Nato Public Diplomacy Division, Brussels, 2016)

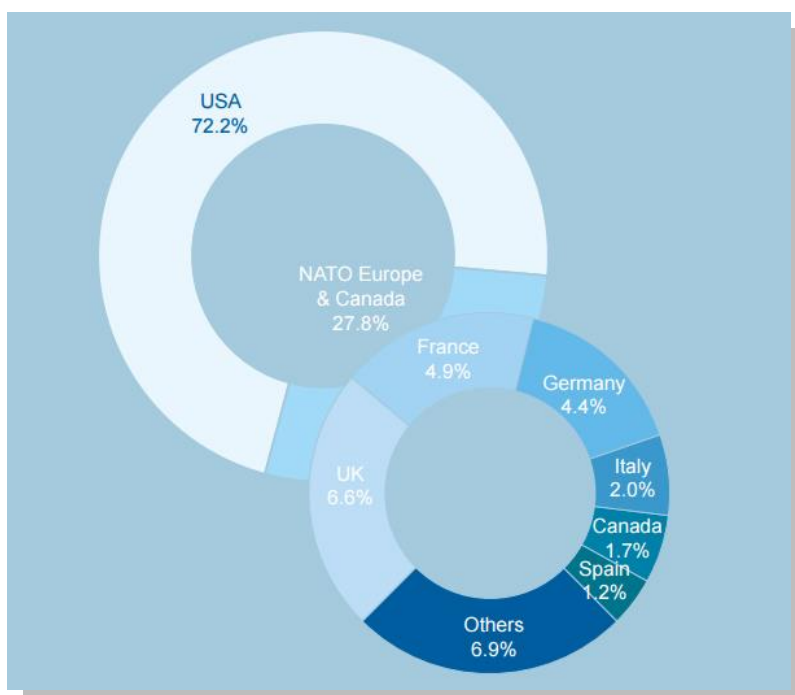

PRILOG 5. Procenat učešća država članica u ukupnom BDP NATO 2015. (Izvor: Nato Public Diplomacy Division, Brussels, 2016)

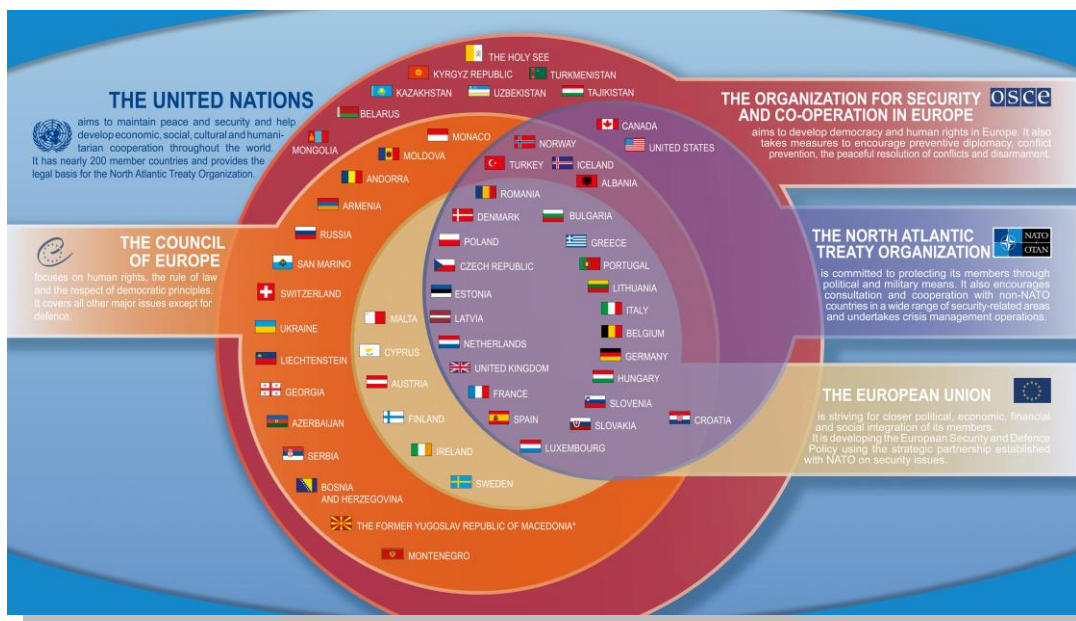
PRILOG 6. Procenat učešća država članica u troškovima odbrane NATO 2015. (Izvor: Nato Public Diplomacy Division, Brussels, 2016)

PRILOG 7. Države članice i partneri NATO (Izvor: www.nato.int)

PRILOG 8. Mreža saradnje NATO (Izvor: www.nato.int)

BIOGRAFIJA AUTORA

Radenko Mutavdžić rođen je 2. novembra 1956. godine u Užicu, gde je završio osnovnu školu i gimnaziju.

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu upisao je 1975. godine i diplomirao 1979. na smeru Međunarodni odnosi. Na postdiplomskim studijama na Fakultetu političkih nauka usmeni magistarski ispit položio je 1983. godine, ali nije pristupio izradi magistarske teze „Permanentna revolucija Lava Trockog“ koju je Nastavno-naučno veće usvojilo 1985. godine. Zvanje magistra stekao je 2010. godine na Fakultetu političkih nauka odbranom rada pod nazivom „Program Partnerstvo za mir i zamisao saradnje u bezbednosti“.

Čitav radni vek provodi u novinarskom poslu obavljajući sledeće dužnosti:

1980-1982 – novinar-voditelj u Radio Užicu

1983-1984 – novinar u nedeljnom listu „Vesti“, Užice

1985-1987 – dopisnik Radio-televizije Srbije iz Užičkog regiona

1988-1989 – urednik u Izdavačkoj delatnosti „Vesti“

1990-2001 – glavni i odgovorni urednik lista „Vesti“

2002-2004 – novinar - rukovodilac dopisništva lista „Vojska“ iz Užica

2005-2009 – zamenik glavnog urednika magazina „Odbrana“, Beograd

2010-2014 – glavni i odgovorni urednik magazina „Odbrana“, Beograd

2015-   - načelnik Odeljenja za analizu medija, marketing i izdavaštvo
Uprave za odnose sa javnošću Ministarstva odbrane.

Oženjen je i otac dve kćerke.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а **Раденко Мутавџић**

број уписа **966**

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

КОНСТИТУИСАЊЕ ИДЕНТИТЕТА НАТО ПОСЛЕ ХЛАДНОГ РАТА

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 27. маја 2016. године

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора **Раденко Мутавцић**

Број уписа **966**

Студијски програм

Наслов рада **КОНСТИТУИСАЊЕ ИДЕНТИТЕТА НАТО ПОСЛЕ ХЛАДНОГ РАТА**

Ментор **проф. др Драган Р. Симић**

Потписани **Раденко Мутавцић**

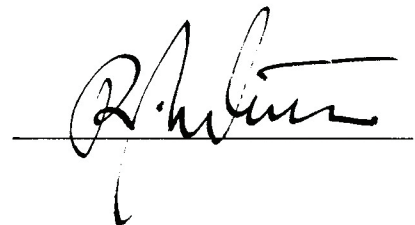
изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 27. маја 2016. године

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'R. Mutavcic', is written over a horizontal line.

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

КОНСТИТУИСАЊЕ ИДЕНТИТЕТА НАТО ПОСЛЕ ХЛАДНОГ РАТА

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Београду, 27. маја 2016. године

Потпис докторанда

